

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
(YÖK 100/2000 DOKTORA PROGRAMI KAMU MALİYESİ ÖNCELİKLİ
ALANI)**

**KAMU HARCAMALARI VE MUTLULUK ARASINDAKİ
İLİŞKİ: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

Gizem ERSOY

**Danışman
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR**

MANİSA-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Maliye Anabilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını beyan ederim. Çalışmanın tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıyı kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zeka ve program kullanmadığımı beyan ederim.

Gizem ERSOY

İmza

ÖZET

Doktora Tezi

Gizem ERSOY

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR

Mutluluk tarihin eski dönemlerinden beri tartışılmaktadır. Tartışılmaya başlandığı ilk zamanlarda sadece psikoloji ile ilişkilendirildiği için çalışmalar bu alanda yoğunlaşsa da zamanla iktisat/maliye biliminin dikkatini çekmiştir.

Mutluluk ve gelir üzerine çalışma yapan Easterlin özellikle gelişmiş ülkelerde zaman içerisinde gelirlerde artış yaşansa bile mutluluğun artmadığını fark etmiştir. Böylece Easterlin Paradoksu ortaya çıkmıştır. Bu paradoks, bireylerin gelirleri arttığında mutluluğun başlangıçta pozitif etkileneceğini, fakat belli eşik değerden sonra gelir artsa bile mutluluğun artmayıp aksine azalacağını savunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı kamu harcamaları ve mutluluk arasında Easterlin Paradoksu'nun geçerliliğinin araştırılmasıdır. Çalışmada paradokstaki gelir değişkeni, kamu harcamaları ile değiştirilmiştir. Ayrıca, paradoks Kuznets Eğrisi Modeli'ne uyarlanmıştır. Modelde bağımlı değişken mutluluk, bağımsız değişken kamu harcamalarıdır. Enflasyon ve Dışa Açıklık (ticaret) kontrol değişkendir. Veri seti 2005-2019 dönemlerini kapsarken ülkeler gelişmiş (G20 ve G8), gelişmekte olan (E7) ülkeler olarak gruplandırılmıştır.

Çalışmanın sonucuna göre, G20 ve G8 ülkelerinde sonuç benzerdir. Her iki ülke grubu için kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi Easterlin Paradoksu'na benzer şekilde ters-U oluşmaktadır. Başlangıçta kamu harcamalarındaki artış, mutluluğu pozitif olarak etkilerken belli eşik değerden sonra kamu harcamalarındaki artış mutluluğu negatif olarak etkilemektedir. Enflasyon mutluluğu negatif, dışa açıklık pozitif olarak etkilemektedir. G20 ülkeleri için hesaplanan eşik değer yaklaşık yüzde 41,5 iken, G8 ülkeleri için ortalama yüzde 39'dur.

E7 ülkelerinde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi düz-U şeklindedir. Özetle gelişmekte olan ülkelerde sonuç paradoksa uygun değildir. Başlangıçta kamu harcamaları düşük düzeyde kaldığı için bireyleri mutlu etmemektedir. Fakat sonraki süreçlerde artan kamu harcamaları karşısında bireylerin mutluluk düzeylerinde artış yaşanmaktadır. Enflasyon mutluluğu negatif olarak etkilerken, dışa açıklık anlamsızdır. Hesaplanan eşik değer yaklaşık yüzde 12'dir.

Mutluluk ve gelir üzerine çalışma yapan Easterlin özellikle gelişmiş ülkelerde zaman içerisinde gelirlerde artış yaşansa bile mutluluğun artmadığını fark etmiştir. Böylece Easterlin Paradoksu ortaya çıkmıştır. Bu paradoks, bireylerin gelirleri

arttığında mutluluğun başlangıçta pozitif etkileneceğini, fakat belli eşik değerden sonra gelir artsa bile mutluluğun artmayıp aksine azalacağını savunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı kamu harcamaları ve mutluluk arasında Easterlin Paradoksu'nun geçerliliğinin araştırılmasıdır. Çalışmada paradokstaki gelir değişkeni, kamu harcamaları ile değiştirilmiştir. Ayrıca, paradoks Kuznets Eğrisi Modeli'ne uyarlanmıştır. Modelde bağımlı değişken mutluluk, bağımsız değişken kamu harcamalarıdır. Enflasyon ve Dışa Açıklık (ticaret) kontrol değişkendir. Veri seti 2005-2019 dönemlerini kapsarken ülkeler gelişmiş (G20 ve G8), gelişmekte olan (E7) ülkeler olarak gruplandırılmıştır.

Çalışmanın sonucuna göre, G20 ve G8 ülkelerinde sonuç benzerdir. Her iki ülke grubu için kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi Easterlin Paradoksu'na benzer şekilde ters-U oluşmaktadır. Başlangıçta kamu harcamalarındaki artış, mutluluğu pozitif olarak etkilerken belli eşik değerden sonra kamu harcamalarındaki artış mutluluğu negatif olarak etkilemektedir. Enflasyon mutluluğu negatif, dışa açıklık pozitif olarak etkilemektedir. G20 ülkeleri için hesaplanan eşik değer yaklaşık yüzde 41,5 iken, G8 ülkeleri için ortalama yüzde 39'dur.

E7 ülkelerinde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi düz-U şeklindedir. Özetle gelişmekte olan ülkelerde sonuç paradoksa uygun değildir. Başlangıçta kamu harcamaları düşük düzeyde kaldığı için bireyleri mutlu etmemektedir. Fakat sonraki süreçlerde artan kamu harcamaları karşısında bireylerin mutluluk düzeylerinde artış yaşanmaktadır. Enflasyon mutluluğu negatif olarak etkilerken, dışa açıklık anlamsızdır. Hesaplanan eşik değer yaklaşık yüzde 12'dir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Maliyesi, Kamu Harcamaları, Kamu Ekonomisi, Mutluluk Ekonomisi, Ekonomi Politikaları

2025, 246 sayfa

ABSTRACT

PhD Thesis

**Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of Public Finance**

Supervisor: Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR

Happiness has been debated since ancient times in history. Although research in this area initially focused only on psychology due to its association, it gradually attracted the attention of economics/public finance.

Richard Easterlin's extensive research on the relationship between happiness and income, particularly within developed nations, led to the identification of the phenomenon now known as the Easterlin Paradox. He found that, although cross-sectional data consistently show that individuals with higher incomes report greater happiness, longitudinal data indicate that national average happiness does not increase over time, even as average incomes continue to rise.

The aim of this study is to examine the validity of the Easterlin Paradox in the context of public expenditure and happiness. In this study, the income variable in the paradox has been replaced with public spending. Additionally, the paradox has been adapted to a Kuznets Curve framework: the model treats happiness as the dependent variable and public expenditure as the independent variable, with inflation and openness to trade included as control variables. The dataset spans the period from 2005 to 2019 and classifies countries into two groups: developed (G20 and G8) and emerging (E7) economies.

According to the study's findings, the relationship between public expenditure and happiness follows a similar pattern in both the G20 and G8 countries. In each group, the association adheres to an inverted-U shape, consistent with the Easterlin Paradox. Specifically, increases in public spending initially have a positive effect on happiness, until a certain threshold is reached; beyond that point, further increases in public expenditure exert a negative impact on well-being.

In terms of control variables, inflation has a negative effect on happiness, whereas openness to trade exerts a positive influence. The estimated threshold for public expenditure is approximately 41.5% of GDP for G20 countries and around 39% for G8 countries.

In the case of E7 countries, the relationship between public expenditure and happiness exhibits a U-shaped curve, diverging from the Easterlin Paradox observed in developed nations. Initially, low levels of public spending do not significantly enhance individual happiness. However, as public expenditure increases, a positive impact on happiness is observed beyond a certain threshold. This suggests that in

developing countries, the benefits of public spending on well-being become more pronounced as spending levels rise.

Regarding control variables, inflation negatively affects happiness, while openness to trade does not have a statistically significant impact. The estimated threshold for public expenditure in E7 countries is approximately 12% of GDP.

Keywords: Public Finance, Public Expenditures, Public Economy, Happiness Economics, Economic Policies

2025, 246 pages

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Kamu maliyesi araçlarından biri olan kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisini, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından inceleyen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada kamu maliyesi araçlarıyla mutluluğun artırılıp artırılmayacağı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bağlamda ilk bölümde mutluluk kavramı ve mutluluk ekonomisine yer verilmiş, ikinci bölümde Easterlin Paradoksu ele alınmıştır. Matematiksel bir hesaplamanın yapılabilmesi amacıyla paradoks Kuznets Eğrisi Modeli'ne uyarlanmıştır. Üçüncü bölümde paradoksun G20, G8 ve E7 ülkeleri açısından kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi bağlamında geçerli olup olmadığı incelenmektedir.

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren, tez sürecimde daima desteğini hissettiğim, bir danışmanın öğrencisi için ne kadar kıymetli olduğunu gösteren, beni her anlamda geliştiren, yol gösteren saygıdeğer ve çok kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR'a, bilgi ve tecrübesi ile yardımını esirgemeyen, desteğini eksik etmeyen, kendisini tanımdan büyük onur duyduğum sevgili hocam Sayın Prof. Dr. Serkan CURA, süreç boyunca kıymetli görüşleriyle destek olan Sayın Doktor Öğretim Üyesi Umut TEPEKULE ve süreç boyunca desteğini esirgemeyen tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Yüksek Lisans dönemimde desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE'ye, çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim değerli arkadaşım Ceren KURUL'a, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan annem Fatma ERSOY ve teyzem Neslihan AKYÜREK'e ve yanımda olan herkese yürekten teşekkür ederim. Vazgeçmediğim ve istediğim yoldan dönmediğim için en büyük teşekkürü kendime borç bilirim.

Bu çalışma YÖK 100/2000 Projesi Kamu Maliyesi Öncelikli Alanı ile desteklenmiştir. Yazar, 100/2000 Kamu Maliyesi Öncelikli Alanı Doktora Bursiyeridir. Katkı ve desteklerinden dolayı Yükseköğretim Kurulu'na teşekkür ederim.

Gizem ERSOY
Manisa, 2025

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeli Model (Autoregressive Distributed Lag)
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Kuzey Afrika (Brazil, Russia, India, China, South Africa)
GE	Genel Entropi (General Entropy)
GLS	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (Generalized Least Square)
GNH	Gayri Safi Milli Mutluluk (Gross National Happiness)
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	Vektör Otoregresyon (Vector Autoregression)
VIF	Varyans Enflasyon Faktörü (Variance Inflation Factor)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Lorenz Eğrisi.....	85
Şekil 2. Kuznets Eğrisi	91

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. GNH Endeksi Göstergeleri.....	30
Tablo 2. Gelir ve Mutluluk Yüzdesi.....	100
Tablo 3. En Düşük ve En Yüksek Gelir Grubunun “Çok Mutlu Değil” Yüzdeleri (ABD- 1946-1970).....	102
Tablo 4. En Düşük ve En Yüksek Statü Grubunda “Çok Mutlu Değil” Yüzdeleri.....	103
Tablo 5. En Düşük ve En Yüksek Gelir Grubunda Kişisel Mutluluk Değerlendirmesi, 13 Ülke.....	104
Tablo 6. Kişisel Mutluluk Değerlendirmesi ve Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir, 14 Ülke.....	105
Tablo 7. ABD’de Nüfusun Mutluluğa Göre Yüzde Dağılımı, 9 Ülke, 1965 Yılı Verileri.....	107
Tablo 8. ABD’de Nüfusun Mutluluğa Göre Yüzde Dağılımı (1946-1970).....	109
Tablo 9. Çalışmanın Değişkenleri.....	139
Tablo 10. G20 Ülkeleri için Tanımlayıcı İstatistikler.....	142
Tablo 11. G20 Ülkeleri için Korelasyon Matrisi Sonuçları.....	142
Tablo 12. G20 Ülkeleri için VIF Testi Sonuçları.....	145
Tablo 13. G20 Ülkeleri için Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Test Sonuçları.....	147
Tablo 14. G20 Ülkeleri için Otokorelasyon Testi Sonucu.....	149
Tablo 15. G20 Ülkeleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	152
Tablo 16. G20 Ülkeleri için Birimkök Testi Sonuçları.....	154
Tablo 17. G20 Ülkeleri için Hausman Testi Sonuçları	156
Tablo 18. G20 Ülkeleri için Driscoll-Kraay Tahmin Testi Sonucu.....	157
Tablo 19. G8 Ülkeleri için Tanımlayıcı İstatistikler.....	159
Tablo 20. G8 Ülkeleri için Tanımlayıcı İstatistikler.....	160
Tablo 21. G8 Ülkeleri için VIF Testi Sonuçları.....	162
Tablo 22. G8 Ülkeleri için Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Test Sonuçları.....	164
Tablo 23. G8 Ülkeleri için Otokorelasyon Testi Sonucu.....	166
Tablo 24. G8 Ülkeleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	170
Tablo 25. G8 Ülkeleri için Birimkök Testi Sonuçları.....	172
Tablo 26. G8 Ülkeleri için Hausman Testi Sonuçları.....	173
Tablo 27. G8 Ülkeleri için Driscoll-Kraay Tahmin Testi Sonucu.....	174
Tablo 28. G8 Ülkeleri için Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Test Sonucu Tahmin Testi Sonucu.....	178
Tablo 29. E7 Ülkeleri için Tanımlayıcı İstatistikler	181
Tablo 30. E7 Ülkeleri için Korelasyon Matrisi Sonucu.....	182
Tablo 31. E7 Ülkeleri için VIF Testi Sonuçları.....	184
Tablo 32. E7 Ülkeleri için Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Test Sonuçları.....	186
Tablo 33. E7 Ülkeleri için Otokorelasyon Testi Sonucu.....	188
Tablo 34. E7 Ülkeleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	192
Tablo 35. E7 Ülkeleri için Birimkök Testi Sonuçları.....	194
Tablo 36. E7 Ülkeleri için Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Test Sonucu Tahmin Testi Sonucu.....	197

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. G20 Ülkeleri için Kalıntı Dağılım Grafiği.....	150
Grafik 2. G20 Ülkeleri için Dönüm Noktası Grafiği.....	158
Grafik 3. G8 Ülkeleri için Kalıntı Dağılım Grafiği.....	167
Grafik 4. G8 Ülkeleri için Dönüm Noktası Grafiği (Driscoll-Kraay Testi Sonucunda).....	175
Grafik 5. G8 Ülkeleri için Dönüm Noktası Grafiği (GLS Testi Sonucunda Elde Edilen).....	179
Grafik 6. G8 Ülkeleri için Dönüm Noktası Grafiği.....	180
Grafik 7. E7 Ülkeleri için Kalıntı Dağılım Grafiği.....	189
Grafik 8. E7 Ülkeleri için Dönüm Noktası Grafiği.....	198

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
GRAFİKLER DİZİNİ	ix
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
1.1. DAVRANIŞSAL İKTİSAT KAVRAMI	6
1.1.1. İnsan Psikolojisi ve İktisat Etkileşimi.....	8
1.1.1. Klasik İktisadi Dönem	12
1.1.2. Erken Neoklasik Dönem.....	14
1.1.3. Savaş Sonrası Klasik İktisadi Dönem.....	16
1.2. MUTLULUK EKONOMİSİ VE GELİŞİMİ	22
1.2.1. Mutluluk Kavramı	22
1.2.2. Mutluluk Ekonomisi	27
1.2.3. Mutlulukla ilişkilendirilen Kavramlar	33
1.3. MUTLULUĞU ETKİLEYEN FAKTÖRLER	38
1.3.1. Sosyo-Demografik Değişkenler.....	39
1.3.1.1. Cinsiyet ve Mutluluk	39
1.3.1.2. Eğitim Seviyesi ve Mutluluk	41
1.3.1.3. Sağlık, İnanç ve Mutluluk	43
1.3.1.4. Yaş ve Mutluluk	45
1.3.2. Ekonomik Değişkenler	47
1.3.2.1. Enflasyon ve Mutluluk	48
1.3.2.2. İşsizlik ve Mutluluk.....	50

1.3.2.3.	Gelir ve Mutluluk	52
1.3.2.4.	Dışa açıklık (Ticaret) ve Mutluluk	56
1.3.2.5.	Kamu Harcamaları ve Mutluluk	58
1.4.	KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE KAMU HARCAMALARININ ÖZELLİKLERİ	63
1.4.1.	Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması	66
1.4.2.	Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırması	68
2.1.	GELİR DAĞILIMINI ÖLÇEMEYE YARAYAN YÖNTEMLER.....	77
2.1.1.	Normatif Ölçüt Yöntemleri.....	78
2.1.1.1.	Dalton Atkinson Ölçütü	78
2.1.1.2.	Pareto Katsayısı	79
2.1.2.	Pozitif Ölçüt Yöntemleri	81
2.1.2.1.	Değişim Aralığı Ölçütü.....	81
2.1.2.2.	Varyans ve Değişme (Değişim) Katsayısı	82
2.1.2.3.	Gini Katsayısı	83
2.1.2.4.	Lorenz Eğrisi	84
2.1.2.5.	Görelî Ortalama Mutlak Sapma	86
2.1.2.6.	Logaritmik Standart Sapma	86
2.1.2.7.	Theil Endeksi	87
2.1.2.8.	Kuznets Katsayısı	88
2.2.	EASTERLİN PARADOKSU'NUN ORTAYA ÇIKIŞI	98
2.3.	EASTERLİN PARADOKSU'NU AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK GÖRÜŞLER	115
2.3.1.	Karşılaştırma Etkisi Teorisi	116
2.3.2.	Adaptasyon Teorisi.....	119
2.3.3.	Kavramsal Gönderi Teorisi	120
2.3.4.	Daha fazla Gelir Elde Etme Teorisi (Aspirasyon Teorisi)	124
2.3.5.	Dinamik Duyuşsal Standart Teorisi.....	127
2.3.6.	Duyusal Durum Teorisi	129
2.3.7.	Hedonistik Teori	130
2.3.8.	Hayat Doyumu Teorisi	131

3.1. KAMU HARCAMALARI VE MUTLULUK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ....	135
3.1.1 Araştırmanın Amacı	137
3.1.2. Veri Seti ve Dönemi	138
3.1.3. Panel Veri Model Yöntemlerinin Belirlenmesi ve Uygulama	140
3.2. G20 ÜLKELERİ İÇİN BULGULAR.....	141
3.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	141
3.2.2. Korelasyon Matrisi Testi	142
3.2.3. Çoklu Doğrusal Bağlantı (VIF) Testi Sonuçları.....	143
3.2.4. Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testi	145
3.2.4.1. White nR-Kare Testi.....	146
3.2.5. Otokorelasyon Testi.....	147
3.2.6. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi.....	150
3.2.7. Birim Kök Testi Sonuçları	153
3.2.8 Hausman Testi Süreci.....	155
3.3. G8 ÜLKELERİ İÇİN BULGULAR.....	159
3.3.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	159
3.3.2. Korelasyon Matrisi Testi	160
3.3.3. Çoklu Doğrusal Bağlantı (VIF) Testi Sonuçları.....	161
3.3.4. Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testi	163
3.3.4.1. White nR-Kare Testi.....	163
3.3.5. Otokorelasyon Testi.....	164
3.3.6. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi.....	167
3.3.7. Birim Kök Testi Sonuçları	170
3.3.8. Hausman Testi Süreci.....	172
3.3.9. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi	175
3.4. E7 ÜLKELERİ İÇİN BULGULAR	181
3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	181
3.4.2. Korelasyon Matrisi Testi	181
3.4.3. Çoklu Doğrusal Bağlantı (VIF) Testi Sonuçları.....	182
3.4.4. Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testi	184
3.4.4.1. White nR-Kare Testi.....	185
3.4.5. Otokorelasyon Testi.....	186

3.4.6. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi.....	189
3.4.7. Birim Kök Testi Sonuçları	192
3.4.8. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi	194
TARTIŞMA	198
SONUÇ.....	206
KAYNAKÇA	212

GİRİŞ

Mutluluk elle tutulabilen ya da gözle görülebilen bir olgu olmamasına rağmen, insanlar hayatı boyunca mutlu olmanın formüllerini aramıştır. Mutlu olmak insanların nihai hayat amaçlarından birini oluşturmaktadır (Şeker, 2016: 17). Geçmişten beri mutluluk duygusu değerli bir duygu durumu olarak kabul görmektedir. Kişinin mutsuzluk duygusundan kaçınması, mutlu olmaya çalışması düşüncesi tarihsel süreçte yaygın şekilde gözlemlenmektedir.

Pozitif duygu durumu olarak kabul edilen mutluluk, yaşam kalitesinin belirleyicileri arasında gösterilmektedir. Mutluluk yaşam kalitesinin belirleyicileri arasında gösterilmesine rağmen, bu duygu durumu esasında kişiden kişiye, içinde bulunulan koşuldan koşula, hatta ülkeden ülkeye bile farklı şekillerde algılanabilmektedir. Çünkü mutluluk sadece kişiye bağlı bir duygu durumu olmamakla birlikte dış etkenlerden etkilenebilmektedir.

Tarihte mutluluk kavramının varlığı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Eski dönemlerde mutluluğun psikoloji ile ilişkilendirilmesi sebebiyle birçok filozof (Farabi, Sokrates ve Aristo gibi) mutluluk kavramını ele alarak mutluluğu tanımlamışlar ve üzerinde tartışmışlardır (Arkan, 2005: 388; Özkan, 2013: 43). Mutluluk olgusu literatürde ilk olarak psikoloji alanında yapılan çalışmalarda yer bulmuştur. Fakat zamanla mutluluğun farklı faktörlerden etkilendiğinin anlaşılmasıyla bu kavramla ilgilenen bilim alanları artmıştır.

Mutluluk; içinde bulunulan ekonomik durumdan, yaşanan ülke şartlarından, sosyo-demografik koşullardan ve çevreden, kişisel özelliklerden, toplumsal ve kültürel yaşantıdan, bazı kamu maliyesi araçlarından (kamu harcamaları, vergiler ve borçlanma), devletin yapmış olduğu kamu harcamalarından etkilenebilmektedir. Kişilerin yaşadıkları hayatın kalitesi, mutlulukları üzerinde de etkilidir. Hayat şartlarında meydana gelen düzelmeler, genel ve temel hizmetlere olan erişimin artması, bireylerin hayat kalitesinde yükselmelere sebep olarak mutluluk düzeylerinden yükselmeye yol açmaktadır (Lyubomirsky, 2022: 34).

Geçmişte devletin görevlerinin sınırlı olduğu kabul ediliyordu ve bu görevler: güvenliği sağlama, adaleti tesis etme gibi bazı temel görevlerden oluşuyordu. Fakat zamanla bu anlayışta değişimler yaşanmış ve devlete birçok görev yüklenmiştir. Bu

görevlerden bazıları ülke vatandaşlarının duygu durumlarının iyi olması, kişilerin kendilerini mutlu hissetmelerini sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır. Buna yönelik uygulanması planlanan kararlar, politikalar, uygulamalar tartışılmaktadır. Bu bağlamda mutluluk üzerine yapılan iktisadi çalışmalarda, insanların hayattan aldıkları memnuniyetin nasıl artırılabilceği, ülke vatandaşlarının nasıl mutlu edilebileceği, hangi iktisadi ve mali faktörler aracılığıyla mutluluk hissinin artırılabilceği incelenmektedir.

Mutluluk kavramıyla iktisat literatürünün tanışması ilk olarak Neoklasik iktisadi anlayışla ortaya çıkmıştır. Neoklasik İktisat ekolü, bireylerin iyi olma durumunun iktisadi değişkenlere bağlı olarak değişebileceğini öne sürmüştür (Angner ve Loewenstein, 2006: 5-12). Fakat Neoklasik iktisat bu durumu bireylerin gelir düzeyleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu ekole göre nesnel olarak ölçülebilen iyi olma durumu, hayatın işleyişi içinde pek geçerli değildir. Bu ekolde “Bireylerin mutluluğu, çalışmalarına ve yüksek gelir elde etmelerine bağlıdır” düşüncesi hâkimdir.

Bu bağlamda iktisat biliminin mutluluk üzerine yaptığı çalışmaların büyük çoğunluğunda mutluluk, gelir düzeyleri ile ilişkilendirilmektedir (Easterlin, 1974). Fakat literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı, gelişmiş ülkelerde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) seviyelerinin yıllar içinde artsa da mutluluk düzeylerinde bir değişme olmadığını göstermektedir. Bu çalışmalarda bireyler temel ölçüde ihtiyaçlarını karşılayabildiği düzeyde mutlu olduklarını belirtmişlerdir.

Kısaca Klasik İktisat ekolünde kabul edilen, ne kadar çok gelir elde edersen o kadar mutlu olursun düşüncesi, yapılan çalışmalarla geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Güncel olarak yapılan çalışmalar nesnel olarak mutluluğun ölçülemeyeceği, geliri yüksek olan kişilerin de mutlu olamayabileceği önermesi ile hareket etmektedir. Özellikle son zamanlarda yapılan çalışmalar, kişilerin mutluluk faktörleri üzerinde devletin uyguladığı politikaların da etkili olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Çünkü bireylerin mutlulukları ekonomi politikalarından etkilenmektedir.

İktisat ve mutluluk ilişkisinin salt gelire seviyesine bağlı olmadığını ele alan çalışmalar nispeten yenidir ve 1970’li yıllara dayanmaktadır. İktisat bu noktada konuya; “bireyleri hangi iktisadi faktörler mutlu eder ya da her birey aynı iktisadi faktörden aynı derecede mi etkilenir” sorularını sorarak dâhil olmaktadır. Mutluluk

mikro düzeyde bireylerin gelirleri, yaş, medeni hâl, cinsiyet, bireysel harcamaları gibi etkenlerden etkilenirken, makro düzeyde; enflasyon, dışa açık olma durumu, kamu harcamaları gibi daha çok devlet eliyle yürütülen ve bireyin kendilerine bağlı olmayan makroekonomik değişkenlerden etkilenmektedir. Bu anlamda mutluluğu etkileyen değişkenlerin iyi belirlenmesi uygulanacak politikaların da sağlıklı olmasını ve bireylerin hayat kalitesinin yükselmesini sağlayacaktır.

Mutsuzluk, hâlihazırda dünya için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Dünyadaki kötü idare de mutsuzluğun artmasında önemli bir etkidir. Mutsuzluğun artmasında yoksulluk, israf, çatışma ortamı ve iklim değişikliği gibi kavramlar da etkilidir (Akgül, 2021: 25). Yaşanan tüm bu olumsuzluklar hem bugün mutsuz olmaya neden olmakta hem de gelecekte umutsuz olmaya neden olmaktadır.

Bu nedenle hükümetler, vatandaşlarının daha iyi hayat koşullarına sahip olması için politikalar yürütmektedir. Çünkü devlet, hayat kalitesi ve mutluluğu artan bireylerin daha sonraki seçimlerde yine kendilerini tercih etme olasılıklarını artırmak istemektedir. Bu sebeple devlet tarafından vatandaşlarına daha iyi bir hayat sunabilmek için kamu harcamaları yapılmaktadır. Uygulanacak olan kamu harcamaları politikalarının doğru belirlenmesi önemlidir.

İktisat bilimi özellikle son yıllarda yapılan çalışmalarda kamu harcamalarının bireylerin mutluluğu üzerinde pozitif etkilere neden olduğu görüşü üzerinde durmaktadır. Çünkü yapılan kamu harcamaları ile bireylerin refah düzeyleri yükselmekte, yükselen refah sonucunda bireysel taleplerin gerçekleşme olasılığı kolaylaşmakta ve böylece bireyler talep ve isteklerini gerçekleştirebilecekleri düşüncesiyle mutlu olmaktadır.

Özetle mutluluk hem nitel hem de nicel ölçütlerden etkilenebilmektedir. Bu sebeple devletin sunmuş olduğu kamu hizmetleri ve bu hizmetler için yapılan kamu harcamalarının mutluluğu ne düzeyde etkilediğinin belirlenmesi bu noktada önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda bu tez çalışmasında kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkisini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekseninde ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışma Easterlin Paradoksu üzerinden yürütülmektedir.

Kişilerin gelirleri artsa da mutluluk düzeylerinin zaman içinde değişim göstermemesi durumu Easterlin Paradoksu ile açıklanmaktadır. Bu paradoks 1974 yılında Richard Easterlin tarafından ortaya atılmıştır. Paradoksa göre, gelirden yaşanan

artış mutluluğun da beraberinde artması için yeterli değildir (Easterlin, 1974). Bu sebeple bireylerin gelirlerinde yaşanacak artışların yanı sıra devlet eliyle yapılacak olan harcamaların da bireylerin mutluluğunu artırmada bir etkisinin olup olmadığının ölçülmesi ayrıca önem kazanmaktadır. Bu etkinin ölçülmesi, buna yönelik olarak uygulanacak politikaların belirlenmesini sağlamaktadır.

Mutluluk ekonomisi, bireylerin kendilerini ne kadar iyi hissettikleri ile ilgilenen, ekonomik büyüme ve gelir seviyelerinde meydana gelen değişimlerin mutluluğu etkileme düzeyini inceleyen ekonomi dalıdır. Mutluluk ekonomisi, gelir, istihdam, enflasyon, kamu harcamaları gibi faktörlerin bireylerin yaşamlarındaki etkilerini incelemektedir.

Çalışmanın amacı, bu bağlamda mutluluk ekonomisi kavramını temel alarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisini incelemektir. Kamu harcamalarının, ülke vatandaşlarının mutluluğu üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesi, yürütülecek olan kamu hizmetleri ve kamu harcamalarının düzeylerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Devletler, buna yönelik politikalar uygulayarak, vatandaşlarının mutluluğu üzerinde etkili olabilmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, Davranışsal İktisat ve mutluluk kavramları ve aralarındaki ilişki ele alınmaktadır. Çünkü mutluluk kavramı temelde psikolojinin çalışma alanına girmekte olup mutluluk ve iktisat/kamu maliyesi literatürü nispeten yenidir. Bu bağlamda mutluluk kavramının anlaşılabilmesi açısından davranışsal iktisat ve psikoloji bilimindeki önemine yer vermenin çalışmaya farklı bir perspektif katacağı öngörülmüştür.

Birinci bölümde; çalışmada kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkilerinin incelenmesi sebebiyle, iktisat bilimi ve psikoloji ilişkisine, geçmişten günümüze dek mutluluğa olan bilimsel bakış açısına, mutluluk tanımlarına, mutluluk ekonomisine ve mutluluk çalışmalarının literatürdeki yerine, mutluluğu etkileyen sosyo-demografik ve ekonomik değişkenlere değinilmektedir. Böylece kamu maliyesinin mutluluk ile ilişkisini incelemek mümkün olacaktır.

İkinci bölümde Easterlin Paradoksu'nun kamu harcamaları bağlamında geçerli olup olmadığı incelenmektedir. Bu paradoks matematiksel bir hesaplama dayanamaması sebebiyle Kuznets Eğrisi Modeli ile birleştirilmiştir. Easterlin Paradoksu, mutluluk ve gelir arasında bir noktaya kadar pozitif ilişkinin varlığını, bir

noktadan sonra negatif ilişki olduğunu öne süren paradokstur. Çalışmada paradoksta kullanılan “gelir” değişkeni, “kamu harcamaları” değişkeni ile değiştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada “Kamu harcamaları mutluluğu etkiler mi, etkilerse hangi noktaya kadar etkiler, belli noktadan sonra kamu harcamaları yapmak mutluluk üzerinde negatif etkilere mi yol açar?” sorularının cevapları aranmaktadır.

Üçüncü ve son bölüm kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin incelendiği ekonometrik analiz kısmından oluşmaktadır. Çalışmada Panel Veri Analizi kullanılarak, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi incelenmektedir. Bu bağlamda kullanılan ülke grupları G20, G8 ve E7 ülkeleridir. Bu ayrımın yapılmasındaki amaç, farklı gelir ve gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde analiz yaparak, kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkilerinin farkının net olarak anlaşılabilmesinin sağlanmasıdır.

Oluşturulan modelde kamu harcamaları bağımsız değişken, mutluluk bağımlı değişken olarak yer alırken, enflasyon ve dışa açıklık (ticaret) kontrol değişken olarak modele eklenmiştir. Temelde amaç kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkilerini incelemek olduğu için modelde tek bağımsız değişken olarak kamu harcamaları yer almaktadır. Kontrol değişkenlerin modele dâhil edilme sebebi; model kurulurken spesifikasyon hatası verip vermeyeceğinin belirlenmesi ve bu değişkenlerin de mutluluk üzerindeki etkilerinin incelenmesinin sağlanmasıdır.

Literatüre bakıldığında mutluluk çalışmalarının daha çok anket üzerinden yürütüldüğü ya da aralarındaki ilişkinin teorik olarak ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda mutluluk ve kamu maliyesi ilişkisini inceleyen bu tür kapsamlı ve geniş veri setine sahip bir çalışmanın literatürde bulunmadığı görülmektedir.

Büyük ülke örneklerini kullanan yabancı çalışmalarda, çalışmada kullanılan Panel Veri Yöntemini kullanan bir çalışma bulunmadığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda sadece model tahmini yapılmış, modelin beklenen sorularına cevap veren testler ele alınmamıştır. Ayrıca incelenen literatür çerçevesinde daha önce yapılan çalışmalarda kamu harcaması ve mutluluk ilişkisini, Kuznets Eğrisi Modeli perspektifinden ele alan çalışma olmadığı görülmektedir. Bu noktada literatürdeki boşluğu tamamlamak amacıyla yürütülen bu tez çalışması diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE MUTLULUK EKONOMİSİ

Bu bölümde öncelikle Davranışsal İktisat kavramına değinilmektedir. Çünkü mutluluk ekonomisi, davranışsal iktisadın gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Mutluluk ekonomisini inceleyebilmek için öncelikle Davranışsal İktisat literatürünü incelemek gerekmektedir. Mutluluk, geçmişte öncelikle psikoloji biliminin ilgi alanına girmiştir. Zaman içerisinde iktisadi faktörlerin de mutluluk üzerinde etkisi olduğu düşünüldüğü için çalışmalar bu alana yönelmiş ve Mutluluk Ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır.

Mutluluk ekonomisini daha net anlayabilmek adına, iktisat ve psikoloji ilişkisini anlamak, geçmişten günümüze iktisat ve psikoloji alanında yapılan çalışmaları ve ilerlemeleri görmek gerekmektedir. Çünkü çalışmada kamu maliyesi araçlarından biri olan kamu harcamalarının mutluluk üzerine etkileri ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Davranışsal İktisat kavramını ele almak, daha sonrasında Mutluluk Ekonomisi üzerine geçmişten günümüze yapılan çalışmaları incelemek önem arz etmektedir. İktisat bilimi ve mutluluğa dair yürütülen çalışmalar ve literatür bu bölümde ele alınmaktadır. Ayrıca mutluluğu etkilediği düşünülen faktörler yine bu bölümde yer alan başlıklardır. Çalışmanın temelini oluşturan kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi de bu bölüm altında incelenmektedir.

1.1. DAVRANIŞSAL İKTİSAT KAVRAMI

Davranışsal iktisat kavramı temelde mutluluk, oyun teorisi ve ekonomik güven olarak üç başlık altında incelenmektedir (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 291). Davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalara olan ilginin her geçen gün artmasıyla birlikte yeni alt başlıklar da ortaya çıkmıştır. Bunlar; deneysel ekonomi, nöroekonomi ve mutluluk ekonomisi olarak sıralanabilmektedir. Bu çalışmada ilerleyen kısımlarda konu itibarıyla sadece çalışmanın alanına giren davranışsal iktisat ve mutluluk ekonomisi kavramları incelenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde iktisat alanının geçmiş dönemleri olan; Erken Klasik Dönem, Klasik dönem ve Savaş Sonrası Klasik dönemlerinin davranışsal iktisada bakış açısı ele alınmıştır. İktisat ve psikoloji ilişkisi, davranışsal iktisadın gelişim süreci ve bu alanda yapılan ve başarılı kabul edilen çalışmalara yine bu bölümde yer verilmiştir.

İktisat ve psikoloji disiplinlerinin zamanla bir araya gelmesiyle bir yeni kavram meydana gelmiştir. Bu kavrama Davranışsal İktisat adı verilmektedir. Bu kavram,

iktisadi ve psikolojik davranışların birleşimi olarak meydana gelmektedir. Davranışsal iktisatta, bireylerin iktisadi davranışlarındaki nedenlerin anlaşılması önem arz etmektedir. Çünkü bireylerin ekonomik kararlarının yalnızca rasyonel değil aynı zamanda duygusal, bilişsel ve sosyal faktörlerle şekillendiği çalışmalarla gösterilmektedir. İktisat bilimini davranışsal olarak ele alan bilim insanları, davranışların altında yatan psikolojik olayların irdelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü davranışların temeli anlaşılabilirse, politikalar bu doğrultuda yönetilerek politikaların başarılı olması sağlanabilecektir.

Davranışsal İktisat da Neoklasik İktisat da iktisadi davranışları anlamlandırmaya çalışan iktisadi ekoller olarak değerlendirilebilmektedir. İnsan davranışlarının psikolojik alt yapısı analiz edildikten sonra ekonomiyi buna yönelik olarak düzenlemek, ekonomik kararları buna göre almak ekonomik etkinlik için önemli hale gelmektedir (Serim ve Öztürk, 2018: 150). Kamu maliyesinde de mutluluğun analiz edilmesi, kaynakların israf edilmeden kullanılması açısından önemlidir. Çünkü literatürde ele alındığı gibi, kaynakların çok fazla kullanılması demek her zaman mutluluğun çok artması demek değildir. Esas olan kaynakların en verimli şekilde kullanılması ve bireylerin mutluluğunun bu yolla artmasının sağlanmasıdır. Bu doğrultuda kamu mali kaynaklarını en etkin şekilde kullanmak için kamu harcamalarının düzeyinin ne olacağının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Devletin hangi düzeyde kamu harcaması gerçekleştireceği ya da hangi mali ve sosyal politikaları uygulayacağını kararı; ülkelere, ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik yapıya, sosyal koşullara ve gelişmişlik düzeyleri gibi birçok değişkene bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu anlamda kamu harcamalarının bireylerin yaşam memnuniyetini veya toplumsal mutluluğu artırıcı etkisinin doğru biçimde değerlendirilebilmesi sadece nicel büyüklüklere değil, aynı zamanda harcamaların etkinliğine ve dağılımına bağlıdır. Dolayısıyla, bilimsel temellere dayanmayan analizler yapılmadan, kamu harcamalarının mutluluğu artıracığı yönündeki genel kabul, sağlıklı bir politika çıkarımı yapılmasına olanak sağlamamaktadır. Çünkü çalışmada ileriki bölümde ele alındığı gibi, bir ülkede yapılan kamu harcamaları her zaman mutluluğu pozitif olarak etkilemeyebilmektedir. Ya da bir noktaya dek kamu harcamaları mutluluk üzerinde pozitif etki yaratsa da zamanla bu etki azalabilmekte ve hatta negatife dönebilmektedir.

Davranışsal İktisat kavramı ele alındıktan sonra insan psikolojisi ve iktisat disiplinin bir araya gelişini incelemek, bu bağlamda geçmişten günümüze dek gelen süreçte yaşanan gelişmeleri ele almak gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle insan psikolojisi ve iktisat etkilimi başlığı altında genel bir bilgi verilmekte daha sonra iktisadi dönemler açısından iktisat ve psikoloji disiplinlerinin ilişkisi ele alınmaktadır.

1.1.1. İnsan Psikolojisi ve İktisat Etkileşimi

İktisat bilimi çok disiplinle ilişkili bir yapıya sahip olup pek çok farklı bilim dalıyla etkileşimde bulunan sosyal bilim alanlarından biridir. Hem pozitif bilimlerle hem de sosyal bilimlerle etkileşim içinde olan iktisat, hem bu bilim dallarını etkilemekte hem de bu bilim dallarından etkilenmektedir.

İktisat ve davranış bilimlerinin ilk yıllarındaki kabulleri ile günümüzdeki kabuller arasında fark bulunmaktadır. Örneğin, iktisat bilimine göre, özellikle Neoklasik iktisada göre, insanların karar alma mekanizmaları rasyoneldir. Kişiler kendi çıkarlarını gözetmekte ve bu doğrultuda bencil kararlar alabilmektedir. Literatürde bu kavram “homo economicus” olarak nitelendirilmektedir (Kayalıdereden, 2023: 126). Neoklasik kabulde; bireylerin kendi çıkarlarının farkında oldukları ve buna göre hareket ettikleri, aldıkları ekonomik kararların buna yönelik olduğu, bireylerin her şeyin farkında ve hep doğru kararlar veren rasyonel varlıklar olduğu, bireylerin bütçeleri doğrultusunda faydalarını maksimize ettikleri düşüncesi kabul görmektedir.

Neoklasik iktisadın insanların mutlak rasyonel olduğu kabulünün temelinde, kaynakların kıt oluşu ve bu kaynakların en etkin şekilde kullanılması gerekliliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü Klasik İktisat anlayışına göre, bireyler var olan en az kaynakla, en doğru kararları vererek kaynakların etkin kullanımını sağlamalıdır. İnsanlar, en az girdi ile en çok fayda sağlanabilecek tercihlere yönelmektedirler. Fakat bu noktada bireyler gerçekten “homo economicus” mudur, her davranışları rasyonel midir ya da her zaman kendi çıkarlarını mı düşünürler soruları ortaya çıkmaktadır. Ve Davranışsal İktisat bu sorulara cevap aramaktadır.

Zamanla özellikle savaş sonrası dönemde, Neoklasik İktisadın insan davranışlarını açıklamada yetersiz kalması sebebiyle, insanın sadece rasyonaliteden ibaret olmayacağı, bireylerin karar alırken duygularının da etkili olduğunu kabul eden düşünceler ortaya çıkmıştır. Davranışsal iktisat yaklaşımına göre insan doğası salt

bencil ve tamamen rasyonel bir varlık olarak tanımlanmamaktadır. Klasik İktisat Teorisinin temelinde yer alan “homo economicus” modeli, bireylerin her koşulda kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığı kabulüne dayanırken, Davranışsal iktisat modeli bireylerin karar alma süreçlerinde duygusal, bilişsel ve sosyal faktörlerin önemli ölçüde etkili olduğunu öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre; bireyler her zaman rasyonel tercihlerde bulunmamakta, aksine çoğu zaman duygusal kararlar alabilmektedir. Kısaca, ekonomik kararlar her zaman sadece mantıksal değerlendirmelerle değil aynı zamanda psikolojik durumlara da dayanmaktadır (Angner ve Loewenstein, 2006: 5-15). Bütün bunlar değerlendirildiğinde davranış bilimleri, insanın salt rasyonel olarak kabul edilemeyeceğini, insanların psikolojik ve sosyal yönünün de ele alınması gerektiğini savunur. Çünkü insanlar her zaman sadece kendi çıkarlarını düşünmez, duygular da önemlidir düşüncesi kabul edilmektedir.

Özellikle insan psikolojisinin önem kazanmaya başlamasından sonra davranışsal iktisat kavramı ortaya çıkmıştır. Davranışsal İktisat, iktisadi faktörleri ve psikolojik faktörleri bir arada kullanan bilim dalıdır. Geleneksel iktisat ekolünde bireylerin tamamen rasyonel ve bencil olduğu, faydalarını maksimize etme davranışları içerisinde oldukları düşünceleri kabul görmektedir. Oysa davranışsal iktisatta iktisadi kararları veren “gerçek insanlardır” (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 102). “Gerçek insanların” duyguları ve hayata bakış açıları kararları almada etkin rol oynamaktadır. İnsan psikolojisi ve ekonominin birleşimi dikkat çeken ve üzerine çalışmalar yürütülen bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır.

Psikoloji bilimi birey davranışları ile ilgilenmekte, bireyin davranışları sonucunda ortaya çıkan durumlar ve kişilerin olaylara bakış açıları psikoloji biliminin alanına girmektedir (Phelps, 2015: 558). İktisat ve maliye var olan kaynakların en iyi şekilde kullanılması, en etkin verimin alınması için önemli iki bilim dalıdır. Kamu maliyesinde amaç, ihtiyaçların en yüksek düzeyde karşılanmasıdır. Bunun için kaynakların en etkin ve en verimli biçimde kullanılarak devlet düzeninin sağlanması gerekmektedir. İktisat ve maliye biliminde amaç sınırlı kaynakların sınırsız insan ihtiyacını karşılarken, en doğru şekilde yönlendirilmesidir. Özetle alınan kararlar genel itibarıyla bakıldığında ekonomik değişkenler göz önüne alınarak yapılmaktadır. Oysa zamanla bireylerin devletin aldığı kararlardan etkilendiği ortaya çıktıkça zamanla devletin kararları da buna yönelik olarak değişim göstermiştir. Özellikle literatüre bakıldığında gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları bireylerin mutluluğunu pozitif

yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda gelişmiş ülkeler bireylerin mutluluğunu gözeterek kamu harcamaları yapabilmektedir (örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde devlet, bireylerin mutlu olmasını sağlamak amacıyla park, bahçe gibi hizmetleri sunmak amacıyla kamu harcamaları yapmaktadır). Fakat bu etkinin sürdürülebilir olup olmadığını belirlemek de doğru politikalar yürütebilmek açısından önemlidir.

Davranışsal İktisat, geleneksel iktisat teorisi varsayımlarında yaşanan sapmaların ölçülmesine ve bireylerin almış olduğu ekonomik kararların daha sağlıklı şekilde analiz edilebilmesine olanak sağlayabilmektedir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 102). İktisat literatürünün Davranışsal İktisat ile ilgilenmesindeki temel neden, alınan ekonomik kararların sağlıklı şekilde analiz edilebilmesini sağlamaktır.

İktisat literatürünün bireylerin mutluluğuyla ilgilenmesindeki neden bireyin gelirlerinde yaşanan artışın mutluluğu pozitif etkileyeceği düşüncesinin çürütülmesidir. Çünkü yapılan çeşitli çalışmalarda tarihin erken dönemlerinden bugüne dek ülkelerin gelir düzeylerinde önemli artışlar yaşanmasına ve daha yüksek bir refah seviyesine ulaşılmasına rağmen mutluluğun aynı oranda bir artış göstermediği görülmüştür. Vatandaşlarının mutluluğu ile ilgilenen devletler gelir ve refahta yaşanan artışlara rağmen, mutluluğun neden aynı seviyede artmadığı sorusu ile ilgilenmekte ve bu sorunun cevabını aramaktadır. Mutluluk ekonomisi, bu sebeple mutluluğu artırmayı sağlayan politikalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. “Gelirde yaşanan artışlarla artmayan mutluluğu, başka politikalar ile artırmak mümkün müdür? Gelir politikaları hariç diğer politikalar ile mutluluğu artırmak mümkünse bunlar hangi politikalarlardır? Bir ülkede mutluluk artışı mümkünse bu ne derece sürdürülebilir olmaktadır?” gibi sorulara cevap aranmaktadır.

Psikoloji bilimi ve iktisadi kabullerin beraber değerlendirilmesi, insanların mutlak akılcılık ve rasyonalite ile hareket etmediğinin kabul görmesini sağlamaya başlamıştır. Sonuç olarak “insanlar her zaman tam rasyonel davranır” varsayımı yerine; “insanlar sınırlı rasyoneldir, insanlar kendi çıkarını sınırlı düşünmekte ve sınırlı irade davranışları sergilemektedir” düşünceleri gerçek insan davranışları olarak kabul edilmektedir (Soydal, 2010: 217). Psikoloji bilimi ve iktisat biliminin birlikte çalışılmaya başlanmasından sonra bireylerin davranışları daha gerçekçi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bireylerin salt rasyonel olamayacağı ya da salt duyguları ile hareket edemeyecekleri düşüncesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Davranışsal iktisat literatürünün gelişmesiyle birlikte insanları salt bencil olarak kabul eden Neoklasik iktisada bazı eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler temel olarak insan davranışlarını arka plana atan, salt rasyonaliteyi kabul eden iktisat düşüncelerine yönelik eleştirilerden oluşmaktadır. Bu eleştirilerin bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Candan ve Hanedar, 2005: 2; Arnsperger ve Varoufakis, 2006: 6-7; Acar, 2016: 73):

- Klasik iktisatta karar alma mekanizmaları içinde duygulara yer yoktur. Özetlemek gerekirse insanlar karar alırken duygularını kullanmazlar düşüncesi kabul görmektedir. Fakat gerçekte insanlar, tercihte bulunurken duygularını kullanan ve bu doğrultuda hareket eden canlılardır. Duygular insanların kararları üzerinde etkili olabilmektedir. İnsanı salt rasyonel kabul etmek de salt duygusal olarak kabul etmek de bu noktada yanlış bir değerlendirme olmaktadır.

- Klasik iktisat anlayışında bireyin iyi olma hali, nesnel durumlara bağlıdır. Kişilerin ya da toplumun psikolojik durumu iyi olma hali üzerinde etkili değildir düşüncesi kabul görmektedir. Fakat özellikle günümüzde kişilerin iyi olma halinin birçok farklı değişkene bağlı olduğu, bu değişkenlerden bazılarının devletin uyguladığı politikalardan etkilendiği kabul görmektedir. Bireyler içinde yaşadığı toplumdan, çevre koşullarından, devletin aldığı kararlardan, kamu maliyesi araçlarından, kamu harcamalarından etkilenmektedir.

- Klasik iktisada göre insanları geliri arttığında mutlulukları da mutlak şekilde artar düşüncesi kabul görmektedir. Oysa literatürdeki çalışmalar, gelir artışının mutluluk üzerinde arttırıcı etkisi olsa da bu mutluluk artışının kalıcı olmadığını göstermektedir. Çünkü bireyler daha yüksek gelir elde etseler de mutluluk başka faktörlerden de etkilenmektedir. Salt gelir artışı her zaman mutluluk getirmeyebilmektedir.

- Klasik iktisatta hâkim olan “homo economicus” kavramı, bireylerin en rasyonel kararları verdiği kabulü ile çalışır. Fakat insanların karar verme süreçlerinde etkili olan insan psikolojisinin etkisi oldukça yüksektir. Bireyler her zaman en doğru kararları vermezler. Bu kararlar bazen bilinçli şekilde olurken, bazen bireyler farkında olmadan yanlış kararlara yönelmektedir.

- Klasik iktisat görüşünde ekonomi her zaman tam denge halindedir. Buna göre devlet piyasaya herhangi bir araçla müdahale etmemeli, piyasanın işleyişine karışmamalıdır. Piyasa görünmez el kavramıyla dengeye ulaşmaktadır. Hâlihazırda

devletin çeşitli araçlarla piyasaya müdahale etmediği durumlar görülmektedir. Devletler, çeşitli sebeplerle ve çeşitli şekillerde piyasaya müdahale etmektedir. Piyasanın kendi halinde bırakıldığında başarısız olduğu kabul edilmektedir.

- Klasik iktisat kabulünde, “diğer değişkenler sabittir” diğer bir ifadeyle “Ceteris Paribus” düşüncesi vardır. Fakat mutluluk üzerinde etkili olan kavramlara psikolojik, sosyolojik, hatta devletin yaptığı müdahaleler gibi değişkenler de dâhildir. Bireyler devletin almış olduğu kararlardan, uygulamış olduğu politikalardan etkilenmektedir. Hatta devletin yapmış olduğu kamu harcamaları, ilk başta mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir şeklinde sıralanabilmektedir. Belirtildiği gibi Neoklasik anlayış ve davranışsal iktisat insan davranışlarını değerlendirme konusunda farklılaşmaktadır. İki ekol de insanı farklı şekilde değerlendirmekte ve davranışları buna göre açıklamaktadır.

Davranışsal iktisat disipliniyle birlikte klasik iktisada yöneltilen bu eleştiriler doğrultusunda, insanların “duygusal iyi olma” halleri de kabul görmeye başlamıştır. Buna göre, insanların iyi olma halleri önemlidir. İyi olma halinin ekonomik koşullar ve kararlardan etkilendiği yapılan çalışmalarda görülmektedir. Bu sebeple devletlerin salt ekonomik amaçlar için değil, vatandaşlarının memnuniyeti için de politikalar yürütmesi önemlidir.

Davranışsal iktisadın Daniel Kahneman ile gelişmeye başladığı düşünülse de aslında bu ilişki eski dönemlere dayanmaktadır. İktisat ve psikoloji biliminin kesişmeye başladığı dönemler şu şekilde ele alınabilmektedir; İlk dönem; Klasik İktisadi Dönem, ikinci dönem; Erken Neoklasik Dönem, üçüncü Dönem Savaş Sonrası Neoklasik Dönem olarak sıralanabilmektedir (Mandler, 1999: 3; Anger ve Loewenstein, 2006: 4). İktisat ve psikoloji ilişkisine genel bir bakışla baktıktan sonra aralarındaki ilişkiyi dönemler itibariyle incelemek daha doğru olacaktır. Bu amaçla kısaca dönemler ve dönemlerde öne çıkan temsilcilere yer verilmektedir.

1.1.1. Klasik İktisadi Dönem

Davranışsal iktisat literatürünün henüz yeni olduğu düşünülse de eski dönemlerde birçok iktisatçı bu dönemde insan duyguları ile ilgilenmiştir. Klasik iktisat düşüncesinde insan psikolojisini inceleyen düşünürlerden biri David Hume’dur. Hume yaşadığı dönemde insan davranışlarını da ele aldığı yeni bir bilim oluşturmaya çalışmıştır. Hume çalışmasında “tutkular” teorisi ile insan doğası ile söz verme arasında bağlantı kurmaktadır (Dağ, 2016: 950). Hume ayrıca duygulara ve insan

doğasına önem vermiştir. İktisat ve psikoloji biliminin bu noktada yavaş yavaş oluşmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Neoklasik dönemde henüz davranışsal iktisat kavramı yerleşmiş olmasa da insanlar duygularından bağımsız olarak ele alınmamaktadır. Bu dönemde yaşayan birçok bilim insanı insan doğası ve iktisadi faaliyetler üzerinde görüş bildirmektedir.

Bu dönemde Hume'un hemen ardından Adam Smith de insan davranışları konusunda çalışmalar yapmıştır. Adam Smith'in "Ahlaki Duygular Teorisi (The Theory of Moral Sentiments)" adındaki kitabının bu anlamda literatürde önemli bir yeri bulunduğunu söylemek doğru olacaktır. Smith bu kitabında bireylerin davranışlarının temelini psikolojiye dayandırmaktadır. Adam Smith, 1776 yılında yazdığı "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde kişilerin çıkarlarını düşündüklerini bunu da diğer bireylerle değişim ilişkilerine girerek yerine getirdiklerini savunmaktadır (Buğra, 1995: 102; Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 104). Buradan Adam Smith'in de bireylerin rasyonel olduğu fikrini benimsediğini söylemek mümkündür. Hume ve Smith'in insan psikolojisiyle ilgilenmeleri yeni çalışmaların önünü açmıştır. İktisat ekonominin yanında insan duygularıyla da ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemin ayırt edici özelliği bireylerin rasyonel olduğunun kabul edilmesidir.

İktisadın felsefi ve psikolojik yönü üzerinde etkili olan bir diğer klasik iktisatçı Jeremy Bentham'dır. Bentham faydacı düşüncenin kurucusu olup ve faydacı ekonomiyi ele almış, fayda ve en büyük mutluluk ilkelerine eserlerinde yer vermiştir (Savaş, 2000: 204; Çalık ve Düzü, 2009: 2). Bentham, haz, fayda ve mutluluk kavramlarını aynı anlama gelecek şekilde ele almaktadır.

Bentham fayda fonksiyonunu psikoloji ile birlikte incelemekte bu fayda fonksiyonuna Sosyal Fayda Modeli adı verilmektedir. Sosyal Fayda Modeli'ne göre, üç temel ilke bulunmaktadır. Bu ilkelerin birincisi; toplumda sosyal değerlerde yaşanacak değişimin iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesinin, refah ölçümü ile mümkün olduğunu savunmasıdır. Buna göre toplumda fayda yaratmak önemlidir. Bunun yolu refah artışından geçmektedir. İkinci ilke ortaya çıkan sosyal durumların sonuçlarına göre değerlendirilmesi gerektiğidir. Sonuç olarak bireyin refahı artıyorsa ortaya çıkan sonuç "iyi" olarak kabul edilmelidir. Üçüncü ilke, toplumdaki refahın bireylerin faydalarının toplamına eşittir olduğu ilkesidir. Burada önemli olan "en fazla sayıda insanın mutlu olmasının" önemli oluşudur. Sosyal fayda teorisinde ayrıca süreklilik de önem arz etmektedir. Kısaca fayda sürekli olmalıdır (Camerer ve

Loewenstein, 2002: 4). Bentham kısaca bireylerin refahında ya da faydasında artış yaşanıyorsa ve bu sürekli şekilde sağlanıyorsa sosyal faydanın gerçekleştiğinden söz etmektedir. Ona göre, bireyler haz arayan ve mutsuzluktan kaçan varlıklardır, bu sebeple devletin faaliyetlerinin amacı refahı ve bireylerin mutluluğunu maksimize etmektir. Klasik Dönem iktisatçıların bakış açıları ve çalışmaları kısaca bu şekildedir.

Davranışsal iktisat insanların psikolojilerinin ekonomik kararları üzerindeki etkilerini incelerken, davranışsal iktisadın ilgi alanına giren konular da önem kazanmaktadır. Bireylerin karar alırken rasyonaliteden sapma eşikleri psikoloji bilimi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Çünkü insanoğlu kendi çıkarlarını maksimize etme peşindeyken, belki de maksimizasyonlarını azaltacak rasyonaliteden sapmalarının sebebi de merak konusu olmaktadır. Rasyonalite kavramı, bireylerin karar alırken, seçenekler arasında en uygun olana yönelmesi olarak tanımlanmaktadır (Şeniğne, 2011: 43). Bu durum riskten kaçınma ile de ilişkilendirilebilmektedir. Bireyler riskten kaçmakta, kendi çıkarlarını düşünmekte ve buna yönelik kararlar almaktadır. Buna ters bir şekilde hareket eden, rasyonaliteden uzaklaşan bireylerin davranışı davranışsal iktisat ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Özetle davranışsal iktisat bireylerin vermiş oldukları kararları anlamlandırmaya çalışan bir disiplindir demek yanlış olmayacaktır. Neoklasik iktisadi dönemde psikoloji ve iktisadın temellerinin atılmasıyla birlikte Erken Neoklasik İktisadi döneme geçiş yapılmıştır.

1.1.2. Erken Neoklasik Dönem

İktisadi dönemleri keskin bir biçimde birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her dönem içerisinde o döneme baskın gelen bir düşünce kabul görse de dönemin genel geçer kabullerinin aksine düşünceleri savunan çalışmalar da mevcuttur. Bu sebeple Erken Neoklasik İktisadi dönemde bir önceki kabulleri devam ettiren iktisatçılar olduğu gibi, yeni alanlara yönelen iktisatçılar da vardır. Özetle bu dönem Klasik İktisat ve Neoklasik İktisadi dönem arasında köprü görevi görmektedir. Erken Neoklasik İktisadi dönem, Neoklasik iktisadi dönemin ilk evresidir. Bu başlık altında söz konusu dönemin bazı önemli temsilcilerine ve düşüncelerine yer verilmektedir.

Erken dönem Neoklasik iktisat temsilcilerinden olan Carl Menger psikoloji ve iktisat disiplinin kesişimi ile ilgilenen bilim insanlarından biridir. Menger, insanların maksimum fayda peşinde olduklarını savunmaktadır. Burada Menger'in Neoklasik

İktisadi düşüncenin temsilcilerinden olan Bentham ile benzer fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Buna göre bireyler, bireysel faydalarının peşindedir. William Stanly Jevons fayda kavramının bireyin mutluluğu ile ölçülebileceğini öne sürmektedir (Angner ve Loewenstein, 2006: 6-7). Kısaca bu dönemde öne çıkan kavramın daha çok fayda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bireyler ortaya çıkan durumdan fayda sağlıyorsa o durum iyidir, insanlar o durumdan mutludur düşüncesi bu dönemde kabul görmektedir.

Yine erken dönem Neoklasik İktisat temsilcilerinden olan Alfred Marshall, Mikro İktisat Teorisini ilk kez kullanmanın yanı sıra, “Ekonominin Temelleri (Principles of Economics)” adlı kitabında, ekonominin bireyleri de incelemesi gerektiğini savunmaktadır. Marshall bireyler ile ilgili araştırmalar yaparken, iktisat teorisiyle de bu araştırmaları pekiştirmektedir (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 291; Çirkin, 2015: 12). Burada Marshall’ın ekonomiyi birey davranışlarından ayrı tutmadığını söylemek mümkündür. Marshall ekonomi bilimi ve birey davranışlarının karşılıklı olarak birbirini etkilediğini ve bu etkinin incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu dönemde çalışma yapan iktisatçıların genel kabulü bu yönde olmuştur.

Neoklasik iktisadın bir diğer temsilcisi olan Fisher da psikolojik faktörleri ele alarak para yanılgısı ve zaman tercihi konularını açıklamaya çalışmıştır. Fisher davranışsal kararlara önem vermiş, insanı rasyonaliteden arındırarak duyguların da varlığını ele almaya başlamıştır. Bu dönemde Fisher’ın çalışmalarında insanların karar alma süreçlerinde duyguların etkisi olduğuna yer verdiği görülmektedir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 105). Thaler (1997)’de Fisher’ı modern davranışsal makroekonomist olarak değerlendirmiştir (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 292). Özetle Klasik İktisatçılar ve Erken Dönem Neoklasik iktisatçıların çalışmalarında insan duygularının önemi, insan davranışları ve insan psikolojisine anlam kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde iktisat ve insani duyguların etkileşim halinde olduğu kabul edilmiştir. Bu dönemde yürütülen çalışmalar 1930 yılına dek sürmüştür.

1929 yılında yaşanan iktisadi buhrandan sonra Keynesyen iktisat, Neoklasik iktisada tepki olarak ortaya çıksa da Keynesin de çalışmalarında psikolojik değerlendirmelere yer verdiği görülmektedir. 1936 yılında “Genel Teori (General Theory)” adlı kitabı yayımlayan Keynes, davranışsal iktisada büyük katkılar yapmıştır. Keynes, para kazanma isteğinin insanların iktisadi kararlarını etkilediğini (Camerer ve

Lowenstein, 2002: 27; Eser ve Toigonbaeva, 2011: 295) ve devletin ekonomi politikaları ile piyasaya müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Keynes kamuda görev yapanların erdemli ve rasyonel davranacaklarını ve böylece kamu yararını maksimize edeceklerini savunmaktadır (Akyıldız, 2006: 10). Kısaca Keynes, bireylerin para kazanma isteği olduğunu, bu doğrultuda iktisadi kararlar alırken bu istekten etkilendiklerini ve devletin piyasaya müdahale ederek bireylere yardım etmesi gerektiğini düşünmektedir. Keynes'e göre bireyler duygusaldır ve duyguları ile kararlar alabilmektedir. Bu tarihten sonra yavaş da olsa psikoloji ve iktisat bilimi beraber ele alınmaya ve bu doğrultuda çalışmalar yürütölmeye başlanmıştır.

Keynesyen görüş, bireylerin ekonomik kararlar alırken yalnızca rasyonel davranmadıklarını kabul eden ve bu doğrultuda görüş bildiren iktisadi ekollerden biridir. Keynes özellikle yatırım kararlarında geleceğe dair belirsizliğin yaşandığına dikkat çekmekte ve bu yüzden karar vericilerin, kararlarında duygusal etkilerin yaşandığını ileri sürmektedir. Bu anlamda Keynesyen iktisat, davranışsal iktisadın daha sonra ele alacağı insan psikolojisi ve ekonomi ilişkilerini eski dönemlerde dile getirmiştir.

1.1.3. Savaş Sonrası Klasik İktisadi Dönem

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iktisadi düşüncede klasik yaklaşımlara yönelik bir geri dönüş süreci başlamıştır. Savaş sonrası erken dönemde bireylerin rasyonel davrandıkları ve fayda ya da çıkar maksimizasyonu peşinde oldukları yönündeki klasik varsayımlar yeniden kabul görmeye başlamıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, savaşın yaratmış olduğu yıkımın ardından ölkelerin ekonomik ve toplumsal olarak yeniden inşa sürecine girmeleri ve bu süreçte daha rasyonel davranmaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde bireylerin duygularından arındırılmış kararlar aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemin erken süreçlerinde bireylerin karar alma süreçlerinde rasyonel davrandığı kabul edilmektedir.

Savaş sonrası erken dönemde iktisat biliminin insan duygularına verdiği önem azalmaya başlamış ve iktisat; matematik, fizik gibi pozitif bilimlerle birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu tarihte iktisat literatürü daha çok matematiksel modeller içermeye başlamıştır (Çalık ve Düzü, 2009: 2). Bilim daha çok pozitif alanlarla ilgilenmeye başlamış, daha ölçülebilir kabulleri geçerli olarak görmüştür. Bu dönemde bilim insanları, bireyleri yine rasyonalite üzerinden değerlendirmektedir. Bireylerin

duygu ve davranışları bu dönemde yeniden ikinci plana atılmış, bu dönemde ölçülebilir ve anlamlandırılabilir konular ön plana alınmıştır.

Savaş sonrası Neoklasik İktisatçılar, Klasik İktisatçıların aksine insan duygularını iktisat biliminden ayırmak istemişlerdir. Klasik düşüncedeki “faydanın” yerini “tercih farkları” düşüncesi almaya başlamıştır. Buna göre, bireylerin tercihleri farklılık göstermektedir. Bu dönemin önemli temsilcilerinden olan Ordinalistlere göre fayda; bireylerin tercihleri sonucu ulaştıkları memnuniyet hissi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca onlara göre insan psikolojisi ve iktisat bilimi ayrı olarak ele alınmalıdır (Angner ve Loewenstein, 2006: 10). Ordinalistler, bireylerin aldıkları iktisadi kararlar üzerinde, bireylerin duygularının etkili olmadığını düşünmektedir.

Zaman içerisinde bu dönemde Paul Samuelson, John Hicks, Roy George gibi iktisatçıların ele aldıkları çalışmalar sebebiyle ve Rasyonel Seçim Teorisi’nin çalışılmasıyla birlikte insanın duygu durumu ve iktisat tamamen birbirinden ayrılmaya başlamıştır (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 292-293; Gül, 2017: 12). Esasen Hicks hem erken dönem Neoklasik İktisadın hem de Savaş Sonrası Klasik Dönem İktisadının temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu dönemden sonra bir süre iktisat ve insan psikolojisi ayrı kavramlar olarak kabul görmüş ve çalışmalar bu doğrultuda yapılmaya başlanmıştır.

Nitekim savaş sonrası oluşan iktisadi dönemin ilk zamanlarında, savaşın getirmiş olduğu yıkıcı etkiyle birlikte bireyler yine duygulardan arındırılmış ve rasyonel varlıklar olarak kabul görmeye başlamıştır. Fakat zamanla yine bu dönem içerisinde iktisadın bireylerin bazı davranış ve seçimlerini açıklamakta zorlandığı, insanların her zaman rasyonel davranışlar sergilemediği düşüncesi, Herbert Simon, George Katona gibi iktisatçılar tarafından yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bunun üzerine psikoloji ve iktisadın yeniden birleşmesi gerektiği kabul görmüştür.

Bu yeniden kabul sonrasında literatür bu yönde şekillenmeye ve bu doğrultuda çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Bireyler, karar süreçlerinde her zaman rasyonel değildir ve devletin yürütmüş olduğu faaliyetlerle ilgili karar alınırken duyguların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü bireyler devletin yürüttüğü ekonomik faaliyetlerden, aldığı kararlar neticesinde ortaya çıkan ekonomik koşullardan etkilenmektedir.

Nispeten daha yeni olarak kabul edilen savaş sonrası dönemdeki davranışsal iktisat disiplinini birinci nesil ve ikinci nesil davranışsal iktisatçılar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Herbert Simon, Tibor Scitovsky, George Katona ve Harvey Leibenstein gibi isimler birinci nesil davranışsal iktisatçılar arasındadır ve 20. yüzyılda çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Camerer, Loewenstein ve Rabin 2002: 3-4). Rasyonellik üzerine çalışmalar yürüten birinci nesil iktisatçılar; James March, Herbert Simon ve Richard Cyerttir. Bu iktisatçılara göre bireyler kararlarında “homo economicus” değildir. Kısaca bireylerin kararlarında duyguları da etkilidir. İkinci nesil iktisatçıların temsilcileri başlıca Daniel Kahneman, Amos Tversky, Richard Thaler gibi isimlerdir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 107). Birinci nesil ve ikinci nesil davranışsal iktisatçılar ayrımının sebebi, birinci nesil iktisatçıların çalışmalarını 20. Yüzyılın son dönemlerinde, ikinci nesil iktisatçıların çalışmalarını 21. Yüzyılın başlarında sürdürmeleridir.

Simon, Davranışsal İktisat alanına büyük katkılar yapmıştır. Simon, zihin ve zekâ işleyişini ele aldığı çalışmalarıyla, bireylerin tüm bilgilere sahip olmadığı, sınırlı bilgileri ile rasyonel kararlara ulaşmaya çalıştıkları düşüncesi üzerinde durmuştur. Buna göre, bireyler sınırlı rasyoneldir, bilgileri azdır ve kararlarını buna göre almaktadır (Simon, 1957: 198; Eser ve Toigonbaeva, 2011: 300).

Aynı dönemde psikolojik ekonomi ve tüketici davranışları üzerine çalışmalar yürüten George Katona; belirsizlik üzerine çalışmalar yürüten Jacob Marschak, ve George Shackle ve George B. Richardson entegrasyon üzerine çalışmalar yürüten Peter Earl, Richard Shaw, Jhon Sutton iktisat bilimi ve psikolojik ekonomi ile ilgilenen diğer bilim insanlarıdır (Sent, 2004: 740-741). Bu isimler, davranışsal iktisat alanına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu dönemde yapılan çalışmalar temelde bireylerin rasyonelliği üzerinde yoğunlaşmıştır.

Savaş sonrası dönemde davranışsal iktisat disiplinini şekillendiren ikinci nesil iktisatçılar nispeten daha yakın dönemlerde çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bu dönemde yapılan çalışmaların büyük kısmı günümüz literatürünü şekillendiren çalışmalardan oluşmaktadır. Savaş sonrası davranışsal iktisat alanının önemli temsilcilerinden biri Daniel Kahneman iken, bir diğeri Amos Tversky olarak sayılabilmektedir (Ruben ve Dumludağ, 2018: 45). Daniel Kahneman ile Tversky, 1974 yılında yaptıkları çalışmada; insanların belirsizlik altındayken nasıl karar verdiklerini anlamlandırmaya çalışmışlardır.

Kahneman ve Tversky, 1979 yılında davranışsal iktisada farklı bir bakış açısı getiren “Olasılık Teorisi: Risk altında Karar Alma Analizi (Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk)” adlı çalışmayı sunmuşlardır. Çalışmada risk ve belirsizlik altındaki bireylerin, karar almalarında etkili olan süreçleri ele alınmıştır. Elde edilen sonuç bireylerin karar alma süreçlerinde belirsizliğin kısaca risk faktörlerinin etkili olduğudur (Kahneman ve Tversky, 1979: 290-291). Bireylerin belirsizlik içindeyken rasyonel kararlar almayacağı, kararlarının risk faktörleri altında değişeceği sonucunu çalışmada ulaşılan diğer önemli bir bulgudur. Çalışmanın sonucuna göre bireyler risk almaktan kaçınmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979: 267-280). Kısaca bireyler karar alırken belirsizlik durumlarını tercih etmemektedir. Bireylerin riskten kaçınma eğilimleri oldukça fazladır ve kayıplar insanlara, kazançtan daha önemli görünmektedir. Özetle bireylerin kayıpları sonucu yaşadıkları acı, kazançları sonucu yaşadıkları mutluluktan daha fazladır. Bu sebeple risk almak insanların istemediği bir durum olarak dikkat çekmektedir. İnsanlar kazanmak için risk almaktansa, kaybetmemek üzerine kararlar almaya yatkındır.

1980 yılında Richard Thaler “alternatif ve batık maliyet” kavramları üzerine yapmış olduğu çalışmada, tüketicilerin rasyonellikten uzaklaştığı, duyguları ile karar aldığı konularına değinmiştir. Bu çalışmada alınan kararlar duygulara atfedilmiştir. Thaler çalışmasında bireylerin tamamen duyguları ile karar alır düşüncesini savunmaktadır (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 300). İnsan davranışlarının ve duygularının kamu maliyesinin birçok alanından etkilendiği düşüncesi, bu çalışmaların özünü oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda bireyler rasyonellikten arındırılmış, bu kez de tamamen duyguları ile karar veren canlılar olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bir ülkede yürütülecek ekonomik faaliyetler insanların duygu durumları üzerinde, karar alma mekanizmalarında etkili olmaktadır. Sonuç olarak literatürdeki bazı çalışmalar insanları salt rasyonel kabul ederken bazıları salt duygusal kabul etmektedir. Oysa bireylerin davranışları iki kavram arasında şekillenebilmektedir. Bireyler ne sadece rasyoneldir ne de sadece duygusaldır.

Zamanla Davranışsal İktisat alanı daha fazla görünür olmaya başlamış ve peş peşe ödüller kazanmıştır. Davranışsal iktisat alanında ödül alan çalışmaların olması bu alanın giderek merak uyandırmasına neden olmuştur; 1999 yılında Andrei Shleifer Amerikan Ekonomi Kurumu tarafından verilen “John Bates Clark Madalyası” ödülüne davranışsal iktisat alanındaki çalışmalarıyla layık görülmüş ve en çok atıf alan bilim

insanları listesine girmeyi başarmıştır, 2001 yılında George Akerlof, Jhosep E. Stiglitz ve Michael Spence Nobel iktisat ödülü almışlardır (Ersoy, 2008: 733). Literatürde yer alan bu çalışmalar ve yakaladıkları başarı, ekonomi biliminin de mutluluk kavramını ele almasının önünü açmış, bu alanda pek çok çalışma yürütülmeye başlamıştır. Yapılan bu çalışmalarda ekonomik durum ve mutluluk arasında pozitif ilişki olduğu, refahın da bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olduğu düşüncesi ele alınmaktadır.

Davranışsal iktisat alanında önemli çalışmalar yürüten bilim insanları Daniel Kahneman ve Amos Tversky 2002 yılında “Beklenen Fayda Teorisi” üzerine yaptıkları çalışma ile Nobel Ekonomi ödülüne sahip olmuşlardır. Kahneman ve Tversky çalışmalarında Klasik İktisadi düşünceleri kabul etmiş ve Klasik İktisadi düşünceyi bilişsel kısıtlar ile alternatif kuramlar geliştirerek açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışması ve aldığı ödülle Kahneman ve Tversky, iktisat ve psikoloji ilişkisinin yeniden gündeme gelmesine vesile olmuş ve bu konunun bilimsel camiada daha görünür olmasını sağlamışlardır. Kahneman iktisat ve psikoloji bilimini bir arada tutarak buna yönelik politikalar yürütülmesini amaçlamaktadır (Kahneman, 2003: 163). Kahneman ve Tversky çalışmalarında bireylerin karar alırken, duygu durumlarının etkili olduğu üzerinde durmuşlardır. Davranışsal iktisadın Nobel ödülüne layık görülmesinden sonra bu alan yeniden önem kazanmaya başlanmış ve literatür gelişmeye açık hale gelmiştir. Beklenen Fayda Modeli üzerine birçok defa hem destekleyici hem de eleştirel araştırmalar yapılmış ve literatür bu yönde şekillenmeye başlamıştır. Mutluluk Ekonomisi günümüzde hâlâ gelişen bir alan olarak dikkat çekmektedir.

2019 yılında Abhijit Banerjee, Esther Duflo ve Michael Kremer Hindistan ve Kenya da yürüttükleri çalışmada, ücretsiz yemek hizmetleri, çocuklara bağırsak kurtları için çiğneme tabletleri verilmesi, ücretsiz kitap ve belli yaş grubu altındaki çocuklara ücretsiz şekilde uygulanan aşı çalışmalarının davranışsal etkilerini incelemişlerdir. Bu çalışmayla o yıl Nobel Ekonomi Ödülü almaya layık görülmüşlerdir (Kamilçelebi, 2019: 28). Psikologlar mutluluk kavramı üzerinde uzun yıllardır durmasına rağmen, ekonomistler mutluluk ekonomisi olgusuna son zamanlarda yapılan çalışmalar sayesinde yeniden yer vermeye başlamışlardır. Davranışsal iktisat alanında alınan bu ödüller, çalışmaları yeniden bu yöne çekmeye başlamıştır. Günümüzde hali hazırda mutluluk literatürü gelişmeye, farklı çalışmalar yürütülmeye devam etmektedir.

Sonuç itibariyle iktisat ve psikoloji ilişkisinin kesişimi Adam Smith'e kadar uzansa da mutluluk ekonomisi başlığı altında aslında filozofların da mutluluk ve iktisadi ilişkiler ile ilgilendiği görülmektedir. Esasında insan doğası ve iktisadi birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Zaman içerisinde dönemler itibariyle iktisat ve psikoloji ilişkisi gelgitli bir ilişkiye sahiptir. Çünkü ekonomik konjonktüre göre değerlendirme yapan iktisatçılar, içinde bulundukları dönemin koşullarından etkilenecek buna yönelik olarak çalışmalarını yürütmüştür. Bu sebeple iktisat ve psikoloji ilişkisi aynı dönem içerisinde bile farklı süreçlerden geçerek günümüzdeki halini almıştır.

Literatürde psikoloji ve iktisat ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar özellikle eski dönemlerde nitel verilere dayanmaktadır. Esasında aralarındaki ilişkinin bu denli gelgitli olma sebebinin bu olduğu söylenebilmektedir. Esasında günümüzde psikoloji disiplini daha çok deneysel yöntemlerle birlikte desteklenen alanlardan biridir. Bu disiplinde, hem teorik bilgiler kullanılmakta hem de nicel veri toplama ve işleme yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Teorilerin geçerliliği deneysel yöntemlerle sınanmakta, elde edilen bulgular matematiksel yöntemlerle işlendikten sonra elde edilen sonuç doğrultusunda çözüm yolları bulma yolları geliştirilmektedir (Camerer, 1999: 10575-10576). Özellikle matematiksel yöntemlerin kullanımı, teorilerin hem daha açık biçimde ifade edilebilmesini hem de elde edilen sonuçların ölçülebilir olmasını mümkün hale getirmektedir. Bu durum, sonuçların rasyonel olarak değerlendirilebilmesine ve bireyler arasındaki mevcut farklılıklardan bağımsız olarak, daha genel çıkarımların yapılabilmesine katkı sağlamaktadır.

Davranışsal araştırmaların matematiksel analiz yöntemleriyle desteklenmesi elde edilen sonuçların geçerliliği açısından büyük önem taşımaktadır. Matematiksel alandan faydalanmak hem teorinin kullanılması hem de daha anlaşılır olması ve buna yönelik çözümler üretilebilmesi açısından önemlidir. Çünkü kullanılan ölçülerin kesin ve net şekilde ortaya konabilmesi, rasyonaliteye dayandırılabilmesi, kişiden kişiye değişmemesi doğru sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Matematiksel temellere dayandırılan psikoloji çalışmaları, daha güvenilir olarak değerlendirilmektedir. Kısacası geçmiş dönemlerde yaşanan gelgitli ilişkinin sebebi olarak sübjektif değerlendirmeler olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda yürütülen bu çalışma da matematiksel bir temele dayanması açısından değer kazanmaktadır.

Çalışma kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Fakat mutluluk ve kamu harcamaları aralarındaki etkileşimin anlaşılabilir olması açısından mutluluk kavramının iktisatla olan kesişim noktasına değinmek önem arz etmektedir. Bu sebeple mutluluk ekonomisi kavramının ortaya çıkmasında etkili olan davranışsal iktisat alanına, davranışsal iktisadın gelişimine ve bu alanın gelişmesinde etkili olan çalışmalara ve kişilere yer vermek konunun anlaşılabilir olması açısından önemlidir. Bu sebeple çalışmanın ana konusunu oluşturmaya da bu bölümde davranışsal iktisat ve zaman içerisindeki gelişimi, temsilcileri ve yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Davranışsal iktisat ve mutluluk kavramları tam olarak birbirini içermemesi sebebiyle birbirinden ayrı değerlendirilmesinin daha sağlıklı olacağı öngörüldüğü için mutluluk ekonomisi kavramı bir sonraki başlıkta ele alınmaktadır.

1.2. MUTLULUK EKONOMİSİ VE GELİŞİMİ

Bu başlık altında mutluluk tanımı ve Mutluluk Ekonomisi kavramı ele alınmaktadır. Çalışmanın önceki kısmında da belirtildiği gibi davranışsal iktisat disiplinin gelişmesiyle birlikte iktisat ve psikoloji açısından Mutluluk Ekonomisi gibi yeni ve farklı kesişim alanları meydana gelmiştir. Mutluluk kavramı iktisat literatürünün ilgisini çekmeye başlamış ve bunun sonucunda Mutluluk Ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle mutluluk tanımı yapılmış daha sonrasında mutluluk tanımının geçmişten günümüze yaşadığı değişim, mutluluğun geçmişten günümüze iktisadın içindeki yeri, mutluluğun ölçüm yöntemleri, mutluluk üzerine yapılan çalışmalar başlıklarına yer verilmektedir.

1.2.1. Mutluluk Kavramı

Mutluluk temelde bir duygu durumuna verilen genel ad olmakla birlikte günümüzde bireyler için ulaşmayı hedeflediği yaşam amacı haline gelmiş bir duygudur. Çünkü bireyler hayatları boyunca mutlu olmanın yollarını aramaktadır (Şeker, 2016: 17). Her ne kadar mutluluk kelimesinin tam bir tanımı olmasa da mutluluk kavramı olarak literatürde farklı disiplinler tarafından kullanılan bir kelime olma özelliği göstermektedir. Bu sebeple mutluluk kavramı psikoloji, iktisat, sosyoloji gibi farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Türk Dil Kurumu (TDK) mutluluğun tanımını; tüm isteklere eksiksiz ve sürekli olarak duyulan bahtiyarlık, kıvanç, saadet olarak açıklamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024).

Yüzyıllar boyunca mutluluğu anlamlandırma çalışmaları sürmüştür. Psikoloji başta olmak üzere iktisat bilimiyle ilgilenen araştırmacıların da dikkate almaya başladığı mutluluk kavramı Yunanca “Eudaimonia” kelimesinden gelmekte bu kelime “her şeyin yolunda olduğu” ve “ruhun iyi bir durumda olduğu” anlamlarını taşımaktadır (Marar, 2012: 7-8). Mutluluk sadece duygularla değil, düşüncelerle, refahla, hatta erdemli olmakla ilişkilendirilmiş bir kavramdır.

Literatürdeki çeşitli mutluluk tanımları mutluluğu şu şekilde tanımlamaktadır; Şeker’e göre mutluluk, herkes için doğru ve erdemli olmak, huzurlu ve sakin bir hayat yaşayabilmek, erişilemez bir duygu, sahip olunan şeylerden memnun olunması ve yaşamdaki her andan duyulan hazdır (Şeker, 2016: 18). Mutluluk en genel ifadeyle iyi olma hali olarak tanımlanırken, hayat kalitesi, refah, psikolojik iyi oluş, memnuniyet, öznel iyi oluş gibi kavramları da içine almaktadır (Akgül, 2021: 63).

Mutluluk ekonomisinin “babası” olarak kabul edilen Ruut Veenhoven de mutluluğun tanımını yapmıştır. Veenhoven mutluluğu kişinin bütün yaşam kalitesini değerlendirerek ulaştığı olumluluk duygusu olarak ele almakta ve bunu “yaşam memnuniyeti” olarak nitelendirmektedir. Kısacası Veenhoven’e göre insanlar, tüm yaşamları boyunca başlarına gelen, yaşadıkları zamanda onlara olumlu hissettiren duyguları değerlendirerek, mutluluk dereceleri hakkında fikir sahibi olabilmektedir (Veenhoven, 1996: 17; Veenhoven, 1997: 39). Veenhoven’e göre, sürdürülebilir düzeyde olumlu hissetmek mutluluk için yeterli olarak görülmektedir. Veenhoven, mutluluğu ölçülebilir bir olgu olarak değil, kişinin kendi hisleri üzerinden değerlendirmektedir ve bunu da yaşamdan memnun olmak kavramı ile açıklamaktadır. Ayrıca Veenhoven mutluluğu bireyin yaşamındaki iyi olma durumu olarak ele almaktadır (Veenhoven, 2009: 45). Literatürde mutluluk daha çok iyi olma hali olarak özdeşleşse de sonuç olarak mutluluk kavramının farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Çünkü her birey için mutluluk ölçütü farklıdır, mutluluk kavramı olarak esnek ve değişken bir olgudur. Bu sebeple mutluluk duygusunun çok farklı şekillerde tanımının yapılması mümkün hale gelmektedir.

Tüm bu tanımlarla beraber mutluluğun; bireylerin hayat boyunca peşinden gittikleri, mutluluk seviyelerini arttırmak için çeşitli yollar denedikleri bir olguyu karşılayan duygu durumuna verilen genel ad olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanlığın var olduğu tarihten bugüne dek mutluluk olgusunun önemi her geçen gün artmış ve iyi olma hali dinlerde ve felsefede tartışılan bir konu haline gelmiştir

(Easterlin, 2004: 26). Çok eski dönemlerden beri mutluluk bazılarına göre maddi, bazılarına göre manevi, bazılarına göre her ikisinin karışımı olarak değerlendirilmiştir. Bazı görüşler iyi olma hali için her iki durumun da gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Mutluluk ya da iyi olma hali her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, geçmişten günümüze dek değerli bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Felsefi olarak değerlendirildiğinde, mutluluk Antik Yunan'dan Orta Çağ'a, Aydınlanma Döneminden modern çağa dek birçok düşünür ve araştırmacı tarafından dikkat çekici bir olgu olmuştur. Antik dönemde Yunan felsefesi ahlakı mutluluk kavramıyla ilişkilendirmiştir. Aristoteles, mutluluk kavramı üzerine çalışmalar yürütmüş ve mutluluğu, insanın en büyük amaçlarından biri olarak nitelendirmiştir. Ona göre insan, hayatı boyunca mutlu olmanın yollarını aramaktadır. Aristo mutluluğu "ruhun mükemmele uygun etkinliği" olarak tanımlamakta, mutluluk halini mutlak iyi olmak olarak değerlendirmektedir (Büyükdüvenci, 1993: 42). Ayrıca Aristo'ya göre "mutluluk kendi kendine yeten, başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar büyük, hedeflere ulaşıldığında da hayatın anlamı" olarak ifade edilmektedir (Cevizci, 2015: 65; Akgül, 2021: 74).

Antik Yunanlılar mutluluğu, insanın başına gelen ama kontrol edilemeyen bir duygu durumu olarak kabul etmektedir. Antik Yunanlılar insanların, kendilerine sunulanla yetinmeleri gerektiğini düşünmekte ve bunu değiştirmek için çaba sarf etmemeleri gerektiğine inanmaktadır. Orta Çağ döneminde de benzer şekilde mutluluk, yaratıcıya tam bir teslim olma hali içermektedir. Her şey Tanrı'nın takdiri olarak görülmektedir ve gerçekleşen her şeye mutlak bir kabul gözüyle bakılmaktadır. Bu yüzden kişiler mutluluğun peşine düşmemektedir. Çünkü bu dönemlerde; "gerçekleşen durum değiştirilemez ve mutlak kabulle kabullenilmedir" görüşü hâkimdir. Aydınlanma döneminde "kendini iyi hissetme" fikri ilk kez tırmanışa geçmiş ve bireyler iyi hissetmek için arayış içine girmişlerdir (Başok, 2018: 28-31).

Kısaca Orta Çağda mutluluk insanın başına gelen ve değiştirmeye gücünün yetmediği bir durum olarak tanımlanmaktadır. Mutluluk kavramı doğasında gizem unsurunu barındırmaktadır. Şu an ve gelecekle ilgili güzel beklentilerden oluşması, mutluluk kelimesinin içinde gizem barındırmasına olanak sağlamaktadır. Çünkü geleceğe dair güzel şeyler olacağı umudu taşımak bir belirsizliği ifade etmektedir (Başok, 2018: 28). Kısaca geleceğe dair güzel beklentilerin olması fakat geleceğin belirsizlik taşıması sebebiyle mutluluk özünde gizemli bir bekleyişe dönmektedir.

İslam felsefesinde Farabi'ye göre, mutluluk insanın ulaşabileceği en üst düzey amacdır, mutluluk başka gayenin aracı değildir, mutluluk bizzat kendisi en yüce amaçtır (Arkan, 2005: 388). Sokrates de benzer şekilde mutluluğun insan doğasının nihai gayesi olduğunu savunmaktadır. Sokrates ayrıca bilgiyi mutluluğun kaynağı olarak kabul etmektedir. Sokrates'e göre mutluluğa engel olan olgu bilgisizlikten gelmektedir (Özkan, 2013: 43). Sokrates, mutluluğu “bilgiye ulaşma” olarak nitelendirmektedir. Ünlü filozof ve düşünürlerin mutluluğu bu kadar üst mertebeye koymaları, onun kolay ulaşılamayan, herkes tarafından elde edilemeyen bir kavram olduğu için değerli olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Çünkü herkes tarafından elde edilemeyen, elde edilmek için uğraşılan “şey” kıymetli ve değerli olmaktadır. Özetle tarihte iz bırakan düşünürler mutluluk kavramına yüksek bir değer atfetmekte ve ulaşılması gereken bir nokta olarak kabul etmektedir.

Aydınlanma dönemine gelindiğinde var olan durum değişmiş ve mutluluk erdemle veya tanrıya tam teslimiyet düşünceleri ortadan kalkmıştır. Bu dönemde yükselişe geçen görüş, kendini iyi hissetme hali olarak ele alınmaktadır. Ayrıca söz konusu dönemde arzular ön plandadır. Aydınlanma sonrası dönemde Hume ve Bentham gibi isimler mutluluk ve arzu gibi olguları modern ahlakın merkezine konumlandırmışlardır (Başok, 2018: 32).

Özetle mutluluk şu anda, gelecekte ve yaşamın her anında daima iyi olma umudunu taşımak olarak nitelendirilebilmektedir. Fakat bu beklentinin en kadar gerçekçi olduğu bir gizem unsuru olarak kalmaktadır. Çünkü ekonomik değişkenler, içinde bulunulan konjonktür kısa bir süre içerisinde değişebilmektedir. Mutluluğun içinde barındırdığı gizem unsuru tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü bireylerin geleceğe dair öngörülerinin net olamayışı belirsizliği koruyarak bireylerin iyi oluş hali üzerinde pozitif ya da negatif etkilere sebep olmaktadır. Bu sebeple geleceğe dair beklentiler de bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olmaktadır. Mutluluk kavramı açıklanırken net, sınırları belli, kesin olarak çizilmiş bir tanımdan söz etmek mümkün olmamaktadır. Yüzyıllar boyu belli bir tanıma yapılmaya çalışılsa da herkes tarafından kabul görmüş birçok farklı tanıma mevcuttur. Bu durumun ortaya çıkma sebebi, herkesin mutlu olma eşliğinin farklı olmasından ve mutluluğu ne olarak algıladığının değişmesinden kaynaklanmaktadır.

Veenhoven gibi mutluluğun ölçülemeyeceğini düşünen araştırmacılar sebebiyle literatür her ne kadar mutluluğun net olarak ölçülemeyeceği fikri üzerine

gelişse de mutluluğun ölçülebileceğini ifade eden ve mutluluğun ölçümü üzerine yapılan çalışmalar da mevcuttur. Mutluluk ölçümleri objektif ve sübjektif yöntemler kullanılarak yapılmaktadır. Objektif ölçüm yöntemi; Gayri Safi Yurt içi Hâsıla (GSYİH) ve Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi kullanılarak hesaplanan ölçüm yöntemidir. Bu çalışmalar bireylerin mutluluk seviyelerinin matematiksel olarak ölçülmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmaların matematiksel ölçümlerle yapılması üzerine gelişen literatür, davranışsal iktisat başlığı altında değinilen, iktisat ve psikoloji ilişkisinin ölçülebilir yöntemlerle açıklanmaya çalışılmasıyla ilişkilidir. Kısaca iktisat çeşitli matematiksel yöntemler aracılığıyla psikoloji ve mutluluk üzerinde etkili olan faktörleri anlamaya çalışmaktadır.

Sübjektif yöntem kişileri ankete tabi tutarak mutluluk seviyelerinin ölçülmesi yöntemi olarak literatürde yerini almaktadır. Bu yöntemin doğru sonucu ne kadar yansıttığı literatürde tartışılan bir konudur (Aysan ve Dumludağ, 2014: 340). Çünkü bireylerin anket sorularını cevaplarken ne kadar objektif davranacağı, verilen cevapların ne kadar doğru olacağı gibi soru işaretleri oluşmaktadır. Ekonometri literatüründe mutluluğu ölçme yöntemleri, çeşitli ekonomik göstergeler, bazı kamu mali değişkenleri gibi faktörlerin modeller kurularak, bu modellerin tahmin edilmesiyle mutluluğun ölçülmesini kapsamaktadır. Bu ölçüm yöntemi de objektif ölçme yöntemine dayanmaktadır. Bu doğrultuda ekonometrik olarak matematiksel hesaplamalar yapılmakta ve mutluluk kamu harcamaları üzerinden ölçülmeye çalışılmaktadır.

Nörobilimcilere göre mutluluk seviyeleri bireylerin beyin aktiviteleri yöntemi ile net ve kesin bir şekilde ölçülebilmektedir (Lane, vd., 1996: 926; Loewenstein vd., 2008: 59). Nörobilimciler mutluluğun çeşitli beyinsel aktiviteler ile ölçülebileceğini iddia etse de elle tutulabilen, gözle görülebilen ya da herkesçe kabul gören bir düzeyi olmaması sebebiyle çok kabul gören bir düşünce değildir. Mutluluk bu kadar farklı şekillerde tanımlanmasına, kesin bir ölçütü olmamasına rağmen psikoloji ve iktisat biliminin etkileşimiyle mutluluk ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram muğlaklığını korumasına rağmen önemini yitirmemektedir.

Tarihsel süreçte ele alınan “nasıl mutlu olunabilir?” sorusuna yüzyıllardır birçok alanda ve hem önemli filozoflar (Aristo, Farabi vb.), hem bilim insanları tarafından cevap aransa da bu soruya net ve kesin bir cevap bulunabilmiş değildir. Çünkü tanımlardaki farklılıktan da anlaşılacağı üzere mutluluk; kişiden kişiye,

olaydan olaya, durumdan duruma, hatta yaşanan çağdan çağa, ülkeden ülkeye, ekonomiden ekonomiye değişen duygu durumlarından biridir. Bu sebeple bu çalışmada mutluluk kavramı psikoloji biliminden ziyade kamu maliyesi perspektifinden ele alınmakta ve devletin uygulamış olduğu politikaların insanların mutluluğu üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Ülkede uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar sebebiyle vatandaşların iyi olma halinin etkilendiğini fark eden ülkeler, bireylerin iyi oluş hallerini önemsemeleri sebebiyle uygulayacakları politikalara yönelik araştırmalar yapmaktadır. Ülkeler bu bağlamda politikalar geliştirmekte, bireylerin içinde bulunduğu kötü duygu durumunu değiştirmek için araştırmalar yapmaktadır. Örneğin Finlandiya yakın bir tarihte vatandaşlarının mutlu olmasını sağlamak ve mutluluğu başka ülkelere “öğretmek” amacıyla mutluluk turizmi gerçekleştirmeye başlamıştır.

Bu çalışmada ele alınan mutluluk olgusu da bu örnekte olduğu gibi mutluluk ekonomisi üzerinden, kamu maliyesi perspektifiyle ele alınmaktadır. Çünkü çalışmanın temel amacı, kamu harcamaları ile mutluluk ilişkini araştırılmasıdır. Bu sebeple tarihsel süreçte ele alınan mutluluk olgusunu incelemek önem arz etmektedir. Bu bağlamda diğer başlık altında mutluluk ekonomisinin tarihsel gelişimi incelenmektedir.

1.2.2. Mutluluk Ekonomisi

Mutluluk ekonomisi kavramı davranışsal iktisadın, iktisat literatüründe yer almaya başlamasından sonra ortaya çıkmıştır. Çalışmanın daha önceki kısımlarında ele alınan Erken Neoklasik dönemde davranışsal iktisat alanında çalışmalar yürüten Bentham, bu dönemde davranışsal iktisadın yanı sıra mutluluk olgusuyla da ilgilenmiştir. Bu da mutluluk ekonomisi çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir. Bentham mutluluğu çeşitlendirerek; refah, arkadaş ve dostlara sahip olma, inanç, duygu ve düşünceler yoluyla memnun olma durumunu göz önüne alarak çeşitli memnuniyet tanımlamaları yapmıştır (Işık ve Meriç, 2010: 429). Aslında Bentham memnuniyet durumunun kişiden kişiye değiştiğinin farkındadır ve faydayı temel alarak buna yönelik tanımlar yapmıştır. Bu sayede tarihte birçok farklı durum sebebiyle mutlu olunabileceği düşüncesi gelişmeye devam etmiştir.

En genel ifadeyle mutluluk ekonomisi, bireylerin yaşam memnuniyeti, iyi olma hâli ve genel mutluluk düzeylerinin ekonomik faktörler açısından incelendiği disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Bu alan, iktisat bilimi ile psikoloji, sosyoloji ve nörobilim gibi sosyal bilimlerin birleşiminden oluşmaktadır. Mutluluk ekonomisinin temel amacı, ekonomik büyüme, gelir düzeyi, kamu harcamaları, işsizlik, enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerin bireylerin mutluluğu üzerindeki etkisini analiz etmek ve bu doğrultuda politikalar üretilmesini sağlayabilmektir. Geleneksel iktisat bireyleri tamamen rasyonel ve fayda maksimizasyonu peşinde koşan varlıklar olarak kabul ederken, mutluluk ekonomisi bireylerin duygusal ve psikolojik yönlerini de dikkate almaktadır. Bu çerçevede yalnızca maddi refah değil, sosyal ilişkiler, sağlık, güvenlik, çevresel koşullar gibi maddi olmayan faktörlerin de bireylerin mutluluğu üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Bu bağlamda mutluluk ekonomisi, devletlerin uyguladığı politikaların sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda vatandaşların iyi olma hâli üzerindeki etkileri açısından da değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, mutluluk ekonomisi yalnızca ekonomik performansı ölçmeyi değil, insanların yaşamlarından ne derece memnun olduklarını anlamayı amaçlayan, daha insan odaklı bir iktisat anlayışını olarak var olmaktadır.

Mutluluk ekonomisi kavramı, dini olgularda ve tarihteki topluluklarda da kendini göstermektedir. Bunlardan en bilineni, Budizm dininde bireyin mutluluğunun hedeflenmesidir. Bu bağlamda Bhutan Krallığı literatürde yerini almaktadır. Krallığın 1907 yılında Hindistan yakınlarında kurulduğu öngörülmektedir. Bhutan Krallığı Budist inançları benimseyen ve Budist öğretileri kabul eden bir krallık olarak tarihte yerini almıştır. Ayrıca Bhutan Krallığı mutluluğu kalkınmanın en önemli göstergelerinden biri olarak kabul etmiştir (Chen, 2015: 66-68). Çalışmada ve literatürde Bhutan krallığına yer verilmesinin amacı, geçmiş tarihte bir devletin vatandaşlarının mutluluğunu önemsemesi ve buna yönelik bir endeks oluşturmamasından gelmektedir. Krallık mutluluk göstergelerine bakarken GNH; Gayri Safi Milli Mutluluk (Gross National Happiness) Endeksinin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Bhutan krallığı ayrıca devletin, bireylerin mutluluğu üzerinde sorumlu olduğunu kabul etmektedir ve mutluluk onlara göre ortak bir kamu yararı meydana getirmektedir.

Bhutan Krallığı'nda mutluluk kavramı batı literatüründeki anlamından farklıdır. Buna göre, Krallık mutluluğu öznel olarak değil, objektif bir bakış açısıyla ele almaktadır. Örneğin bu sebeple GNH endeksi mutluluk anlayışı dört ana faktörden (eşitlikçi sosyoekonomik kalkınma, kültür, çevresel koruma ve iyi yönetim); dokuz faktöre (psikolojik iyi olma hali, yaşam standartları, sağlık, eğitim, zaman kullanımı, kültür, iyi yönetim, toplum ve ekoloji) çıkarılmıştır (Chen, 2015: 67).

Bu faktörleri kısaca incelemek gerekirse; psikolojik iyi olma hali insanların sadece duygularını değil, aynı zamanda manevi yönlerini de ifade etmektedir. Yaşam standartları gelir ve varlıklar gibi objektif faktörlerle ölçülmektedir. Sağlık, bedende herhangi bir acı ve zihinsel bir üzüntü olmaması durumudur. Eğitim resmi bir eğitim yanında kültür ve yasalar hakkındaki farkındalık düzeyini ifade etmektedir. Kültür bireylerin sanata olan yetkinliğini, zaman kullanımı, ücretli ve ücretsiz işleri ve boş zamanı kapsamaktadır. İyi yönetim bireylerin ihtiyaçlara ve hizmetlere olan erişim düzeyini ifade etmektedir. Toplum, güvenliği, iyilik yapmayı, aile ilişkilerini içerirken, ekoloji, biyolojik çeşitlilik ve ekolojik çevreyi ifade etmektedir (Chen, 2015: 67). Kısaca Bhutan krallığı incelendiğinde, mutluluğu belli faktörlere bağladıkları ve bu faktörlerin bazılarının bireyin kendi elinde olduğunu savunurken, bazı faktörlerde devletin etkisini göz önüne almaktadır.

Krallık tarafından oluşturulan GNH (Gayri Safi Mutluluk Endeksi) endeksi; Alkire- Foster metodu olarak literatürde kabul görmektedir ve 33 göstergenin analiz edilmesine dayanmaktadır. Buna göre bireyler 33 göstergeye göre mutluluğunu değerlendirmektedir. Göstergeler; yukarıda da belirtildiği gibi psikolojik iyi olma hali, yaşam standartları, sağlık, eğitim, zaman kullanımı, kültür, iyi yönetim, toplum ve ekoloji gibi kavramları içinde barındırmaktadır (Chen, 2015: 67-68; Vatansever Deviren ve Yıldız, 2017: 243). Bhutan Krallığı tarafından oluşturulan tablo şu şekildedir:

Tablo 1. GNH Endeksi Göstergeleri

Alan	Gösterge	Ağırlık	Alan	Gösterge	Ağırlık
Psikolojik İyi Olma Hali	Yaşam Memnuniyeti	%33	Zamanı Kullanımı	Çalışma	%50
	Pozitif Duygu	%17		Uyku	%50
	Negatif Duygu	%17	İyi Yönetişim	Politik Katılım	%40
	Maneviyat	%33		Hizmetler	%40
Sağlık	Kendine İlişkin Sağlık Bildirimi	%10		Devlet Performansı	%10
	Sağlıklı Günler	%30		Temel Haklar	%10
	Engel Durumu	%30	Toplumsal Canlılık	Bağış (Zaman ve Para)	%30
	Akıl Sağlığı	%30		Güvenlik	%30
Eğitim	Okuryazarlık	%30		Topluluk İlişkisi	%20
	Okullaşma	%30		Aile	%20
	Bilgi	%20	Ekolojik Çeşitlilik ve Esneklik	Vahşi Yaşam Tehlikeleri	%40
	Değerler	%20		Kentsel Sorunlar	%40
Kültürel Çeşitlilik ve Esneklik	Güzel Sanatlar ve El Sanatları	%30		Çevreye Karşı Sorumluluk	%10
	Güzel Sanatlar ve El Sanatları	%30		Ekolojik Sorunlar	%10
	Ana Dilde Konuşma	%20	Hayat Standardı	Kişi Başı Gelir	%33
	Görgü Kuralları	%20		Varlıklar	%33
				Barınma	%33

Kaynak: Chen, 2015: 68.

Tablo1'e göre, Bhutan Krallığına göre mutluluğu etkileyen faktörler ve bu faktörlerin etki oranları bu şekildedir. Bununla birlikte her bir farklı göstergenin mutluluk üzerinde bıraktığı etki düzeyi değişmektedir. Fakat bu tablonun ne kadar

rasyonel olduğu tartışmaya açıktır. Çünkü bir birey için mutluluğun en önemli sebebi sağlığın yerinde olmasıyken, diğeri bir birey için mutluluk psikolojik iyi olma olarak tanımlanabilmektedir. Bu da mutluluğun tanımının kişiden kişiye değiştiğini göstermektedir. Fakat yakın dönem tarihte bir krallığın ülke olarak mutluluğu tanımlama ve mutluluğu ölçmeye dair göstergelerinin olması, mutluluk kavramının öneminin anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Ayrıca 1900’lü yıllarda kurulmuş bir krallığın dahi, insanların mutluluğuna önem vermesi ve bireylerin mutluluğunu artırmak amacıyla devlete sorumluluk yüklemesi bir diğeri önemli durum olarak görülmektedir.

Tablo 1 değerlendirildiğinde ayrıca Okuryazarlık, Güzel Sanat ve El Sanatları, Görgü Kuralları gibi kavramların da mutluluk üzerinde etkisi olduğu görülebilmektedir. Bu da mutluluğun safi kişinin kendine bağlı olmadığını çevresel faktörlerin de mutluluk üzerine etkili olduğunu göstermektedir. İyi yönetim ve politik katılım da mutluluk üzerinde etkisi olan faktörlerdir. Nispeten daha az etkisi olsa da ekolojik sorunların da mutluluk üzerinde etkisi olduğu yine Tablo 1’den görülmektedir.

Tabloda mutluluğun göstergeleri olarak kabul edilen psikolojik iyi olma hali, sağlık, eğitim, kültürel çeşitlilik ve esneklik olmak üzere dört ana faktör üzerinden; yaşam memnuniyeti, pozitif ve negatif duygu, maneviyat, kendine ilişkin sağlık bildirimi, sağlıklı geçirilen günler, ana dilde konuşma, engel durumu akıl sağlığı, okuryazarlık, okullaşma, kültürel katılım, bilgi, değer, güzel sanatlar ve el sanatları ve görgü kuralları gibi olguların mutluluk üzerindeki etkilerine yer verilmektedir.

Bu etkiler Tablo 1’den değerlendirileceği mutluluk üzerinde daha az ve daha fazla etkiye sahip olan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin çalışma ve uyku durumları yaşam memnuniyeti ve pozitif duygu faktörleri üzerinde yüzde elli düzeyinde mutluluğa neden olmaktadır.

Anlaşıldığı üzere mutluluk tarih boyunca hem filozofların hem ülkelerin hem de birçok disiplinin ilgisini çekmiştir. Bu disiplinlerden biri de ekonomidir. 1971 yılında Paul Brickman ve David Campbell tarafından yürütülen “Hedonik Görecelilik ve İyi Toplum Planlaması (Hedonic Relativism and Planning Good Society)” adlı çalışma mutluluk kavramının ekonomi alanında tartışılmaya başlanmasının da önünü açmıştır (Gül, 2017: 23). 1974 yılında sonrasında “Easterlin Paradoksu” olarak

literatürde yer bulan çalışmasıyla Richard Easterlin, gelirin arttıkça mutluluğun arttığını fakat bu artışın süreklilik arz etmediğini, hatta belli noktadan sonra gelir arttıkça mutluluğun azaldığını öne sürmüş ve böylece mutluluk ve ekonomi kavramlarını birlikte inceleyen çalışmalar literatürde artmaya başlamıştır (Easterlin, 1974). Bu çalışmadan sonra ekonomi bilimi ve mutluluk araştırmalarının önü açılmış ve Easterlin'i destekleyen ya da çürüten birçok çalışma yapılmıştır. Bu da ekonomi bilimi içinde mutluluk çalışmalarının artmasına yol açmıştır.

Easterlin Paradoksu'nun ortaya atılmasının yanı sıra davranışsal iktisat alanında sağlanan başarı ve alınan Nobel ödüllerinin varlığı günümüzün mutluluk ekonomileri çalışmalarının önü açılmıştır. Bunun sonucunda ekonomi ve mutluluk kavramlarının birlikte kullanımı popüler hale gelmiştir. Tüm bu etkileşimler sonucunda tarihsel süreç içerisinde Mutluluk Ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır. Mutluluk ve ekonomi kavramlarının birlikte kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, mutluluğu etkileyen ekonomik faktörler ve bu faktörlerin kullanılarak mutluluk seviyelerin nasıl artırılabilceği olguları üzerinde durulmaya ve bu doğrultuda çalışmalar yürütölmeye başlanmıştır.

Ekonomi biliminin mutluluk kavramına olan ilgisinin artmasıyla mutluluğu etkileyen ekonomik faktörler üzerinde çalışmalar giderek artmaya başlamıştır. Çünkü mutluluk kamu politikaları araçlarından etkilenmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar en başta sadece milli gelir üzerinden yürütölürken zamanla bu durum değişmiştir. Toplumların iyi oluş halini gösteren göstergeler arasında sadece milli gelir değil mutluluk, refah, harcama gibi kavramlar da yer almaya başlamıştır (Frey ve Stutzer, 2002: 405; Stiglitz vd., 2009: 12). Ekonomi biliminin mutluluk kavramıyla ilgilenme sebeplerinden biri refahın mutluluğu pozitif etkilediği düşüncesidir. Klasik ekonomistlere göre, mutluluğu gösteren kesin ve net ekonomik ölçütler bulunmaktadır. İktisat teorisinde gelirin mutluluk üzerinde etkili olduğu düşüncesi hâkimdir. Çünkü bireyler mal ve hizmetlere erişim konusunda oldukça yüksek talebe sahiptir. Bu istek ve hizmetlere erişim yüksek gelir ve yüksek refah seviyesi ile birlikte gerçekleşmektedir.

Bu doğrultuda literatürde birçok ekonomist gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi “fayda” noktasında ilişkilendirmektedir. Çünkü çalışmalar gelir yükseldikçe elde edilen faydanın mutluluğu artırdığını göstermektedir. Fakat mutluluk ekonomisi sadece gelire ve refaha bağlı net ve kesin bir kavramı ifade etmemektedir. Çünkü refah

ve gelir kavramı bir noktaya kadar görecelidir, herkesin mutlu olacağı gelir seviyesi değişkenlik gösterebilmektedir. Mutluluk, refahın ve gelirin ötesinde faktörleri içinde barındırmaktadır. Bunun yerine enflasyon, harcama politikaları gibi etkenlerin mutluluk üzerindeki etkilerini ölçmek daha rasyonel sonuçlar elde etmemize olanak sağlamaktadır (Graham, 2005: 43-45). Çünkü çalışmalarda geliri yüksek olan bireylerin de kesin olarak mutlu olduğu sonucu elde edilememektedir. Bazı durumlarda gelir artsa da mutluluk üzerinde pozitif bir etki yaşanmamaktadır. Fakat bireyler içinde bulundukları ekonomik koşullardan etkilenmektedir.

İktisat biliminin bireylerin mutluluğu üzerinde çalışma nedenlerinden biri bireylerin politik koşullardan etkilenmesidir. Bireyler, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktürden etkilenmektedir. Bu da hükümetlerin, ekonomi politikalarını buna yönelik olarak düzenleme gereği duymasına neden olmaktadır. Devletin uygulamış olduğu politikaların, yapılan kamu harcamalarının insanların mutluluğu üzerindeki etkisini belirlemek önem arz etmektedir. Çünkü bu politikalar aracılığı ile vatandaşlarının refah seviyelerinde artışa imkân tanınabilmektedir. Artan refah sayesinde mutluluk düzeylerinde de artış yaşayan bireyler, oy verme davranışlarında da buna yönelik seçimler yapmaktadır.

Mutluluğu etkileyen başlıca faktörler; yaş, cinsiyet, eğitim, işsizlik, enflasyon, kültürel paylaşımlar, kamu hizmetlerinden faydalanma, kamu harcamaları vb. olarak sıralanabilmektedir. Literatürde ele alındığı üzere ayrıca psikolojik iyi olma hali de mutluluğun önemli belirleyicilerinden biridir. Bireysel özellikler, iyimserlik, özgüven gibi faktörler de mutluluğun kaynakları arasında gösterilmektedir. Fakat bu faktörler çalışmanın ana konusuna dâhil olmadığı, daha çok psikoloji disiplininde yapılan çalışmaları kapsadığı için çalışmada bu başlıklara yer verilmemiştir. Bir sonraki başlıkta mutlulukla ilişkilendirilen ve ekonomi disiplininin ilgi alanına giren kavramlar üzerinde durulmaktadır.

1.2.3. Mutlulukla ilişkilendirilen Kavramlar

Çalışmanın bu kısmında mutluluk ekonomisi literatüründe mutlulukla ilişkilendirilen ve mutluluğu etkilediği düşünülen birkaç kavram üzerinde durulmaktadır. Mutlulukla ilişkilendirilen ve mutluluk ekonomisi disiplinin ilgi alanına giren ve çalışmalarda üzerinde durulan bu kavramlar; yaşam memnuniyeti, yaşam doyumu, yaşam kalitesi ve yaşam standardı olarak sıralanabilmektedir. Literatürde yapılan mutluluk ekonomisi çalışmalarının büyük kısmının bu kavramlar

üzerinde şekillenmesi sebebiyle, kısaca üzerinde durmanın sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Mutluluk kavramı temelde içerisinde öznel iyi oluş, yaşam doyumu, yaşam memnuniyeti, refah gibi kavramları içermektedir. Bu kavramlar mutluluk tanımları yapılırken sık kullanılmaktadır.

Yapılan çalışmalar mutluluk kavramına dair iki farklı yaklaşım olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşımları içsel yaklaşımlar ve dışsal yaklaşımlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. İçsel yaklaşımlar (huzur, erdem, ahlak gibi) ve dışsal yaklaşımlar (memnuniyet, gerçekleştirme, anı yaşama gibi) iktisadi, demografik değişkenlere bağlı olarak değişebilmektedir (Alan, 2021: 24-25). Bu noktada içsel yaklaşımlar bireylerin kendi kendilerine etki edebilecekleri faktörler olarak dikkat çekerken, dışsal faktörler dışsal etkenler sonucu değişebilen olguları ele almaktadır. Devletin ekonomik ve sosyal politikalar ile ülke mutluluğu üzerinde etki bırakması dışsal faktörler ile sağlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın alanına giren kısım içsel faktörlere değil, ekonomik faktörlerden etkilenen dışsal faktörlere dayanmaktadır.

İyi oluş kavramı ilk önce Aristoteles tarafından kullanılmıştır ve bu kavram kişinin kendi özel değerini anlatmaktadır (Tatlıoğlu, 2015: 2). Öznel iyi oluş kavramı, mutlu hissetmenin özünü oluşturan içsel bir etkidir. Öznel iyi oluş temelde, bireyin hayatındaki olumlu duyguların olumsuz duygulardan daha fazla olmasını ifade etmektedir (Myers ve Diener, 1995: 10-11; Diener vd., 1999: 277). İyi olma hali, içinde bulunulan durumlardan, sağlıklı olma halinden, boş zamana sahip olmaktan, alınan eğitimden, aile hayatı gibi değişkenlerden etkilenmektedir.

Yaşam memnuniyeti kavramı kişinin hayatı boyunca hayata dair bakış açısını değerlendirmesini ele almaktadır (Praag ve Carbonell, 2007: 1-6; Gökdemir ve Veenhoven, 2014: 27). Yaşam memnuniyeti kavramı genellikle kişinin tüm hayatını kapsayan bir değerlendirme olarak ortaya çıkmaktadır. Refah, bireyin geliri ölçüsünde mal ve hizmet satın alabilmesinin ruhsal iyi oluş haline etkisini ele almaktadır (Praag ve Carbonell, 2007: 1-8). Özetle bireyler, arzu ettikleri mal ve hizmetlere erişimlerinin olduğu durumda kendilerini refah içinde hissetmektedir. Tüm bu kavramlar içsel ve dışsal yaklaşımlar olarak ayrılrsa da, keskin ve net sınırlarla birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir. Aksine bu kavramlar birbirinin yerine kullanılabilen, temelde insanların hissettiği olumlu duyguların “fazla” olmasına odaklanan kavramlardır. Kısaca bu kavramların özü mutluluk duygusunun fazla hissedilmesine odaklanmaktadır. Esasen mutluluk, daha çok öznel bir ifade olarak

değerlendirilmektedir. Bu sebeple sınırlarını belirlemek, keskin ve net karşılaştırmalar yapmak, kesin bir şekilde mutluluğu ölçmek oldukça zordur. Bilim buna çareyi mutluluğu hem öznel hem de nesnel olarak değerlendirerek bulmaktadır.

Öznel iyi oluş literatürde 1970’li yıllardan sonra önem kazanmaya başlamıştır. Diener, öznel iyi oluş kavramının kişiye özel olduğunu kısaca kişinin bakış açısından etkilendiğini öne sürmektedir. Öznel iyi oluş kavramı özünde hayatını değiştirme isteği, gelecek hayattan memnuniyet bekleme ve diğer insanların görüş ve düşüncelerinin bireylerin yaşam memnuniyetleri üzerinde etkili olması durumunu barındırmaktadır. Ayrıca birey öznel iyi oluş durumundaysa, hayattan diğer bireylere göre daha fazla zevk almakta ve çalışma hayatında daha verimli olmaktadır (Yalçın, 2014: 2). Mutluluk ekonomisi bu anlamda daha çok öznel iyi oluş üzerine yoğunlaşmaktadır. Çünkü diğer değişkenler her ne kadar iyi olursa olsun, birey içsel olarak bir başka deyişle öznel olarak iyi oluş halinde değilse diğer değişkenlerin önemi yoktur düşüncesi kabul görmektedir. Bu sebeple öznel iyi olma hali kıymetlidir.

Mutlulukla ilişkilendirilen kavramlardan diğeri Yaşam Memnuniyeti’dir. Literatürde mutluluk yerine yaşam memnuniyeti kavramı kullanımı sıkça görülmektedir. Özellikle anket yoluyla yapılan çalışmalar yaşam memnuniyeti kavramını sıklıkla kullanmaktadır. Çünkü temel anlamda, yaşamdan memnun olmak mutlu olmakla ilişkilendirilmekte ve mutluluk ve yaşam memnuniyeti arasında kuvvetli bir bağ olduğu kabul edilmektedir. Yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler; toplumsal, çevresel, ekonomik, boş vaktin değerlendirilmesi, sosyal ve beşeri sermaye gibi olgulardan oluşmaktadır. Veenhoven’e göre yaşam memnuniyeti; evlilik ve iş hayatında yakalanan memnuniyet, hayattan alınan haz ve tatminler, hayatta elde edilen başarı ve tecrübeler ile hayattan alınan sürekli memnuniyetten oluşmaktadır (Veenhoven, 1996: 16-17; Peterson vd., 2005: 26). Mutluluğun yaşamdan duyulan memnuniyet olarak ele alınması, iyi olma haline verilen önemi göstermektedir. Çünkü memnuniyet iyi olma halinin göstergelerinden biridir. Bireylerin yaşamdan duyduğu memnuniyet, hayatının kalitesinden memnun olma derecesine bağlıdır.

Çirkin (2015) yılında yürüttüğü “Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmada, sosyal, ekonomik ve demografik faktörlerin yaşam memnuniyetine olan etkisini ele almıştır. Elde edilen bulgular gelir seviyesi arttıkça mutluluk artmasa da yaşam memnuniyeti seviyesinin arttığını göstermektedir.

Gül (2017) “Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmasında göçmenler üzerinde yaşam memnuniyeti araştırması yapmıştır. Buna göre, OLS (Ordinal Least Squares) analiz yöntemi kullanılmış ve göçmenlerin 10 üzerinden 6.9 yaşam memnuniyetine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada, evlilerin daha mutlu olduğu ulaşılan bir diğer sonuçtur.

Köksal (2021) “Mutluluk Ekonomisi ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği” adlı çalışmasında mutluluk ekonomisi ve beyin göçü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunun için yaşam memnuniyeti anketi yapmıştır. Yaptığı anket çalışmasında yaşam memnuniyeti; %41 Türkiye’den itmekte ve %38 yurt dışına çekmektedir. Kısaca yaşam memnuniyeti akademisyenleri Türkiye’den iten ve yurt dışına çeken faktörler arasında yer almaktadır. Literatürdeki çalışmalarının genel sonucu gelirin yükseldikçe yaşam memnuniyetinin arttığını göstermektedir.

Yaşam kalitesi; çevresel, psikolojik, eğitim, sağlık gibi faktörleri bünyesinde barındırmaktadır. Şeker tarafından yaşam kalitesi; kişilerin refah düzeylerini gösteren, işsizlik, eğitim, gelir seviyesi, çevresel kirlilik, devletin sunduğu hizmetler gibi faktörlerden etkilenen bir kavram olarak ele alınmaktadır (Şeker, 2016: 145). Benzer şekilde suç oranları da yaşam kalitesini etkilemektedir. Suç ve suçluların neden olduğu maliyetler de en çok suça maruz kalan bireylere yüklenmektedir (Akgül, 2021: 39). Yaşam kalitesi, mutluluğu etkileyen faktörlerin anlam kazanmasında önemli rolü olan bir kavramdır. Çünkü yaşam kalitesi arttıkça, bireylerin mutlu olacağı düşüncesi kabul görmektedir. Bu sebeple devlet, esasında vatandaşlarının yaşam kalitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapmalıdır.

Yaşam kalitesi kavramı, nitel ve nicel kavramları bünyesinde barındırmaktadır. Bu kavram sadece parasal iyi oluş halini değil, sosyal ve kültürel iyi oluşları da içerisinde barındırmaktadır. Veenhoven 2000 yılında “Yaşamın Dört Niteliği” adlı makalesinde yaşamla ilgili dört nitelik üzerinde durmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür; (i) çevrenin yaşanabilir olması yaşam standartlarının yüksekliğini, (ii) bireylerin karşılaştıkları sorunlarla mücadeleleri hayat becerilerini, (iii) güzel yaşam için daha güzel şeylerin olması yaşamın işe yararlılığını, (iv) hayatta sahip olunan şeylerle mutlu olmak da hayatın anlamını göstermektedir (Veenhoven, 2000: 2-3). Kısaca yaşam kalitesi kavramı, daha iyi yaşam koşulları ve karşılaşılan sorunlarla mücadele beceresi olarak değerlendirilmektedir. Bu kavram daha geniş bir perspektiften yaşamı ve yaşamın genel işleyişindeki koşulları ele almaktadır.

Yaşam doyumu daha somut bir kavramı ifade etmektedir. Aile, sağlık, para, ekonomik beklentiler gibi daha somut faktörler yaşam doyumunu etkilemektedir. Veenhoven'e göre yaşam doyumu hazzın büyüklüğüyle ilişkilidir (Veenhoven, 1996: 17). Bireylerin yaşamak istediği hayat standartları yükseldikçe, yaşam doyum seviyelerinin de yükseleceği düşünülmektedir. Kısaca yaşam doyumu bireylerin ulaşmak istedikleri noktaya ne kadar yakın hissedilerse o kadar mutlu olabilecekleri bir durumu ifade etmektedir çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Yaşam doyumu kavramının daha somut konuları içermesi sebebiyle ölçülebilir olması açısından da büyük öneme sahiptir.

Yaşam doyumu üzerine araştırma yapan Peiro (2006) "Mutluluk, Memnuniyet ve Sosyo-ekonomik Koşullar: Bazı Uluslararası Kanıtlar (Happiness, Satisfaction and Socio-economic Conditions: Some International Evidence)" adlı çalışmasında 1995 ve 1996 yıllarında yapılan Dünya Değerler Araştırmasını kullanarak, 5 farklı kıtadaki sosyo-kültürel olarak farklı olan 15 ülkenin yaşam doyumu ve mutluluk ilişkisini incelemiştir. Çalışmada gelir ve mutluluk arasında çok güçlü bir bağ olmadığı ama gelir ve yaşam doyumu arasında kuvvetli bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Çalışmada ayrıca yaş, evli ya da bekâr olma durumu gibi değişkenler de ele alınmaktadır.

Tüketilen mal ve hizmetlerin ölçülmesi sonucunda yaşam standardına ulaşılabilir. Bu kavramın içinde kamu tarafından sağlanmış olan mal ve hizmet sunumları da yer almaktadır. Yaşam standardı kavramı kamusal etkiler sonucunda oluşabilmektedir (Şeker, 2016: 23). Kamusal etkilerin ölçülebildiği yaşam standardı kavramı gelişmiş ülkelerde daha yüksek olarak gerçekleşmektedir.

Yaşam standardını artırmak için, kamusal müdahaleler, kamusal harcamalar, kamusal sunumlar iyi belirlenmeli ve etkin şekilde kullanılmalıdır. Çünkü standardı artırmak amacıyla yapılan gereksiz harcama ve sunumlar negatif etki yaparak mutluluğu azaltabilmektedir. Literatürde buna yönelik yapılan çalışmalar çalışmanın ikinci başlığını oluşturan Eastelin Paradoksu olarak incelenmektedir. Çünkü gelişmiş ülkelerde bireylerin eğitim ve farkındalık düzeyleri daha yüksek olabilmektedir. Yapılan harcamaların etkin şekilde yapılmadığını fark eden bireyler, bu harcamaların ekonomik olarak vergi ve borçlanmalar yoluyla kendilerinden finanse edildiğinin farkında oldukları için mutsuz olabilmektedir. Bu sebeple bireylerin mutluluğu, kamusal harcamaların etkin şekilde kullanılmasına bağlı olabilmektedir. Gelişmemiş

lkelerde sunulan mal ve hizmetler yapılan kamusal harcamalar her zaman mutluluğun artmasını sağlamakta yeterli olmamaktadır. Çünkü temel gereksinimlere erişimin hali hazırda zor olduğu ülkelerde yapılan harcamalar yeterli gelmemektedir. Bu ülkelerde vatandaşların beklentisi, daha fazla harcamanın yapılması ve belli standartların sağlanabilmesinden geçmektedir. Bu doğrultuda belli düzeyin üzerinde yapılan kamu harcamaları mutluluğun artmasını sağlamaktadır.

1.3. MUTLULUğU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çalışmanın nceki kısmında değinildiği üzere, mutluluk geçmişten beri bireylerin ulaşmak istediği nihai hedef olarak kabul görmektedir. Fakat bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olan değişkenler çok yönlüdür. Bunlar, psikolojik etkiler, sosyal ve ekonomik etkiler olarak ayrıştırılabilir. Bu başlık altında “bireyleri mutlu eden değişkenler nelerdir?” sorusuna cevap niteliğinde olan ve mutluluk üzerinde etkisi olduğu dşnlen çeşitli değişkenler incelenmektedir.

Mutluluk üzerinde etkisi olduğu dşnlen değişkenler ekonomik ve sosyo-demografik değişkenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışma esas itibariyle bazı ekonomik değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışmada kullanılan veri seti, yaş, cinsiyet ve eğitim durumu gibi değişkenleri kapsamamaktadır. Literatürde mutluluk üzerinde etkili olduğu dşnlen sosyo-demografik değişkenlerin incelendiği çalışmalar mevcuttur. Bu sebeple bu değişkenlere çalışmada kısaca değinmenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Çünkü mutluluk ekonomisi üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı bu değişkenler ile yürütülmektedir.

Çalışmada esas olan ekonomik değişkenler ve mutluluk ilişkisidir. Ekonomik değişkenlerden bazıları; gelir, kamu harcamaları, enflasyon ve işsizlik gibi başlıklardan oluşmaktadır. Konu itibariyle kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkisi incelendiği için, çalışmanın bu bölümünde diğer başlıklara kısaca yer verilmiştir. Çalışmanın nc bölümünde yapılacak olan analizde ekonomik değişkenlerden olan kamu harcamaları, enflasyon ve dışa açıklık verileri kullanılmaktadır. Sosyo-demografik faktörler bireylerin sosyal ve demografik özelliklerini bir arada değerlendiren unsurlardır. Bu faktörler kısaca; yaş, cinsiyet, din, eğitim durumu gibi faktörleri kapsamaktadır. Literatürde bazı çalışmalarda kişisel özelliklerin de mutluluk üzerinde etkili olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar daha iyimser olma, yüksek özgüvene sahip olma ve genetik faktörler olarak sayılabilir. Fakat daha önce de belirtildiği üzere, kullanılan yöntem sebebiyle oluşturulan veri setinde bu özelliklerin

ayrıştırılabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle çalışmada kişisel özellik başlıklarına yer verilmemektedir.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle sosyo-demografik değişkenler ve mutluluk üzerine etkilerine değinilmektedir. Bu başlık altında öncelikle sosyo demografik etkenler ardından çalışmanın odağını oluşturan ekonomik faktörler incelenmektedir.

1.3.1. Sosyo-Demografik Değişkenler

Bireylerin mutluluğu birçok farklı değişkene bağlıdır. Bu değişkenlerin mutluluk üzerine etkilerinin incelenmesi, mutluluk düzeylerini nasıl artırabiliriz sorusunun cevaplanması açısından önemlidir. Mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda sosyo-demografik olarak etkili olan faktörler bu başlık altında incelenmektedir. Bu değişkenler literatürde farklı şekillerde sınıflandırılrsa da çalışmanın odak noktası ve kapsamı itibarıyla en yaygın ve en çok üzerinde durulan sosyo-demografik değişkenler seçilerek eklenmiştir. Mahiyeti itibarıyla çalışmada bu değişkenler ayrıştırılamasa da literatürde kullanıldığı için incelemenin sağlıklı olacağı değerlendirilmiştir. Bu değişkenler; cinsiyet, eğitim seviyesi, sağlık, inanç, medeni durum, yaş olarak sıralanabilmektedir.

1.3.1.1. Cinsiyet ve Mutluluk

Mutluluğu etkileyen sosyo-demografik değişkenler arasında cinsiyet, literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Literatürde bazı çalışmalar cinsiyet faktörünün insanların mutluluğu üzerinde etkili olduğunu, bazı çalışmalar cinsiyet ve mutluluk arasında bir ilişki bulunmadığını savunmaktadır. Cinsiyetin mutluluk üzerinde etkili olduğunu savunan çalışmaların büyük bir çoğunluğu kadınların erkeklere kıyasla daha mutlu olduğunu belirtmektedir. Bunda etkili olan muhtemel sebebin kadınların duygusal durumlarını daha kolay ifade edebilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Tenaglia, 2007: 15). Özellikle ankete dayalı çalışmalarda, kadınlar erkeklere kıyasla duygu durumları hakkında daha net cevaplar verebilmektedir. Bu da anket çalışmalarına karşı önyargılı olunabilmesinin nedenlerinden biridir.

Bazı çalışmalar kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek mutluluk düzeylerine sahip olduğunu ortaya koyarken, bazı araştırmalar aynı koşullar sağlandığında cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir (Myers ve Diner, 1995: 12-13). Kısaca literatürdeki sonuçların bazıları kadınların, bazıları erkeklerin

daha mutlu olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bazı alışmalar kadınların daha mutlu olduğunu söylense de bunu mutlak olarak geçerli kabul etmek doğru değildir. Koşullar iyileştiğinde her iki cinsiyette belli oranda mutlu olabilmektedir. Burada önemli olan koşulların iyileşmesi faktörüdür.

Veenhoven’e göre, kadın ve erkeklerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Fakat Veenhoven’in karşılaştırmalı olarak yaptığı bazı çalışmalar bazı ülkelerde kadınların erkeklere oranla daha yüksek mutluluk seviyelerine sahip olduğunu gösterirken, diğer bazı ülkelerde erkeklerin kadınlara oranla daha mutlu olduğunu söylemektedir (Veenhoven, 1997: 14). Yine benzer çalışmalarda özellikle gelişmiş ülkelerde kadınların daha mutlu olduğu görülürken, gelişmekte olan ülkelerde ise erkelerin daha mutlu olduğu söylenebilmektedir.

Literatürdeki bazı çalışmalar cinsiyet ve mutluluk arasında ilişki olmadığını ne sürmektedir. Örneğin; Wilson 1967 yılında yapmış olduğu “Mutluluğun Açık (Bariz) Bağlantıları (Correlates of Awowed Happiness)” adlı çalışmasında; cinsiyet ve mutluluk arasında bağlantı olmadığını söylemektedir. Wilson’a göre, cinsiyet fark etmeksizin mutlu insan; geen, eğitimi, sağlıklı, dışa dönük, evli ve zekidir (Kangal, 2013; 217). Wood, Rhodes ve Whelan buna itiraz ederek, 1989 yılında “Pozitif Refah zerinde Cinsiyet Farklılıkları: Duygusal Durum ve Medeni Durumun İncelenmesi (Sex Differences in Positive Well-Being: A Consideration of Emotional Style and Marital Status)” adlı çalışmada, cinsiyetin mutluluk üzerinde etkili olduğunu savunmuş ve kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bozkuş vd., (2006) “Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit Modeli ile Modellenmesi Türkiye rneği” adlı çalışmalarında, Türkiye’de TÜİK’in 2004 yılı verilerini kullanarak eğitim, sağlık, cinsiyet gibi faktörler üzerinden mutluluk araştırması yürütmüşlerdir. Ulaşılan bulgular; evli insanların bekâr insanlara göre, kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada ayrıca insanların yaş aldıkça mutluluk düzeylerinin de arttığı görülmektedir.

Kahyaoglu (2008), “Yaşam memnuniyeti ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler ile Ekonometrik Uygulama: Türkiye rneği” adlı çalışmasında yaşam memnuniyeti faktörleri “sıralı probit” model ile belirlenmeye çalışmıştır. Elde edilen bulgular kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğudur; ayrıca yaşlı bireylerin geen

bireylere göre, gelir düzeyi bireylerin ise gelir düzeyi düşük bireylere göre daha mutlu olduğu elde edilen bulgulardır. Ayrıca en mutsuz yaş aralığı 45-55 olarak belirlenmiştir.

Literatürde cinsiyetin mutluluk üzerinde bir etkisinin olup olmadığı hâlâ tartışmalı bir konudur ve farklı çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalar kadınların daha mutlu olduğunu öne sürerken, bazıları da erkeklerin daha mutlu olduğunu öne sürmektedir. Çünkü mutluluğu tek bir değişkene indirmek doğru değildir, kadınların yaşam düzeyleri, sosyal hayattaki konumları, iş hayatındaki varlıkları ülkeden ülkeye değişmektedir.

Çalışmalarda kadınların, erkeklere oranla daha mutlu olma sebebinin iş hayatına katılımda erkeklerden daha geride kalmaya zorlanmaları olduğu kanısı üzerinde durulmaktadır. Çünkü iş hayatının stresli olması sebebiyle erkeklerin daha mutsuz olduklarını düşünülmektedir. Fakat iş hayatına katılımları engellenen kadınların daha mutlu olduğu çıkarımının da tam olarak gerçeği yansıttığı söylenememektedir. Çünkü bu durum kişiden kişiye, ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu benzer sonuç işsizlik ve mutsuzluk arasındaki ilişki için de ortaya çıkmaktadır. Çalışmalar erkekler işsiz kaldıkları durumlarda daha mutsuz oldukları göstermektedir. Bu sonucun elde edilmesinde temel neden dünyanın büyük çoğunluğunda erkeklerin kadınlara oranla çalışma hayatında daha faal olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat yine de benzer şekilde çıkarımın net ve kesin olduğu söylenememektedir.

1.3.1.2. Eğitim Seviyesi ve Mutluluk

Eğitim seviyesi mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda ele alınan bir diğer değişkendir. Çalışmaların çoğunda eğitim seviyesi ve mutluluk arasında doğrusal bir ilişki olduğu, eğitim düzeyi arttıkça mutluluğun da arttığı gösterilmektedir (Easterlin, 2001: 10-12). Hatta bazı çalışmalar eğitim düzeyini ne kadar artarsa mutluluğun da o kadar artacağını öne sürmektedir. Özellikle fakir ülkelerde eğitim seviyesinin artmasıyla yaşam memnuniyetinin arttığı sonucunu elde eden çalışmalar da mevcuttur (Headey ve Wearing, 1989: 731). Fakir ülkelerde eğitim seviyesinde meydana gelen artışın mutluluğu pozitif etkileme nedenleri; eğitimin daha iyi bir iş bulma imkânının da artırması, daha iyi bir gelir elde etme olanağı tanınması ve daha yüksek statüye sahip olma isteği olarak sıralanabilmektedir. Kısaca eğitim seviyesinde yaşanan artışın refah seviyesini de artırdığı ve böylece mutluluğun da yükseldiği düşüncesi kabul görmektedir.

Literatürde eğitimin mutluluğu pozitif etkilediğini savunan çalışmaların tersi şekilde sonuç elde edilen çalışmalar da mevcuttur. Buna çalışmaların sonucuna göre, eğitim seviyesi arttıkça mutluluk seviyelerinde azalışlar yaşanmaktadır (Clark ve Oswald, 1996: 379). Hatta son dönemlerde gerçekleştirilen bazı çalışmalar, eğitim seviyesi ve mutluluk arasında negatif yönlü bir ilişkinin daha belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bunun sebebini kısaca şöyle açıklanabilir; eğitim seviyesinde yaşanan artışlar öncelikle bireylerin daha bilinçli olmasının önünü açmaktadır. Artan farkındalık düzeyi, bireylerin mutluluk seviyelerini olumsuz etkilemektedir. Bir diğer sebep eğitim düzeyinin artmasıyla beklentilerin de yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Bireyler eğitim düzeyleri artınca gelirinin de artacağı beklentisine girmektedir. Gelir artışı beklentisinin karşılanmaması durumunda bireyler mutsuzluk yaşayabilirken, daha olumsuz bir durum olan işsizlikle karşılaştıklarında yaşam memnuniyetlerinde ciddi düşüşler yaşanmaktadır.

Örneğin, Servet (2017), TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'ın 2004-2014 yılları arasındaki yaşam memnuniyeti anketlerine yönelik ekonomik ve sosyo-demografik özellikler ve mutluluk ilişkisini incelediği çalışmasında, sıralı logit yöntemini kullanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre yaş ve eğitim durumu arttıkça mutluluğun azaldığı öne sürülmektedir. Evli bireylerin mutluluğunun zaman içinde azaldığı, erkeklerin daha mutlu olduğu ve yaşlandıkça bireylerin daha mutlu olduğu çalışmada elde edilen diğer bulgulardır.

Birkaç çalışmada eğitim seviyesi ve mutluluk arasında, kadın ve erkeklerin bakış açılarında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalara göre, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe mutluluk düzeyleri de artmaktadır (Yetim, 2001: 163). Bunun sebebi muhtemelen kadınların eğitim seviyelerinin artmasıyla gelir elde edebilmeleri ve bağımsız bir hayat sürebilmelerinin mümkün olmasıdır. Bu sebeple kadınlar eğitim seviyeleri yükseldikçe, erkeklere oranla daha mutlu bir yaşam sürdürmektedir.

Kısacası literatürde eğitim seviyesi ve mutluluk arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğunu ya da tam tersi pozitif yönlü olduğunu savunan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda oluşan farklılıkların sebebi ülkeden ülkeye değişmektedir. Fakat eğitim seviyesi artışı mutluluk üzerinde pozitif etkiye sebep olmasa bile artan bilinç düzeyi nedeniyle nitelikli beşeri sermayenin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Böylece ülkelerin daha huzurlu ve daha düşük suç oranlarına sahip olduğu söylenebilmektedir.

1.3.1.3. Sağlık, İnanç ve Mutluluk

Sağlık ve dini inanç da mutluluk üzerinde etkili olan değişkenler arasında yer almaktadır. Sağlığı iyi olan bireylerin yaşam memnuniyetleri daha yüksek olmaktadır. Ayrıca psikolojik olarak iyi olmak da mutluluğun önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Veenhoven, 2008: 460-642) Hatta yapılan çalışmalarda mutluluk ve yaşam memnuniyeti arasındaki en yüksek korelasyona sahip değişkenin sağlık olduğu görülmektedir. Çünkü diğer her şey gelip geçici etkiler bırakırken sağlığı kaybetmenin telafisi çoğu kez mümkün olmamaktadır.

Yapılan birçok çalışmada mutluluk ve sağlık arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Fakat bu, her sağlıklı bireyin mutlu olduğu ya da her mutlu bireyin sağlıklı olduğu anlamı taşımamaktadır (Bedranek vd., 2002: 13-14). Fakat yine de bireyler, mutluluğun en önemli etkenlerinden biri olarak sağlıklı olma durumunu kabul etmektedir. Çünkü sağlıklı olmak kaliteli bir yaşam sürmenin birincil önceliklerinden biridir. Ayrıca sağlığın bir kez kaybedilince belki de bir daha geri gelmeyeceği düşüncesi bireylerin mutsuz olmasına neden olmaktadır.

Mutluluğu etkileyen faktörlerden bir diğeri dindir. Çalışmalarda dini inancın mutluluk üzerinde pozitif etkilere sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dini inançlarına daha bağlı bireylerin, dini inançlarına bağlı olmayan bireylere kıyasla daha mutlu olduğu çalışmalarda elde edilen bulgular arasındadır. Bunun sebepleri; dini inanç duygusunun bir topluluğa ait hissetmeye olanak sağlaması, toplum içinde kabul görmeleri ve karşılaşılan sorunlara yönelttikleri bakış açısı farkları olarak sayılabilmektedir (Tenaglia, 2007: 26). Eski çağlarda etkili olan düşünce yapısına benzer şekilde, dini inançları kuvvetli bireyler, hayata yaşadıkları negatif durumların tanrısal olduğuna inanmakta ve başlarına gelen negatif durumu daha kolay atlatabilmektedir.

Ayrıca dini yaşantı bireylerin daha sade bir hayat sürmelerine sebep olduğu için bireylerin beklentilerinin de daha düşük olduğunu bu sebeple daha kolay mutlu olabildiklerini söylemek yanlış olamayacaktır. Çalışmalar ayrıca dini inancına daha bağlı olan bireylerin, sağlıklarında bozulmalar meydana gelse dâhi bunu daha kolay kabullendiklerini ve bu sebeple daha mutlu olabildiklerini göstermektedir. Bu sebeple bu iki başlık birlikte incelenmiştir. Literatürde sağlık ve din üzerine yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir:

Uçgunoğlu (2020), “Türkiye’nin Bölgesel Mutluluk Ekonomisi” adlı çalışmasında Türkiye’de mutluluk oranının dağılışı ve bunda etkili olan faktörleri incelemiştir. Elde ettiği bulgulara göre; sağlık, dini inanç, gelecekte maddi durumun iyi olacağı beklentisi insanların mutluluğunu pozitif yönde etkilemektedir.

Öndes (2019) “Türkiye’de Mutluluk Düzeyini Etkileyen Faktörler: Mekânsal Ekonometri Analizi” adlı çalışmasında Türkiye’de 2015 yılına ait 81 il için yapılan yaşam memnuniyeti anketini kullanarak mutluluk düzeyini etkileyen faktörleri ele almıştır. Çalışmada; sosyal yaşam, sağlık, çalışma hayatından memnun olma ve gelir-servet sahibi olmanın mutluluğu pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Nüfus oranı, eğitime ilişkin memnuniyet, güvenlik gibi faktörler mutluluk oranını azaltmaktadır.

Kıroğlu ve Yıldırım (2022) yaptıkları “Mutluluk ve Belirleyicileri: Türkiye İçin Bir Analiz” adlı çalışmada, Türkiye’de mutluluğun değişkeni olarak; daha iyi gelir seviyesine sahip olma, evli olma, yeterli güvenlik hizmetlerinin olması, geleceğin daha iyi olacağı umudu, eğitim hizmetleri, dini inanç gibi faktörler olarak belirlemişlerdir.

Sonuç olarak, sağlık olma durumunun hayattan alınan keyfin olumlu etkilediğini söylemek mümkündür. Sağlıklı bireyler daha kaliteli bir yaşam sürmeleri sebebi ile kendilerini daha mutlu olarak tanımlayabilmektedir. Dini inancı kuvvetli bireyler başlarına gelen negatif durumların ilahi bir güç tarafından geldiğine ve mutlaka bu zor durumdan kurtulacaklarına olan inançları sebebiyle kendilerini daha mutlu olarak tanımlamaktadır. Sağlık ve inanç bu doğrultuda mutluluk ile pozitif bir korelasyon içindedir. Medeni Durum ve Mutluluk

Medeni durum, mutluluk üzerinde etkili olan bir diğer değişkendir. Fakat literatürde evlilik ve mutluluk arasındaki ilişkinin yönü ve gücü konusunda farklı sonuçlar elde eden çalışmalar bulunmaktadır. Buna sonuçlara göre evli olan bireyler, evli olmayan bireylere kıyasla göre daha mutluyken, hiç evlenmeyen bireyler evlenip boşanmış bireylere göre daha mutludur. Literatürde ayrıca evli kadınların evli erkeklere kıyasla daha mutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Evlilik ve mutluluk ilişkisinin pozitif yönlü olduğunu söyleyen çalışmaların yanı sıra, ikili arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğunu öne süren çalışmalar da mevcuttur (Argyle, 1999: 369-370). Evli olma durumunun kadınlar üzerinde pozitif etki bırakma nedeni kendini

güvende hissetme olarak açıklanabilmektedir. Çünkü güvende olma duygusu mutluluğu pozitif olarak etkileyen bir değişkendir.

Akın ve Şentürk (2012) yürüttükleri çalışmada Avrupa Yaşam Kalitesi Endeksi verilerini kullanmışlardır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; evliliğin ve sağlıklı olmanın mutluluk üzerinde pozitif etkiler bıraktığı görülmektedir. Çalışmada 18-24 yaş ve 65 yaş üzeri bireylerin daha mutlu olduğu sonucu elde edilmiştir. Erkekler kadınlara göre daha mutludur.

Cömertler (2013), 2010 TÜİK verilerine göre yaptığı çalışmasında, medeni durum, yaş, cinsiyet gibi faktörler ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Ayrıca çalışmanın sonucuna göre kadınlar daha mutludur.

Yapılan bazı çalışmalarda gelişmiş ülkelerdeki bireylerin evli olma halinden, gelişmemiş ülkedeki bireylere göre daha mutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi gelişmiş ülkelerde, evli bireyler bu yolla kendi statülerindeki gruplara daha kolay dâhil olmalarına neden olmasıdır. Aynı statüdeki ve benzer refah seviyesine sahip bireyler, daha kolay sosyalleşerek daha kolay yardımlaşma ortamına da sahip olmaktadır (Argyle, 1999: 369-370).

Kangal (2013), 2004-2010 yılları arasındaki verileri kullanarak çalışma yürütmüştür. Buna göre; evli bireyler bekâr bireylere göre, kadınlar erkeklere göre daha mutludur. Çalışmada ayrıca yaş ve mutluluk arasında U şeklinde ilişki vardır. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça mutluluk da artmaktadır.

Yapılan çalışmaların bazılarında evli olmak bazı bireylerin mutluluğu üzerinde pozitif etki bırakırken, bazı bireylerin negatif olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Tüm bu değişkenlerin yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmasındaki neden, mutluluk tanımında yapılan farklardan kaynaklanmaktadır. Özellikle sosyo-demografik değişkenler mutluluk üzerinde kişiden kişiye farklı etkiler bırakmaktadır.

1.3.1.4. Yaş ve Mutluluk

Mutluluk üzerinde etkisi olduğu düşünülen bir diğer sosyo-demografik değişken yaştır. Yapılan çalışmaların bazıları mutluluk ve yaş arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne sürerken bazı çalışmalar iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığını savunmaktadır.

Peiro 2006 yılında yaptığı çalışmada, bireylerin en az 40 yaşında mutlu oldukları sonucunu elde etmiştir. Bireylerin kendilerini en mutsuz olarak

tanımladıkları yaş 30 olarak belirlemiştir (Peiro, 2006: 360-367). Veenhoven genç ve yaşlıların mutluluk düzeyleri arasında herhangi bir fark olmadığını öne sürmektedir (Veenhoven, 1997: 30).

Literatürde bazı çalışmalar yaşın gençlerin mutluluğu üzerinde etkili olduğunu iddia ederken, bazı çalışmalar yaşın, yaşlı bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bazı çalışmalar daha ağırlıklı olarak yaş çok daha ileride olan bireylerin, genç bireylere kıyasla daha fazla mutlu olduğunu göstermektedir. Araştırmalar yaşlı bireylerin gençlere kıyasla daha yüksek mutluluk seviyelerine sahip olduğunu göstermektedir. Bunun temel sebeplerinden biri gençlerin geleceğe dair belirsizlik hissetmeleri ve sosyal ve ekonomik baskıları daha yoğun hissetmelerinden kaynaklanan kaygı içerisinde olmalarıdır.

Yaşlı bireylerin özellikle emekli olduktan sonra hayattan beklentileri daha minimal düzeyde kalkmakta ve bu sebeple mutluluk düzeyleri daha kolay pozitif geçmektedir. Literatürde buna yönelik olarak yaş ve mutluluk arasında genellikle U şeklinde bir ilişki bulunduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Gerdtham ve Johanneson (2001) yaptıkları “Mutluluk, Sağlık ve Sosyo-ekonomik Faktörler Arasındaki İlişki: İsveç Mikro Verilerine Dayanan Sonuçlar (The Relationship Between Happiness, Health and Socio-Economic Factors: Results Based on Swedish Micro Data)” adlı çalışmada, yaş ve mutluluk arasındaki ilişkinin U şeklinde olduğu elde etmişlerdir. Bir başka deyişle yaşla birlikte mutluluk önce azalırken, daha sonra yaş aldıkça, mutluluk seviyesi artmaktadır. Ayrıca, mutluluk ve eğitim, sağlık ve gelir arasında pozitif bir ilişki söz konusudur.

Literatürde bu ilişkinin yönünün farklı hesaplandığı çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Mroczek ve Spiro (2005) yapmış oldukları “Yetişkinlik Döneminde Hayat Memnuniyetindeki Değişim: Veteranlar Normatif Yaşlanma Çalışması Bulguları (Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings From the Veterans Affairs Normative Aging Study)” adlı çalışmada, orta yaşlarda mutluluk ve yaş arasında pozitif bir ilişki olduğunu fakat 65 yaşından sonra yaş ve mutluluğun birbirini negatif olarak etkilediğini ileri sürmektedir. Yine aynı çalışmada, evli olma durumu ve sağlıklı olma halleri mutluluğu pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Mutluluk üzerinde etkili olan bu sosyo-demografik faktörlerin yanı sıra mutluluğu etkileyen kişisel faktörlerden de söz etmek mümkündür. Bazı kişisel

özellikler ve mutluluk arasında ilişkiler söz konusu olabilmektedir. Örneğin daha iyimser, daha özgüven sahibi olmak gibi özellikler ve mutluluk arasında pozitif ilişki olduğu yapılan çalışmalarda ele alınmaktadır.

Genetik faktörler de aynı şekilde mutluluk üzerinde etkiye sahip olabilmektedir. Daha iyimser genetiğe sahip bireylerin daha mutlu olduğu belirtilmektedir (Lyubomirsky vd., 2005: 116). Kişisel özelliklerin mutluluk üzerindeki etkisi, bireylerin kendilerine bağlıdır ve dışsal faktörlerden etkilenmemektedir. Bu sebeple diğer faktörler gibi devlet politikaları yoluyla değişmesi mümkün değildir. Çünkü bazı durumlarda kişiler ne kadar iyi koşullarda olurlarsa olsun mutlu olmamakta, bazen koşullar ne kadar kötü olursa olsun mutlu olmaktadır. Burada mutluluk içsel bir etki olarak değerlendirilmektedir. Literatürde üzerine çalışmalar yapılan bu içsel faktörler daha çok psikoloji disiplinin alanına girdiği ve bu faktörlerin nicel ölçülmesinin mümkün olmaması sebebiyle çalışmada bu başlıklara yer verilmemiştir. Bir sonraki başlıkta mutluluk üzerinde etkili olan bazı ekonomik faktörlere yer verilmektedir.

1.3.2. Ekonomik Değişkenler

İktisat disiplininin mutluluk ekonomisiyle ilgilenmeye başlamasıyla, mutluluğun iktisadi faktörlerden etkilendiği düşüncesi kabul görmeye başlamıştır. Zaman içerisinde mutluluk ekonomisine yönelik olarak yapılan çalışmalarda artışlar yaşanmıştır. Yapılan çalışmaların sonucunda ekonomik değişkenler ile mutluluğun etkileşim içinde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte vatandaşların mutluluğunu düşünen devletler bazı ekonomik değişkenleri kullanarak, mutluluğu artırmayı amaçlamaktadır. Çünkü ekonominin mutlulukla ilgisi vardır. Bireyler ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik süreç ve alınan ekonomik kararların sonucunda mutlu ya da mutsuz olabilmektedir.

Bu başlık altında mutluluk seviyelerini etkileyen, ekonomik değişkenler ele alınmaktadır. Bunlar; ekonomik istikrar, enflasyon ve kamu harcamaları olarak sayılabilmektedir. Bu değişkenler devletin uygulamış olduğu politikalardan etkilenen değişkenler olmaları sebebiyle, devlet müdahalesi yoluyla vatandaşların daha mutlu olmaları sağlanabilmektedir.

Literatürde mutluluk üzerinde etkili olan ekonomik değişkenlerin daha fazla olduğu bilinmektedir. Ancak bu çalışmanın odak noktası kamu harcamaları ve

mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemek olduğundan diğer ekonomik değişkenler analiz dışında bırakılmıştır. Bu sebeple çalışmada mutluluğu etkileyen tüm ekonomik değişkenlere yer verilmemiştir. Çalışmada, kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkisi ele alınırken enflasyon ve dışa açıklık gibi kontrol değişkenler de modelde yer aldığı için ve bu değişkenlerin etkileri de bu başlıklar altında açıklanmaktadır.

1.3.2.1. Enflasyon ve Mutluluk

Mutluluğu etkileyen ekonomik faktörlerden biri enflasyondur. Enflasyon bir ekonomide satın alma gücünde meydana gelen azalış ya da “fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış” anlamına gelmektedir. Enflasyon düzeyinde meydana gelen artışlar sonucunda geliri artmayan ya da artsa da enflasyon karşısında eriyen bireylerin alım gücü azalmaktadır. Alım gücü azalan ya da elde ettiği gelir isteklerini karşılayamayan bireyler, yaşadıkları refah kaybı sonrasında mutsuz olmaktadır. Burada gelirdeki artışların her zaman mutluluğu arttırmadığı teorisi de bir noktada anlam kazanmaktadır. Çünkü enflasyon nedeniyle reel geliri artmayan hatta azalan bireyler mutsuz olabilmektedir.

Kişilerin elde ettiği gelir düzeyi ile istediği hayat seviyesinde bir yaşam sürememesi bireylerin mutsuz olmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda yüksek enflasyon bir ekonomide istenmeyen bir durumdur. Çünkü enflasyonun birçok negatif etkisinden söz etmek mümkündür. Ülkeler enflasyonun negatif etkilerinin azaltılması için kamu politikaları yoluyla ekonomiye müdahale etmektedir.

Fiyatlar genel seviyesinde aniden yaşanan artışlar ve bu artışların giderek çoğalması, maliyetlerinde hızlıca ve katlanarak artmasına neden olmaktadır. Bu durum ülke ekonomileri için oldukça tehlikelidir. Çünkü enflasyonist ortamla birlikte artan belirsizlikler de ekonomiyi çıkmaza sürükleyebilmektedir. Enflasyonun refah kaybında neden olacağı büyük ve yıkıcı etkileri önlemek için çeşitli ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Uygulanan ekonomi politikalarıyla enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Literatürde enflasyon ve mutluluk ilişkisini inceleyen birkaç çalışmanın sonucu şu şekildedir:

Enflasyon ve mutluluk ilişkisini inceleyen Di Tella vd., (2001) yürüttükleri “Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness (Enflasyon ve İşsizlik Üzerine Tercihler: Mutluluk Anketlerinden Elde Edilen Kanıtlar)” adlı çalışmada 12 Avrupa ülkesi incelenmiştir ve enflasyonun mutluluğu

negatif olarak etkilediği sonucu elde etmişlerdir (Di Tella vd., 2001: 375-380). Frey ve Stutzer (1999), bireylerin enflasyona karşı güçlü bir nefreti olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca onlara göre, bireyler enflasyonun negatif etkilerinden kaçmak için başka maliyetlere katlanmayı kabul etmektedir (Frey ve Stutzer, 1999: 3).

Çevik vd., (2019) “Mutlu Gezegen Endeksi: Dünyanın En Mutlu Ülkelerinden Panel Veri Bulguları” adlı çalışmalarında 16 ülkede 2006-2016 yılları arasında panel veri analizini kullanarak çeşitli değişkenler ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre enflasyon ile mutluluk arasında negatif ilişki varken, sosyal göstergelerden olan insani gelişmişlik düzeyi ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki vardır.

Arıca ve Koyuncu (2023), çalışmalarında enflasyon, ekonomik büyüme ve mutlu gezegen endeksi ilişkisini 2006-2020 döneminde G7 ülkeleri için analiz etmişlerdir. Buna göre, kişi başı gelirde yaşanan yüzde değişme mutlu gezegen indeksini pozitif etkilerken, enflasyon negatif olarak etkilemektedir.

Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda enflasyon ve mutluluk arasında negatif ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu, zaten beklenen bir durumdur. Çünkü enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki artış sebebiyle alım gücünün azalması ve refah kaybı yaşanmasıdır. Ayrıca ekonomide yaşanacak olan belirsizlikler de mutsuzluğun artmasına neden olmaktadır.

Frey ve Stutzer (2000), “Mutluluk, Ekonomi ve Kurumlar (Happiness, Economy and Institutions)” adlı çalışmalarında mutluluğun belirleyicileri üzerine araştırmalar yapmışlardır. Buna göre gelir, istihdam, enflasyon gibi ekonomik faktörler mutluluk üzerinde etkili olmaktadır. Gelirde yaşanan artışlar mutluluk üzerinde pozitif etkilere sahipken, enflasyon mutluluk üzerinde negatif etkilere yol açmaktadır. Aynı çalışmada ayrıca gelir dağılımının da mutluluğu negatif etkilediği sonucunu elde etmişlerdir. Literatürde benzer şekilde gelir dağılımının mutluluğu negatif etkilediğini gösteren başka çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Alesina vd., (2004) ve Oishi vd., (2011) yaptıkları çalışmalarda gelir dağılımı adaletsizliğinin mutsuzluğa yol açtığını belirtmektedir.

Yapılan çalışmalar sosyo-demografik değişkenler (yaş, eğitim, cinsiyet, eğitim düzeyi vb.) ile mutluluk arasındaki ilişkinin değişkenlik gösterdiğini ortaya koysa da, ekonomik değişkenler ve mutluluk arasındaki ilişki incelendiğinde daha tutarlı

bulgulara ulaşıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlardan biri de enflasyonun kısacası fiyatlar genel seviyesindeki artışın mutluluk üzerinde bıraktığı negatif etkidir. Enflasyon bireylerin alım güçlerinde azalmaya yol açmakta ve bu da temel ihtiyaçlara olan erişimin zorlaşmasına neden olmaktadır. Temel ihtiyaçlara olan erişim azaldıkça yaşam memnuniyeti de düşmektedir. Avrupa verileri enflasyonda meydana gelen yüzde bir (%1)'lik artışın bile mutsuzluğu negatif olarak etkilediğini göstermektedir. Diğer başlıkta işsizlik ve mutluluk arasındaki ilişki incelenmektedir.

1.3.2.2. İşsizlik ve Mutluluk

İşsizlik de mutluluğu etkileyen bir diğer ekonomik değişken olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bireylerin sahip oldukları iş dolayısıyla gelir elde etmeleri hayatlarını idame ettirebilmeleri için önemlidir. İş sahibi olan bireyler işsiz bireylere göre daha yüksek refah seviyesine sahiptir. Bu sebeple işsizlik ve mutluluk arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (Yetim, 2001: 154). İşsiz bireyler, gelir seviyelerinin düşük olması sebebiyle çeşitli hizmetlere (eğitim, sağlık vb.) erişim noktasında sorunlarla karşılaşabilmektedir. Ayrıca işsiz bireyler sosyal olarak dışlanmaya da maruz kalabilmektedir. Kısacası işsizlik sadece maddi bir kayıp olarak değil sosyal olarak da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Literatürde bu konuyu ele alan çalışmaların büyük çoğunluğu işsizliğin mutsuzluğa neden olduğunu ortaya koymaktadır. Frey'e göre, işsiz bireyler çok yoğun şekilde mutsuzluk duygusu yaşamaktadır. Bireylerin, mevcut zamanda işsiz olmasa bile gelecekte bir gün işsiz kalınacağı düşüncesi yaşamaları bile mutsuz olmalarına için yeterli olmaktadır (Frey 2008: 5). Yine Frey ve Stutzer (1999)'a göre, bireylerin işsizlik ve enflasyon sebebiyle mutluluk seviyeleri azalmaktadır. İşsizlik sadece gelir anlamında değil, neden olduğu stres sebebiyle de mutsuzluğa yol açmaktadır (Frey ve Stutzer, 1999: 3). Altun Erdoğan (2022), "Türkiye'de Mutluluğa Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi" adlı çalışmasında Türkiye'de mutluluğa etki eden faktörler üzerine yaptığı çalışmasında iş sahibi olmanın ve kendini güvende hissetmenin bireylerin mutluluğu üzerinde pozitif etkileri olduğu sonucu elde edilmiştir.

Easterlin (2013) ekonomik büyümenin mutluluğun artmasına etki etmediği zamanlarda istihdam politikaları uygulamanın mutluluğu artıracağını öne sürmektedir. Kısaca, işsizliğin mutluluk üzerinde negatif etkisi olduğu kabul edilmektedir ve devletin, uygulayacağı politikalar ile bunun önüne geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Benzer şekilde Şeker (2016) devletin istihdam politikalarının mutluluk üzerinde

pozitif etkiler ortaya çıkardığını belirtmektedir ve devletin mutluluğun artırılması için kamu politika aracı olarak kullanılması gerektiğini öne sürmektedir.

Clark vd., (1996) yaptıkları çalışmada elde ettikleri bulguya göre, işsizlik erkekler üzerinde negatif etkiler bırakmakta ve bu negatif etki düzeyi oldukça yüksek hissedilmektedir. Aynı çalışmada kadınların işsizlikten erkekler kadar etkilenmedikleri öne sürülmektedir (Clark vd., 1996: 19). Erkeklerin ekonomik sorumluluklarının kadınlara göre daha fazla olması işsizlik ve işsizliğe bağlı psikolojik etkilerin mutluluk üzerinde olumsuz etkiler bırakmasının muhtemel nedeni olarak görülmektedir. İşsizlik erkeklerin ekonomik sorumlulukları nedeniyle genel mutsuzluk seviyelerinde azalışa neden olmaktadır.

Selim (2008), çalışmasında mutluluk kaynaklarını incelemiştir. Çalışmada mutluluk kaynakları; başarı, sevgi, güç, iş, para ve sağlık olarak belirlenmiştir. Bu kategorilere göre mutluluk değerlendirilmiş ve iş sahibi olan insanların daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iş sahibi olmayı tercih etmede cinsiyetin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Dumludağ (2011), Hollanda da yaşayan Türk ve Faslı bireyler üzerinde yürüttüğü çalışmasında, gelir, işsizlik gibi faktörleri göz önüne almıştır. Çalışmada Hollanda da yaşayan Türklerin, Faslılara kıyasla daha yüksek gelir düzeyine sahip olmalarına rağmen daha mutsuz oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türklerde erkekler daha mutlu iken, Faslılarda kadınlar daha mutludur. İşsizlik bireylerin ortak mutsuz olma nedeni olarak sayılabilmektedir.

Literatürde işsizlik ve mutluluk ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, enflasyon ve mutsuzluk ilişkisinde olduğu gibi, tutarlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Çünkü işsiz olma durumu da enflasyon gibi negatif bir olgu olarak değerlendirilmektedir. İşsiz kalan bireyler hem gelirlerinde yaşanan azalış, hem hissettikleri baskı, hem de geleceğe dair olumsuz beklentiler içine girmeleri sebebiyle mutsuzluk hissetmektedir. Hem enflasyon ve işsizlik araştırmalarının ortak noktasının gelir seviyesi olması sebebiyle hem de çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan Kuznets eğrisine uyarlanmış Easterlin Paradoksu'nun gelir ve mutluluk ilişkisini incelerken ortaya çıkması sebebiyle gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin de çalışmanın bu kısmına eklenmesinin doğru olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple çalışmada gelir ve mutluluk arasındaki ilişki de bir sonraki başlıkta ele alınmaktadır.

1.3.2.3. Gelir ve Mutluluk

Çalışmanın daha önceki kısmında bahsedildiği gibi mutluluk çalışmalarının büyük çoğunluğu, gelir ve mutluluk üzerine yoğunlaşmaktadır. Klasik iktisat ekolünde de mutlak şekilde gelirin mutluluğu artıracağı kabul edilmektedir. Çünkü geliri artan bireylerin refah seviyesi yükselmekte ve yükselen refahla birlikte yaşam standartları artmaktadır. Genel kanı yükselen yaşam standardının bireylerin mutlu olması için yeterli olduğu yönündendir (Veenhoven, 1991: 29; Tenaglia, 2007: 22). Kısacası mutluluk ekonomisinin başlangıç döneminde gelir ve mutluluk arasında pozitif ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Literatürde bu görüşü destekleyen birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle kişi başı milli gelir seviyesinin yüksek olduğu ülkelerin, diğer ülke vatandaşlarına göre daha mutlu olduğunu ele alan çalışmalar yürütülmüştür. Fakat zaman içinde ilişkinin her zaman pozitif yönlü olmadığı ortaya çıkmıştır. Çünkü safi gelir yüksekliği bireylerin mutluluğu için yeterli bir parametre değildir.

Literatürde gelir ve mutluluk ilişkisinin incelendiği çalışmalarda farklı bulgular elde edilmektedir. Örneğin, Kahneman ve Deaton (2010) yaptıkları çalışmada daha az gelir elde etmenin mutsuzluğa neden olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca çalışmanın bir diğer bulgusuna göre, bireylerin refahları gelirleri arttığı zaman artmaktadır. Kahneman ve Deaton gelirdeki artışların mutluluğu artırdığını ama 75.000\$ den sonra daha fazla gelir elde etmenin mutluluk üzerinde pozitif etkisi olmadığını ileri sürmektedir. Gelir ve mutluluk üzerine yapılan çalışmaların en ünlü olanlarından biri 1974 yılında Easterlin'in yapmış olduğu çalışmadır.

Easterlin (1974) gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi 14 ülke için incelemiştir. Çalışmada, mili geliri yüksek olan gelişmiş ülkelerin, diğer ülkelere göre daha yüksek mutluluk seviyesine sahip olduğu belirtilmektedir. Yine benzer şekilde gelişmekte olan ülkeler de gelişmemiş ülkelere göre daha mutludur (Easterlin, 1974: 105). Fakat çalışmada elde edilen bir diğer bulgu gelirin her zaman mutluluğu aynı etkiyle artırmadığıdır. Carbonell bunun sebebini, bireyin gelirinin arzu ve taleplerini karşılayıp karşılamamasıyla alakalı olmasıyla açıklamaktadır (Carbonell, 2004: 999). Çünkü daha az gelire sahip bireyler bazen daha fazla gelire sahip bireylere göre daha mutlu bir hayat sürebilmektedir. Burada ele alınan kavramlar, beklentiler ve taleptir. Bireyler, beklentilerinin karşılandığı düzeydeki gelir seviyesinde mutlu olabilmektedir. Çalışmalara bireylerin gelirlerinin beklentilerinin karşılanmasına

yettiği seviyeden sonra daha fazla gelir elde etmeseler de mutlu olmalarına yettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Özetle gelir ve mutluluk arasındaki ilişki kişilerin hayattan beklentileri sonucunda şekillenmektedir. Daha lüks bir hayat yaşamak isteyen bireyler gelirleri arttığında mutlu olurken, lüks tüketime çok fazla merakı olmayan bireyler için gelir artışı mutluluk sebebi olarak nitelendirilmemektedir. Bu ilişkinin benzeri kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi için de söylenebilmektedir. Bazıları temel kamusal harcama ve hizmetler karşısında tatmin olurken, bazıları devletin yapmış olduğu harcamalar için yüksek beklentiye sahip olmaktadır. Bunun sonucunda kamu harcamalarının yetersiz olduğunu düşünmeleri mutsuz olmalarına yol açmaktadır.

Topumdaki bireylerin bazıları daha yüksek gelir sayesinde ve daha lüks hayat yaşayarak daha mutlu olurken, bazı bireyler için hayatlarını idame ettirecek kadar gelire sahip olmak mutlu olmak için yeterli kabul edilmektedir. Hatta yapılan bazı çalışmalarda yüksek gelire sahip olmanın mutsuzluğa sebep olduğu öne sürülmektedir (Firebaugh ve Schoeder, 2009: 34). Örneğin, Clark ve Oswald 1996 yılında geliri sabit değişken olarak kabul ederek yaptıkları çalışmada, meydana gelen gelir artışının refahı düşürdüğü sonucunu elde etmişlerdir. Bunun sebebini eğitim düzeyindeki artışla beraber beklentilerin de artması olarak açıklamışlardır (Clark ve Oswald, 1996: 375).

Easterlin (2001) yaptığı çalışmada gelir ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemektedir ve sosyo-ekonomik grupları ele almaktadır. Buna göre, yüksek eğitim seviyesine bağlı bireyler yüksek gelir grubu elde etmektedir ve buna bağlı olarak mutluluk seviyeleri yüksek olarak ölçülmektedir. Fakat bireylerin talep ve hırsları yükselmesine rağmen gelirleri sabit kalırsa bireyler mutsuzluk yaşamaktadır. Çünkü bireylerin istek ve hırslarının son noktası bulunmamaktadır ve isteklere ulaşamamak mutsuzluğa neden olmaktadır.

Dünyanın geneline bakıldığında, özellikle geçmiş yıllarda eğitim seviyesinin yükseldikçe gelir düzeylerinin de arttığı kabul görmektedir. Bu da gelirin mutluluk ile doğrusal bir ilişkisi olduğu kabulüne sebep olmaktadır. Zaman içinde değişen konjonktür sonucunda, eğitim düzeyi artışının her zaman gelir beklentisini artırmadığı gerçeğiyle birlikte eğitilmiş bireylerin mutluluk seviyelerinde düşüşler yaşandığı ortaya çıkmıştır. Çünkü bireyler aldıkları eğitimin sonucunda daha iyi bir hayat beklentilerinin karşılanmadığı fikrine kapılmaktadır. Argyle (1999), yaptığı çalışmada

mutluluk ve gelir düzeyi arasında pozitif bir ilişki elde etmiştir. Fakat bu etkinin minimal düzeyde olduğunu belirtmiştir. Bir başka deyişle gelir artınca mutluluk artmakta fakat az bir artış yaşanmaktadır.

Bu noktada gelir artışının her zaman mutluluğu artırmadığı ya da beklenen düzeyde artırmadığı düşüncesiyle birlikte Easterlin Paradoksu ortaya çıkmaktadır, bu paradoks gelir artışının bireyleri hangi noktaya kadar mutlu ettiği, hangi noktadan sonra bu ilişkinin negatife döndüğü sorularının cevaplarını aramaktadır. Bu paradoks çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmaktadır.

Örneğin Di Tella vd., (2003), 12 Avrupa ülkesinde 1975-1992 yılları arasında bazı değişkenler ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın elde edilen bulgulara göre, gelir düzeyinde yaşanan artışlar mutluluğu pozitif etkilemektedir. Fakat bu etki belli noktaya kadar pozitif olarak devam etmekte bir süre sonra etki negatife dönmektedir. Kısacası Easterlin Paradoksunu destekleyen bir sonuç elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu enflasyonun mutluluğu negatif etkilediğidir.

Tüm bunların yanında ülkelerin yürütmüş oldukları ekonomi politikaları da bireylerin mutluluğu üzerinde etkilidir. Ülkedeki hukuk ve adalet anlayışı, sosyal politikalar, sosyal destekler de mutluluk üzerinde etkili olan etmenlerden birkaçıdır (Gül, 2017: 52). Ülkede bireylerin doğrudan gelir artışı yaşamasalar dâhi ekonomik göstergelerde yaşanan iyileşmelerin (örneğin, kamu harcamalarıyla sunulan eğitim ve sağlık hizmetleri gibi) refah düzeyine dair olumlu algıları güçlendirdiği ve bireylerin mutlu olmalarına sebep olduğu görülmektedir.

Veenhoven (1991), yaptığı çalışmada, bireylerin gelir ve mutluluğu arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada gelir düzeyinde yaşanan artışların refahı arttırdığı ve dolayısıyla mutluluğun arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Veenhoven bu çalışmada, kişilerin mutluluğunu ihtiyaçlarının karşılanması düzeyine bağlamıştır. Kısacası, insanların ihtiyaçları ne kadar çok karşılanırsa mutluluk düzeyleri de o derecede artmaktadır (Veenhoven, 1991). Çalışmanın bir diğer bulgusu gelişmemiş ülkelerde yaşanan gelir artışlarının, mutluluğu gelişmiş ülkelerdeki gelir artışlarına kıyasla daha fazla etkilemesidir. Kısacası gelişmemiş ülkelerde yaşayan bireyler gelirleri arttığında daha yüksek bir mutluluk seviyesi duymaktadır. Çünkü gelir seviyeleri artıkça yaşam standartları da daha fazla artmaktadır.

Refah seviyelerinde yaşanan yükselmeler ancak bireylere sağlanan daha iyi olanaklar sayesinde ortaya çıkmaktadır. Bu olanaklar devletin kamu harcamaları yapmasıyla sağlanabilmektedir. Çalışmalar kamu hizmetlerine yönelik harcamaların artması durumunda bireylerin yaşam memnuniyetinde anlamlı yükselmeler olduğunu göstermektedir. Bu sebeple gelir seviyelerinde yükseliş yaşamasalar bile, ülkenin içinde bulunduğu durumun pozitif gittiğini düşünmeleri, refah seviyelerinin arttığını hissetmeleri bile bireylerin mutlu hissetmesi için yeterli olmaktadır. Böylece toplumsal refah ve mutluluğun artması için devlet vatandaşlarının mutluluğunu artırmak amacıyla bu doğrultuda politikalar üretebilecektir.

Myers ve Diener'in (1995), yaptıkları çalışmada ulusal zenginlik, kısaca ülkenin zengin olması ve refah seviyesinin yüksek olması arasında pozitif korelasyon olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Buna göre, zengin ülkelerdeki bireyle fakir ülkelerdeki bireylere göre daha mutludur. Çalışmada elde edilen diğer sonuç, gelir ve mutluluk (Öznel iyi olma hali) arasında pozitif bir ilişkinin varlığıdır. Myers ve Diener, bu çalışmada yoksulluğun sağlık gibi olduğunu yokluğunda sefaletten neden olabileceğini ama varlığının da mutluluğa garanti olmayacağını belirtmiştir.

Helliwell (2003) de benzer şekilde OECD ülkeleri ve diğer ülkeleri kıyasladığı çalışmasında, OECD ülkelerinin kısaca zengin ülkelerin daha mutlu olduğu sonucunu elde etmiştir. Yine Stevenson ve Wolfers (2008) da yaptıkları çalışmada, üç ayrı kategoride gelir ve mutluluk ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre zengin bireyler fakir bireylerden daha fazla mutluyken, benzer şekilde zengin ülkeler fakir ülkelere göre daha mutludur. Ayrıca ülkeler zenginleştikçe ya da fakirleştikçe mutlulukları da aynı yönde artmakta ya da azalmaktadır.

Literatürde yapılan diğer gelir ve mutluluk ilişkisini inceleyen bazı çalışmalar şöyledir; Headey ve Wooden (2004) refahın, yaşam standartlarının yüksek olmasının, ulusal ekonomik büyümenin ve çalışmanın insanı mutlu ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Easterlin (2013), "Happiness and Economic Growth: The Evidence (Mutluluk ve Ekonomik Büyüme)" adlı çalışmasında zaman serisi analizini kullanarak gelişmiş ülkeler, geçiş ekonomileri ve az gelişmiş ülkeleri üzerinde analiz yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre gelir ve mutluluk arasındaki ilişki pozitifdir ama bu etki kısa vadede gerçekleşmektedir.

Öztürk ve Suluk (2020) “Mutluluk Ekonomisi: G8 Ülkeleri Açısından Ekonomik Büyüme ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmada G8 ülkeleri üzerinde 2012-2018 yılları arasındaki verileri kullanarak ekonomik büyüme ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre ekonomik büyüme ve mutluluk arasında negatif bir ilişki vardır. Fakat G8 ülkelerinde, kişi başına düşen milli gelirin artması mutluluk üzerinde pozitif etki bırakmaktadır.

Kısaca bireylerin içinde bulunduğu hem sosyo-demografik hem de ekonomik etkenler mutluluk üzerinde negatif ya da pozitif etkilere neden olmaktadır. Çünkü mutluluk birçok farklı faktörden etkilenen bir olgudur. Bu durum mutluluk tanımlamalarındaki farklılıklardan ve mutluluğu algılama şekillerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple literatürde yapılan mutluluk çalışmaları birçok farklı değişkeni kapsayacak şekilde yapılmaktadır. Özellikle psikoloji disiplini yapılan çalışmalar içsel faktörler üzerinde daha fazla dururken, ekonomi disiplini tarafında yapılan çalışmalar daha çok dışsal faktörleri kapsamaktadır. Bu dışsal faktörler devlet tarafından müdahale edilebilecek faktörlerdir. Çalışmada kontrol değişkeni olarak modelde yer alan bir diğer değişken dışa açıklık (ticaret) verisidir. Bu sebeple bir sonraki başlıkta kısaca dışa açıklık algısının mutluluk üzerindeki etkisine yer verilmektedir.

1.3.2.4. Dışa açıklık (Ticaret) ve Mutluluk

Dışa açıklık (ticaret) mutluluk üzerinde etkisi olan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ticaret, ülkelerin ekonomik kalkınma ve büyümeyi gerçekleştirme amacıyla diğer ülkelerle karşılıklı ticaret yapmalarını ifade etmektedir. Dışa açıklık değeri, nominal ithalatın toplamının nominal GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla)’ya bölünmesiyle elde edilmektedir.

Dışa açıklık ülkelerin diğer ülkeler ile uzlaşma içerisinde yürüttükleri ve avantajlı oldukları mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşıp, bunu ihraç ettikleri bir sisteme dayanmaktadır. Klasik iktisadi modellerde de dışa açıklık teşvik edilmektedir. Çünkü üretilen mal ve hizmetlerin satılması ve ülke içerisinde eksik olan mal ve hizmetlerin satın alınması ülkenin kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Dışa açıklık sayesinde özellikle gelişmekte olan ülkeler, diğer ülkelere ihraç ettikleri teknoloji sayesinde verimliliklerini artırma şansı elde etmektedir. Kısaca dışa açıklık, ülkedeki teknolojik yapıyı olumlu şekilde etkilemekte ve bu da üretim artışına katkı sağlamaktadır (İdris vd., 2016: 280-282). Özellikle teknoloji ithalatı ülkelerin

gelişmişliğine katkı sağlayan önemli bir girdi kalemidir. Teknolojik olarak daha geri kalmış olan ülkeler, gelişmiş ülkelere aldıkları teknoloji sayesinde benzer üretimleri yapabilir hale gelmektedir. Bu da ekonomik büyümenin önünü açmaktadır.

Levine ve Renelt (1992) “A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions (Büyüme Regresyonlarının Ülke Çapında Duyarlılık Analizi)” adlı çalışmalarında dışa açıklığın yabancı yatırımları da teşvik edeceğini öne sürmektedir. Yabancı yatırımların teşvik edilmesi ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere, ülke ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler mutluluk düzeylerinde artışa neden olmaktadır. Gropper vd., (2011), çalışmalarında mutluluk ve ekonomik özgürlük arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer sonuç, Veenhoven’ın (2000) çalışmasında da elde edilmiştir. Bu çalışmada kontrol değişkeni olarak kullanılan dışa açıklık değişkeni ve mutluluk arasında pozitif ilişki olmasını açıklayan bir durumdur. Literatürde bu durum bireylerin özgür olduklarını, diğer ülkelerle etkileşime girebildiklerini hissettiklerinde mutluluk seviyelerinde artış yaşanmasına yol açtığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Veenhoven (2001) çalışmasında ülkeler arası etkileşim ve kişisel özgürlüğün mutluluk üzerinde pozitif etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Bu da dışa açıklık kavramı ile ele alınabilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki mal ve hizmet sunumlarına, o ülkenin vatandaşları gibi ulaşma imkânı yaşayan bireyler yaşam standartlarının yükseldiğini düşünmekte bu da mutlulukları üzerinde pozitif etkiye sebep olmaktadır.

Zeren ve Ari (2013) “Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme: Bir Panel Veri Nedensellik Testi (Trade Openness and Economic Growth: A Panel Causality Test)” 1970-2011 dönemlerini kapsayan çalışmalarında hem OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) ülkelerinde hem de G7 ülkelerinde dışa açıklık ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucunu öne sürmektedir. Ekonomik büyüme mutluluğu artırmaktadır. Kısaca, dolaylı yoldan dışa açıklık da mutluluk üzerinde olumlu etki bırakmaktadır.

Reizman, Summers ve Whitman (1996), “İhracata Dayalı Büyümenin Tetikleyici Gücü ya da Yardımcısı mı? Zaman Serisi Analizi (The Engine of Growth or its Handmaiden? A time Series Assessment of Export-Led Growth)” adlı çalışmada Cezayir, Mısır ve Tunus’ta dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu fakat Ürdün, Fas, Türkiye, Sudan ve İsrail için bu etkinin gözlemlenmediğini

ortaya koymuşlardır. Özetle dolaylı dışa açıklık dolaylı yoldan mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir.

Idris, Yusap ve Habibullah (2016), “Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme: Bir Nedensellik Testi Panel Perspektifi (Trade Openness and Economic Growth: A Casualty Test Panel Perspective)” 1977-2011 yılları arasını kapsayan dönemde dışa açıklık ve mutluluk ilişkisini inceledikleri çalışmada OECD üyesi 87 ülkeyi kapsayacak şekilde araştırma yapmışlardır. Çalışmanın bulgusuna göre OECD ülkelerinde dışa açıklık ve mutluluk arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Yi ve Sun (2021), “İthalat Ticareti Liberizasyonu ve Bireysel Mutluluk: 2010-2015 Çin Genel Sosyal Araştırmasından Kanıtlar (Import Trade Liberalization and Individual Happiness: Evidence from Chinese General Social Survey 2010-2015)” adlı çalışmada 2010-2015 yılları arasında Çin’in dışa açıklık ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, dışa açıklık mutluluk üzerinde pozitif etkiye yol açmaktadır.

Özetle literatürde dışa açıklık, mutluluk seviyelerinin artmasında olumlu etkiye sahip bir değişkendir. Bireylerin kendilerini daha özgür hissetmeleri ve gelişmiş ülkelerdeki vatandaşlarla benzer düzeyde mal ve hizmetlere erişebildiklerini düşünmeleri; dışa açıklığın (ticaret) mutluluk üzerindeki pozitif etkisini güçlendirmektedir. Literatürde dışa açıklık özgürlük duygusunu destekleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Özellikle yurtiçi piyasalarına dışsal rekabet ve ürün çeşitliliği sunan ekonomi, bireyin yaşam memnuniyeti ve refah algısını artırmaktadır. Ayrıca diğer ülkelerle olan etkileşimin artmasıyla birlikte birey diğer ülkelerin sahip olduğu mal ve hizmetlere erişebilmekte böylece mutluluk seviyelerinde artış yaşanmaktadır. Mutluluk üzerinde etkisi olan bir diğer değişken kamu harcamalarıdır.

1.3.2.5. Kamu Harcamaları ve Mutluluk

Mutluluğu etkileyen bir diğer değişken kamu harcamalarıdır. Devletin, vatandaşları için yapmış olduğu harcamalar kamu harcaması olarak nitelendirilmektedir (Tenaglia, 2007: 31-32). Devlet çeşitli harcamalar yaparak (hastane, köprü, yol, eğitim ve sosyal harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları vb.) vatandaşlarına hizmetler sunmaktadır. Devlet tarafından yapılan bu harcamalar hem bireylerin hem de toplumun mutluluğu üzerinde etkili olmaktadır.

Çünkü çeşitli hizmetlere kolay ulaşabilen ya da ihtiyaç duyulan hizmetlere erişim sağlayabilen bireyler kendilerini güvende hissettiği için mutlu olmaktadır.

Bir kamu politika aracı olan kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkinin tespit edilmesi devletin sunacağı hizmetlerin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü devletler, halktan topladığı vergiler ya da borçlanma yoluyla elde ettikleri gelirleri, kamu harcamaları yoluyla halka sunmaktadır. Bu bağlamda kamu harcamaları etkin ve verimli şekilde sunulmalıdır. Bu gelişmiş bir ülke olmanın ve refahı sağlamanın yollarından biridir. Bu doğrultuda ülkeler, uygulanacak politikaların ne olacağına dair, halkı neyin mutlu edeceğine dair araştırmalar yapmaktadır.

Ayrıca ekonomik istikrarın sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin etkin şekilde sunulması, transfer harcamalarının etkin şekilde sağlanması gibi alanlarda devlet, bireylerin güvende ve iyi hissetmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda politikalar genellikle gelişmiş ülkelerde etkin ve verimli şekilde uygulanmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkeler ve geri kalmış ülkelerin de kamu politikalarına önem vermesi, gelişmiş ülke olabilmeleri için önem arz etmektedir. Çünkü bu ülkelerde çeşitli hizmetlere olan erişim çoğu kez sağlıklı bir şekilde sağlanamamaktadır. Kamu hizmetlerine olan erişimin kısıtlı ya da az olması bireylerin kendilerini mutsuz hissetmelerine neden olmaktadır.

Kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Yew Kwang, uzun dönemde kamu harcamalarının planlanarak, mutluluğun artırılması gerektiğini savunmaktadır (Yew-Kwang, 2002: 201). Yew-Kwang'a göre, kısa dönemde uygulanan politikalar bireysel tüketimin atmasını sağlasa da bu etki kısa dönemli olarak kalmaktadır. Uzun dönemli bir etki ve sürdürülebilirlik için uzun vadeli politikalar belirlenmeli ve uygulanmalıdır.

Çalışmaların büyük çoğunluğunda kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişki pozitif ölçülmüştür. Örneğin, Peroviç ve Golem (2010), devletin ekonomi içindeki payının önemini araştırmış ve devlet harcamaları ve mutluluk arasında pozitif ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Benzer şekilde Abounoori ve Asgarizadeh (2013), 58 ülkeyi inceledikleri çalışmada 2003-2015 yılları arasında mutluluğu etkileyen faktörleri panel veri yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamaları mutluluğu pozitif olarak etkilerken, enflasyon negatif olarak etkilemektedir.

Ram (2009) de yaptığı çalışmada 145 ülkede kamu harcamaları ve gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna göre kamu harcamaları mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir. Çalışmanın diğer bulgusuna göre gelirde yaşanan artışlar da mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir.

Kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu öne süren diğer çalışmalar şu şekildedir:

Deleire ve Kalil (2010), “Tüketim Mutluluğu Satın Alır Mı? Amerika Birleşik Devletlerinden Kanıtlar (Does Consumption Buy Happiness? Evidence from the United States)” adlı çalışmada, sağlık hizmetleri, boş zaman, tüketim malları, kamu harcamaları, barınma ve ulaşım gibi etkenleri ele almışlardır. Çalışma sonucunda boş vakit, harcama ve mutluluk arasında ilişki bulunmuştur.

Şeker (2011), “Mutluluk Ekonomisi” adlı kitabında, mutluluk kavramının kamu maliyesi ve devlet politikaları ile ilgili olduğunu ele almaktadır. Şeker, mutluluğun ve yaşam memnuniyetinin kişilere ve bölgelere göre değiştiğini de ifade etmektedir.

Akış (2015), “Bir Refah Göstergesi Olarak Türkiye’de Mutluluğun Mekânsal Dağılışı” adlı çalışmasında Türkiye’deki mutluluk durumu ve mutluluğu etkileyen coğrafi nedenleri ele almıştır. Çalışmada korelasyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç, mutluluk düzeyinin kamu ve tarım sektöründeki hizmetlerden memnuniyet seviyesinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada kamu hizmetlerinden memnun olmanın mutluluk üzerindeki en belirleyici unsur olduğu ayrıca belirtilmektedir. İşsizlik, boşanma, evlenme yaşı ve göç hızı ile mutluluk arasında negatif ve anlamlı bir ilişki çalışmada elde edilen diğer bulgudur.

O’Connor (2017) “Dünya Geneline Mutluluk ve Refah Devleti Politikası (Happiness and Welfare State Policy Around the World)” adlı çalışmada 104 ülkede 2005-2012 yılları arasındaki veriler ile kamu harcamaları ve devlet politikaları ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Benzer şekilde çalışmanın bulgusu, politikaların ve kamu harcamalarının mutluluk üzerinde pozitif etkileri olduğudur.

Kasmaoui ve Othmane (2017) “Mutluluk ve Kamu Harcamaları: Bir Panel Analizinden Kanıt (Happiness and Public Expenditure: Evidence from a Panel Analysis)” adlı çalışmada Panel Veri Analizi ve GMM modeli kullanarak, kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi 132 ülkede incelemişlerdir ve kamu

harcamaları ve mutluluk arasında pozitif ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Çalışmada ayrıca Easterlin paradoksunun geçerli olduğu da gösterilmektedir. Çalışmaya kontrol değişken olarak sosyal destek, sağlık ve devlete olan güven gibi faktörler eklenilmiştir. Buna göre zor zamanlarda sosyal destek görmek, sağlıklı olmak ve devlete güven duymak da mutluluğu artırmaktadır.

Chen (2019) “Bhutan’ın Brüt Ulusal Mutluluğu Üzerine Bir Analiz (An Analysis of Bhutan’s Gross National Happiness)” adlı çalışmada kamu harcamalarının bireylerin mutluluğu üzerinde etkili bir faktör olduğunu belirtmiştir. Chen ayrıca eğitim ve mutluluk arasında da pozitif bir ilişki olduğunu öne sürmektedir.

Aydan vd., (2022), “OECD Ülkelerinde Daha İyi Yaşam Endeksi ile Ölçülen Refah Üzerindeki Ekonomik Özgürlük, Sağlık ve Sosyal Harcamaların Etkileri (Impacts of Economic Freedom, Health, and Social Expenditures on Well-Being Measured by the Better Life Index in OECD Countries)” adlı çalışmalarında 2013-2017 yılları arasında 34 OECD ülkesi için sağlık harcamaları, sosyal harcamalar ve ekonomik özgürlüğün mutluluk üzerindeki etkisini panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Buna göre sağlık harcamaları ve sosyal harcamalar mutluluğu pozitif şekilde etkilemektedir.

Literatürde yapılan çalışmaların genelinde kamu harcamalarının mutluluğu pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılsa da az da olsa tam aksine yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Fambeu vd., (2022), “Daha Fazla Harcama mı Daha İyi(Etkin) Harcama mı? Afrika’daki Kamu Harcamalarının Mutluluk Üzerindeki Etkisi (Bigger or Better? The Effect of Public Spending on Happiness in Africa)” adlı çalışmalarında devlet harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi, 39 Afrika ülkesinde 2006-2018 yılları arasında incelemişlerdir. Elde edilen sonuç kamu harcamalarının mutluluğa direkt etkisinin olmadığıdır. Fakat en fakir ülkelerde bu etkinin pozitif olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuç, daha az gelişmiş ülkelerde yapılan harcama düzeylerinin hali hazırda çok düşük seviyede olması sebebiyle, devlet eliyle harcama yapılmasına rağmen temel mal ve hizmetlere olan erişimin hâlâ yetersiz düzeyde kalmasından kaynaklanmaktadır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde bir ülkede yaşayan bireylerin, gelir, tüketim harcamaları ve devlet tarafından yapılan kamu harcamaları arasında bir ilişki olduğu söylenebilmektedir. Çünkü bir ülkede yapılan kamusal harcamalar o ülkede yaşayan

bireylerin doğrudan ya da dolaylı olarak fayda sağlamasına sebep olmaktadır. Çünkü ülkelerin en öncelikli amaçlarından biri refahı sağlamaktır. Bu sebeple kamu politikaları aracılığıyla yaşam kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Devletin önceliklerinden biri de bireylere kamusal hizmetleri etkin şekilde sağlamak, vergi ve harcamalar vasıtasıyla kaynakları verimli şekilde dağıtmak, sosyal harcamaları sağlamaktır (Şeker, 2016: 102). Bu sebeple uygulanacak politikaların belirlenmesi ve bu doğrultuda harcama yapılması için hangi kamu harcamalarının kullanılacağını belirlemek de halkı iyi anlamakla mümkün olmaktadır. Çünkü artan kamu harcamaları, toplumun satın alma gücü üzerinde etkiye sahiptir. Fakat bu satın alma gücünü ne noktaya kadar pozitif etkiliyor bunun bilinmesi ve analiz edilmesi kamu harcamaları politikalarının belirlenebilmesi için önem arz etmektedir. Kısaca mutluluğun belirleyici faktörlerini araştırmak ve bu faktörlerin kamu politikalarından nasıl etkileneceğini belirlemek politikaların belirlenmesi noktasında önem kazanmaktadır.

Eğitim harcamaları bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin artması için gerekli olan harcamaların başında gelmektedir. Kamusal olarak sağlanan eğitim hizmeti, eğitime ulaşımın kolaylaşması ve eşit eğitim sağlanması açısından önemlidir. Eğitim ülke kalkınmasında ve bireysel refah üzerinde de etkilidir. Eğitim hizmetlerine ulaşabilmek, iyi bir eğitim alabilmek bireylerin iyi mesleklere sahip olmasına ve dolayısıyla yüksek gelir elde etmelerine de olanak sağlamaktadır. Bu da dolaylı yoldan mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir.

Toplumda eğitilmiş birey sayısının artması suç oranlarının azalmasına da katkı sağlayarak güvenli bir ülke için önayak olmaktadır. Güvenli hissetmek, suç oranlarının düşük olduğu bir ülkede yaşamak da mutluluğu etkileyen faktörler arasında sayılabilmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda genellikle eğitim harcamaları ve mutluluk arasında pozitif ilişkinin varlığı elde edilmiştir.

Sağlık harcamaları bireylerin daha sağlıklı bir yaşam sürebilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşımın kolay olması ve kaliteli hizmete erişim özellikle olumsuz sağlık koşullarının fazlaca arttığı günümüzde daha önemli hale gelmektedir. Sağlıklı ve kaliteli hayat yaşayan bireyler kendilerini daha mutlu hissetmektedir.

Kısaca, kamu harcamaları bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen sağlık, eğitim, ulaşım ve güvenlik gibi temel hizmetlerin sunulmasını sağlamaktadır. Bu hizmetlerin ülke genelinde yaygın ve kaliteli bir şekilde sunulması, vatandaşların hem fiziksel hem de psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasını ve mutluluk seviyesinin artmasını sağlamaktadır. Örneğin devletin yapmış olduğu sağlık harcamaları bireylerin daha sağlıklı olmalarına ve hastalık risklerinin azalmasına katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde eğitim için ayrılan kamu kaynakları bireylerin gelişmesine ve beşeri sermayenin artmasına önayak olmaktadır. Kamusal alanların daha iyi hale getirilmesi, toplumsal düzenin gelişmesini sağlarken güvenlik harcamaları bireylerin güven duygusunu pekiştirmektedir. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde kamu harcamaları toplumun genel refah düzeyinin artmasını sağlayan önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Özetle kamu harcamaları kavramı ve harcamaların özellikleri bir sonraki başlıkta ele alınmaktadır.

1.4. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI ve KAMU HARCAMALARININ ÖZELLİKLERİ

İnsanların yerleşik hayat düzeninde belli başlı yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi devlet kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletler, ülke sınırları içerisinde ve dışarısında ülkenin adalet, koruma gibi temel hizmetlerin yerine getirilmesinde rol oynamaktadır. Devletlerin en temel görevi, ülkede yaşayan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesidir. Devlet, bu görevleri yerine getirebilmek amacıyla kamusal harcamalar yapmaktadır. Kamusal harcamalar, kısaca devletin görevlerini ve halkın ihtiyacını karşılayabilmek için devletin harcama yapması olarak tanımlanabilmektedir (Üçler, 2011: 5). Kamu harcamaları, kamusal ihtiyaçların karşılanması için, genellikle vergi gelirleriyle finanse edilen harcamalardan oluşmaktadır (Kayalıdere ve Özcan, 2012: 342). Devlet temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla harcamalar yapmaktadır. Yapılan harcamaların niteliği, etkinliği, sunulma şekli gibi konular bu doğrultuda önem kazanmaktadır.

Klasik iktisat anlayışında devletin görevleri adaletin sağlanması ve güvenliğin temin edilmesi gibi temel işlevlerle sınırlı tutulmuştur. Klasik iktisadi düşünceye göre, piyasa görünmez el yardımıyla kendi kendine dengededir ve devlet müdahalesi gereksizdir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonrasında ekonomide çok büyük

sorunlar yaşanmıştır. Bunun üzerine klasik iktisadi anlayış arka planda kalmış ve Keynes önderliğinde modern iktisadi görüşler önem kazanmaya başlamıştır. Keynesyen iktisatla Klasik İktisadi düşünce değişime uğramış, devletin görevleri ekonomik istikrarın sağlanması, işsizliğin azaltılması ve toplumsal refahın yükseltilmesi gibi daha geniş sorumlulukları kapsar hale gelmiştir. Özetle 1929 Büyük Buhranından sonra kamu harcamaları kavramı önem arz eder hale gelmiştir.

Keynesyen düşünceye göre kamu harcamaları ekonomik durgunluk dönemlerinde talebi canlandırmak, istihdam alanları yaratmak ve toplumun genel kalitesini yükseltmek amacıyla etkin bir araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda devletin aktif bir şekilde ekonomi politikaları üretmesi ve kamu harcamaları yoluyla sosyal hizmetleri güçlendirmesi, mutluluk seviyesini de artırmaktadır. Kısaca kamu harcamaları sadece ekonomik dengenin sağlanmasını değil, aynı zamanda ülke mutluluğunun artırılmasını da destekleyen temel kaynaklardan biri haline gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşın yaralarının sarılabilmesi için, kamusal harcamalar daha da ön plana çıkmıştır. Devlet daha fazla görev üstlenmeye başlamıştır. Bu süreçten sonra literatürde de kamu harcamaları ve ekonomiye olan etkileriyle ilgili çalışmalar artmaya başlamıştır. Kamu harcamalarının ekonomik etkilerinin anlaşılmasıyla birlikte, kamusal gelirler de aynı derecede önem kazanmaya başlamıştır. Devletin var olmasının gerekliliği olarak kamu harcamalarının gerçekleştirilmesi zorunluluk olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca kamu harcamalarının finansmanı kamu gelirleri ile sağlanmaktadır. Kamu harcamaları, merkezi otorite, yerel yönetimler tarafından ya da kamu kurum ve kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir (Savaşan, 2019: 32). Devlet, gelir dağılımında adaleti sağlamak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, transfer harcamaları yapmak, istihdamı sağlamak gibi çeşitli amaçlar için devlet eliyle bu harcamaları gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda devletin faaliyet alanı daha çok genişlemiştir. Fakat bu faaliyet alanlarının ne olacağı, devletin yüklendiği görevlerin çeşitliliği ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.

Kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğünün ölçülmesinde en çok kullanılan göstergesi kamu harcamalarıdır. Çünkü kamu harcamalarının miktar ve bileşeni, devletim üstlenmiş olduğu görevin büyüklüğü ile ortaya çıkmaktadır. Devlet hangi mal ve hizmetleri üretip sunacağına, miktar ve kalitesine kendisi karar vermektedir. Bu kararların gerçekleştirilmesi için katlanılan maliyet kamu harcamalarıdır (Savaşan,

2019: 32). Kamu harcamaları “kamu gücünün kullanılması yoluyla yapılan harcamalar olarak da tanımlanmaktadır (Nadaroğlu, 1983: 133). Yapılan diğer tanımı “kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin sağlanması amacıyla yapılan harcamalar” şeklinde yapılmaktadır (Uluatam, 1991: 147). Bir diğer tanımda “devletin ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının bütçesinden gerçekleştirilen giderler” olarak tanımlanmaktadır (Eğilmez, 2016: 33). Günümüzde kamu harcamalarının bu dar kapsamlı tanımları yetersiz kalmaktadır. Çünkü günümüzde devlet yeni görev ve işlevler üstlenmiştir.

Kamu harcamaları dar anlamda kamu harcamaları ve geniş anlamda kamu harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dar anlamda kamu harcamaları tanımı, harcama kalemi olarak bütçede yer alan, devletin parasal olarak yaptığı harcamaları kapsamaktadır. Ayrıca dar anlamda kamu harcamaları, merkezi yönetim tarafından yapılan ödemeler olarak da tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2003: 62). Özetle dar anlamda kamu harcamaları sadece bütçede yer alan kamu idarelerinin yapmış olduğu harcamaları kapsamaktadır demek yanlış olmayacaktır.

Geniş anlamda kamu harcamaları devletin, diğer kamu kurumlarının ve KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri)’lerin yapmış olduğu, transfer harcamaları ve sigorta ödemeleri gibi harcamaları ve devletin almaktan vazgeçtiği vergi muafiyet ve istisna giderlerini de kapsamaktadır. Özetle geniş anlamda kamu harcamaları merkezi ve yerel yönetim harcamalarını ayrıca kamu iktisadi teşekkülü harcamalarını da kapsamaktadır. Kısaca kamu harcaması devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için yapılan harcamaların toplamıdır (Akdoğan, 2003: 53; Üçler, 2011: 5). En genel tanımla dar anlamda kamu harcaması devletin giderlerini kapsarken, geniş anlamda kamu harcaması devletin ve diğer kamu kuruluşlarının yapmış olduğu ayni ve nakdi harcamalardan oluşmaktadır. Devletin muafiyet ya da istisnalar yoluyla yaptığı vergi harcamaları da toplayacak olduğu gelirden vazgeçmesi olduğu için, bunlar kamu harcaması niteliği taşımaktadır.

Kamu harcamaları mahiyet olarak toplumun tüm fertlerinin hizmetine sunulan mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Bu harcamalar devletin toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla yaptığı harcamalardan oluşmaktadır. Kamu harcamalarının bazı özellikleri kısaca şu şekilde açıklanabilmektedir (Eker, 1996: 47; Erginay, 2010: 132):

- Kamu harcamaları toplumun ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Amaç bireylerin ihtiyacını karşılamaktır. Bu hizmetten faydalananlar bazen hiçbir karşılık ödemezken, bazen çok cüzi miktarlarda karşılık ödemektedir.

- Kamusal harcamalar aynı ve nakdi şekilde yapılabilmektedir.

- Kamu harcamaları, devlet adına harcama yapma yetkisi olan kişiler tarafından yapılmaktadır. Harcama kararları siyasi karar alma mekanizmaları aracılığı ile belirlenmektedir.

- Kamu harcamalarının ülke verileri incelendiğinde kamu harcamalarının yıllar içinde ülkenin nüfusunda yaşanan artışlar ve talepte meydana gelen değişimler neticesinde sürekli artma eğilimi göstermektedir. Tarihsel sürece bakıldığında da gerçekten kamu harcamalarının zaman içinde hep artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tüm bunların yanı sıra kamusal hizmetleri, tam kamusal hizmetler, yarı kamusal hizmetler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Tam kamusal hizmetler, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sunulan ve faydasının bölünmesinin mümkün olmadığı, hizmetin net bir karşılığı bulunmayan hizmetleri kapsamaktadır. Bu mal ve hizmetler, vergiler ile finanse edilmektedir. Bu mal ve hizmetlerde bireyler birbirine rakip değildir ve dışlamam mümkün olmamaktadır. Buna en güzel örnek savunma hizmetidir. Yarı kamusal mal ve hizmetlerde ise mal ve hizmetler bölünebilmekte, fiyatlandırılabilen ve bedel bu mal ve hizmetten yararlanan kişi ya da kurumlardan tahsil edilebilmektedir. Özel hizmetler, bölünebilen, faydalananların birbirine rakip olabildiği, fiyatlanabilen mal ve hizmet sunumlarından oluşmaktadır. Bu mal ve hizmetlerden yararlanabilen kişi ya da kurumlar sadece fiyatını ödeyenlerdir (Mutluer vd., 2016: 112-114).

1.4.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması

Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırmasında önemli olan ayrım harcamaların üretime katılıp katılmaması açısından ayrışmasıdır. Kamu harcamaları iktisadi etkileri bakımından asıl olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki reel harcamalar ikincisi transfer harcamalarıdır. Reel harcamalar kendi içinde cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere ayrılmaktadır. Kısaca bu harcama kalemlerinden bahsetmek faydalı olacaktır (Yılmaz ve Kaya, 2005: 260-261; Kirmanlıoğlu, 2013: 39):

Reel Harcamalar: Reel harcamalar, reel olarak kaynak kullanılarak yapılan harcamaları kapsamaktadır. Reel harcamalar devletin kurum ve kişilerden mal ve hizmet satın alımlarında yaptığı ödemeleri kapsamaktadır. Reel harcamalar ayrıca milli hâsıla üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bu harcamalar kamu tüketimi ve kamu yatırımı gibi harcamalardan oluşmaktadır. Reel harcamalar cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Cari Harcamalar: Cari harcamalar öz itibarıyla hizmetin aynı yıl içerisinde tüketildiği harcama kalemlerinden oluşmaktadır. Cari harcamalar, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan harcamalardan oluşmaktadır (Ulutürk, 1998: 114). Bu harcama kalemleri devletin yerine getirme zorunluluğu olan hizmetler için yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Örneğin; işçi ve memur maaş ödemeleri, su, yakıt, ısınma, kırtasiye, elektrik giderleri gibi devletin faaliyetini sürdürmesi için yapılan harcamaları bu kapsamda değerlendirilmektedir. Cari harcamalar ekonomideki üretimin devamlılığının sağlanması için yapılan mal hizmet satın alımlarından oluşmaktadır (Ulutürk, 1998: 114). Özetle cari harcamalar o yıl içinde yapılıp tükenen harcamalardan oluşmaktadır.

Yatırım harcamaları: Devletin çeşitli hizmetleri yürütmek için ileri dönük olarak yaptığı yatırımlar karşılığında yapılan harcamaları kapsamaktadır. Bu harcamalar hizmetin faydasının uzun yıllara yayıldığı harcamalardan oluşmaktadır. Ayrıca yatırım harcamaları ekonomide sermaye birikiminin sağlanması ve yeni üretim kapasitelerinin oluşturulmasını da sağlamaktadır. Örneğin, istihdam amacıyla harcama yapmak, eğitim ve sağlık harcamaları yapmak, üretim artırmak için harcama yapmak, yapı tesis bakım ve onarım giderleri, makine teçhizat alım ve onarımları, etüt ve proje giderleri, baraj ve yol yapım giderleri gibi giderler yatırım harcamaları kalemine girmektedir. Yatırım harcamaları üretim kapasitesinin artırılmasında rol oynamaktadır. Yatırım harcamaları sermaye oluşumunu ve üretim kapasitesini artırması sebebiyle hem ülke gelirinin artmasına katkı sağlamakta hem de istihdamın da sağlanmasına destek olmaktadır. Bu da yatırım harcamalarının etkilerinin uzun döneme yayılmasını sağlamaktadır.

Transfer harcamaları: Transfer harcamaları ülke gelirinde doğrudan bir artışa neden olmayan harcamalardır. Bu harcamalar ekonomide kaynak yaratmamakta kaynakların bir kesimden diğerine aktarılmasını sağlamaktadır. Devlet transfer harcamaları karşılığında mal ve hizmet satın almamaktadır. Transfer harcamaları

iktisadi, mali veya sosyal transferler şeklinde sağlanabilmektedir. Transfer harcamalarında mal ya da hizmet teslimi yoktur. Bazı durumlarda devlet, tahvil, arsa, arazi, hisse senedi gibi karşılıklar elde etmektedir. Örneğin, devletin tarım sektörüne üretime devam edebilmeleri için yaptığı harcama transfer harcamasıdır. Ayrıca öğrencilere sağlanan burslar, karşılıksız hibe ve yardımlar transfer harcamaları kalemlerinden oluşmaktadır.

Transfer ödemeleri kişiler ya da firmalara da yapılabilmektedir. Transfer harcamaları devlet borçlanma faizleri, sübvansiyonlar, sosyal güvenlik harcamaları gibi harcamalardan oluşmaktadır. Transfer harcamaları temelde dört başlık altında incelenmektedir. Sosyal Transferler, devletin sosyal amaçlar doğrultusunda yaptığı harcamalarken, iktisadi transferler, iktisadi devlet teşekkülleri yatırımları amacıyla yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Mali transferler, katma bütçeli kuruluşlara yapılan harcamalarken, borç ödemeleri, borçların geri ödenmesini kapsamaktadır.

1.4.2. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırması

Fonksiyonel sınıflandırma, bütçede yapılan harcamaların belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu başlık altında kısaca bu harcama türleri incelenmektedir. Harcamalar organik ve fonksiyonel harcamalar olarak gruplandırılabilir. Organik harcamalar harcamayı yapacak kuruma göre harcamaları ayırmaya olanak sağlamaktadır. Bunlardan ilki genel hizmet harcamalarıdır. Genel harcama kalemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sayıştay, Danıştay, Türkiye İstatistik Kurumu gibi kuruluşların görevlerini yerine getirebilmeleri için yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Her bir kurum kendilerine ait belirlenen ödenekler doğrultusunda harcamalarını gerçekleştirmektedir.

Kamu harcamalarının fonksiyonel olarak sınıflandırılması, kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Bireylerin, devlete ödemiş oldukları vergilerin hangi mal ve hizmet sunumunda kullanıldığını görmeleri de ileride uygulanacak siyasi parti seçimlerinde bireylerin oy verme kararları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda sınıflandırma yapmak işlevsel açıdan önem kazanmaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma ayrıca hangi hizmet için ne kadar harcama yapılacağına da belirlenmesini sağlamaktadır.

Devlet ayrıca adalet ve yargı kuruluşlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, adalet ve yargı harcamaları da genel hizmet harcamaları olarak gerçekleştirilmektedir.

Devletin hem ulusal hem de uluslararası güvenliğinin sağlanması için yapılan harcamalar savunma harcamalarıdır. Savunma harcamaları birçok ülkede bütçede yüksek gider kalemi olarak yer almaktadır. Savunma harcamaları ayrıca altyapı harcamalarını da kapsamaktadır. Altyapı yatırımları, ekonominin düzen içinde işleyebilmesini sağlayan harcamalardan oluşmaktadır. Altyapı yatırımları üretim faktörlerinin verimliliğini de artırmaktadır. Altyapı harcamaları genel olarak demiryolu, karayolu, enerji gibi harcamaları kapsamaktadır. Ayrıca altyapı harcamaları diğer kamu hizmetlerine olan ulaşımı da kolaylaştırmaktadır.

Fonksiyonel sınıflandırmanın bir diğer kalemi eğitim harcamalarından oluşmaktadır. Eğitim harcamaları hem bireylerin hem de toplumun gelişmesine katkı sağlayan harcamalardır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde eğitim harcamaları büyük öneme sahiptir. Ülkemiz için fonksiyonel sınıflandırma sadece Milli Eğitim Bakanlığınca yapılan eğitim hizmetlerini kapsamaz. Diğer kamu kuruluşlarının yaptığı eğitim giderleri de eğitim harcamaları kategorisinde sayılmaktadır (Orhaner, 2007: 113). Devlet, ülke vatandaşlarının eşit düzeyde eğitim hizmetine ulaşmasını sağlamalıdır. Çünkü eğitim bir ülkenin geleceğinin de inşasını sağlayan harcamalardan biridir. Düzgün bir eğitim hayatı yaşayan birey hem kendi beşeri sermayesini geliştirecek hem de ülkenin katma değerinin artmasını sağlayacaktır.

Sağlık harcamaları da benzer şekilde bir ülkede sunulan önemli kamu harcamaları kaleminden biridir. Sağlık harcamaları sağlık durumunun iyileştirilmesi, mevcut durumun korunması gibi hedefleri içermektedir. Devlet, kamusal hizmetlerin karşılığı için harcama yapma gereksinimi duymaktadır. Kamusal ihtiyaçların başında da sağlık harcamaları gelmektedir (Cura, 2012: 28). Sağlıklı bireyler toplumun iş gücü verimliliğinin artırılmasında da rol oynamaktadır. Sağlık harcamaları etkileri uzun dönemlere yayılan harcamalardan oluşmaktadır. Toplumda sağlıklı bireylerin fazla olması ekonomik büyüme ve gelişmede önemlidir. Ayrıca sağlık harcamaları yeni iş alanları oluşturarak istihdam oranlarını da olumlu olarak etkilemektedir.

Harcama kalemleri en temelde bu başlıklar altında toplanmaktadır. Daha alt başlıklar harcama çeşidine göre şekillenmektedir. Fakat alt çalışmada kamu harcamaları ayrıştırılarak analize dâhil edilmediği için bu başlıklara yer verilmemiştir. İncelenen başlıklar ise kısaca ele alınmıştır.

Kamu harcamalarının ekonomi üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler harcamanın türüne göre değişmektedir. Yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilerken, cari harcamalar ekonomik büyümeyi dolaylı yoldan etkilemektedir. Kamu harcamaları öncelikle çarpan etkisi göstererek milli gelirin artmasına sebep olmaktadır. Milli gelir artınca tüketim harcamaları artar, tüketim harcamaları yatırım harcamalarının artışına neden olmaktadır. Bu yatırım harcamaları milli gelirde yeniden artışa neden olmaktadır (Pehlivan, 2009: 81). Kısacası, kamu harcamalarında yaşanan küçük bir artış, milli gelirde daha büyük bir artışa neden olmaktadır. Bu çarpan yöntemi ile hesaplanmaktadır. Çarpan etkisiyle, yapılan harcama daha da büyüyerek olumlu etkilere neden olmaktadır.

Hızlandıran etkisi kamu harcamaları ile yaşanan talep artışının yatırım harcamalarını arttırmasıdır. Buna hızlandıran etkisi denilmektedir (Üçler, 2011: 19). Tüketim harcamalarının artması, yeni yatırım harcamalarını arttırmaktadır. Kısaca tüketime olan talep artışı yatırım mallarına olan talebi de artırarak ekonomide olumlu etkiler bırakmaktadır. Özetlemek gerekirse, kamu harcamalarının üretim üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Ayrıca kamu harcamaları yoluyla, ekonomik faktörlerin değişik şekillerde değerlendirilebilmesi sağlanmakta, üretimi teşvik edici olması sebebiyle yeni üretim alanları oluşabilmekte ve yatırım ve tasarrufların artması sağlanabilmektedir. Kamu harcamaları yoluyla, istihdam düzeyi de artırılabilir. Gelir dağılımında adaletin sağlanması da yine transfer harcamaları yoluyla yapılabilir (Gillespie, 1965: 131). Transfer harcamaları yoluyla, dezavantajlı konumdaki bireylere yapılan aynı ve nakdi yardımlar, adil bir gelir dağılımını sağlayabilmektedir. Özellikle bu noktada eğitim ve sağlık harcamaları önem kazanmaktadır. Çünkü hem eğitim hem de sağlık, tümüyle özel sektörün eline bırakılmamalıdır tamamen özel sektörün üretimine bırakılırsa, herkesin etkin şekilde bu hizmetlere ulaşması mümkün olmamaktadır. Bu sebeple bu alandaki harcamalar önem kazanmaktadır. Benzer şekilde tarımsal harcamalar yoluyla da gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yardım edebilmektedir. Bu harcamalar yoluyla ülke içinde eşitlik hissi bireylerin mutluluğu üzerinde pozitif etkiye sebep olmaktadır.

Sonuç olarak birinci bölümde öncelikle davranışsal iktisat disiplinine ve tarihteki gelişimine, daha sonra davranışsal iktisadin dalı olarak mutluluk ekonomisine değinilmiştir. Çalışmanın özü itibariyle incelenen mutluluk kavramsal olarak ele alındıktan sonra mutlulukla ilişkilendirilen kavramlara yer verilmiştir. Ayrıca

mutluluğu etkilediği düşünölen ve yapılan çalışmalarda kullanılan sosyo-demografik ve ekonomik değışkenler, literatürdeki çalışmalar ve elde edilen bulgularla açıklanmaya çalışılmıştır.

Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin her zaman aynı yönlü olmaması dikkat çekicidir. Bu noktada literatürde Easterlin Paradoksu tartışılmaktadır. Mutluluk Ekonomisi literatüründe önemli kabul edilen çalışmalardan olan bu paradoks, Richard Easterlin tarafından ortaya atılmıştır. Easterlin çalışmasında gelir ve mutluluk arasında ilişkiyi incelemiş ve gelir seviyesinde yaşanan artışların mutluluk seviyesini arttırdığı fakat bu artışın sürekli olarak devam etmediği sonucuna ulaşmıştır (Easterlin, 1974). Çalışmanın bulgularına göre, belli bir noktadan sonra yaşanacak gelir artışları mutluluğu ya hiç etkilememekte ya da negatif olarak etkilemektedir.

Bireyler temel düzeydeki ihtiyaçlarını karşılayabildiği, taleplerini yerine getirebildiği noktada kendilerini mutlu olarak tanımlamaktadır. Bu noktadan sonra gelir ve kamu harcamaları ne kadar artarsa artsın, mutlulukları aynı seviyede artmamaktadır. Bu da Neoklasik İktisadın mutlak olarak kabul ettiği, gelir ne kadar artarsa mutluluk da o kadar artar düşüncesini çürütmektedir. Easterlin, devletin bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelir sağlaması gerektiğine, daha sonra milli hasılayı artırmaya yönelik çalışmalar yapması gerektiğine inanmaktadır.

Mutluluğun ölçölmesi kamu politikalarının etkinliğinin belirlenmesi açısından önemli bir yol olarak kabul görmeye başlanmıştır. Bir ölkede, ölkenin ekonomik performansının yanı sıra politik, sosyal, çevresel faktörler de mutluluk üzerinde etkili olabilmektedir. Bu sebeple bir ölkedeki mutluluk, ekonomik kaynakların dağılımının iyi yapıldığını ve sosyal çevresel faktörlerin de iyi yönetildiğini gösterebilmektedir (Akgöl, 2021: 66). Bu doğrultuda yapılacak olan kamu harcamaları da bireylerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yönetilmelidir. Çünkü bireylerin mutluluğu kamusal kaynakların dengeli ve verimli dağıtımından etkilenmektedir. Bu sebeple kamu harcamalarının mutluluğu artırıp artırmadığının, ne noktaya kadar pozitif etki yarattığının analiz edilmesi, buna yönelik politikaların uygulanabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Hepitalizm kavramı ise, yaşam doyumu kavramını, yerelleşme ve sadeliği esas alan, farklılıkların birlikteliğini savunan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Hepitalistler; mutluluğu, özgürlüğü, sakinliği, farklılığın birlikteliğini, çevreciliği,

adaleti, kanaatkârlığı, eşitliği sadelikle birleştirerek gerçekleştirme gayesindendirler. Hepitalizmin ekonomik temeli ise sürdürülebilirlik, dengeli ve adil kalkınma gibi unsurları içermektedir. Hepitalizm dış ve iç şartlar olarak ikiye ayrılabilir. Dış şartlar bireylerin kendilerine bağlıken (başkalarına yardım etme gibi), dış şartlar ise hükümet tarafından yapılan politikaları içermektedir. Örneğin bunlar eğitim, iyi yönetim, ekonomik kalkınma, çevrenin korunması olarak sayılabilmektedir. Bunlar hepitalizmin temel ilkeleri olarak da sıralanabilmektedir. Bu bağlamda hepitalizm kavramı Bhutan Krallığının mutluluk endeksiyle benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda Hepitalizmde kullanılan Gayri Safi Milli Mutluluk endeksi, Bhutan Krallığının endeksi'dir. Bhutan Krallığında Gayri Safi Milli Mutluluk, Gayri Safi Milli Hasıla'dan daha kıymetli olarak görülmektedir. Yeni Zelanda, İzlanda, Ekvator Cumhuriyeti, Kolombiya gibi ülkelerde uygulanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Ekvator Cumhuriyetinde Mutluluk Bakanlığı bulunmaktadır (Akgül, 2021: 81-118)

Dünyanın farklı ülkelerinde mutluluk üzerinde çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Dünyada mutluluk araştırmaları 1940'lı yıllarda başlasa da ilk yıllarda çok dikkat çekmemiştir. Fakat 1970'li yıllarla beraber literatür gelişmektedir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde benzer şekilde mutlu olmanın yolları, mutluluğun sebepleri aranmaktadır. Yapılan araştırmalardan bazıları, Dünya Mutluluk Raporu, Dünya Mutluluk Veri Tabanı, Dünya Değerler araştırması ve TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması olarak sıralanabilmektedir. Bunun dünyada en çok bilineni, Birleşmiş Milletler Dünya Mutluluk Raporudur. Bu rapor 2012 yılından beri yayınlanmaktadır ve ülkelerin ortalama mutluluk verileri yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler Dünya mutluluk raporuna göre, mutluluğun üst sıralarında ekonomik olarak zengin ülkeler yer almakta, gelişmemiş ve fakir ülkeler alt sıralarda yer almaktadır. Burada muhtemel sebep, milli geliri yüksek ülkelerde temel ihtiyaçlara ulaşımın daha kolay olmasıdır. Ayrıca bu ülkelerde eğitim seviyesi daha yüksektir ve sağlık hizmetlerine ulaşım daha kolaydır. Bu ülkelerin bir diğer özelliği bireylerin yüksek farkındalık düzeyine sahip olması etkilidir. Kısaca bireyler yapılan harcamaların, yürütülen politikaların vb. farkındadır (Helliwell ve Huang, 2014: 1489). Ayrıca gelişmiş ülkelerde çevresel faktörler daha düzenlidir, kamu kurumlarına olan güven fazladır, kamu altyapısı daha gelişmiştir, adil bir sistem inancı vardır ve güven ortamı hâkimdir, ayrıca sosyal haklara verilen önem daha fazla, sigorta hizmetleri daha gelişmiş, ekonomi daha istikrarlı ve diğer ülke ve toplumlarla

etkileşim daha fazla olabilmektedir. Bu da bireylerin daha özgür hissetmesine olanak sağlamaktadır.

Bireylerin, devletin elde etmiş olduğu gelirleri insanların ve nüfusun faydasına kullandığının farkında olmaları mutlulukları üzerinde pozitif etki bırakmaktadır. Ekonomik olarak daha fakir ülkelerde temel ihtiyaçlara ulaşım zordur, yukarıda ele alınan konularda da geri kalmışlık söz konusudur ve bu sebeple diğer ülkelere göre daha mutsuz oldukları kabul edilmektedir.

Dünya Mutluluk Raporu geçmişten günümüze değerlendirildiğinde, kuzey ülkelerinin (Danimarka, Finlandiya, İsviçre, İzlanda vb.) daha mutlu olduğu görülmektedir. En düşük mutluluk oranları Afrika ve Ortadoğu ülkelerine aittir. Mutlu Gezegen Endeksi mutlu yaşamın göstergelerinden olan sağlık, ekonomi, aile, eğitim, istihdam, enflasyon gibi endeksleri kullanarak hesaplama yapmaktadır. Ruut Veenhoven yaşam memnuniyeti, yaşamda kalma beklentisi değerlerini kullanarak Dünya Mutluluk Veri tabanı yayımlamıştır. Bu veri tabanı 159 ülkeye aittir ve 2005-2014 yılları arasındaki değerlerden oluşmaktadır. Çalışmada bu veri tabanları ve veriler ele alınmamaktadır. Fakat literatür bu veriler üzerinden şekillendiği için kısaca bu verilerden bahsetmenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde konuyu tanıtmayı açısından genel mutluluk literatürü ve çalışmalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde Easterlin Paradoksu yer almaktadır. Bu paradoks çalışmada Kuznets Eğrisi Modeli'ne uyarlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle gelir dağılımını ölçmeye yarayan yöntemler ele alınırken, daha sonra Kuznets Eğrisi Modeli'ne yer verilmektedir.

2. BÖLÜM

KUZNETS EĞRİSİ MODELİ'NE UYARLANMIŞ EASTERLİN PARADOKSU

Birinci bölümde ele alındığı üzere mutluluk, insanlık tarihi boyunca önemli ve değerli bir kavram olarak görülmüştür. Antik dönemlerden itibaren birçok filozof, mutluluğun tanımı ve ona ulaşma yolları üzerine çeşitli görüşleri öne sürmüştür. Bazı düşünürler mutluluğu insanın ulaşabileceği en yüce erdem olarak kabul etmiştir. Tarihin erken dönemlerinde mutluluk bireye özgü bir erdem ve öznel bir duygu durumu olarak ele alınırken, zamanla bu anlayış evrilmiş ve mutluluğu etkileyen unsurlar daha çeşitli ve çok boyutlu bir şekilde incelenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede mutluluk yalnızca bireysel özellikler üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik unsurlar bağlamında da değer kazanmaya başlamıştır.

Mutluluğu etkileyen bazı unsurların devletin doğrudan müdahale edebileceği alanlarla ilişkili olması mutluluğun kamu politikaları kullanılarak artırılıp artırılmayacağı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. İktisat literatüründe zamanla, devletin piyasa mekanizmasına belirli ölçülerde müdahale ederek bireylerin mutluluğunu artırabileceği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Ancak ilk dönemlerde, özellikle Neoklasik İktisadi düşünce çerçevesinde bireysel mutluluğun temel belirleyicisinin yalnızca gelir artışı olduğu ileri sürülmüştür. Hatta esasen ilk başlarda iktisat literatüründe bireyin mutluluğunu etkileyen tek etkenin sadece gelirden oluşan artışlar olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireylerin refah düzeyi gelirle doğrudan ilişkili kabul edilmiş dolayısıyla mutluluğun da gelirdeki artışa paralel bir şekilde artacağı düşünülmüş, mutluluğu etkileyen diğer toplumsal, ekonomik ya da diğer faktörler göz ardı edilmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak mutluluk literatürü belli bir süre sınırlı bir çerçevede ele alınmış ve çok boyutlu bir değerlendirme yapılmamıştır.

Zamanla yapılan çalışmalar, bireysel mutluluğun yalnızca gelir artışına ya da azalışına bağlı olarak şekillenmediğini, bunun ötesinde çok daha çeşitli sosyal, psikolojik ve çevresel faktörlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Özellikle son yıllarda bu alanda yapılan araştırmaların Nobel Ekonomi Ödülü ile ödüllendirilmesi (Kahneman, 2002) mutluluk konusuna olan ilgiyi artırmış ve literatürde bu çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır. Günümüzde davranışsal iktisat ve mutluluk

ekonomisi alanında bireylerin karar alma süreçlerinde ekonomik rasyonalite dışında kalan unsurların da etkili olduğunu gösteren çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan birisi yine devlet eliyle yapılan kamu harcamalarıdır. Kamu harcamaları yoluyla bireylerin mutluluğunun artırılabilceğini gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma örneklerine kamu harcamaları ve mutluluk başlığında yer verilmiştir.

Tarihte filozofların mutluluk arayışları ile başlayan mutluluk çalışmaları özellikle son yıllarda iktisat ve psikoloji çalışmalarının beraber hareket etmesiyle sonuçlanmıştır. Güncel literatürde mutluluk bireysel ya da felsefi bir mesele olmaktan çıkarak ekonomik analizlerin konusu haline gelmiştir. Mutluluğun, ülke içinde bulunduğu ekonomik koşullardan, kamu harcamalarından, çeşitli makroekonomik göstergelerden doğrudan etkilendiğini savunan görüşler ağırlık kazanmaya başlamıştır (Tenaglia, 2007: 31-32; Durucan vd., 2025: 754). Yapılan çalışmalar mutluluğu etkileyen unsurların oldukça farklı unsurlar olduğunu gösterse de bu çalışmada belli başlı ekonomik faktörler ve mutluluk üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bu çalışmada odaklanılan ekonomik faktörler kamu politikalarının oluşturulmasında önemli rol oynayan belirleyicilerden oluşmaktadır.

Mutluluğun artırılmasında ekonomik değişkenlerin etkili olduğunun kabul edilmesiyle birçok devlet, vatandaşlarının yaşam memnuniyetlerini artırmaya yönelik politikaları araştırmaya başlamıştır. Hangi ekonomik değişkenin mutluluğu olumlu yönde etkilediği hangi ekonomik değişkenlerin negatif etkilediği sorusu bu politikaların şekillendirilmesinde belirleyici öneme sahiptir. Nitekim günümüzde bazı ülkeler vatandaşlarının mutluluğunu artırmak amacıyla yenilikçi iktisadi politikalar uygulamaktadır. Örneğin Finlandiya'nın uyguladığı mutluluk turizmi politikası bunun örneklerinden biridir.

Bu çalışmanın temel amacı ilk bölümde de ele alındığı üzere kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkisini incelemek ve elde edilen bulgular doğrultusunda politika yapıcılara yol gösterici bilgiler sunabilmektir. Özellikle vatandaşlarının yaşam kalitesini ve memnuniyet düzeyini önemseyen ülkeler açısından kamu harcamalarının mutluluk üzerinde bıraktığı etkilerin ölçülmesi ve buna yönelik stratejilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmada, kamu harcamalarının mutluluk seviyeleri üzerinde etkili olup olmadığının incelenmesi ve var olan etkinin kalıcı olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, literatürde çok defa araştırılan gelir ve mutluluk ilişkisinin değil,

nispeten daha az araştırmaya konu olmuş kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisini incelemek amaçlanmıştır. Araştırıldığı kadarıyla kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisini Easterlin Paradoksu açısından inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda literatürdeki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma 100/2000 Kamu Maliyesi Öncelikli alanlar doktora programı çerçevesinde yazılmıştır. Bu sebeple bu programda ele alınan çalışmaların kapsamının kamu mali değişkenlerini içermesi gerekmesi sebebiyle, kamu mali değişkenlerinden olan kamu harcamaları ve etki alanlarını incelemek çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkinin daha sağlıklı değerlendirilebilmesi adına literatürde bu alanda yapılan temel tartışmalardan biri olan Easterlin Paradoksu ele alınmaktadır. Esasen Easterlin Paradoksu, gelir ve mutluluk ilişkisini incelemektedir (Easterlin, 1974). Paradoks gelir ve mutluluk ilişkisine yönelse de bu çalışmada bu ilişki kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisine odaklanmaktadır. Kısaca paradoks test edilirken gelir değil, kamu harcamaları değişkeni kullanılmaktadır. Kısaca çalışmada kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin uzun dönemde Easterlin Paradoksuna benzer sonuç verip vermediği analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan Model Kuznets Eğrisi Modeli olduğu için öncelikle kısaca Kuznets Eğrisi'ne yer verilmektedir. Fakat sadece Kuznets Eğrisi'nin tanıtılmasının eksik kalacağı düşünüldüğü için çalışmada Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi gibi literatürde yaygın şekilde kullanılan diğer gelir dağılımı yöntemlerine de kısaca yer verilmektedir. İlerleyen aşamalarda gelir artışının mutluluğu önce pozitif etkilediği fakat bir noktadan sonra gelir artsa da mutluluğun negatif olarak etkilediğini iddia eden Easterlin Paradoksu incelenmektedir.

Kuznets Eğrisi, Simon Kuznets tarafından ortaya atılmıştır ve bu teori sanayi ekonomisine geçiş sürecinde gelir eşitsizliğinin önce artacağı ardından gelirde yaşanan artışlarla birlikte gelir eşitsizliğinin azalacağı düşüncesini savunmaktadır (Kuznets, 1955). Easterlin Paradoksu ve bu paradoks açıklamaya yönelik teorilere de yine çalışmanın bu kısmında yer verilmektedir. Paradoks açıklamaya yönelik teoriler çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan analizin açıklanması açısından da önem taşımaktadır.

2.1. GELİR DAĞILIMINI ÖLÇEMEYE YARAYAN YÖNTEMLER

Easterlin Paradoksu gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan temel yaklaşımlardan biridir. Bu nedenle Easterlin Paradoksu ele alınmadan önce, gelirin tanımı, gelir dağılımı ve bu dağılımın ölçüm yöntemlerinin incelenmesi çalışmanın bütünlüğü açısından öneme sahiptir. Bu bölümde öncelikle gelir eşitsizliği kavramı açıklanmakta ardından gelir eşitsizliğini ölçmeye yönelik kullanılan bazı yöntemlere yer verilmektedir. Esasında literatürde gelir dağılımını ölçmeye yarayan birden fazla yöntemden söz edilse de bu yöntemler çalışmanın araştırma alanına cevap vermemektedir. Bu sebeple bu kısımda diğer yöntemler ele alınmamaktadır. Fakat kısaca bu yöntemler: Yüzde Paylar Yöntemi, Yoksulluk Oranı Endeksi, Yoksulluk Farkı, Açlık Sınırı gibi olarak sıralanabilir.

Gelir eşitsizliği, bir ülke yaşayan bireylerin gelir seviyesi arasındaki farklılıkları ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, bireylerin yaşam standartları seviyelerindeki farklılıklar gelir seviyesindeki adil dağılımı ortaya koymaktadır. Kısaca gelir dağılımı bireylerin farklı yaşam standartlarına ve farklı gelir seviyelerine sahip olması durumudur. Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik ölçümleri, o ülkedeki kişisel gelir dağılımını göstermektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001: 5). Bir ülke içerisinde elde edilen tüm gelir, ülke içindeki kişiler arasında paylaşılmaktadır. Bu paylaşımın birbirine yakın olması daha adil bir dağılımı gösterirken, dengesiz bir dağılım gelir dağılımının adaletsiz olduğunu göstermektedir. Örneğin, ülke nüfusunun 100 kişi ve toplam gelirin de 100 birim olduğu varsayılırsa, her bireyin 1 birim gelir elde ediyor olması tam eşitlik durumunu ifade etmektedir. Fakat gelirin büyük bir çoğunluğunun, ülke içinde az sayıda kişinin elinde toplanması gelir dağılımının adaletsiz olduğunu göstermektedir.

Adil bir gelir dağılımı, ülkelerin amaçladıkları bir durumken, adaletsiz gelir dağılımı arzu edilmeyen bir durum olarak kabul edilmektedir. Çünkü adil olmayan bir gelir dağılımı ülkedeki birçok dengenin negatif şekilde etkilenmesine neden olmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 5). Bu sebeple adil bir gelir dağılımı sosyal refahın sürdürülebilir hedeflerinden biri olarak ele alınmaktadır. Bir ülkede meydana gelen adaletsiz gelir dağılımı sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlıkları da beraberinde getirebilmektedir. Bu sebeple gelir dağılımında adaleti sağlamak ülkelerin nihai amaçlarından biri haline gelmiştir. Bir ülke içinde bu dağılımın ölçülmesi çeşitli ölçüm yöntemleri ile yapılmaktadır.

Literatürde, gelir dağılımında eşitliğin ölçülebilmesi için çeşitli ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemler, gelir eşitsizliğine neden olan faktörleri, bu faktörlerin değişkenliğini, yine bu faktörlerin derecesini ölçmemize yarayan yöntemlerden oluşmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizliğin ölçülmesi ülke yürütülecek politikalar açısından önem arz etmektedir. Gelir dağılımının ölçülmesi ile elde edilen sonuçlar, hükümetlerin sosyal ve ekonomik politikalarının oluşturulmasında temel veri kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Literatürde gelir dağılımında adaletin ölçülmesinde kullanılan yöntemlerden en bilinenleri ve en çok çalışılanları Kuznets Eğrisi, Lorenz eğrisi ve Gini Katsayısı'dır. Bu yöntemler gelir dağılımının yapısını farklı açılardan analiz ederek karşılaştırmalı sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Ölçüm yöntemleri genel olarak normatif ölçütler ve pozitif ölçütler olarak 2'ye ayrılmaktadır. Bu bölümde her iki ölçüt de kısaca ele alınmaktadır. Bu noktada bu ölçütlerin ele alınması, çalışmanın ilerleyen kısımlarında incelenmekte olan Easterlin Paradoksu'na temel olmaktadır. Çalışmada öncelikle Normatif ölçüm yöntemlerine yer verilmektedir.

2.1.1. Normatif Ölçüt Yöntemleri

Bir önceki başlıkta değinildiği üzere, gelirin adil dağılımında kullanılan ölçütlerden birisi normatif ölçütlerdir. Çalışmanın bu kısmında normatif ölçütlere yer verilmektedir. Normatif ölçütler, pozitif ölçütlerden farklı olarak; gelir seviyelerinin birbirinden ve ortalamadan farklarının hesaplanmasının yanında sosyal refahın da denkleme dâhil edildiği ve gelir dağılımı adaletinin bu şekilde ölçüldüğü ölçütlerdir. Bu ölçütlerin başlıcaları: Dalton-Atkinson Ölçütü ve Pareto Katsayısı, Yoksulluk Oranıdır. Bu başlık altında ele alınan ölçütler, pozitif ölçütlerde olduğu gibi kısaca ele alınmaktadır.

2.1.1.1. Dalton Atkinson Ölçütü

Eşitsizlik ölçütleri farklı sıralamalar gösterdiğinde gelir dağılımında doğru bir sıralama yapılabilmesi amacıyla Dalton Atkinson eşitsizlik ölçütünden yararlanılmaktadır. Dalton ölçütü içine refah kavramını da almaktadır. Bu ölçüt gelirin marjinal faydasını göstermektedir. Bu ölçüte göre, gelir arttıkça gelirin marjinal faydası düştüğü için toplam faydanın gerçek düzeyi ile gelirin eşit dağıldığı durumda elde edilecek toplam faydanın karşılaştırılması esastır (Öztürk ve Göktolga, 2010: 12). Dalton ölçütü, sosyal refahın maksimum sosyal refaha oranını eşitlik ölçütü olarak kullanılmaktadır.

Dalton Atkinson ölçütünde sosyal refahın eklendiği ölçütte eşitliğe verilen değer sıfır (0) ve sonsuz (∞) arasında değer almaktadır. Bu değer sıfır olması, bireylerin gelir dağılımına önem vermediğini göstermektedir. Değer sonsuz olursa, bireylerin toplumdaki en düşük gelir grubuyla ilgilendiğini göstermektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010: 12). Kısaca bu değer, toplumun gelir dağılımı adaletine verdiği tepkiyi ölçmektedir demek yanlış olmayacaktır.

Dalton ölçütünün formülü şu şekildedir (Aktan ve Vural, 2002: 18):

$$D = [\sum_{i=1}^n U(Y_i)] / nU(\mu)$$

$U(Y_i)$ = i.nci kişinin fayda fonksiyonunu göstermektedir.

Bu ölçüt, fayda fonksiyonunun doğrusal ve pozitif dönüşümü halinde geçerli bir ölçüt olmamaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 18).

Atkinson ölçütü, toplumdaki tüm bireylerin gelirlerinin kişi başına ortalama gelir düzeyinde olduğu durumda ortaya çıkacak olan toplam refahın, var olan gelir dağılımında değişecek olan refaha eşit olması şeklinde açıklanmaktadır (Champnowne ve Cowell, 1998: 107). Bu ölçüt, farklı gelir dağılımları arasında doğru sıralamayı yapabilmek için başvurulan bir yöntemdir.

Atkinson Ölçütünün gösterimi şu şekildedir:

$$A_t = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{\bar{Y}} \right]^{1-\varepsilon}$$

ε = Eşitliğin kaçınma parametrisini göstermektedir.

Bu değer; $0 < \varepsilon < \infty$ arasında değer almaktadır. ε 'nin değerinde meydana gelen her yükselme, eşitsizliğin artması anlamına gelmektedir. Örneğin; 0.26 endeks değeri, toplam gelir 100 birimken, 100 birimlik gelirin eğer gelir toplumda eşit dağılmış olsaydı, geri kalan 74 birimle toplumsal refaha ulaşılabileceğini göstermemektedir. Gelir eşit dağılmadığı için, 26 birim refah kaybı yaşanmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 19).

2.1.1.2. Pareto Katsayısı

Pareto katsayısı, iktisatçı Vilfredo Pareto'nun ortaya attığı bir katsayıdır. Buna göre, bireylerin gelir seviyeleri yükseldikçe, bir üst düzeydeki gelir düzeyine ulaşabilme olasılıkları artmaktadır (Acar, 2015: 48). Pareto katsayısında, toplumun gelir dağılımı piramit şeklinde bir yapıdadır. Piramidin en tepe noktasında gelir birkaç

kişi tarafından paylaşılmaktadır. Piramidin tabanına inildikçe gelir seviyeleri azalmaktadır (Karakayalı, 2002: 71; Doğan ve Tek, 2007: 99). Burada piramidin en tepe noktası, gelirden yüksek pay alan az kişiye temsil etmektedir. Pareto Katsayısı eşiitsizliği ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Çünkü Pareto Katsayısı düşükse, gelir dağılımında eşiitlik çok bozuktur. Çünkü piramidin üzerindeki grup gelirin büyük kısmını elinde bulundurmaktadır. Bu katsayı kısaca zenginlerin, zenginliğinin ölçülmesine yarayan bir katsayıdır.

Pareto Katsayısı, gelir ve servet dağılımlarındaki uç noktaları vermektedir demek yanlış olmayacaktır. Katsayı küçüldükçe, ülke içindeki servetin, nüfusun küçük bir bölümünde toplandığı anlamına gelmektedir. Bu katsayıda, bireysel gelir bölüşümü hakkındaki gelir kaynağına ve hane halkının içinde bulunduğu toplumsal sınıfa bakılmaksızın, gelir bölüşümünün analizi yapılmaktadır. Katsayı belirli bir gelir seviyesi ve bu düzeydeki gelir seviyesinde gelir elde eden bireylerin arasında belli bir ilişi olduğunu savunmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010: 13). Bu katsayıda bireylerin içinde bulunduğu toplumsal sınıf önem arz etmemektedir.

2.1.1.3. Yoksulluk Oranı

Yoksulluk en temel anlamıyla insanların temel gereksinimlerini bile karşılayamama durumu olarak açıklanabilmektedir. Birleşmiş Milletlere göre yoksulluk: Bireylerin temel beslenme ihtiyaçlarının yanı sıra barınma, giyim, ulaşım, eğitim gibi diğer gerekli temel gereksinimlerini de karşılayamaması durumudur (The United Nations, 2025). Ayrıca yoksulluk makro bir sorundur ve siyasi istikrarsızlık, sosyoekonomik eşiitsizlikler, eğitime erişimin olmaması, altyapı eksikliği gibi faktörler yoksulluğın temel sebepleridir (Akgül, 2021: 41). Yoksulluk Göreli Yoksulluk ve Mutlak Yoksulluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Mutlak yoksulluk, bireylerin fiziksel yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereksinim duyulan minimum tüketim seviyesidir (Çalışkan, 2010: 100). Mutlak yoksulluk oranı hesaplanırken öncelikle gerekli olan en temel tüketim düzeyi belirlenmektedir.

Görelî Yoksulluk bireylerin refah seviyelerinin toplumun refah seviyesi ortalamasından daha düşük olması durumudur. Görelî yoksullukta belli standartlara sahip hayatlar olmasına rağmen, toplumun genel standartlarından eksik kalma durumu ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk oranı da gelir dağılımının önemli göstergelerinden biridir. Gelir eşiitsizliği ve yoksulluk genellikle aynı yönlü ilişi içindedir. Kısaca gelir eşiitsizliği arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır. Yoksulluk Oranı ölçütü, Gini

katsayısının bazı eksiklerini ortadan kaldırması yönüyle analizlerde kullanılan ölçütlerden biridir. Yoksulluk Oranı eşdeğer fert başına düşen tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hane halkı sayısının toplam nüfus içindeki payı ile ölçülmektedir (Çalışkan, 2010: 99-101).

2.1.2. Pozitif Ölçüt Yöntemleri

Pozitif ölçüt yöntemleri; gelir seviyelerinin birbirinden veya ortalama düzeyinden farklarının istatistiksel olarak hesaplanması olarak tanımlanmaktadır. Bunlar; Değişim Aralığı, Varyans ve Değişme Katsayısı, Kuznets Eğrisi, Gini katsayısı, Görelî Ortalama Mutlak Sapma, Logaritmik Standart Sapma ve son olarak Theil Endeksi olarak sıralanabilmektedir. Bu değerler literatürde çok sık kullanılsalar dahi Kuznets Eğrisi Modelinin ele alınması sebebiyle bu ölçüm yöntemlerine kısaca değinmenin gerekli olduğu değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu ölçütler kısaca açıklanmaktadır.

2.1.2.1. Değişim Aralığı Ölçütü

Değişim aralığı ölçütü gelir eşitsizliğinin ölçülmesinde kullanılan en basit yöntemlerdendir. Değişim aralığı ölçütünde en büyük uç değer ve en küçük uç değer karşılaştırılması esastır (Sen, 1973: 24). En büyük ve en küçük değer arasında oluşan fark, aritmetik ortalamaya bölünmektedir (Yücel, 2011: 9). Kısaca, bu yöntem toplumdaki en yüksek gelir ile en düşük gelir arasındaki farkı esas alarak gelir dağılımındaki uçurumu belirlemektedir. Bu değer hesaplanırken elde edilen değişkenlik katsayısı, dağılımın standart sapmasının aritmetik ortalamaya bölünmesiyle elde edilmektedir. Değişim aralığı ölçütünde serideki en yüksek ve en düşük gelir dikkate alınmaktadır. Aradaki değerler ölçütte yer almamaktadır. Özetle bu ölçütte en uç değerler önem kazanmaktadır.

Bu ölçütün formül gösterimi şu şekildedir:

$$A = (MaxY_i - MinY_i) / \bar{y}$$

A= değişim aralığı,

$\bar{y}$ = ortalama gelir,

n = ülkedeki birey sayısı,

$MaxY_i$ = maksimum hane geliri,

$MinY_i$ =Minimum hane geliri'ni göstermektedir.

Eğer gelir dağılımı eşitse, A sıfıra eşit olmakta, eğer ülkedeki tüm gelir bir kişinin elinde toplanırsa bu durumda $A=n$ olmaktadır (n = ülkedeki birey sayısı), Gini katsayısına benzer şekilde A ; 0 ve n arasında değer almaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 14). Elde edilen değer, gelirin ortalama gelirden ne kadar saptığını ölçmektedir. Bu ölçüt ara değerlere önem vermemesi sebebiyle çok tercih edilmemektedir.

Bu yöntemin temel varsayımı, toplumdaki yalnızca en düşük ve en yüksek gelir grupları dikkate alındığında bile, toplumdaki eşitsizliğin ölçülebileceğidir (Sen, 1973: 24). Kısaca hesaplamaya en uç noktalar dâhil edilerek genel dağılım hakkında bilgi sahibi olunabileceği savunulmaktadır. Bu bağlamda bu yöntem, daha kapsamlı ölçütlerle kıyaslandığında daha sınırlı bilgiler sunduğu için eleştiri almaktadır. Bu nedenle bu yöntem literatürde çok kullanılmaktadır. Örneğin Atkinson (1970), bu yöntemin sadece uç değerleri dikkate alarak gelir dağılımı hesaplamasını eleştirmiş ve bu ölçütün orta gelir grubunu dışladığını dile getirmiştir (Atkinson, 1970: 250). Kısaca bu ölçüt, literatürde yer bulsa da açıklayıcı gücünün yetersiz bulunması sebebiyle çok fazla tercih edilmeyen bir yöntemdir.

2.1.2.2. Varyans ve Değişme (Değişim) Katsayısı

Varyans değeri hesaplanırken, farkların kareleri toplamı alınarak transfer oranı hesaplanmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 15). Kısacası bu ölçüt bir kesimden diğer kesime olan gelir transferlerini de formüle eklemektedir. Daha yoksul birinden daha zengin birine yapılan transfer durumunda gelir dağılımındaki eşitsizlik artmaktadır. Bu ölçüt, ortalama gelir seviyesinden etkilenmektedir. Değişme katsayısı; varyansın karekökünün alınması ve ortalama gelire bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Değer sıfır (0)'a yaklaştıkça, gelir dağılımı daha adil bir şekilde gerçekleşmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 15). Aynı şekilde transferin zengin kesimden daha düşük gelir elde eden kesime doğru olması da gelir dağılımının daha adil olmasına sebep olmaktadır.

Değişim katsayısı değerinde serinin standart sapması aritmetik ortalamasına bölünmektedir. Elde edilen sonuç ile çarpılarak değişim katsayısı elde edilir. Bu katsayı ile standart sapmanın aritmetik ortalama içindeki payı bulunmuş demektir. Değişim katsayısı varyans katsayısından farklı olarak; her düzeydeki gelir transferine karşı duyarlı olma özelliği taşımaktadır. Bu değer ayrıca ortalama gelirden bağımsız olması sebebiyle ülkeler arası gelir bölüşümünün karşılaştırılmasında

kullanılmaktadır. Bütün gelirler eşit olduğunda bu değer sıfıra eşit olmaktadır. Değişim katsayısı sıfıra yaklaştıkça gelir bölüşümü daha adil olarak gerçekleşmektedir. Bu katsayı ayrıca her düzeydeki gelir arasında yaşanan transfere karşı duyarlıdır (Öztürk ve Göktolga, 2010: 7).

2.1.2.3. Gini Katsayısı

Gini katsayısı, İtalyan iktisatçı Corrado Gini tarafından bulunmuş bir katsayıdır (Çelik, 2004: 60). Bu katsayı ile gelir ve servet eşitsizliği ölçülürken, aynı zamanda literatürde en çok kullanılan katsayı Gini Katsayısıdır. Bu katsayı, toplumdaki gelir dağılımının durumunu göstermektedir. Gelir dağılımı yoksulluk verileriyle desteklendiğinde daha iyi analizler yapmak mümkün hale gelmektedir (Keeley, 2019: 19). Gini Katsayısı en genel ifadeyle belli bir dönem içinde belli bir ülkede, elde edilen gelirin, o ülke içinde yaşayan bireyler arasında hangi oranda paylaştırıldığını göstermektedir (Demirgil, 2018: 119). Bu paylaşımın hangi oranda yapıldığı dağılımda adaletin var olup olmadığı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu sebeple bu katsayı, gelir dağılımında adaleti ölçen çalışmalarda en çok kullanılan veridir.

Gini katsayısında gelir dağılımı kümülatif (birikimli) bir ölçüme dayanmaktadır. Katsayı en düşük gelire sahip bireylerin %20, %40, %60, %80 ve %100 oranlarında olmak üzere bu oranları gösteren bir grafik ile gösterilmektedir. Bu grafikte oluşan eğri ve eşitlik eğrisi arasındaki fark ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğini göstermektedir. Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ve mutlak eşitlik doğrusunun arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusunun alt kısmında kalan alana bölünmesi ile elde edilmektedir.

Hesaplama sonucu elde edilen Gini katsayısı 0 ve 1 arasında değer almaktadır. Elde edilen değer, sıfır (0)'a yaklaştıkça gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik azalmaktadır. Değerin, Sıfır (0) olduğu durumda toplumda gelirin en adil şekilde dağılmış olduğu anlaşılmaktadır. Değerin bir (1)'e yaklaşması gelir dağılımında adaletin bozulduğu durumu göstermektedir. Eğer Gini katsayısı tam olarak 1'e eşit olursa bu, gelirin tek bir kişinin elinde toplandığını anlamına gelmektedir. Kısacası Gini katsayısı sıfır (0)'dan bir (1)'e yükseldikçe gelir dağılımında adalet adaletin bozulduğu anlaşılmaktadır.

Gini katsayısının formül gösterimi şu şekildedir:

$$G = x = \frac{1/n^2 \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j| f(Y_i) f(Y_j)}{2\mu}$$

Y_i = Hane Geliri

Y_j = Hane Geliri

$f(Y_i)$ = Hanenin Gelir Çokluğu

$f(Y_j)$ = Hanenin Gelir Çokluğu'nu göstermektedir.

Bu formülasyon kullanılarak Gini katsayısı değeri hesaplanmaktadır. Az önce de bahsedildiği üzere bu hesaplama sonucunda elde edilen sayı gelir dağılımı adaleti hakkında bilgi sahibi olmamıza yaramaktadır.

2.1.2.4. Lorenz Eğrisi

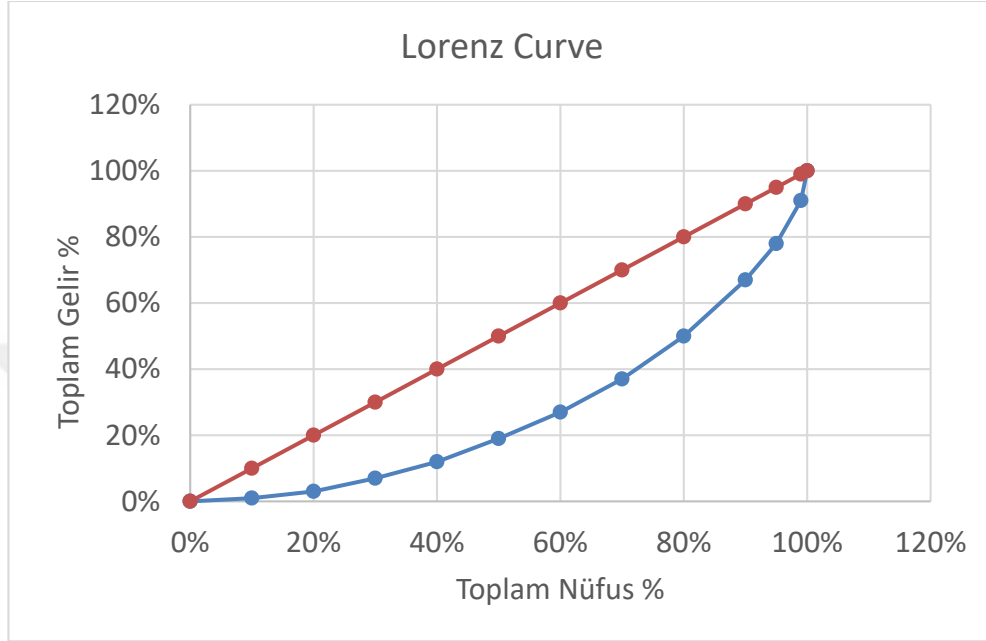
1905 yılında Otto Lorenz tarafından geliştirilmiş olan Lorenz Eğrisi nüfusun kümülatif (birikimli) toplamının gelirden aldığı payın toplamını göstermektedir. Kısacası eğri, bir ülke içinde nüfusun yüzde kaçının, o ülkede ele edilen tüm gelirin yüzde kaçını aldığını göstermektedir. Dikey ekseninde gösterilen değer, gelirin kümülatif yüzdeliğidir. Yatay ekseninde yer alan değer nüfusun kümülatif (birikimli) toplamıdır (Maio, 2007: 850; Kurtipek, 2011: 10-11). Bu eğride, gelir dağılımında tam adaletin sağlandığı durumlarda, en az gelire sahip olan nüfusun yüzde 20'lik kısmı, gelirin de yüzde 20'lik kısmını elde etmektedir. Eşitlik çizgisi Sıfır (0) noktasından çizilen 45 derecelik açıya sahip düz bir doğrudur.

Gelir, eşit şekilde dağıldığında Lorenz eğrisi bu durumda düz bir doğru şeklinde olmaktadır. Gelir dağılımı ülkede adil bir şekilde sağlanıyorsa, Lorenz eğrisi eşitlik çizgisine yaklaşmakta, eğer gelir dağılımı adil değilse, Lorenz eğrisi eşitlik çizgisinden köşeye doğru uzaklaşmaktadır.

Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi birbiriyle bağlantılıdır. Gini katsayısına yukarıda yer verilmiştir. Gini katsayısı, gelir dağılımı ölçmeye yarayan bir katsayıdır. Lorenz eğrisi geometrik bir hesaplama yöntemidir. Lorenz eğrisinde mutlak eşitliği gösteren doğru ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanda oluşan üçgen kısma oranı, Gini katsayısını göstermektedir (Savaşan, 2019: 374). Bu sebeple gelir eşitsizliği ölçümleri

yapılırken literatürde genellikle bu iki ölçüt kullanılmaktadır. Aşağıda yer alan Şekil 1’de Lorenz Eğrisi gösterilmiştir.

Şekil 1. Lorenz Eğrisi (Lorenz Curve)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Lorenz Eğrisi, gelir dağılımındaki mutlak eşitlikten gelir eşitsizliğinin maksimum olduğu dağılım durumuna kadar tüm ihtimalleri göstermektedir. Bu eğriden farklı ülkelerin gelir dağılımı eşitsizliklerini veya aynı ülkedeki farklı zamanlarda gerçekleşen gelir dağılımı eşitsizliklerini karşılaştırma amacıyla yararlanılmaktadır.

Lorenz Eğrisini gösteren grafikte dikey düzlemde Birikimli Toplam Gelir %, yatay düzlemde Birikimli Nüfus % yer almaktadır. Eğri elde edilirken, 45 derecelik tam eşitlik doğrusu çizildikten sonra (turuncu renkli doğru) ve Gini katsayısı yoluyla elde edilen Lorenz Eğrisi çizilmektedir. Tam eşitlik doğrusu ve Lorenz eğrisi birbirine ne kadar yakın olursa, gelir o kadar adil dağılıma sahiptir. Lorenz Eğrisi Mutlak Eşitlik Doğrusundan uzaklaştıkça gelir dağılımında adalet bozulmaktadır. Bu eğri üzerindeki noktalarda bireylerin nüfus içindeki yüzde dilimleri milli gelirden aldıkları yüzde paylara eşittir.

2.1.2.5. Görelî Ortalama Mutlak Sapma

Bir diğêr gelir dağılımındaki adaleti ölçme yöntemi Görelî Ortalama Mutlak Sapma yöntemidir. Görelî Ortalama Mutlak Sapma gelir dağılımındaki bireysel gelirlerin ortalama gelirlerden ne kadar sapma gösterdiğini ölçmektedir. Bu yöntemde, tüm gelir değerleri ölçüte eklenmektedir. Bu değerlerin gelirin ortalamasından, farkı alınmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 14). Bu işlem sonrasında elde edilen fark değerinin mutlak değeri alınarak, elde edilen değerin toplam gelire oranlanması sonucunda görelî mutlak sapma değeri hesaplanmaktadır.

Görelî ortalama mutlak sapma ölçütünün diğerlerinden en önemli farkı, tüm değerleri kapsamasıdır. Hesaplama yapılırken tüm farkların mutlak değerinin toplamı bulunarak, bu farkların toplamı toplam gelire oranlanmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010: 6). Fakat bu ölçüt, fakir ve zengin kişiler arasındaki transferlere karşı duyarlı bir ölçüt değildir. Bir başka deyişle zengin kesimden fakir kesime ya da tam tersi fakir kesimden zengin kesime yönelen transferler bu ölçütte dikkate alınmamaktadır.

Formül gösterimi şu şekilde gösterilmektedir:

$$G = \sum_{i=1}^n |\mu - Y_i| c\mu$$

G= Görelî Ortalama Mutlak Sapma

Y= Gelir

Y_i = Hane Geliri

n= Dağılımdaki Gelir Düzeyi Sayısı

Gelir eşit şekilde dağıldıysa, G=0'a eşit olmaktadır. Gelirin tamamı tek bir kişide toplandıysa $g(n-1)/n$ şeklinde gerçekleşmektedir (Sen, 1973: 25).

$$L = \sum_{i=1}^n (\log \mu - \log Y_i)^{2/n}$$

$\log \mu$ = Hane gelirlerinin logaritmik ortalaması

$\log Y_i$ = Hane gelirlerinin logaritmik ortalamasını göstermektedir. Ve değerler bu formüller yoluyla hesaplanmaktadır. Bir diğêr hesaplama yöntemi Logaritmik Standart Sapma'dır.

2.1.2.6. Logaritmik Standart Sapma

Gelir seviyelerinin logaritmasının alınmasıyla hesaplanan bu ölçüm yönteminde değişkenlik katsayısıyla benzer şekilde elde edilmektedir. Yöntemin esası,

gelirlerin birbirleri ile olan farklarını değil, gelirlerin genel ortalamadan farklarının ölçülmesidir. Bu ölçüt hesaplanırken, terimlerin aritmetik ortalamalarından farklarının kareleri ortalamasını ifade etmektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010: 6). Yüksek gelir elde edenlerden düşük gelir elde edenlere doğru gelir transferi söz konusu olduğunda değerdeki sapmalar azalmaktadır. Tam tersi durumda değerdeki sapmalar artmaktadır.

Logaritmik gösterimin formülü şu şekildedir:

$$L = \left[\sum_{i=1}^n (\log \mu - \log Y_i)^2 \right]^{\frac{1}{2}}$$

$\log \mu$ = Hane gelirlerinin logaritmik ortalaması

$\log Y_i$ = Hane gelirlerinin logaritmik ortalaması'nı göstermektedir.

Bu ölçüm yöntemi, hane halkı gelirinin ortalama gelir ile olan ilişkisini logaritmik olarak ölçmeye yaramaktadır. Diğer yöntem Theil Endeksi'dir.

2.1.2.7. Theil Endeksi

Genel eşitsizlik ölçütlerinin en genelleştirilmiş haline GE (Genel Entropi) ölçütü adı verilmektedir. Tüm ölçütlerin hesaplanma yöntemlerini içinde barındıran genel entropi ölçütü; sıfır (0) ile sonsuz (∞) arasında değer almaktadır. Değer, 0'a yaklaştıkça gelirdeki dağılım daha adildir, 0'a tam eşit olduğu durumda mutlak adalet gerçekleşmektedir. Değer büyüyüp sonsuza yaklaştıkça gelir dağılımında adalet o kadar bozulmaktadır (Tiryaki, 2013: 112). Theil endeksi, ücret tabanlı olarak hesaplanan bir endekstir. Ücret dışı gelirlere dair bilgiyi barındırmadığı için, gelir eşitsizliğini tam olarak göstermemektedir. Theil endeksi, hane halkı sayısına ya da grubun büyüklüğüne göre farklılık gösterebilmektedir.

Bu endekse göre, gelirler aynı oranda artarsa endeks değişmemektedir. Theil endeksi ayrıştırılabilir olma özelliği nedeniyle politika analizlerinde kullanılabilir.

Çalışmada geçerliliği sınanan paradoks olan Easterlin Paradoksu gelir dağılımını ölçmeye yarayan yöntemlerden sonra ele alınmaktadır. Çünkü paradoks, matematiksel bir modele dayanmadığı için, çalışmada model Kuznets Eğrisi Modeli'ne uyarlanmıştır. Çalışmanın analiz kısmından önce paradoksun içeriğini ve

gelişimini incelemek, önemlidir. Bu bağlamda bir sonraki başlığımız Easterlin Paradoksu'dur.

2.1.2.8. Kuznets Katsayısı

Simon Kuznets 1955 yılında “Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği (Economic Growth and Income Inequality)” adlı çalışmasında gelir dağılımında yaşanan uzun dönemdeki değişimlerin nedenlerini açıklamayı amaçlanmıştır. Çalışmada, bir ülke ekonomisinde yaşanan büyümenin gelir dağılımındaki eşitsizliği artırıp artırmadığını incelemektedir. Kullanılan veri seti 5 maddede toplamıştır. Bu 5 maddeye göre: (i) Gelir, fertlerin kazancı değil harcamasıdır. (ii) Ailedeki fertlerin para kazananlar olarak ayrıştırılması daha sonra para kazanan bireylerin emekli mi yoksa aktif çalışan olduğunun ayrımının yapılması önemlidir. Kısaca gelirin ne şekilde elde edildiği önemlidir. (iii) Gelirler dönemsel gelirlerden arındırılarak, daima elde edilen kısaca sürekli olan gelirler analize dâhil edilmelidir. Kısaca kısa süreli ya da geçici olarak elde edilen gelirler hesaplamaya tabi değildir. (iv) Gelir dağılımı hesaplamaları ülkenin tamamını kapsamalıdır. Dağılımda adalet ölçülürken analize tüm ülke dâhil edilmelidir. (v) Elde edilen gelir aynı gelirleri kapsamalı ve sermaye gelirleri buraya ilave edilmemelidir (Kuznets, 1955: 3). Bu beş madde gelir dağılımının ölçülmesi esnasında önem arz etmektedir. Ek olarak, Simon Kuznets doğru sonucu verecek analizi yapmak için uzun dönemli gelirlerin ayrıştırılması ve bunların analize eklenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Özetle Kuznets, normalde yüksek gelire sahip bireylerin gelirinde azalma yaşanması ya da tam tersi normalde geliri düşük bireylerin kısa dönemli olarak yüksek gelir elde etmesine önem vermemektedir. Ortalama gelir önemlidir ve gelir dağılımı bu ortalama gelir üzerinden değerlendirilmelidir. Özetle ülkenin tamamı için, ortalama gelirler ve gelirin elde edilişi dikkate alınarak hesaplama yapılmaktadır.

Kuznets'e göre, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ölçülürken bu ölçüt sadece büyüme rakamlarını açıklamamalı, bu ilişki aynı zamanda toplumda meydana gelen sosyal iyileşmeleri de açıklayabilmelidir. Kuznets bu şekilde yapılacak olan bir analizin daha doğru sonuçlar vereceğini savunmaktadır (Kuznets, 1955: 3). Kısaca Kuznets salt ekonomik büyümenin gelir dağılımında adaletin sağlanmasında etkili olmayacağını aynı zamanda sosyal gelişmelerin de önemli olduğunu savunmaktadır. Bu değerlendirmeye göre, sosyal gelişmeler de gelir eşitsizliğinin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır.

Kuznets makalesinde ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Almanya ve İngiltere’de yıllar içinde gelir dağılımında adaletin sağlandığı sonucuna ulaşmıştır. Analizde elde edilen diğer bulgu kişi başına gelir arttıkça gelir eşitsizliğinin de düzeldiğidir. Ayrıca aynı çalışmada, teknolojik gelişmelerin önemine yer verilmiştir. Buna göre, bir ülkede teknoloji ne kadar ilerlerse, ekonomi kısa dönemli olumsuz etkileri daha kolay atlatabilmektedir (Kuznets, 1955: 6). Kuznets, teknolojinin ülkenin uzun dönemli trendinin korunmasına yardım edeceği düşüncesini savunmaktadır. Kuznets’in yapmış olduğu çalışma, kalkınmanın sonucunda ortaya çıkan gelirin nasıl paylaşılacağını da belirlemeye yöneliktir. Çünkü ekonomik büyüme ve kalkınma birbirleri ile ilişkili iki ekonomik kavramdır. İki kavram da birbirlerini etkilemektedir. Kuznets bu etki sonucunda ortaya çıkan gelirin, ülkede adil şekilde dağılması gerektiğini savunmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde gelir dağılımını bozucu iki önemli etken vardır. Bunlardan ilki, ekonominin sanayileşmesidir. Kırdan kente göçlerle birlikte ekonomi de kırsaldan kente bir başka deyişle sanayiye yönelmektedir. Bu da sanayi sektöründe çalışanların tarım sektöründe çalışanlardan daha fazla gelir elde etmesine sebep olmaktadır. Fakat buna rağmen kırsaldaki gelir dağılımı kendi içinde kentteki gelir dağılımından daha adildir. Çünkü elde edilen gelir benzer oranlara sahiptir. Bu nedenle elde edilen gelirler arasında uçurumlar oluşmamaktadır. Fakat kırdan kente göç arttıkça, kentteki gelir dağılımında yaşanan bozulma artarak devam etmektedir (Kuznets, 1955: 8). Kuznets’e göre, üretim kırdan kente geçtikçe gelir dağılımında yaşanacak eşitsizlikler artarak çoğalmaktadır. Çünkü sanayideki verimlilik de farklı sektörlerde farklı şekilde yaşanmaktadır. Sanayide elde edilen gelir, sanayideki çalışmanın düzeyine ve farklılığına göre farklı seviyelerde gelir elde edilmesini sağlamaktadır. Böylece elde edilen gelir düzeyleri farklılaşmakta ve gelir eşitsizlikleri ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, tarımın henüz tam olarak terk edilmediği ve sanayileşmenin üst düzeye ulaşmadığı ilk dönemlerde bile gelir eşitsizlikleri belirgin şekilde yaşandığının üzerinde durulmaktadır. Çünkü tarımı terk edip şehre sanayide çalışmak için gelen kişilerin geliri ilk başta çok düşüktür. Sanayide belli süredir çalışan bireyler daha iyi gelir seviyesine sahip olduğu için gelir dağılımında dengesizlikler yaşanmaktadır.

Gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliğin ikinci sebebi tasarruflardır. Daha yüksek gelire sahip bireyler daha alt gelir grubuna sahip bireylere göre daha fazla tasarruf edebilmektedir. Tasarruf sahipleri bu tasarruflarıyla ile menkul ve

gayrimenkul satın almaktadır. Yeni menkul ve gayrimenkul sahibi olan bireyler, bu menkul ve gayrimenkullerden daha fazla gelir elde etme imkânı da bulmaktadır. Böylece gelir dağılımındaki uçurum giderek artmaktadır (Kuznets, 1955: 6-7). Özetle, tasarruf sahipleri tasarrufları sayesinde yeni gelir elde etme araçlarına sahip olmakta ve böylece daha fazla gelir elde etmektedir. Örneğin, ev sahibi olan bireyler kendi gelirlerinin yanında sahip oldukları konutlardan kira geliri de elde ederek kazançlarının artmasına olanak sağlamaktadır. Bu da zaten bozulmuş olan gelir dağılımının daha fazla bozulmasına, sermaye sahiplerinin daha fazla zenginleşmesine sebep olmaktadır.

Kuznets, aynı çalışmada özellikle ABD’de alt gelir gruplarındaki bireylerin zaman içinde zenginleştiği sonucunu elde etmiştir. Kuznets az önce de değinildiği gibi teknolojik gelişmelerin kıymetli olduğunu savunmakta, bunu fırsat özgürlüğü ile açıklamaktadır. Özellikle teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte bu alt gruba mensup kişiler eğer fırsatları iyi bir şekilde değerlendirebilirse, servet sahibi bireylerden daha fazla gelir elde etme şansı yakalamaktadır (Kuznets, 1955: 10). Kısaca Kuznets servet sahibi bireylerden daha fazla gelir elde etmenin mümkün olduğunu ve bunun teknoloji sayesinde yaşanabileceğini savunmaktadır. Bu sebeple teknolojinin gelişmesi ülkeler için önem arz etmektedir. Çünkü bunu fırsata çeviren bireyler, gelir düzeylerini üst seviyelere yükseltme şansı elde etmektedir.

Kuznets bu çalışmasında ayrıca gelir dağılımı ve büyüme ilişkisine dair Kuznets Eğrisi hipotezini geliştirmiştir. Bu hipoteze göre, ülkeler ekonomik büyümenin ilk zamanlarında gelir dağılımında bozulmalarla karşılaşmaktadır. Fakat zaman geçtikçe bu bozulmalar azalmakta ve ekonomi geliştikçe, kalkınma arttıkça gelir dağılımında yaşanan bozulmalar düzelmeye başlamaktadır (Kuznets, 1955: 18). Çalışmada bu doğrultuda gelir dağılımında meydana gelen düzelmelerin yaşandığı ülkeler örneklendirilmiştir.

Bu ülkelerin başında, Almanya ve İngiltere gelmektedir. Ayrıca, çalışmanın üzerinde durduğu bir diğer konu gelişmekte olan ülkelere yaşanan gelir dağılımı adaletsizliklerinin gelişmiş ülkelere göre daha fazla olduğudur. Bunun sebebi ülkede orta sınıfın olmayışı ile açıklanmaktadır. Bu ülkelerde gelirden yüksek pay alan sanayi sektörü çalışanları ve gelirden az pay alan tarım sektörü çalışanları arasında orta gelire sahip kişi sayısı azdır. Gelir ya çok kazanan kişiler ya da az kazanan kişiler arasında paylaşılmakta, bu yüzden gelir adaletli bir dağılıma sahip olmamaktadır.

Kuznets Eğrisi bu noktada daha çok gelişmiş ülkeler için geçerli olduğu ve gelir dağılımında adalet ile kalkınma arasında başlangıçta negatif ilişki olduğu ileri sürülmektedir (Nielsen ve Alderson, 1997: 16). Kalkınmanın sonraki aşamalarında kişi başına düşen gelir artmakta böylece adaletsizlik ortadan kalkmaktadır. Bu bağlamda, Kuznets Eğrisi gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasında ters U şeklindedir bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, ekonomik kalkınmanın başlangıç dönemlerinde gelir eşitsizliği giderek artmaktadır. Gelir adaletsizliği artarak belli noktaya kadar yükselmekte ve zirve noktasına ulaşmaktadır. Kalkınmasının sonraki aşamalarında eğri aşağı doğru yönelmektedir. Kısacası ekonomide gelir dağılımında iyileşme yaşanmaktadır. Böylece ortaya ters U şekli çıkmaktadır. Bu yüzden grafik çizilirken eksende bu değer yer almaktadır.

Kuznets eğrisinin aşağıda gösterilmiştir:

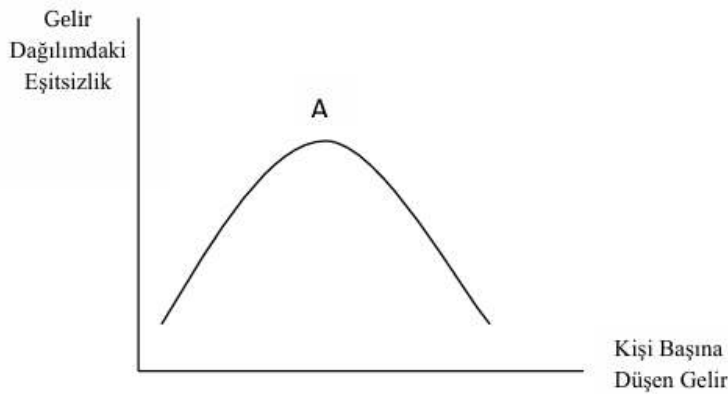
$$K = Y_i \left| \frac{X_i}{Y_i} - 1 \right|$$

X_i = Sektörün üretim içindeki payı,

Y_i = Sektörün istihdam içindeki payını göstermektedir

Kuznets eğrisinin elde edilen şekli şu şekildedir:

Şekil 2. Kuznets Eğrisi (Kuznets Curve)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekli 2’de yatay eksende Kişi Başına Düşen Milli gelir gösterilmekte, grafiğin dikey ekseninde Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik yer almaktadır. Şekilden anlaşılabileceği üzere gelir seviyesinde yaşanan artışlar, önce gelir eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır. Bu noktada eğri pozitif eğime sahiptir. Zamanla gelirde yaşanan artışlar

sonucunda gelir adaletsizliğinin azalma eğilimine girmektedir. Bu noktada eğri negatif eğime sahiptir. Bu sebeple grafik ters U şeklini almaktadır.

Kuznets tarafından yapılan bu çalışmayla birlikte bu alana yönelen iktisadi araştırmalarda artış yaşanmıştır. Ülkede elde edilen gelirin nasıl bölüşüleceği, bu gelirin ekonomik sınıflar arasında etkin paylaşılıp paylaşılmadığı sorularına cevap aranmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada Easterlin Paradoksu, Kuznets Eğrisi modeline uyarlanarak ele alınmaktadır. Bu sebeple Kuznets Eğrisi modelinin matematiksel gösterimine yer vermek daha sağlıklı olacaktır.

$$y = f(x,z)$$

Modelin ekonometrik formu şu şekildedir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_1 x_{it} + \beta_2 x_{it}^2 + \beta_3 x_{it} + \beta_4 x_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelin ekonometrik gösteriminde y_{it} bağımlı değişken olarak mutluluk değişkenini, x_{it} bağımsız değişken olarak kamu harcamalarını, ε_{it} mutluluk üzerinde etkisi olabilecek diğer kontrol değişkenleri ifade etmektedir. β değişkeni bağımsız değişkenlerin katsayısını göstermektedir. Modelde yer alan i , kesit düzeyini, t zamanı göstermektedir.

Kuznets Eğrisinin elde edilebilmesi için hesaplanan dönüm noktalarında değişkenlerin katsayıları $\beta_1 > 0$, $\beta_1 < 0$ şeklinde olması beklenmektedir. Buna göre:

(i) $\beta_1 > 0$ ve $\beta_2 = \beta_3 = 0$ olması durumunda, x ve y arasında monoton artan bir ilişki ya da doğrusal bir ilişki,

(ii) $\beta_1 < 0$ ve $\beta_2 = \beta_3 = 0$ olması durumunda, x ve y arasında monoton azalan bir ilişki,

(iii) $\beta_1 > 0$, $\beta_2 < 0$ ve $\beta_3 = 0$ olması durumunda Ters U şeklinde bir eğri,

(iv) $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$ ve $\beta_3 = 0$ olması durumunda, Düz U şekilde bir eğri,

(v) $\beta_1 > 0$, $\beta_2 < 0$ ve $\beta_3 > 0$ olması durumunda, Kübik polinom veya N şeklinde bir eğri,

(vi) $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$ ve $\beta_3 < 0$ olması durumunda, N şeklinin tersine bir eğri elde edilmektedir (Dinda, 2004: 440).

Kuznets hipotezi, 1970’li yıllara kadar gelişmiş ülkeler için geçerliliğini korumaya devam etse de 1970’li yıllardan sonra, ülke içinde meydana gelen gelir yükselse bile gelir dağılımında iyileşmelerin aksine, gelirler arasında uçurumların yaşandığı süreçler meydana gelmiştir. Çünkü sermaye emeğe karşı gün geçtikçe güçlü hale gelmiş, emek sermayenin karşısında önemsiz kalmaya başlamıştır (Piketty, 2014: 15). Sermaye sahiplerinin güçlenmesi, sermayelerini daha fazla artırabilme olanağı sağladığı için, sermayelerin tekelleşmesi gibi konular da bu dönem itibariyle yaşanmaya başlamıştır. Emek gücü sermaye karşısında iyice güç kaybederek önemini yitirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, fakir kesimin borçlanarak yatırım yapmasının ve zengin kesime ulaşmanın çok da mümkün olmadığı fark edilmeye başlanmıştır. Piketty, gelir dağılımı etkileyen güçleri yakınsama ve uzaklaşma güçleri olarak ayırmaktadır. Yakınsama güçlerini bilginin yayılması, eğitim ve becerilere yapılan yatırımlar olarak açıklamaktadır.

1955 yılında yapılan çalışmayla Kuznets Eğrisi Hipotezi, birçok bilim insanının bu alanda çalışmalar yürütmesinin önünü açmıştır. Kuznets Eğrisi Hipotezi doğrultusunda yürütülen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmektedir. Bu çalışmalardan bazıları Kuznets Eğrisini desteklerken, bazıları Kuznets Eğrisinin geçerli olmadığını savunmaktadır. Bazı çalışmalarda bu hipotez ışığında gelir dağılımı ve ekonomik büyüme ilişkisi farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda daha eski çalışmalar Kuznets Eğrisi’nin varlığını desteklerken, günümüzdeki çalışmaların çoğu, ülkelerin içinde bulunduğu duruma göre bu eğrinin ters U şeklinde olmayabileceğini savunmaktadır.

Literatürde Kuznets Eğrisi üzerine yapılan ilk çalışma Kuznets’in bizzat kendisi tarafından 1955 yılında yapılan “Ekonomik Büyüme Ve Gelir Eşitsizliği (Economic Growth and Income Inequality)” adlı çalışmadır. Kuznets çalışmasında, gelir dağılımında eşitsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisini GSYİH değişkenini kullanarak incelemektedir. Bu yıllarda dönem itibariyle veriler kısıtlı olsa da bu çalışma ilerleyen yıllardaki çalışmalar için ön ayak olmuştur. Kuznets’in çalışma sonucunda elde ettiği ilişki ters U şeklinde bir eğridir. Kısaca kişi başı gelir arttıkça

gelir dağılımında adalet önce bozulmakta, zamanla en tepe noktasına ulaştıktan sonra gelir dağılımındaki adaletsizlik azalmaya başlamaktadır.

Deininger ve Squire (1996), “Gelir Eşitsizliğini Ölçen Yeni Bir Veri Seti (A New Data Set Measuring Income Inequality)” adlı çalışmalarında Gini Katsayısının eşitsizliği açıkladığını öne sürmektedir. Çalışmada araştırılan diğer unsur, ekonomik büyüme, gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk arasında ilişkinin var olup olmadığıdır. Çalışmanın sonucunda, ekonomik büyüme ve eşitsizlik arasında bir bağlantı olmadığı fakat ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasında pozitif ilişkinin var olduğunu öne sürmüşlerdir. Ekonomik büyüme, yoksulların durumunun iyileşmesinde önemli bir etkidir. Kısaca kişi başı gelir yükseldikçe yoksulların ekonomik durumları da düzelmektedir.

Nielsen ve Alderson (1997), “Kuznets Eğrisi ve Büyük U Dönüşü: ABD’de Gelir Eşitsizliği (The Kuznets Curve and the Great U-turn: Income Inequality in US Counties)” adlı çalışmalarında ABD’de gelir dağılımında yaşanan eşitsizliklerin belirleyicilerini araştırmışlardır. Bu doğrultuda çalışmada Gini Katsayısı kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, gelişmişlik düzeyi ve gelir adaletsizliği arasında negatif ilişki vardır. Çalışmada ayrıca hem tarım hem de tarım dışı faaliyetlerin beraber yürütülmesinin olumlu sonuçlarının olduğu ileri sürülmektedir. Kentleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu bir diğer bulgudur.

List ve Gallet (1999) “Kuznets Eğrisi: Ters-U’dan Sonra Ne Olur? (The Kuznets Curve: What Happens After the Inverted-U?)” adlı çalışmalarında 71 ülkede 1961-1992 yılları arasındaki verileri kullanarak analiz yapmışlardır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, gelişmemiş ve orta seviyede gelişmiş ülkelerde Kuznets Eğrisi Ters U şeklindedir kısaca ekonomik kalkınma ve gelir eşitsizliği arasında negatif ilişki söz konusudur. Çalışmanın elde ettiği diğer sonuç gelir eşitsizliği ve kişi başı gelir arasındaki ilişkinin gelişmiş ülkelerde pozitif olduğudur.

Sala-i Martin 2002 yılında yaptığı “Küresel Eşitsizliğin Endişe Verici Artışı (The Disturbing Rise of Global Income Inequality)” adlı çalışması bu anlamda dikkat çekmektedir. Martin, 1980’li yıllarda gelir eşitsizliklerinin 3 aşamalı olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Buna göre, ilk olarak ülke içinde gelir adaletsizliğinde artış yaşanmaktadır. İkinci adımda eşitsizlik ülke içinde sınırlı kalmamakta diğer

ülkelere göre de eşitsizlik artmaktadır. Eşitsizlik son aşamada daha da büyüyerek küresel bir sorun oluşturmaktadır (Sala-i Martin, 2002). Bu çalışmada Martin Kuznets Eğrisi'nin küresel eğri haline geldiğini belirtmektedir. Çünkü diğer ülkelerde de zengin kesimin, sermayeye sahip olması sebebiyle daha fazla zengin olması söz konusu olmaktadır.

Chen (2003) “Eşitsizlik ve Büyüme Arasında Uzun Dönem Ters U İlişkisi (An Inverted-U Relationship Between Inequality and Long-Run Growth)” adlı çalışmasında 43 ülkede 1965- 1975 yılları arasında kişi başına GSYİH, Gini Katsayısı ve ortalaması, enflasyon gibi çeşitli verileri kullanarak Kuznets Eğrisi Hipotezini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, Kuznets'in ters U hipotezi 43 ülke için de geçerlidir.

Bahmani ve Gelan (2008), “Kuznets Ters U Hipotezinin Yeniden Değerlendirilmesi: ABD Verileri Kullanılarak Bir Zaman Serisi Yaklaşımı (Kuznets Inverted-U Hypothesis Revisited: A Time-Series Approach Using US Data)” adlı çalışmalarında ABD’de 1957-2002 yılları arasında ekonomik büyüme, nüfus gibi faktörlerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini zaman serisi analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Kuznets hipotezini destekler şekilde ekonomik büyümenin kısa dönemde gelir dağılımında adaleti bozduğunu, uzun dönemde gelir dağılımında adaletin yeniden sağlandığı görülmektedir.

Dişbudak ve Süslü (2009), “Kalkınma ve Bireysel Gelir Dağılımı: Kuznets Hipotezi Türkiye için Geçerli Mi?” adlı çalışmada, 1963-1998 yılları arasında Kuznets Hipotezinin Türkiye’de geçerliliğini ARDL yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuca göre, test edilen dönemde Türkiye’de Kuznets eğrisi elde edilememektedir. Eğrinin şekli ters U şeklinde değil, aksine U şeklindedir.

Zhou ve Li (2011) “Eşitsizlik ve Gelişme: Panel Veri Yöntemi ile Yarı Parametrik Tahminlerden Elde Edilen Kanıtlar (Inequality and Development: Evidence from Semiparametric Estimation with Panel Data)” adlı çalışmalarında, 1962-2003 yılları arasında 75 ülkede gelir dağılımında adaletsizlik ve ekonomik gelişme ilişkisini panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Kişi başına düşen reel GSYH gelişmişlik göstergesi olarak kullanılmıştır. Kentleşme, büyüme ve enflasyon gibi değişkenler kontrol değişken olarak modelde yer almıştır. Çalışmanın sonucu Kuznets Eğrisi'nin geçerli olduğunu göstermektedir.

Desbordes ve Verardi (2012) “Kuznets Eğrisini Yeniden Uyarlama (Refitting the Kuznets Curve)” adlı çalışmalarında, 1960-2000 dönemlerinde 113 ülkeyi Kuznets Eğrisi açısından incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, Kuznets eğrisinin varlığını teyit etmişlerdir. Fakat çalışmada elde edilen diğer bulgu bu ilişkinin nedensel olmadığıdır.

Huang vd., (2012) Kuznets Hipotezinin Test Edilmesi (An Appropriate Test of the Kuznets Hypothesis)” adlı çalışmalarında, 1917-1920 yılları arasında ABD’nin yıllık verileri ile kişi başına düşen reel gelir ve en yüksek gelir payı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre Kuznets Eğrisi doğrulanmamaktadır. Aksine ekonomik büyüme gerçekleştikçe gelir dağılımı önce iyileşmekte daha sonra kötüleşmektedir. Kısacası ilişki U şeklindedir. Benzer şekilde literatürde ters U şeklinde değil, düz U şeklinde sonuç elde edilen çalışmalar literatürde az değildir.

Cho vd., (2014) “Eşitsizlik ve Büyüme: Heterojen Panel Verileriyle Doğrusal Olmayan Kanıt (Inequality and Growth: Nonlinear Evidence from Heterogeneous Panel Data)” adlı çalışmalarında 1980-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak 77 ülkede panel veri seti yöntemiyle gelir eşitsizliği ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kullanılan değişken reel GSYH değişkenidir. Ayrıca Gini katsayısı ve kontrol değişkeni olarak dışa açıklık verisi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına eşitsizliğin ülkelerdeki ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmektedir. Ayrıca çalışmada eşitsizliğin zamanla değişen katsayısının pozitiften negatife döndüğü noktayı 24,5 olarak hesaplamışlardır.

Ding vd., (2015) “Ekonomik Büyüme Çin’deki Gelir Eşitsizliğini Olumlu Etkiler Mi? (Does Economic Growth Positively Affect Income Inequality in China?)” adlı çalışmalarında, Çin için 1997-2010 yılları arasında Kuznets eğrisinin varlığını araştırmışlardır. Sonuç olarak Çin’de kişi başına düşen GSYH ve Gini katsayısı arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Kısacası Kuznets eğrisi bahsedilen dönemler için Çin ekonomisinde geçerlidir.

Akıncı ve Akıncı (2016) “Ters-U Hipotezi Bağlamında Ekonomik Büyüme, Finansal Kalkınma ve Gelir Eşitsizliği Mekanizmaları Üzerine” adlı çalışmalarında, 1960-2014 yılları arasında Türkiye’de iktisadi büyüme ve kalkınma, gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, değişkenler arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisi elde etmişlerdir. Çalışmada ayrıca Toda-Yamamoto

nedensellik testi kullanılmış ve nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Kısaca çalışma bahsedilen dönemler içinde Türkiye’de ters U hipotezi doğrulanmaktadır.

Ak ve Altıntaş (2016) “Kuznets’in Ters U Eğrisi Bağlamında Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1986-2012” adlı çalışmalarında, 1986-2012 yılları arasında Türkiye’de Kuznets eğrisinin geçerli olup olmadığını ARDL yöntemi ile sınımlıdır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, söz edilen dönemde Türkiye’de Kuznets Eğrisi Hipotezi geçerli değildir. İlişki ters U şeklinde değil, düz U şeklindedir.

Çakmak ve Tosun (2017), “Ekonomik Büyüme-Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezinin Seçilmiş Ülkeler Üzerine Araştırılması” adlı çalışmalarında 25 ülke için 2002-2013 yılları arasında Kuznets Eğrisi Hipotezini incelemiştir. Bu amaçla üst-orta ve yüksek gelir grubu ülkeler ayrıştırılmış ve Panel Veri Yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme ve eşitsizlik arasında ters U değil, düz U şeklinde bir ilişki elde edilmiştir. Özetle kişi başına düşen gelir arttıkça, gelir dağılımında eşitsizlik önce azalmakta, sonra “zirve (peak)” yaparak en tepe noktasına ulaşarak azalışa geçmektedir.

Kızmaz (2019) “Gelir Dağılımı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Üst-Orta Gelir Grubunda Yer Alan Bazı Ülkeler Üzerine Bir İnceleme” adlı tezinde, 2002-2015 yıllarındaki verileri kullanarak üst-orta gelirli ülkelerde Kuznets eğrisinin varlığını panel veri yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, üst-orta gelirli ülke gruplarında Kuznets Eğrisinin aksine U şeklinde bir ilişki bulunmaktadır.

Makreshanska- Mladenovska ve Petrevski (2019) “Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Merkeziyetçilik ve Gelir Eşitsizliği (Decentralisation and Income Inequality in Central and Eastern European Countries)” adlı çalışmalarında, 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi için 1992-2016 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde Kuznets Eğrisini incelemiştir. Kullanılan değişkenler: Gini Katsayısı, işsizlik, GSYİH, enflasyon değişkenleridir. Çalışmanın bulguları Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için Kuznets Hipotezinin geçerliliğinin olmadığıdır. Çalışmada elde edilen diğer bulgu şöyledir: merkezden yönetim, söz konusu ülkelerde gelir dağılımı üzerinde pozitif etki bırakmaktadır.

Younsi ve Bechtini (2020), “BRICS Ülkelerinde Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği: Kuznets’in Ters U Şeklindeki Eğrisi Geçerli Mi?

(Economic Growth, Financial Development, and Income Inequality in BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa) Countries: Does Kuznets Inverted U-Shaped Curve Exist?)” adlı çalışmalarında, BRICS ülkelerinde 1990 ve 2015 yılları arasında ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği arasındaki nedensel ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik büyüme ve eşitsizlik arasında Ters U şeklinde ilişki elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Buna göre, finansal gelişmişliği gösteren faktörler ve gelir eşitsizliği arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Enflasyonla gelir eşitsizliği arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Şengür (2020), “Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Üzerine Panel Veri Analizi” adlı çalışmasında, geçiş ekonomisine sahip olan 10 ülkede 1995-2013 yılları arasında ekonomik büyüme ve Gini katsayısını kullanarak panel veri analizi yapmıştır. Çalışmanın bulgularına göre geçiş ekonomilerinde Kuznets Eğrisinin geçerli olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre ekonomik büyümenin ilk dönemlerinde gelir eşitsizliği artarken, ekonomik gelişmenin son zamanlarında azalmaktadır.

Literatürde Kuznets Eğrisi’nin varlığını inceleyen çalışmalar incelendiğinde, farklı ülkeler için, farklı zaman dilimlerinde, farklı ekonometrik araçlarla incelemeler yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların sonuçları da farklılaşmaktadır. Bazı çalışmalar ekonomik gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisinde Kuznets’in Ters U hipotezini desteklerken, bazıları tam tersi şekilde düz U şeklinde bir ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Bu noktada Kuznets Eğrisi Modeli’ne uyarlanan Easterlin Paradoksu’nun incelenmesi literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

2.2. EASTERLİN PARADOKSU’NUN ORTAYA ÇIKIŞI

Çalışmanın ilk bölümünde mutluluk ve iktisat biliminin tarihsel süreç içerisindeki ilişkileri, ele aldığı konular, yapılan çalışmalar incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü olan bu kısımda mutluluk ve gelir arasında Ters U şeklinde bir ilişki olduğunu iddia eden Easterlin Paradoksu ele alınmaktadır. Bu kısma dek Easterlin Paradoksu’nun varlığını sınarken kullanacağımız Kuznets Eğrisi Modeli açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda sadece Kuznets Eğrisi’ne yer vermenin doğru olmadığı değerlendirildiği için diğer ölçme yöntemleri de bir önceki başlıkta kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

Easterlin Paradoksu, mutluluk çalışmalarına yeni bir perspektif kazandıran ve literatürde farklı çalışmaların yapılmasına olanak sağlayan bir paradokstur. Bu paradoksun geçerliliği günümüzde hâlâ tartışılmaktadır. Easterlin Paradoksu temelde Gayri Safi Milli Gelir ve mutluluk ilişkisini incelemektedir. Bu paradoksun G20, G8 ve E7 lkeleri için geçerli olup olmadığının ölçülmesi literatüre sağlayacağı katkı açısından önemlidir. Bu bölümde öncelikle Easterlin Paradoksu’nun ortaya çıkış süreci incelenmektedir. Ardından Easterlin literatürüne yer verilmiştir. Son olarak Easterlin Paradoksu’nu açıklamaya yönelik teoriler ele alınmaktadır.

Literatüre bakıldığında mutluluk kavramının tarihin en eski dönemlerinden beri önemli olduğu, mutluluğun ulaşılması gereken bir erdem olarak kabul edildiği, birçok filozofun üzerine fikir belirttiği bir kavram olduğu görülmektedir. İktisat bilimi de bazı dönemlerde mutluluk kavramıyla ilgili çalışmalar yrtse de bazı dönemlerde mutluluk kavramından uzaklaşmıştır. İkinici Dünya Savaşı dünyanın birçok ülkesi için yıkıcı sonuçların ortaya çıktığı bir süreçtir. İkinici Dünya Savaşı’ndan sonra teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte yaşam koşullarında nispeten iyileşmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte kişi başi gelirden yükselmeler meydana gelmiştir. Yükselen bu yaşam standartlarıyla beraber bireylerin iyi oluş halinin de düzelmesi beklenirken istenilen bu sonuç geerleşmemiştir. Bunun sebebi bilim adamlarınca merak unsuru haline gelmiştir. Bu sebeple gelirden artış yaşansa da mutluluğun neden artmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

1974 yılına gelindiğinde, Richard Easterlin tarafından ele alınan “Ekonomik Büyüme İnsanların Duygu Durumunu İyileştirir mi? Bazı Ampirik Kanıtlar (Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empricial Evidence)” adlı makalesiyle birlikte mutluluk çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır. Easterlin bu çalışmasıyla gelirden artışların, daha iyi hayat koşullarının neden insanların mutluluğunu artırmadığını araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmada, zellikle Klasik ve Neoklasik İktisat anlayışındaki “gelir, mutlak şekilde mutluluğu pozitif etkilemektedir” düşüncesinin geçerli olmadığı ele alınmaktadır. Çalışma bu iki iktisat okulunun mutlak kabullerini yıkan bir çalışma olmuştur. Bu çalışmadan sonra literatür gelişerek, bu konuda farklı çalışmaların yapılmasının n açılmıştır.

Easterlin’i çalışmasında, 19 farklı ülkenin 1946-1970 yılları arasındaki verileri kullanarak analiz geerleştirilmiştir. Paradoks farklı ülkelerde ve farklı zamanları kapsayacak şekilde ele alınsa da görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Bu bağlamda

gelir ve mutluluk ilişkisini inceleseler de kamu harcamaları değişkenini Easterlin Paradoksuyla birleştirerek, Kuznets Modeli çerçevesinde ele alan çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada Easterlin Paradoksunun sorularını kamu harcamalarına uyarlanarak “Kamu harcamaları mutluluğu pozitif olarak etkiler mi? Etkiliyor bu etki bir noktadan sonra negatife dönüyor mu?” sorularının cevabı aranmaktadır.

Richard Easterlin (1974) çalışmasında, gelirden yaşanan artışlar mutluluğu her zaman pozitif olarak mı etkiler sorusunu sormaktadır. Easterlin çalışmasında, üç farklı durumda yüksek gelir elde etmenin mutluluğu artırıp artırmadığını incelemiştir. Kullanılan veriler Amerikan Kamuoyu Enstitüsü Anketi (American Public Opinion) tarafından oluşturulan 1970 yılına ait verilerdir. Easterlin çalışmada, gelir ve mutluluk ilişkisini üç farklı kategori oluşturarak incelemiştir. Buna göre ilk kategori, ABD’de ülke içindeki gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. İkinci olarak uluslararası gelir ve mutluluk kıyaslamaları yapmıştır. Üçüncü ve son olarak aynı ülke içindeki gelir ve mutluluk ilişkisini zaman serisi analizi ile incelemiştir.

Tablo 2’de Easterlin’in çalışmasında göstermiş olduğu gelir ve mutluluk yüzdeleri verilmiştir. Buna göre Easterlin yüksek gelir elde edenlerin daha mutlu olduğunu iddia etmektedir.

Tablo 2. Gelir ve Mutluluk yüzdesi

Gelir (\$)	Çok Mutlu (%)	Oldukça Mutlu (%)	Çok Mutlu Değil (%)	N
<3.000	29	55	13	3
3.000-5.000	33	54	7	6
5.000-7.000	38	52	7	3
7.000-10.000	47	46	5	2
10.000-15.000	49	46	3	2
15.000-15.000+	56	37	4	3

Kaynak: Easterlin, 1974: 100.

Tablo 2’ye göre yıllık gelir düzeyi 3000 dolar ile en düşük olan bireylerin %29’u kendini “çok mutlu” olarak tanımlamakta ve “mutsuz” olanların oranı %13 olarak belirtilmektedir. Çalışmada, yılda 15.000 ve +15.000 dolar kazanarak en yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin %56’sı “çok mutlu” olduğunu belirtmişlerdir. En yüksek gelire sahip bireylerin %4’ü “çok mutlu değil” cevabını vermişlerdir.

Easterlin'in çalışmasında aynı zamanda geliri 10.000-15.000 dolar arasında olan bireylerin %49'u çok mutlu olduğunu, %3'ü "çok mutlu değil" olduğunu belirttikleri görülmektedir. Geliri 7.000-10.000 dolar arasında olanlarda bu oran "çok mutlu" olduğunu belirtenlerde %47, "çok mutlu değil" olduğunu belirtenlerde %5'tir. Sonuç olarak çalışmada daha yüksek gelir seviyesine sahibi bireylerin, daha düşük gelir seviyesine sahip bireylere göre daha mutlu oldukları belirlenmiştir. Kısaca çalışmada gelir yükseldikçe mutluluğun da arttığı sonucu elde edilmiştir. Kısaca fazla gelire sahip olmak daha fazla mutlu olmakla eşdeğerdir.

Tablo 2 değerlendirildiğinde, Easterlin 1974 yılında yaptığı çalışmada yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerin, düşük gelir seviyesine sahip ülkelere göre daha mutlu oldukları sonucunu elde ettiği görülmektedir. Easterlin çalışmada ülke ortalamaları da incelenmiştir. Ortalama sonuçlarda da daha yüksek gelire sahip ülkelerin ortalama olarak daha mutlu olduğu ortaya çıkmıştır. Paradoksun oluşması çalışmada geliri artsa da mutluluğu artmayan ülkeler sebebiyle olmuştur. Easterlin aynı çalışmasında, ABD'de 1946-1970 yılları arasındaki en düşük ve en yüksek statü gruplarında "çok mutlu değil" yüzdelerine de yer vermiştir.

Tablo 3. En Düşük ve En Yüksek Gelir Grubunun “Çok Mutlu Değil” Yüzdeleri
(ABD- 1946-1970)

Tarih	En Düşük ve En Yüksek Gelir (\$)	Çok Mutlu Değil (%)	N
1946	Yoksul	%11	3.151
	Zengin	%3	
1947	Yoksul	%9	3.058
	Zengin	%0	
1947	Yoksul	%12	1.434
	Zengin	%3	
1948	Yoksul	%10	1.800
	Zengin	%0	
1948	Yoksul	%15	1.596
	Zengin	%4	
1952	Yoksul	%12	3.003
	Ortalama Üstü Gelir	%8	
1960	Düşük Gelir	%6	2.582
	Yüksek Gelir	%2	
1963	Gelir < 3.000	%10	3.668
	Gelir 15.000+	%0	
1966	Gelir < 3.000	%6	3.531
	Gelir 15.000+	%0.3	
1970	Gelir < 3.000	%13	1.517

Kaynak: Easterlin, 1974: 100.

Tablo 3, ABD’de 1946-1970 yılları arasında yüksek ve düşük gelir gruplarında “çok mutlu değil” yüzdeleri göstermektedir. Easterlin tarafından çalışması için oluşturulan bu tabloda, kullanılan veriler yine Amerikan Kamuoyu Enstitüsü Anketi (American Public Opinion) tarafından elde edilen verilerden oluşmaktadır.

Tablo 3'e göre, zenginlerin yoksullara göre daha mutlu olduğu, diğer bir ifadeyle zenginlerin yoksullara göre daha az mutsuz olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, yüksek gelir ve mutluluk arasında ilişki olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Kısaca Easterlin ele aldığı veriler ile gelir ve mutluluk arasında pozitif ilişkinin varlığını savunmaktadır. Aynı çalışmada Easterlin, ülkelerin en düşük ve en yüksek gelir gruplarındaki “çok mutlu değil” oranlarına da yer vermiştir. Diğer tablolarda bu yüzdeler yer almaktadır.

Tablo 4. En Düşük ve En Yüksek Statü Gruplarında “Çok Mutlu Değil” Yüzdesi

Ülke	En Düşük ve En Yüksek Gelir	Çok Mutlu Değil (%)	N
Britanya	Çok Yoksul	%19	1.179
	Orta, Üst Orta, Üst Gelir	%4	
Almanya (Batı)	Alt, Alt Orta Gelir	%19	1.255
	Üst Orta, Üst Gelir	%7	
Tayland	Alt, Orta Gelir	%15	500
	Orta, Üst Gelir	%6	
Malezya	Alt, Orta Gelir	%20	502
	Orta, Üst Gelir	%10	
Fransa	Alt Gelir	%27	1.228
	Üst Gelir	%6	
Filipinler	Alt Orta, Alt Gelir	%15	500
	Üst Orta, Üst Gelir	%5	
İtalya	Alt Orta, Alt Gelir	%42	1.166

Kaynak: Easterlin, R. 1974: 101.

Easterlin Tablo 4'ü aynı çalışmasında, Dünya Araştırma Anketi'nden aldığı 1965 yılına ait verileri ile oluşturmuştur. Tablo 4'de Büyük Britanya, Almanya (Batı), Tayland, Malezya, Fransa, Filipinler ve İtalya'daki gelir gruplarındaki “çok mutlu değil” yüzdeleri gösterilmektedir. Buna göre, Easterlin üst gelir grubundaki çok mutsuz olanların oranının, alt gelir grubundaki çok mutsuz olanların oranından az olduğu sonucunu elde etmiştir. Tablo 4'de diğer tabloları doğrular şekilde daha çok gelir elde etmenin daha çok mutluluk getirdiği hipotezini desteklemektedir.

Easterlin, daha sonra çalışmasının kapsamını genişletmek istemiştir. Bu amaçla diğer bazı ülkeleri de çalışmaya dâhil ederek, daha büyük ülke gruplarıyla çalışma yürütmüştür. Çalışmasında kişi başına düşen gelir ve mutluluk ilişkisini incelemiştir. Çalışmasında, 1965 yılları verilerini ele almış ve ABD, Mısır, Japonya, Nijerya, Brezilya, Polonya, Hindistan, Almanya, İsrail, Küba, Filipinler, Yugoslavya'yı analiz etmiştir. Çalışmada en dikkat çekici kısım Örneğin Mısır ve Küba'nın kişi başı gelirde en geride olan ülkeler olmalarına rağmen, neredeyse ABD ile aynı mutluluk seviyesine

sahip olmalarıdır. Tablo 5'te En Düşük ve En Yüksek gelir gruplarında kişisel mutluluk değerlendirmeleri yer almaktadır. Tablo 6 kişi başı gelirin ele alındığı tablodur. Tablolar sırasıyla şu şekildedir:

Tablo 5'te Easterlin'in Centril'a ait 1965 yılı verilerini kullanarak oluşturduğu 13 farklı ülkede sosyoekonomik ve gelir seviyelerine göre mutluluk düzeyleri gösterilmektedir. Statü grupları arasındaki fark yine Tablo 5'te gösterilmektedir. Buna göre, en düşük ve en yüksek statü grupları arasında mutluluk farkı en çok 3.4 ile Brezilya'dır. Onu 2.9 ile Dominic Cumhuriyeti takip etmektedir. Farkın en az olduğu grup 0.5 ile Küba'dır. Küba kişi başına düşen gelir miktarı çok yüksek olmasa da (Kişi başına düşen gelir miktarı bir sonraki tablo olan, Tablo 6'da gösterilmektedir) mutlu ve mutsuz kesim, arasındaki farkın az olmasıyla dikkat çekmektedir

Tablo 5. En Düşük ve En Yüksek Gelir Gruplarında Kişisel Mutluluk Değerlendirmesi, 13 Ülke

Ülke	Tarih	En Düşük ve En Yüksek Gelir	Mutluluk Düzeyi	Mutluluk Farkı	N
ABD	1959	Alt Ekonomik	6.0	1.1	1.549
		Üst Ekonomik	7.1		
Küba	1960	Alt Sosyoekonomik	6.2	0.5	992
		Yüksek, Üst Orta Sosyoekonomik	6.7		
İsrail	1961-1962	Alt Gelir	4.0	2.5	1.170
		Üst Gelir	6.5		
Batı Almanya	1957	Düşük Ekonomik	4.9	1.3	480
		Üst Ekonomik	6.2		
Japonya	1962	Alt, Orta Alt Sosyoekonomik	4.3	1.5	972
		Üst, Üst Orta Sosyoekonomik	5.8		
Yugoslavya	1962	Alt, Çiftçi	4.3	1.7	1.523
		Üst, Çiftçi Değil	6.0		
Filipinler	1959	Düşük Ekonomik	4.1	2.1	500
		Üst Gelir	6.2		
Panama	1962	Alt Sosyoekonomik	4.3	1.7	642
		Üst Sosyoekonomik	6.0		
Nijerya	1962-1963	Alt Sosyoekonomik	4.7	1.1	1.200
		Üst Sosyoekonomik	5.8		
Brezilya	1960-1961	Alt Sosyoekonomik	3.9	3.4	2.168
		Üst Sosyoekonomik	7.3		

Polonya	1962	Vasıfsız	3.7	1.2	1.464
		Beyaz Yaka	4.9		
Hindistan	1962	Gelir R<75	3.0	1.9	2.366
		Gelir R>301	4.9		
Dominik C	1962	Alt Sosyoekonomik	1.4	2.9	814
		Üst Sosyoekonomik	4.3		
Ortalama		En Düşük Statü Grubu	4.2	1.8	
		En Yüksek Statü Grubu	6.0		

Kaynak: Easterlin, 1974: 102.

Yine Easterlin tarafından yapılan Tablo 6’da ise 14 ülkede kişi başına düşen milli gelir ve kişisel mutluluk değerlendirmesi gösterilmektedir.

Tablo 6. Kişisel Mutluluk Değerlendirmesi ve Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir, 14 ülke

Ülke	Tarih	Bireysel Mutluluk Düzeyi	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)
ABD	1959	6.6	2.790
Küba	1960	6.4	516
Mısır	1960	5.5	225
İsrail	1961-1962	5.3	1.027
Almanya (Batı)	1957	5.3	1.860
Japonya	1962	5.2	613
Yugoslavya	1962	5.0	489
Filipinler	1959	4.9	282
Panama	1962	4.5	371
Nijerya	1962-1963	4.8	134
Brezilya	1960-1961	4.6	375
Polonya	1962	4.4	702
Hindistan	1962	3.7	140
Dominik C.	1962	1.6	313
Ortalama		5.0	

Kaynak: Easterlin, 1974: 105.

Tablo 6’da Easterlin tarafından oluşturulan 14 ülkede kişi başına düşen milli gelir seviyesi ve mutluluk seviyeleri yer almaktadır. Buna göre, kişi başına düşen reel milli gelirin yüksek olduğu ülkelerdeki bireyler, kişi başına düşen milli gelirin düşük olduğu ülkedeki bireylerden daha mutludur. Kısaca, yüksek milli gelire sahip ülkeler daha mutludur. Fakat tabloda dikkat çeken unsur, örneğin Küba’da kişi başına düşen milli geliri, ABD’nin kişi başına düşen milli gelirinin 5’te 1’i oranında olmasına rağmen ABD ile neredeyse aynı düzeyde mutlu olmasıdır. Easterlin Paradoksunun temeli bu farkların ortaya çıkmasıyla birlikte oluşmaya başlamıştır. Kısaca Easterlin

bu noktadan sonra mutluluğun safi gelire bağılı olmadığı düşüncesi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Easterlin çalışmasında, Fransa, İngiltere, İtalya, Malezya, Almanya'nın yine 1965 yılı verilerini kullanarak bir değerlendirme yapmıştır. Değerlendirmenin sonucuna göre; kişi başına düşen gelir arttıkça bireylerin mutluluk düzeylerinin de yükseldiği ortaya çıkmıştır. Fakat çalışmada elde edilen diğer dikkat çekici bulgu, kişi başına düşen gelir ve mutluluk arasında her zaman pozitif ilişki olmadığıdır.

Örneğin Fransa kişi başına düşen gelirden ilk ülkelerden biriyken “çok mutlu” olan birey sayısı yüzde olarak oldukça düşüktür (Easterlin, 1974: 106-107). Bu noktada çalışma farklı ülkelerde mutluluk ve gelir ilişkisinin farklı şekilde işlediğini göstermektedir. Geliri yüksek olsa bile bir ülke mutsuz olabilmektedir ya da tam tersine yukarıda da örneği verildiği gibi geliri düşük olan ülkeler (Örneğin Küba) kendilerini mutlu olarak tanımlayabilmektedir. Kısaca Easterlin uzun vadede ortalama mutluluk zengin ve fakir ülkeler arasında benzer olduğunu savunmaktadır. Bu durum Tablo 7 de gösterilmektedir.

Tablo 7’de 9 farklı ülkede 1965 yılı verilerine göre, ABD’de mutluluk düzeylerinin yüzdesel dağılımlarına ve kişi başına düşen milli gelire yer verilmektedir. Buna göre Easterlin, mutluluk ve gelir arasında bir ilişki bulunmadığını söylemiştir. Başka bir ifadeyle mutluluk ve gelir arasında bir ilişki varsa bile bunun belirgin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 7. Nüfusun Mutluluğa Göre Yüzde Dağılımı, 9 ülke, 1965 Yılı Verileri

Ülke	Çok Mutlu		Oldukça Mutlu	Çok Mutlu Değil	Diğer	N	Kişi Başına Düşen Milli Gelir, 1961 (\$)
Büyük Britanya	53	81	42	4	1	1.179	1.777
ABD*	49		46	4	2	3.531	2.790
Almanya (Batı)	20		66	11	3	1.255	1.860
Tayland	13		74	12	1	500	202
Japonya*	-		-	13	5	920	613
Filipinler	13.5		73	13.5	0	500	282
Malezya	17		64	15	4	502	552
Fransa	12		64	18	5	1.228	1.663
İtalya	11		52	33	4	1.166	1.077

Kaynak: Easterlin, 1974: 105.

Not: *Soru “Çok Mutlu Değil” şeklinde değil, “Mutlu Değil” şeklinde yöneltilmiştir.

Easterlin çalışmasında, ele aldığı bu tablolar neticesinde mutlak gelirin mutluluğu sadece bir noktaya kadar artırabileceğini savunmaktadır. Paradoksa göre, elde edilen gelir arttığında başlangıçta mutluluk düzeyi de yükselmektedir. Fakat bir noktada bu durum “zirve (peak)” yapmakta ve bu noktadan sonra elde edilen her bir gelir mutluluğu negatif olarak etkilemektedir. Bu zirve noktası ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Hatta bu etki zamandan zaman göre bile değişmektedir. Bu etkinin belli bir noktası yoktur. Esterlin bunun sebebinin memnuniyetsizlik ve tatmin olmamakla açıklamaktadır.

Easterlin, devletlerin toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan noktaya kadar Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı artırması gerektiğini bu noktadan sonra yurtiçi hasılayı değil, mutluluk hasılasını artırmaya çalışması gerektiğini savunmaktadır (Easterlin, 1974: 118). Easterlin’in açıklamasına göre bireyler, belli

durumlar karşısında memnuniyetsizlik yaşamaktadır. Yaşanan bu memnuniyetsizlik sonucunda zirve noktasından sonra gelir artsa da mutluluk azalmaktadır.

Özetle Easterlin'e göre, gelir ve mutluluk ilişkisi doğrusal değildir ve zirve noktasından sonra her ilave gelir mutluluğu artırmak yerine azaltmaktadır. Kişi, temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği noktanın üzerine çıktığında gelirden çok, kendinin, ailesinin ve çevresinin iyi oluşunu daha çok önemsemektedir (Easterlin, 1974: 118). Buna göre gelir ne kadar artarsa artsın mutluluk artmamaktadır. Çünkü bireyler bu noktadan sonra hayat standardı kıyaslamalarına başlamaktadır. Kısacası zirve noktasından sonra daha fazla gelir elde etmek değil, daha iyi yaşam koşulları önem kazanmaktadır. Fakat bunu yalanlayan kısaca gelirin artmasıyla mutluluğun azalmayıp artacağını savunan çalışmalar da mevcuttur.

Easterlin'in memnuniyetsizlik olarak adlandırdığı durumu şu şekilde açıklamak mümkündür; başlangıçta belli bir seviyede geliri olan kişi, belli tüketim ve harcama alışkanlıklarına sahiptir. Fakat bir süre sonra gelirlerinde artış yaşanırsa, beklenti ve talepleri de bu oranda yükselmektedir. Elde ettikleri gelir bu talepleri karşılasa mutlulukları da buna bağlı olarak artmaktadır. Fakat bireyler belli süre sonra bu tüketim seviyesine alışmaktadır ve daha fazlasını istemektedir. Bu da bireylerin tatmin olmamasına neden olmaktadır. Yaşanan memnuniyetsizlik gelirleri artsa da talepleri karşılanamayacağı için bireylerin mutsuz olmasına neden olmaktadır.

Easterlin son olarak, çalışmalarında ülkelerin kendi içinde farklı zaman dilimlerinde gelir ve mutlulukları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın bu kısmında ABD'de 1946-1970 yılları arasındaki mutluluk verilerini kullanmıştır. Çalışmanın bu kısmının sonucunda mutlulukta belli süreler sonra değişimler olduğunu görmüştür. Örneğin 1946 yılından 1957 yılına dek kendini "çok mutlu" olarak tanımlayanların oranı %39'dan %53'e yükselmiştir. Ama 1963 yılından sonra her yıl kendini mutlu olarak tanımlayanların oranı azalmaya başlamış ve 1970 yılında %43'e kadar gerilemiştir. Bu dönemler arasında gelir artsa da mutluluğun azaldığı görülmektedir (Easterlin, 1974: 110). Kısaca Easterlin çalışmasının bu kısmında, gelirde artışlar olsa da kendini mutlu olarak tanımlayan kişilerin oranının arttığını sonrasında azaldığını ortaya koymuştur. Daha önce de belirtildiği gibi bunun açıklaması memnuniyet ile yapılmaktadır. Bu da mutluluğun aynı ülke içinde zaman içinde değişebileceğinin kanıtıdır. ABD'deki bu durum Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. ABD’de Nüfusun Mutluluğa Göre Yüzde Dağılımı (1946-1970)

Tarih	Çok Mutlu	Oldukça Mutlu	Çok Mutlu Değil	Diğer	N
1946	39	50	10	1	3.151
1947	42	47	10	1	1.434
1948	43	43	11	2	1.596
1952	47	43	9	1	3.003
1956	53	41	5	1	1.979
1956	52	42	5	1	2.207
1957	53	43	3	1	1.627
1963	47	48	5*	1	3.668
1966	49	46	4*	2	3.531
1970	43	48	6*	3	1.517

Kaynak: Easterlin, 1974: 109.

Not: *Bu yıllarda cevaplar “Çok Mutlu Değil”, şeklide değil, “Çok Mutlu” şeklidir.

Tablo 8’de Easterlin’in kullandığı ABD’de zaman serisi olarak 1946-1970 yılları arasındaki veriler yer almaktadır. Buna göre, 1946 yılından sonra mutluluk seviyelerinde artış olsa da 1957 yılından itibaren mutluluk seviyeleri azalış içindedir. Kendini çok mutlu olarak tanımlayanların sayısı önce azalsa da daha sonra artış göstermektedir. Tablo 8 değerlendirildiğinde, ABD’de kişi başına düşen milli gelirde artış olsa da mutluluğun yükselmediğini göstermektedir. Hatta kişi başı gelir artsa da mutluluk azalmaktadır.

Easterlin (1974), bu doğrultuda çalışmasında mutluluğun zaman içinde sabit olmadığı düşüncesini savunmaktadır. Makalede, 1946-1957 yılları arasında mutluluğun arttığını, fakat daha sonraki süreçlerde 1970’li yıllara dek mutluluğun negatif bir eğilim içinde olduğunu savunmaktadır. Zaten Easterlin Paradoksu’nun oluşması da mutluluğun sabit olmaması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Easterlin daha sonraki yıllarda yaptığı çalışmalarda (Easterlin vd., 2013), gelir artsa da mutluluğun artmamasının sebebini Hedonik Adaptasyon ve Sosyal Karşılaştırma ile açıklamaktadır.

Benzer şekilde Graham da bireylerin hedonik olduğunu dolayısıyla gelirleri arttıkça taleplerin arttığını fakat temel ihtiyaçların karşılanmasından sonra görece olarak mutluluğun yükseldiğini savunmaktadır (Graham, 2009: 77). Kısacası, temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonraki gelir artışlarında mutluluk görece olarak artmaktadır. Fakat bu süreç sonsuza dek benzer şekilde işlememektedir. Bir süre sonra bireylerin mutluluğu artmamaya başlamaktadır. Graham bu hipoteziyle kamu politikaları ile bireylerin mutluluğunu başlangıçta artırmanın mümkün olsa da daha sonrasında kamu politikalarının etkisiz kaldığını savunmaktadır. Ona göre, mutluluk eski noktasına, bir

başka deyişle eski haline geri dönmektedir. Paradoksu açıklamaya yönelik geliştirilen teoriler bu bölümün ilerleyen kısımlarında ele alınmaktadır. Fakat öncesinde paradoksu test eden literatüre yer verilmiştir.

Easterlin'in çalışmasından sonra paradoksun geçerli olup olmadığını test etmek için birçok farklı çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmalarda da birlik söz konusu değildir. Birçok çalışma paradoksun varlığına işaret ederken az da olsa paradoksun geçerli olmadığını savunan çalışmalar da mevcuttur.

Örneğin Hagerty ve Veenhoven (2003), "Zenginlik ve Mutluluğun Yeniden Gözden Geçirilmesi Artan Ulusal Gelir Daha Büyük Mutluluk (Wealth and Happiness Revisited: Growing National Income Does Go with Greater Happiness)" adlı çalışmalarında Easterlin'in çalışmayı kişi başına düşen geliri temel alarak analiz yaptığını, fakat analizin mutlak gelir ile yapıldığında mutluluğun arttığını savunmaktadır. Ayrıca zaman serilerinin uzun olmadığı da Easterlin'e yönlendirdikleri bir diğer eleştiri olmuştur (Hagerty ve Veenhoven, 2003). Veenhoven ve Dumludağ (2015) yapmış oldukları "İktisat ve Mutluluk" adlı çalışmada, yıllar içinde mutluluğun artıp artmadığını incelemişlerdir. Çalışmada 1950-2010 yılları arasında 67 ülke için zaman serisi analizi yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre yıllar içinde çoğu ülkede mutluluğun arttığı, çok az ülkede azaldığını gözlemlemişlerdir. Bunun sebebi olarak yıllar içinde ülkelerin teknolojik, sosyolojik ve ekonomik olarak gelişmesi gösterilmektedir.

Daha sonraki süreçlerde yapılan çalışmalarda ekonomisi büyüyen ülkelerin ortalama mutluluğunun daha fazla arttığı görülmektedir (Veenhoven ve Vergunst, 2014: 311). Ayrıca Veenhoven ve Vengurts, mutluluğun hep ortalama seviyelerde olduğunu, en iyi ihtimalle mutlulukta azıcık dalgalanmalar meydana geldiğini savunmaktadır. Özetle Veenhoven ve Vergunst, gelirin ya da farklı bir faktörün mutluluğu çok etkilemeyeceğini savunmaktadır. Özetle literatürdeki çalışmaların bir kısmında gelirin artması ve öznel iyi oluş arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir, bazılarında böyle bir ilişkiden bahsetmek mümkün değildir (Diener vd., 2013: 89).

Easterlin Paradoksu'nun geçerli olduğunu ileri süren çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Easterlin (1974) "Ekonomik Büyüme İnsan Hayatını İyileştirir Mi? (Does Economic Growth Improve the Human Lot?)" adlı çalışmasında ABD'de zengin

bireylerin fakir bireylerden daha mutlu olduğunu, gelir ve mutluluk arasında bir ilişki bulunduğunu, bu ilişkinin kısa vadede pozitif olduğunu, uzun vadede negatife döndüğünü ileri sürmüştür. Bu durum zamanla kendi adını alarak Easterlin Paradoksu adını almıştır.

- Blanchflower ve Oswald (2004) “İngiltere ve ABD’de Zaman İçindeki Refah (Well-Being over Time in Britain and the USA)” adlı çalışmalarında ABD, Büyük Britanya (İngiltere)’de 1970-1990 yılları arasında yaşam standartlarında bir artış yaşanmasına rağmen mutluluğun pozitif olarak artmadığı sonucunu elde etmişlerdir. ABD’de mutluluğun zaman içinde azaldığı elde edilen bir diğer bulgudur. Hatta çalışma uzun dönemde mutluluğun negatif etkilendiğini kısacası paradoksun geçerli olduğunu göstermektedir. Büyük Britanya’da kişisel özelliklerin (işsizlik, boşanma vb.) refah artışını desteklediği sonucu elde edilmiştir. Kısaca bireyler kişisel olarak refah düzeylerinin iyileştiğini öne sürmektedir.

- Carbonell (2005) “Gelir ve Refah: Gelir Kıyaslama Etkisinin Ampirik Bir Analizi (Income and Well-being: Empirical Analysis of the Comparison Income Effect)” adlı çalışmasında gelirlerin kıyaslanmasının mutluluk üzerine etkisini incelemiştir. Buna göre bireylerin geliri referans aldıkları grubun gelir seviyesi kadar yüksek olduğunda bireyler mutlu olmaktadır. Bu çalışma temelde kişilerin çevreleriyle kendilerini kıyasladıklarını göstermektedir.

- Kahneman vd., (2006) “Daha Zengin Olsaydınız Daha Mutlu Olur Mutlu Olur Muydunuz? Bir Odaklanma Yanılsaması (Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion)” adlı çalışmalarında her gelir artışının mutluluğu mutlaka pozitif olarak etkilediği kabul etmemektedir. Gelirde yaşanan artışların mutluluğu kısa süre pozitif etkilediğini savunmaktadırlar.

- Stevenson ve Wolfers (2008), “Ekonomik Büyüme ve Öznel İyi Oluş: Easterlin Paradoksunun Yeniden Değerlendirilmesi (Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox)” adlı çalışmalarında Easterlin paradoksu üzerine çalışma yürütmüşlerdir ve bu doğrultuda gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi üç başlık altında incelemişlerdir. Buna göre, zengin ve fakir bireylerin mutluluğunu, zengin ve fakir ülkelerin mutluluğunu ve son olarak ülkelerin geliri arttığında ortalama mutluluğun ne yönde değiştiğini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, ekonomik büyüme ve mutluluk arasında pozitif ilişki olduğu

görülmektedir. Özellikle Japonya’da ekonomik büyümenin hızlı olduğu zamanlarda mutluluk da hızla artmaktadır. Çalışmada ABD’de bu durumun istisna olduğu görülmektedir. ABD’de ekonomi büyüse de mutluluk aynı oranda yükselmemiştir. Çalışmanın sonucuna göre gelir, mutluluk artışı üzerinde etkili olan bir faktördür. Ve çalışma Easterlin paradoksunun geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca dikkat çekici diğer bir sonuç, ülkede ekonominin hızla büyüdüğü dönemlerde insanların mutluluklarının da hızlıca arttığıdır.

- Easterlin (2013) “Mutluluk ve Ekonomik Büyüme: Kanıtlar (Happiness and Economic Growth: The Evidence)” adlı çalışmasında ekonomik büyüme ve mutluluk arasındaki ilişkiyi 17 gelişmiş ülke, 9 gelişmekte olan ülke ve 11 geçiş ülkesi, 17 Latin Amerika ülkesi ve Çin için incelemektedir. Çalışmanın sonucuna göre, gelişmiş ülkeler, geçiş ülkeleri ve daha az gelişmiş ülkeler için uzun dönemde mutluluk ve gelir arasında ilişki olmadığı, kısa vadede ikisinin arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada elde edilen diğer bulgu, Çin’de on iki yıl içinde kişi başına düşen reel GSYH dört katına çıksa bile yaşam memnuniyetinin artmadığıdır. Easterlin’in çalışmasına göre gelir her zaman mutluluğu pozitif olarak etkilememektedir sonucu ortaya çıkmaktadır.

- Vandendriessche (2013), “Avrupa İlerleme Yolunda: Kısa ve Uzun Vadede Easterlin Paradoksuna Karşı Kanıtlar (Europe on the Path of Progress: Evidence against the Easterlin Paradox in the Short and Long Terms)” adlı çalışmasında 31 Avrupa ülkesi için 1975-2009 yılları arasındaki Eurobarometer anket verilerini kullanarak Easterlin Paradoksunu analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda mutluluğun geçmiş zamanlarda yaşanan durumlardan pozitif ya da negatif şekilde etkilendiği ve bu etkilerin birkaç yıl devam ettiği, mutluluğun ekonomi ve sosyal güvenle ilişkili olduğu sonucu elde etmiştir. Ayrıca çalışmada söz konusu yıllarda söz konusu ülkeler için gelir arttıkça mutluluğun da arttığı ve zengin ülkelerin daha yüksek seviyede mutluluk yaşadığı tespit edilmiştir. Paradoks geçerlidir.

- Beja (2014), “Gelir Artışı ve Mutluluk: Easterlin Paradoksu’nun Yeniden Değerlendirilmesi (Income Growth and Happiness: Reassessment of the Easterlin Paradox)” adlı çalışmasında, Danimarka, Belçika, İrlanda, İtalya, Birleşik Krallık, Fransa Almanya ve Hollanda için 1973-2012 yılları arasındaki verileri kullanarak analiz yapmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, Easterlin paradoksu bu ülkeler için geçerlidir.

- Veenhoven ve Vergunst (2014), “Easterlin Yanılması: Ekonomik Büyüme Daha Büyük Mutluluk (The Easterlin Illusion: Economic Growth Does go with Greater Happiness)” adlı çalışmalarında 69 ülkede Easterlin Paradoksu üzerine araştırma yapmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, GSYH ve mutluluk arasında pozitif ilişki vardır. Çalışmada aynı zamanda ekonominin daha fazla büyüdüğü ülkelerin daha mutlu olduğu sonucu elde edilmiştir.

- Köksal ve Şahin (2015), “Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi” adlı çalışmalarında gelir etkisini incelemek için hiyerarşik regresyon analizi yöntemini kullanmışlardır. Sonuç bireylerin kendi refahlarını algılama düzeylerinin arttıkça, gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin azaldığını göstermektedir.

- Easterlin (2017), “Kayıp Paradoks (Paradox Lost?)” adlı çalışmasında kendi paradoksunu incelemektedir. Çalışmada 43 ülke üzerinde analiz yürütülmektedir. Bu ülkelerin 21’i gelişmiş, 14’ü az gelişmiş, 8 tanesi sosyalizm rejiminden kapitalizm rejimine geçmiş ülkelerden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucu daha önceki çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. GSYİH olarak daha iyi durumda olan ülkelerin mutluluk seviyeleri, daha düşük GSYİH seviyesine sahip ülkelerden daha az etkilenebilir. Sonuç olarak GSYİH’si yüksek olan ülkelerde yaşanan gelir artışları mutluluk üzerinde çok büyük etkilere sahip olmamaktadır. Aksine, GSYİH seviyesi daha düşük olan ülkelerde yaşanan gelir artışları, mutluluk üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. Kısaca çalışma, Easterlin paradoksunun geçerliliğini devam ettirdiğini savunmaktadır. Uzun dönemde gelir ve mutluluk arasında pozitif bir ilişki bulunmamaktadır.

- Slag vd., (2019), “Easterlin Paradoksu 1980-2015 yılları Arasında Güney Kore’de Geçerli Mi? Bir Vaka Çalışması (Did the Easterlin Paradox Apply in South Korea Between 1980 and 2015? A Case Study)” adlı çalışmalarında Easterlin Paradoksunun geçerliliğini Güney Kore için sınamak istemişlerdir. Bu bağlamda 1980-2015 yılları için analiz gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, Kore’de yıllar içinde mutluluk pozitif olarak artmıştır.

- Lakshmanasamy ve Maya (2020), “Gelir Uyumu Mu Yoksa Sosyal Karşılaştırma mı? Göreceli Gelirin Mutluluk Üzerindeki Etkisi ve Hindistan’daki Easterlin Paradoksu (Is it Income Adaptation or Social Comparison? The Effect of Relative Income on Happiness and the Easterlin Paradox in India)” adlı çalışmalarında

1990-2014 yıllarına ait Dünya Değerler Anketi verilerini kullanarak, Easterlin Paradoksu'nu Hindistan için incelemişlerdir. Bunun için sıralı probit panel tahmini kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, ortalama gelir ve ortalama yaşam memnuniyeti arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkmıştır. Kısacası, Easterlin Paradoksu bahsedilen yıllar için Hindistan'da geçerlidir.

- Öztürk ve Suluk (2020), “Mutluluk Ekonomisi: G8 Ülkeleri Açısından Ekonomik Büyüme Ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmalarında G8 ülkeleri için 2012-2018 yılları arasındaki verileri kullanarak ekonomik büyüme ve mutluluk ilişkisini Panel VAR yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulgusu kişi başına düşen milli gelirin arttıkça mutluluğun da artmasıdır. Ayrıca çalışmada mutluluk ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki saptanmıştır.

- Mentus ve Vladislavljovic (2021), “Easterlin Paradoksunun Yeniden Gözden Geçirilmesi: Daha Yüksek Gelir Memnuniyete Yol Açar Mı? (Easterlin Paradox Revisited: Do Increases in Income Bring Higher Levels of Income Satisfaction?)” adlı çalışmalarına 2002-2018 yılları arasında Avrupa ülkeleri için analiz gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda gelir artışının daha yüksek refah seviyesi sağladığı, bunun da mutluluk üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu görmüşlerdir. Bu da Easterlin paradoksunu destekler bir sonuçtur.

- Ayrıca çalışmaların büyük çoğunluğunda örn. Di Tella vd., (2001), kısa vadede GSYİH ve mutluluğun birlikte arttığı ya da azaldığı ortaya çıkan bir diğer bulgudur. Dolayısıyla etki pozitif de olsa negatif de olsa GSYH ve mutluluk kısa dönemde birlikte artıp azalmaktadır. Ayrıca ekonomik daralma dönemlerinde de bu ilişki pozitif olmaktadır (Easterlin, 2017: 4). Kısa vadeli bu ilişki uzun vadede de pozitif bir ilişki anlamına gelmemektedir. Kısacası gelirdeki artış uzun vadede mutluluğu pozitif olarak artırmayabilmektedir. Fakat birlikte hareket etmeleri, birbirlerini etkilediklerini göstermektedir.

Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, bireylerin öznel iyi oluş hallerinin önemli olduğunu, devletin vatandaşlarının öznel iyi oluş haline önem vermeleri gerektiğini bu sebeple buna yönelik araştırmaların gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu sebeple gelir, kamu harcaması gibi faktörlerin öznel iyi oluş üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü devletler buna yönelik politikalar

yürütebilmektedir. Kamu harcamalarının artması mutluluğun artmasına etki ediyorsa devlet, buna yönelik çalışmalar gerçekleştirerek vatandaşlarının iyi oluş hallerini olumlu yönde etkilemelidir.

Literatürde yapılan çalışmaların farklı sonuçlar vermesi sonucunda Easterlin Paradoksu'nu açıklamaya yönelik birkaç teori geliştirilmiştir. Bu teorilerden birkaçı bizzat Easterlin tarafından dile getirilmiştir. Bu teorilerin geliştirilme amaçları gelirin mutluluk üzerindeki etkisi beklentiler, hırslar, talepler gibi değişkenlerden de etkilendiğinin bilinmesidir. Paradoksu açıklamaya yönelik teorilerin kısaca incelenmesinin paradoksun ortaya çıkış sebeplerini anlamak açısından çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda bir sonraki başlık Easterlin Paradoksunu açıklamaya yönelik teorik görüşleri ele almaktadır. Bu görüşleri incelemek, paradoksun oluşmasına neden olan etkenlerin bazılarını anlamlandırmak açısından da önem taşımaktadır.

2.3. EASTERLİN PARADOKSU'NU AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK GÖRÜŞLER

Easterlin, kişi başına düşen gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelerken, mutluluk üzerinde etkisi olabilecek diğer değişkenleri göz ardı etmiştir. Fakat mutluluk sadece gelir faktöründen etkilenmemektedir. Çalışmanın birinci bölümünde de ele alındığı gibi özellikle gelişmiş ülkelerde adalet sistemi, eğitim sağlık gibi hizmetlere olan ulaşım kolaydır, kurumsallık daha fazladır. Bütün bunlar da mutluluk üzerinde pozitif etkilere sahiptir. Bu yüzden kişiler diğer istek ve ihtiyaçları karşılandığı için, daha fazla gelir elde etmek bireylerin mutluluğu üzerinde büyük bir pozitif etki bırakmamaktadır.

Literatürde yapılan çalışmaların çoğunda elde edilen bulguya göre gelir artınca başlangıçta mutluluk artsa da zamanla negatife dönmektedir. Bu yüzden Easterlin Paradoksu'na karşılık, mutluluğun sadece gelire bağlı olmadığını açıklamaya yönelik teorik görüşler ortaya atılmıştır. Easterlin Paradoksu'nu açıklamaya yönelik literatürde geliştirilen teoriler bu bölümde incelenmektedir. Fakat çalışmada elde edilen sonucun olası sebepleri üçüncü bölümde analizden sonra yer almaktadır. Bu şekilde ayrı yapılması çalışmanın literatürden farklılaşmasıdır. Çalışma özünde matematiksel analize dayansa da bu teorilerin çalışmada yer alması daha faydalı olacağı için, bu başlık altında bu teorilere yer verilmektedir. Bu teoriler: Karşılaştırma Etkisi Teorisi,

Kavramsal Gönderi Teorisi, Adaptasyon Teorisi ve Daha Fazla Gelir Elde Etme Teorisi olarak sıralanabilmektedir.

2.3.1. Karşılaştırma Etkisi Teorisi

Karşılaştırma teorisi temelde bireylerin içinde bulunduğu durumları, başkalarının durumlarıyla karşılaştırma eğiliminde olmalarından kaynaklanmaktadır. Birey, gelir seviyelerini, isteklerini ve bu istekler karşısında elde ettiklerini karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmaların sonucunda bireylerin mutluluk seviyesi etkilenmektedir. Bu karşılaştırma durumu toplumdaki tüm bireyleri ya da benzer konumda olan insanları kapsamaktadır (Şeker, 2016: 80). Kişinin istekleri ve elde ettikleri arasındaki farkın çok yüksek olması bireylerin mutsuz olmasına neden olmaktadır. Çünkü bireylerin talepleri ve bu taleplerinin karşılanma düzeyi bireylerin yaşantısı üzerinde etkili olmaktadır. Birey, çok yüksek talep seviyelerine sahipse ve bu taleplerinin karşılanma oranı çok düşükse bireylerin mutsuzluk seviyeleri de yükselmektedir.

Benzer şekilde, bireylerin gelir seviyeleri kendilerini kıyasladıkları grupların gelir seviyesinden düşükse bireyler kendilerini mutsuz olarak tanımlamaktadır. Eğer bireylerin gelirlerinde yaşanan artış, kendilerini karşılaştırdıkları gruplarla aynı oranda olursa bu kez mutluluk düzeyleri aynı seviyede kalmaktadır (Paul ve Guilbert, 2013: 903). Bir başka deyişle gelir seviyeleri düşük bireyler, kendilerini karşılaştırdıkları bireylerle aynı gelir seviyesine yükselse bile mutluluk düzeyleri aynı seviyede kalmaktadır. Çünkü bireyler kendilerini daha yüksek seviyede görmek istemektedir. Özetle kişiler kendilerini başkalarıyla kıyaslama eğilimindeyken, mutlulukları ancak kendilerinin daha iyi bir durumda olduğunu düşünmeleri halinde artmaktadır.

Ayrıca Easterlin bireylerin tüketim harcamalarından mutluluk duyduklarını da belirtmektedir. Kısacası bireyler istekleri doğrultusunda belli bir seviyede tüketim harcaması yaptıklarında mutlulukları pozitif olarak etkilenmektedir. Fakat eğer yaptıkları tüketim harcaması isteklerini karşılayacak düzeyde olmazsa bireyler mutsuz olmaktadır. Burada önemli olan bireyin talebinin karşılanıp karşılanmadığıdır.

Bu kavramı kamu harcaması perspektifinden ele almak mümkündür. Çünkü temelde bireyler belli isteklere sahiptir ve bu isteklerinin gerçekleşmesi beklentisi içindedirler. Bu isteklerin en azından makul ölçüde karşılanması bireylerin mutluluğunu etkileyen faktörler arasındadır. Kamu harcaması da bireylere mal ve

hizmetlerin sunulması amacıyla harcanan ücretleri kapsamaktadır. Bireyler devlet eliyle yapılan bu harcamalar karşısında talepleri karşılandığında mutluluk seviyelerinde artış yaşanmaktadır. Bu sebeple kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkilerini araştırmak bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü hem bireysel harcamalar hem de kamusal harcamalar bireylerin mutluluğunu etkilemektedir. Devlet, harcamalar yoluyla kişilerin iyi oluş haline katkı sağlayabilmektedir.

Kişilerin mutluluğu üzerinde etkili olan gelir göreceli gelirdir (Tenaglia, 2008: 22), mutluluk ve mutlak gelir arasındaki ilişki zayıftır (Clark ve Oswald, 1996: 360). Göreceli gelir, bireylerin geçmişleri ve bugünlerini kıyaslamaları ve diğer bireylerle yaptıkları kıyaslamalardan etkilenmektedir. Karşılaştırma teorisi içsel karşılaştırma ve dışsal karşılaştırma olarak ikiye ayrılmaktadır. Dışsal karşılaştırmada kişiler kendini çevreleri ile kıyaslamaktadır. Kendilerini kıyasladıkları çevreden daha iyi bir durumda görürlerse, mutlu olmaktadırlar. İçsel kıyaslamalarda birey kendi hayatını kıyaslamaktadır. Bir başka deyişle birey kendini geçmişteki hali ve bugünkü hali ile kıyaslamaktadır. Şu anki hali geçmişteki halinden daha iyi bir durumdaysa mutluluk düzeyleri yükselmektedir (Dumludağ, 2014: 378).

Buna yönelik çalışma yürüten McBride (2001) “Kesitsel Bağlamda Göreceli Gelir Etkileri ve Öznel İyi Oluş (Relative-Income Effects on Subjective Well-Being in the Cross-Section)” adlı çalışmasında 1994 yılı verilerini kullanarak ABD’de içe ve dışa dönük karşılaştırmaların yüksek gelir grubunda daha etkili olduğunu ileri sürmektedir. Çalışmada bireylerin, şu anki halleriyle aile bireylerinin kendi yaşlarındayken içinde bulundukları durumunu kıyaslamalarını istemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, kişiler finansal olarak ailelerinin kendi yaşlarındaki finansal durumundan kötü durumdaysa mutsuz olduklarını belirtmektedir. Eğer ailelerinin kendi yaşlarındayken var olan finansal durumlarından iyi durumdaysa, bireyler kendini mutlu olarak tanımlamaktadır. Bunu şöyle bir örnekle anlatmak mümkündür: örneğin 25 yaşında ev sahibi olmayan bir birey, aile fertleri 25 yaşındayken bir eve sahipse kendini mutsuz hissetmektedir. Fakat ailelerinin de aynı yaşta evi olmadığı durumda birey mutsuz hissetmemektedir. Kısaca ailesinde daha iyi durumda olmak mutluluk ölçütlerinden biridir.

İçe dönük ve dışa dönük karşılaştırma üzerine Türkiye’de araştırma yapan Dumludağ (2013) “Türkiye’de Yaşam Memnuniyeti ve Gelir Karşılaştırma Etkileri (Life Satisfaction and Income Comparison Effects in Turkey)” adlı çalışmasında

benzer şekilde finansal olarak ailelerinin kendi yaşlarındayken sahip oldukları finansal durumlarından daha iyi durumda olanların daha mutlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada içe dönük incelemenin sonucunda kendi durumunun 4 yıl önceye göre daha iyi olduğunu düşünenlerin daha mutlu olduğu tespit edilmiştir. Özetle birey kendi geçmiş durumunu da şu anki haliyle kıyaslamaktadır. Eğer şu anki hali geçmişteki halinden daha iyi durumdaysa mutluluk pozitif olarak etkilenmektedir.

Easterlin çalışmasının temelinde (1974), yukarıda ele alındığı gibi daha yüksek gelir sahibi kişilerin, daha düşük miktarda gelire sahip kişilerden daha mutlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fakat aynı çalışmada gelirden yaşanan artışın insanları aynı düzeyde mutlu etmediği sonucuna da ulaşmıştır. Özetlemek gerekirse artan gelir mutluluk artışına sebep olsa da herkeste aynı seviyede bir artış yaşanmamaktadır (Easterlin, 1974: 90). Bütün bunlar kamu harcamaları için de geçerlidir. Özetle “kamu harcamaları mutluluğu artırıyor mu, artırıyorsa ne derece artırıyor, ya da artırmıyorsa sebepleri neler olabilir, yapılan kamu harcamaları herkeste aynı etkiyi bırakır mı?” sorularının cevaplanması gerekmektedir. Çünkü bir kamu harcaması, ondan faydalanan bireyler için pozitif bir etki bırakabilirken, ondan etkin şekilde faydalanamayan ve finansmanında kendi payının da olduğunu düşünen (vergiye yoluya) bireyler mutsuzluk yaşayabilmektedir. Burada kısaca sunulan hizmete olan ulaşım kolaylığı da mutluluk üzerinde etkili olmaktadır.

Paul ve Guilbert (2013) Hane Halkı Geliri ve İşgücü Dinamikleri Anketini kullanarak 2001-2005 yılları arasında Avustralya’nın mutluluğu üzerinde çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmada elde edilen bulguya göre, nispi gelir ve mutluluk arasında negatif ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Bu ve buna benzer çalışmalarda elde edildiği üzere gelirden artış yaşansa da herkesin aynı derecede mutlu olmamasının temel nedeni; kendilerini başkalarıyla karşılaştırıp, aynı düzeyde olmadıklarını, kendi taleplerinin diğer bireyler gibi karşılanmadığını görmeleridir. Bu bağlamda literatürde çalışmalar bireylerin kendilerini başka kişilerle gelir, harcama gibi konularda karşılaştırdıklarını göstermektedir. Bu bağlamda kamu harcamaları tek bir bireye yönelik değil, topluma yönelik olduğu için bireylerin kamu harcamalarından pozitif olarak etkilenmesi beklenen bir durumdur. Çünkü devlet eliyle yapılan harcamalar bireylere çoğunlukla eşit mesafede sunulmaktadır. Bu da bu hizmete erişen bireylerin kendilerini diğer bireyler ile karşılaştırıp mutsuz olmalarına olanak tanımamaktadır.

2.3.2. Adaptasyon Teorisi

Uyum sağlamak bireylerin kendini iyi hissetmesi için önemli bir olgudur. Rojas, bu durumu gelirden yaşanan değişimin iyi ya da kötü olsa da bireyleri çok uzun süre etkilemeyeceğini çünkü bireylerin yeni duruma uyum sağlayacağını kısacası adapte olacağını savunmaktadır (Rojas, 2007: 3-4). Bu teoriye göre bireyler var olan yeni duruma hemen uyum sağlayacakları için uzun süreç içinde mutlulukları çok fazla etkilenmeyecek ve hep benzer ortalama ile devam edecektir. Örneğin gelir seviyesinde artış yaşanan bireyler ilk başlarda mutlu olsalar da uzun vadede mutlulukları eski düzeyine gerilemektedir. Benzer şekilde gelir seviyesinde ani düşüşler yaşayan bireyler başlangıçta mutsuz olsalar da zamanla bu durumla uyum sağlamak ve eski mutluluk düzeylerine geri dönmektedir. Çünkü gelir seviyesi artan talepleri artsa da bu talepler karşılandıkça yeni düzeye alışmakta ve tam tersi durumda da bireyler yeni duruma uyum sağlamaktadır.

Bu teori mutluluğun zaman içinde sabit kaldığını savunan yaklaşımlarla benzemektedir. Bu yaklaşımlara göre, mutluluk düzeyi artsa da azalsa da sonunda 7,5 seviyelerinde sabitlenecektir. Özetle mutluluk 10 üzerinden değerlendirilmektedir. Bu bağlamda teori, önünde sonunda mutluluk seviyelerinin 7,5 seviyelerinde sabitleneceğini savunmaktadır. Bu yaklaşım insan doğasında mutluluğun sınırı olduğunu, zor zamanlarda azalsa da en sonunda ortalamaya çıkacağını ya da tam tersi güzel dönemlerde yükselse de yine sonunda ortalamaya döneceğini iddia etmektedir (Veenhoven ve Dumludağ 2015: 205). Mutluluğun zaman içerisinde ortalamaya döneceğini iddia eden görüş, Adaptasyon Görüşünün temelini oluşturmaktadır. Buna göre, herkes pozitif durumlara da negatif durumlara da alışmakta ve bu yüzden mutluluk sadece kısa dönemli değişimlerle açıklanabilmektedir. Çünkü uzun dönemde her şey eski haline dönmektedir.

Benzer bir olguyu anlatan Hedonik Döngü Modeli de uyum sağlama kavramıyla aynı durumu ele almaktadır. Hedonik Döngü Modeli “yaşanan olayların ve gelişmelerin etkileri gelip geçici olduğu için mutluluk, yaşamın içinde başımıza gelen durumlardan etkilenmemektedir” görüşünü savunmaktadır (Güler ve Dönmez, 2011: 40). Bu iki teoride iyi ya da kötü olan her durumun geçtiğini, bu sebeple bireylerin mutluluğu üzerinde negatif ya da pozitif etkisinin olmayacağını savunmaktadır. Kısacası her iki görüş de meydana gelen her olayın, pozitif ya da negatif olduğu fark etmeksizin, etkilerinin gelip geçici olduğunu savunmaktadır.

Bu konuyu ele alan Di Tella ve Macculloch (2008), Avrupa ülkeleri için 1975-2002 yılları arasında panel veri analizi yapmışlardır. Buna göre, daha fazla gelir elde etmek kişilerin mutluluğunu artırmamaktadır. Çalışmada bunun sebebi adaptasyon teorisi ile açıklanmaktadır. Elde edilen bir diğer bulgu Avrupa ülkelerinde gelir seviyesine adaptasyon süresinin 5 yıldan fazla sürdüğüdür. Ayrıca, çalışmada 1960-2005 yılları arasında Avrupa ülkelerinde gelir-mutluluk ilişkisi incelenmektedir. Buna göre zengin ülkelerde gelir artışı yaşam standardı sağlanan dek mutluluğu artırmaktadır. Fakat fakir ülkelerde gelir artsa da mutluluk üzerinde anlamlı bir fark bırakmamaktadır. Bu da kamu harcamalarının U şeklide ilişki çıkmasını açıklamaya yardım edebilmektedir. Zengin ülkeler yapılan harcamalar karşısında daha az gelire sahip ülkelere göre daha çok mutlu olmaktadır. Çünkü fakir ülkeler içinde bulundukları duruma adapte olmuşlardır. Zengin ülkelerde gelir artışı daha fazla harcama yapabilmek anlamına gelmektedir.

Kamu harcamalarından duyulan mutluluk ya da mutsuzluğu da bu teoriyle açıklamak mümkündür. Başlangıçta bireyler, devletin sunmuş olduğu kamu harcamasından mutluluk duymaktadır. Fakat zamanla bu harcamaya ve sunulan hizmete alışmakta ve yapılan harcamadan aynı düzeyde mutlu olmamaya başlamaktadır. Ya da tam tersi şekilde yapılan mevcut kamu harcaması seviyesine adapte olmuş ve benzer mutluluk seviyesine sahip bireyler, kamu harcamalarında artış yaşandığında alıştıkları durumun dışına çıkmaları sebebiyle mutluluk seviyelerinde artış yaşamaktadır. Örneğin, otobüs hattı olmayan bir semte devlet kamu harcaması yaparak ulaşımı kolaylaştırdığında, bireyler bu yeni durumda, ulaşımın kolaylaşması karşısında mutlu olmaktadır. Fakat aradan zaman geçtikten sonra bu hizmete ve otobüse olan ulaşımın kolaylaşmasına adapte olunmakta ve bireyler yeni hizmetlere karşı talep oluşturmaktadır. Bu durumda mutluluk ya sabit kalmakta ya da yeni hizmetlere olan talebin derecesine göre azalmaktadır. Bu da literatürdeki Ters U ya da düz U şeklinde gerçekleşen farklılıkların anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır.

2.3.3. Kavramsal Gönderi Teorisi

Rojas 2005 yılında yazmış olduğu “Mutluluğun Heterojenliği ve Sonuçlarına Dair Kavramsa Referans Teorisi (A Conceptual-Referent Theory of Happiness Heterogeneity and its Consequences)” adlı makalesinde kişinin mutluluğunun içinde bulunduğu ruh halinden etkilendiğini fakat mutluluğun net olarak buna bağlı

olmadığını belirtmiştir (Rojas, 2005: 2). Buna göre bireyler, farklı mutluluk anlayışlarıyla, kendilerine göre bir mutluluk tanımına ulaşmaktadır.

Kısaca kişiler birbirinden farklı faktörleri değerlendirerek hayattan beklentileri doğrultusunda bir mutluluk anlayışını benimsemektedir. Rojas yaptığı çalışmada, mutluluğu içsel ve dışsal olarak ele almış ve bu iki kavram üzerinden değerlendirmiştir. Buna göre, içsel yönelimler bireyin kendi iç durumunu ve erdemi içerirken, dışsal yönelimler: dışsal etkilere, toplumsal normlara ve zevklere dayanmaktadır. Bu yöntemlere aşağıda kısaca değinilmektedir.

Rojas (2005) bireylerin mutluluğunu hangi yaklaşımla açıkladıklarını ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmasında yaş, eğitim, cinsiyet ve gelir gibi farklı faktörlerin bireylerin mutluluğuna olan bakış açısında farklara neden olup olmadığını incelemektedir. Bu sınıflandırmayı yapmasının amacı bireyin mutluluğunu etkileyen faktörlerin daha kolay anlaşılmasıdır.

Ayrıca Rojas’a göre, mutluluğu belirleyen şey kişinin hayatı algılama şekline bağlıdır. Özetle kişilerin mutluluğu hayata bakış açılarıyla ilgilidir. Rojas, çalışmasında 8 yaklaşım belirlemiştir. Bu yaklaşımlar; Stoacılık, Zevk Almak, Memnuniyet (tatmin), Tamamlanma, Anı Yaşama, Erdem, Ütopya ve son olarak Sükûnettir. Bu yaklaşımlara göre, örneğin gelirden yaşanan artış bazı kişilerin mutluluklarının artmasını sağlarken bazı bireyler için gelir artışının mutluluk üzerinde etkisi yoktur.

Başka bir örnekle eğitim seviyesi düştükçe bireyler stoacı yaklaşıma sahiptir ve mutluluğun her şeyi olduğu gibi kabul etmek olduğunu savunmaktadırlar. Bu yaklaşımlar bireylerin gelişen olaylara karşı farklı tepkiler vermelerini, mutluluk düzeyinin farklı şekillerde etkilenmesini açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Rojas’ın sınıflandırmasını şu şekilde ele almak mümkündür (Rojas, 2005: 8-9):

- **Stoacılık (İçsel):** Bu teoriye göre, birey dışsal etkenlerden bağımsız olarak mutlu olmaya başarabilmektedir. Çünkü bu yaklaşım, mutluluğun; irade, tutum, kader anlayışı ile ilgili olduğunu savunmaktadır. Bireyler olan her şeyin meydana gelen her durumun en adil şekilde gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu teoride dış koşullar önemsizdir, her şey bireye bağlıdır. Stoacılık esasen mutluluğun dışsal etkenlerden mi ya da aksine daha çok içsel etkenlerden mi etkilendiğini açıklamaya

çalışmaktadır. Buna göre, her şeyi olduğu gibi kabul etmek gerekir ve her şey bireye bağlıdır.

- **Erdem (İçsel):** Bu teoriye göre, mutluluk iyi olanı yapmaya bağlıdır. Bu kavram iyi ve adil olmayı, ahlaki etik değerlere uymayı bireylerin mutluluğunun temeli olarak görmektedir. Kısaca erdem, davranışlarımızın düzgün ve topluma uygun olmasını savunmaktadır. “Erdemli ve adil bir hayat süren bireyler mutluluğu yakalamaktadır” düşüncesi savunulmaktadır.

- **Zevk Almak (Dışsal):** Bu teori mutluluğu ulaşılabilen olgular üzerinden tanımlamaktadır. Kısaca bu yaklaşım ulaşabildiğiyle mutlu olmayı esas almaktadır. Bu teori temelini hedonizmden almaktadır. Buna göre, mutluluk kişilerin mal ve hizmetlerden zevk almasına, kişinin bu mal ve hizmetlerden hoşlanmasına bağlıdır. Bu teoride önemli olan insan ihtiyaçlarının tatmin edilmesidir. İhtiyaçları tatmin olan birey yaşadıklarından zevk almakta ve böylece mutluluğu pozitif olarak etkilenmektedir.

- **Tatmin (Dışsal):** Bu kavram “sahip olmak” ve “yeterince sahip olmak” düşüncelerine dayanmaktadır. Bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması, dilek ve isteklerinin yerine getirilmesine yönelik beklentileri vardır. İyi bir hayata sahip olmak, bu beklentilerin karşılandığı anlamına gelmektedir. Ve birey ihtiyaç ve taleplerinin karşılandığı oranda mutlu olmaktadır. Bu kavram temelde sahip olduklarıyla mutlu olmayı da kapsamaktadır. Memnuniyet yaklaşımı, Easterlin tarafından da kullanılmıştır.

- **Tamamlama (Biraz Dışsal):** Yeteneklerin kullanımıyla mutluluğun ulaşılabileceğini savunmaktadır. Buna göre birey kendi temel doğasına ve özüne uygun bir hayat yaşayabilirse tamamlanacağı için mutlu olmaktadır. Bu mutluluk anlayışı Aristo’nun Eudaimonia’sına atıfta bulunmaktadır. Bu teorinin biraz dışsal olması Sen (1979)’in “Faydacılık ve Refahçılık (Utilitarianism and Welfarism)” adlı çalışmasında bu teoriyi tamamlanmak için bazı temel dış koşulların gerekli olduğuna dayandırmasıyla açıklanmaktadır.

- **Anı Yaşamak (Biraz Dışsal):** Anı yaşamak diğer bir deyişle Carpe Diem (Günü Yakala), şu ana yoğunlaşmanın mutluluğu getireceğini savunmaktadır. Anı yaşamak, içinde bulunulan her andan mutlu olmaktan geçmektedir. Bu yaklaşımda geçmiş ve gelecek deneyimler önemsizdir. Yaşanılan anın içinde olup yaşanılan andan mutlu olmak önemlidir, önemli olan şu an’dır.

- **Ütopya (İçsel):** Bu teoriye göre mutluluk asla ulaşılmazdır biz sadece mutluluğa ulaşmayı temenni edebiliriz düşüncesi savunulmaktadır. Ütopyacılı anlayışa göre, mutluluk bu dünyada ulaşılamayacak mükemmel bir hayatın kavramsallaştırmasıdır. Bu teori, mutluluğun ancak ruhani hayatta elde edilebilir olduğunu savunmaktadır. Dünyada bireyler, mutluluğa erişmek için çaba sarf edip dursalar da bu ancak ilahi hayatta yakalanabilecektir.

- **Huzur (Biraz İçsel):** Bu teori sessiz sakin bir hayatın bireyleri mutlu edeceğini savunmaktadır. Bu teori, huzurun olduğu, endişe, acı ve kederin olmadığı bir yaşam sürmeye yönelik anlayışı içermektedir. Bu teoride de içsel tutumlar ön planda olsa da dışsal koşullar da tamamen engellenememektedir. Bu sebeple yaklaşım, biraz içsel bir hâl almaktadır. Rojas oluşturduğu bu ölçeklerle bireylerin değişkenlerden etkilenme durumlarını açıklamaya çalışmıştır. Oluşturulan bu yaklaşımlar, paradoksu açıklamaya yönelik olarak da kullanılmaktadır. Çünkü çalışmanın birinci bölümünde de ele alındığı gibi, gelir artışının mutlak şekilde mutluluğu artırması beklenmektedir. Fakat bu beklentinin gerçekleşmemesi, sebeplerini anlamlandırma isteği oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ele alınan bazı yaklaşımlara yer verilmiştir.

Rojas (2005) Mutluluğun Heterojenliği ve Sonuçlarına Dair Kavramsal Referans Teorisi (A Conceptual-Referent Theory of Happiness Heterogeneity and its Consequences adlı çalışmasında ve Tenaglia (2008) “Mutluluk Teorilerinin Test Edilmesi: Bir Anket Çalışması (Testing Theories on Happiness: A Questionnaire) adlı çalışmasında mutluluğun kişinin kendisine bağlı olduğunu öne sürdükleri için gelirden yaşanacak değişikliklerin de bireylerin mutluluğu üzerinde çok etkili olmayacağını savunmaktadırlar. Fakat realist bir yaklaşımda bu düşüncenin geçerli olması pek mümkün değildir. Çünkü birinci bölümde de ele alındığı gibi, bireyler hayattan belli beklentilere sahiptir.

Bireylerin bu beklentilerin gerçekleşmesi bazen gelire bağlı olmaktadır. Örneğin iyi eğitim almış biri, iyi bir evde yaşama, iyi bir hayat sürme beklentisine sahip olmaktadır. Bu beklentiye karşılayabilmesi için gelirinin yüksek olması gerekmektedir. Bireyin gelirinde yaşanacak düşüşler bu taleplerinin gerçekleşmesinin önüne geçeceği için mutluluğunu negatif etkileyecektir. Özetle mutluluk her zaman bireye bağlı, bireyin hayata bakış açısına göre şekillenen bir olgu değildir. Dışsal

ölçütler de mutluluk üzerinde etkilidir. Bu sebeple mutluluk üzerinde etkili olan dışsal etkenler araştırılmalıdır.

Kavramsal gönderi teorisi, kısaca gelirin bazı kişilerin mutluluğu için çok önemli olduğunu savunurken bazıları içinse gelirleri ne kadar yükselirse yükselsin ya da tam tersi geliri ne kadar azalırsa azalsın mutluluk seviyelerinin değişmediğini ileri sürmektedir. Fakat daha önce de açıklandığı gibi bu her zaman mümkün değildir. Mutluluk salt gelir seviyeleri ile açıklanabilen bir kavram değildir.

Bu kavramın kamu harcamaları açısından ele alındığında da geçerli olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bazıları için kamusal hizmet almak devletin kamu harcaması yapması önemliyken, bazıları kamu harcamaları karşısında mutlu olmayabilmektedir. Buna göre, birey sunulan hizmetten bizzat yararlanabiliyorsa, mutlu olması daha olasıdır. Fakat kendisinin faydalanmadığı bir hizmetten başkasının faydalandığını görmek bireylerin mutsuzluk yaşayabilmesine olanak sağlamaktadır.

Kavramsal Gönderi Teorisine göre kamu harcaması mutluluk ilişkisine bakıldığında bunu tam karşılayan bir ölçüt olmamasına rağmen, kişinin erişebildiği durumlardan memnuniyet duyması gerektiğini söyleyen zevk alma yaklaşımı ile açıklanabilmektedir (Rojas, 2005: 8-9). Çünkü bu kavram, kamu harcamaları sonucu ulaşılabilen her bir mal ve hizmetten memnun olunması gerektiğini ekstra alınan bir hizmetin mutluluğu pozitif etkileyeceğini savunmaktadır.

2.3.4. Daha fazla Gelir Elde Etme Teorisi (Aspirasyon Teorisi)

Bu teori bireylerin daha fazla gelir elde etme isteklerinin olduğunu savunan bir teoridir. Buna göre bireyler daima bir üst kademeye yükselme isteğindedir. Bireylerin talep ve beklentileri de bu doğrultuda hep yüksektir. Bu yaklaşımda ele alınan diğer konu; eğitim ve farkındalık seviyelerinde yaşanan artışlar sonucunda bireylerin hayattan beklenti ve isteklerinin hem artmakta hem de farklılaşmakta olduğudur (Clark ve Oswald, 1996: 361). Çünkü bireyler eğitim seviyesi arttıkça elde edecekleri gelirin artacağına inanmaktadırlar. Bu bağlamda beklentileri ve farkındalık düzeyleri de yükselmektedir.

Aspirasyon teorisine göre mutluluk, taleplerimiz ve bu taleplerin gerçekleşme seviyelerinin arasındaki farkın az olmasına bağlıdır (Frey, 2002: 414). Kişilerin beklenti ve talepleri ne kadar çok gerçekleşirse, mutluluk seviyeleri o kadar yüksek

olmaktadır. Fakat bireyler beklentilerine ulaşamazsa bu kez çok büyük mutsuzluk yaşamaktadır. Bu teoriye göre ayrıca kişiler taleplerini hep bir üst seviyeye taşımaktadır. Bireyler bu konuda doyumsuzdur. İstek ve talepleri her geçen gün artmaktadır. Bu sebeple bireylerin geliri artsa bile bu kez istek ve talep düzeyleri de aynı seviyede artacağı için mutluluk düzeylerinde artış yaşanmamaktadır. Taleplerinin karşılanmaması bireyin mutsuz olmasına yetmektedir.

Bu teoriyi Easterlin de ele almıştır. Easterlin benzer şekilde, gelirden artış yaşandığında insanların isteklerinin gelire bağlı olarak arttığını ve bunun sonucunda eğer istekler karşılanamazsa mutluluğun negatif olarak etkilendiğini savunmaktadır. Easterlin'e göre, gelir artışının ilk dönemlerinde isteklerin karşılanma oranı arttığı için bireylerin mutluluğu başlangıçta artmaktadır. Zamanla beklenti ve talepler yükseldiği için gelir yetersiz kalmakta ve bireyler yeniden mutsuz olmaktadır (Easterlin, 2001: 481). Bu teoride Easterlin ve diğer iktisatçılar istek ve taleplerin sonsuz olduğunu savunmaktadır.

Aspirasyon Teorisine göre, daha fazla gelire sahip olan bireylerin isteklerini gerçekleştirmek için daha çok imkânâ sahip olmaları normaldir. Bunun sonucunda bireylerin sosyal statüleri de elde ettikleri yüksek gelir sayesinde yükselmektedir. Bu sebeple daha yüksek gelir elde etmenin daha sosyal statü ve dolayısıyla daha yüksek mutluluk getirdiğini söylemek mümkündür. Bu yüzden bireyler daha fazla maddi gelir elde etme isteğine sahiptir. Easterlin, ülke içinde maddi artışın yaşanmasıyla bireysel isteklerde de artış olduğunu söylemektedir. Hatta maddi istek artışının yarattığı olumsuz durum ile maddi artış sonucunda yaşanan mutluluk artışının birbirini dengelediğini savunmaktadır (Easterlin, 2001: 480-485). Kısacası bu teori, daha fazla gelir elde edileceğinde beklentilerin yükseleceğini, karşılanan beklentilerin mutluluk düzeyini artıracaklarını savunmaktadır.

Teori kamu harcamaları açısından ele alındığında benzer bir etki olduğunu söylemek mümkündür. Bireyler elde ettikleri mal ve hizmetten daha fazlasını isteme eğiliminde olabilmektedir. Geliri artan bireyler yükselen statüleri ile birlikte taleplerini de artırmaktadır. Devletin başlangıçta bu talebe yönelik mal ve hizmet sunumu yapması mutluluk üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Fakat zamanla statüsü yükselen birey, bu hizmetin yetersiz kaldığı fikrine kapılabilmektedir.

Bir kamu harcaması karşılığında bir hizmetten yararlanan bireyler zamanla bu hizmetin yetersiz olduğunu düşündüğü için daha fazlasını isteme eğilimine girebilmektedir. Bu yüzden mevcut kamu harcaması düzeyi bireyleri mutlu etmeye yetmeyebilmektedir. Bu da Easterlin Paradoksu'nda Ters U'nun negatif kısma geçmeye başladığı evreyi açıklamamıza olanak sağlamaktadır. Çünkü bireyler, aldıkları hizmeti başta hoş karşıladıkları için mutlulukları pozitif etkilenirken, zamanla bu mal ve hizmete olan ulaşım normalleşmektedir ve daha fazlası istenmektedir. Daha fazlasına ulaşmak mümkün olmazsa mutluluk seviyelerinde azalış yaşanmaktadır.

Stutzer (2004) “Bireylerin Mutluluğunda Gelir Beklentilerinin Rolü (The Role of Income Aspirations in Individual Happiness” adlı çalışmasında 1992-1994 yıllarında Leu vd., (1997) tarafından oluşturulan anket verilerini kullanarak İsviçre halkı üzerinde araştırma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda gelir seviyesi 2 katına çıktığında yaşam memnuniyetinin 0,26 azalttığı sonucu elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca gelir aspirasyonu ve kişisel gelir arasındaki farkın çok olmasının mutluluğu 0,290 azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Stutzer, bu çalışmasında yüksek gelir düzeyi beklentisine sahip olmanın mutluluğu negatif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada dikkat çeken bir diğer bulgu, gelir düzeyi düşük olan kişilerin gelir beklentilerinin düşük olduğu, gelir düzeyi yüksek olan kişilerinse gelecekte daha yüksek gelir düzeyi beklentilerinin olduğudur.

Bu bağlamda kamu harcamaları ile mutluluk arasındaki ilişki E7 ülkelerinde U şeklinde bir eğriyle ortaya çıkması anlamlıdır. Çünkü yüksek gelir grubuna sahip ülkelerde, kamu harcamaları başlangıçta bireylerin mutluluğu üzerinde olumlu bir etki yaratmayabilir. Bunun temel nedenlerinden biri bu gruplarda beklentilerin daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bireyler başlangıçta yapılan harcamalarının kendi talep düzeylerini karşılamada yetersiz kaldığını düşünebilmektedir. Özellikle bireylerde harcamaların “verimli” kullanılmadığı ya da harcamaların etkinsiz ve savurgan olduğu ya da harcama düzeylerinin taleplerin karşılanabilecek seviyesinin altında kaldığı algısı varsa bu durum mutluluk düzeylerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Ayrıca kamu harcamalarının artmasına rağmen bireylerin vergi yükünün arttığını hissetmesi kamuya olan memnuniyeti azaltabilmektedir. Ancak belirli bir kamu harcaması seviyesinden sonra bu harcamaların somut faydalarının hissedilmesiyle bireylerin mutluluk seviyeleri yükselmektedir. Bu noktada kamu

harcamaları bireylerin yaşam kalitesine doğrudan katkı sunmaya başlamaktadır. Dolayısıyla U şeklindeki eğri kamu harcamalarının başlangıçta mutluluğu azaltabileceğini belirli bir eşikten sonra bu etkinin tersine dönerek mutluluğu artırabileceğini söylemek mümkün olmaktadır.

2.3.5. Dinamik Duyuşsal Standart Teorisi

Dinamik Duyuşsal Standart Teorisine göre mutlu olmak, bireylerin sosyal hayatlarından bekledikleri olumlu durumların bireysel değişkenlerini içermektedir. Bu teori mutluluk kavramını önemsemekte fakat dışsal faktörleri olumlu olmaları durumunda mutlulukla bağdaştırmaktadır. Sonuç olarak dışsal faktörler olumlu ve pozitifse mutluluğu etkilediği kabul edilmektedir, olumsuz ve negatif faktörler mutluluğu etkilemez düşüncesi savunulmaktadır. Bu teori diğer teorilerin mutluluk anlayışıyla ilgili sorunlu yönlerini ortadan kaldırmak amacıyla öne sürülmüştür.

Dinamik Duyuşsal Standart Teorisi, insanların mutlulukları hakkında yanılabilirliğini söylemektedir. Sonuç olarak birey, gerçekte mutsuz olabilir ama sosyal hayatta dışlanabilirliğini düşündüğü için mutsuzluğunu gizleme eğilimine girebilmektedir. Burada ortaya çıkan soru, “birey mutlu olduğunu iddia ediyorsa gerçekten mutlu mudur?” sorusudur. Bu kavram çalışmanın birinci bölümünde ele alınan, anket yöntemiyle yapılan çalışmaların gerçeği yansıtmayabileceği fikriyle aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Çünkü mutluluk, diğer duygu ve düşüncelerden daha karmaşık bir olgudur. Sadece anlık duyguları değil, genel yaşama hedeflere ve tatmin düzeyine ilişkin değerlendirmeleri de içermektedir. Bu sebeple bireyler mutlu olduklarını düşünmelerine rağmen mutsuz olabilmektedir. Ya da mutsuz olsalar da dışarıya karşı mutluymuş gibi davranabilmektedir (Bremner, 2011: 156-160). Bremner, kişinin mutluluğunun belli standartlara değil, bireysel standartlara bağlı olduğunu bu sebeple mutluluktan kesin şekilde emin olunamayacağını söylemektedir. Bremner ayrıca birine mutlu olup olmadığı sorulduğunda mutlu olduğunu söylerken, gerçekten mutlu olup olmadığı sorulduğunda durup düşünmesinin çok olası olduğunu ileri sürmektedir. Kısaca bireyler mutluluğu üzerinde düşündüklerinde fikirleri değişebilmektedir.

Dinamik duyuşsal standart teorisi, yaşam memnuniyetinin statik diğer deyişle durağan olmadığı dinamik olduğunu savunmaktadır. Kısacası her duygu durumu için mutluluk standartları değişmektedir (Bremner, 2011: 164). Bu sebeple mutluluk kişiden kişiye, olaydan olaya değişen bir duygu durumudur. Çünkü mutluluğun bir

standartının olması durumunda, herkesin her durumda aynı şekilde ve aynı seviyede mutlu olmasının beklenmesi gerekmektedir. Bu da çalışmada, üzerine araştırma yapılan ülkelerin kategori halinde incelenmesini açıklamaktadır. Çünkü mutluluk, olaydan olaya değişebildiği gibi ülkeden ülkeye de değişmektedir.

Çalışmada ele alındığı gibi kamu harcaması bazı ülkeleri mutlu edebilirken, bazı ülkelerde tam tersi başlangıçta mutsuzluğun artmasına neden olabilmektedir. Çünkü düşük seviyelerdeki kamu harcamaları bireylerin mutsuz olmasına yol açmaktadır. Harcamalar belli düzeyin üzerine çıktığında mutluluk artmaya başlar. Bu da kamu harcamalarının miktarının değil etkinliğinin ve yöneldiği alanların belirleyici olmasıyla ilgilidir. Mutluluk kesin standartlara bağlı bir duygu değildir. Bu sebeple mutluluğu artıran ekonomik faktörlerin iyi analiz edilip, buna yönelik politikaların varlığı önem kazanmaktadır.

Bremner (2011), “Mutluluk Teorileri: Mutluluğun Kökenleri ve Güncel Kavrayışımız Üzerine (Theories of Happiness on the Origins of Happiness and Our Contemporary Conception)” adlı çalışmasında bireysel mutluluk standartlarını üç farklı karşılaştırma ile ele almaktadır. Buna göre, ilki, bireylerin arasındaki standart farkıdır. Özetle bazı bireylerin mutlu olmak için standardı daha düşükken bazılarının oldukça yüksek olabilmektedir. İkincisi kişinin kendi yaşamı içinde standartlarının değişmesi olarak ele alınmaktadır. Birey geçmişte daha düşük standartlara sahipken zaman içinde standartları yükselebilmektedir. Bu da mutluluk seviyelerini etkilemektedir. Üçüncüsü bireyin standardının farklı durumlarla karşılaşması sonucu değişmesidir. Standart seviyeleri değiştikçe mutluluk seviyeleri de değişmektedir. Bu üç görüşte de sabit ve değişmeyen bir standart olmadığı savunulmaktadır. Kısaca Bremner, yaşamdan beklenen standartların esnek olduğu, bu yüzden kolayca değişebildiği fikrini savunmaktadır. Bu görüşe göre, standartlar kısa ve uzun vadede, koşullar değiştiğinde değişebilmektedir, bu sebeple dinamik bir yapıya sahiptir.

Bu teori kamu harcamaları açısından ele alındığında, benzer bir durumu söylemek mümkündür. Çünkü her hizmetin bireyleri aynı derecede ve aynı şekilde etkilediğini söylemek mümkün değildir. Hatta Dinamik Duyuşsal Teoriye göre, şu an bireyi mutlu eden bir durum ilerde mutsuz olmasına da neden olabilmektedir. Bu sebeple bugün yapılan kamu harcamasından mutlu olan bireyler, ilerleyen süreçlerde bu mal ve hizmetlerin sunulmasından dolayı mutlu olmayabilmektedir. Çünkü bireylerin istek ve ihtiyaçları dinamiktir. Standartlar kısa ya da uzun süreçler içinde

bile değişebileceği için, var olan politika ve harcamalar bu doğrultuda sürekli güncel tutulmalıdır. Bugün bireyleri mutlu eden bir kamu hizmeti gelecekte bireyleri mutlu etmeyebilir bu yüzden devlet bu konuda esnek politikalar yürütmelidir.

2.3.6. Duyusal Durum Teorisi

Duyusal Durum Teorisi, bireylerin genel duygusal durumunun mutluluğunu etkilediğini savunmaktadır. Bu yönüyle kavramsal gönderi teorisinden farklılaşmaktadır. Bu teoriye göre, bireylerin mutluluğu ruh halleri ve duygu durumlarına bağlı olarak değişmektedir. Kişinin kendine bağlı duygu durumu ve içinde bulunduğu ruh hali mutlu olup olmamasında etkilidir. Öznel iyi oluş kavramı ve duygusal durum teorisi birbirine yakın iki duygu durumunu göstermektedir. Bu kavramda mutluluk kişinin genel duygu durumundan etkilenmektedir (Haybron, 2003: 20-21). Bu teori bireylerin mutluluklarını içinde bulundukları duygusal durumlara bağlamaktadır. Bu teori bir nevi mutluluğu kişinin kendi elinde olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple yaşanan olumsuz durumları atlatmanın kişinin kendi elinde olduğu savunulmaktadır.

Bu teori, diğerlerine göre daha yüksek seviyede psikolojik derinliğe önem vermektedir. Çünkü teori, mutluluğu yzeyssel ve hazzcı bir noktadan değerlendirmenin doğru olmadığını savunmaktadır. Çünkü özellikle hazzcı yaklaşım, duygular üzerinde daha sığ etkilere sahiptir. Bu sebeple daha geçicidir (Haybron, 2003: 20-21). Fakat mutluluk içinde bulunduğumuz duygu durumlarından etkilenmektedir. Bu sebeple daha kalıcı bir durumdur, hazz gibi gelip geçici değildir. Mutluluk bu anlamda daha uzun etkilere sahip bir duygudur. Bu teorinin diğer teorilerden farkı, mutluluk duygusuna bireylerin ruh halinin de eklenmesi ve mutluluğa daha derinlikli anlamlar kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Diğer teoriler nispeten daha yüzeyseldir ve duyguları daha gelip geçici olarak kabul etmektedir. Bu teori daha çok psikolojik iyi oluş haline değinse de kamu harcamaları ile ilişkisi şu şekilde anlaşılabilir. Kamu harcamaları yapıldığında, bireylerin hayat standartları artmaktadır. Hayat standardı yükselen bireyler duygu durumlarında pozitif hislere kapılmaktadır. Kısaca artan kamu harcamaları yaşam standartlarında iyileşmeye yol açarak, bireylerin iyi bir psikolojiye ulaşmasını da sağlamaktadır.

2.3.7. Hedonistik Teori

Hedonizm, Aristippos ve Epikür tarafından geliştirilmiş felsefi bir akımdır. Temelini hazzı dayandırmaktadır ve yaşamın amacını acıdan kaçmak ve haz peşinde koşmak olarak açıklamaktadır (Akgül, 2021: 57).

Hedonistik teorilere göre, mutluluk acıya karşı haz dengesi olarak tanımlanmaktadır. Burada ele alınan hedonizm, felsefede ele alınan hedonizmden farklıdır. Hedonizm iki temel başlıkta ele alınabilmektedir. Bunlardan ilki, etik hedonizm'e aittir ve bireyler hazzın peşinde koşmalıdır. Etik hedonistler, hazzı aranmaya değer bir duygu olarak tanımlamaktadır. İkinci teori psikolojik hedonizmdir. Psikolojik hedonizmde insanların peşinde koştuğu tek şeyin haz olduğunu ileri sürmektedir. Her iki teori de günümüzde geçerliliğini sürdürmemektedir (Bremner, 2011: 98-99). Bu iki teori de hazzı ve hazzın bireylere hissettirdiği duygulara odaklanmaktadır. Kısaca mutluluğu hazzı bağlamaktadır. Bu teoride haz aranmaya değer bir duygu durumudur. Bu sebeple bireylerin haz duygusunun değerini bilmeleri gerektiği savunulmaktadır.

Daniel Haybron, haz teorilerini üç farklı kategoride ele almaktadır. Bu kategorilere ayırırken Lawrence Sumner ve Fred Feldman'dan etkilenmektedir. Lawrence Sumner, içsel (intrinsik) ve dışsal (extrinsik) olmak üzere hazzı ikiye ayırmaktadır. İçsel haz, çözümlenemeyen bir hisken, dışsal haz belli hislere karşı kişinin tutumunun o deneyimin haz dolu olmasını sağlayan şey olduğunu savunmaktadır. Bu teorilerde hangi haz türü olursa olsun, bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorun, haz ve acının kişinin mutluluğunu belirlemede etkili olmadığının düşünülmesidir (Bremner, 2011: 99). Çünkü insanların mutluluğunun ya da mutsuzluğunun sadece hazzı ya da acıya indirgenmesi doğru değildir. Çünkü kişi acı içinde olsa bile kendini mutlu olarak tanımlayabilmektedir. Bunun ne kadar geçerli olduğu kısaca kişinin acı içinde olsa bile kendini mutlu olarak tanımlamasının geçerliliği tartışma konusudur.

Hedonistik teorilerde ikinci bir sorun şudur; mutlu olmak için gerekli haz seviyesinin kaç olduğu belirsizdir. Örneğin yüzde kaç haz sonucu birey kendini mutlu olarak tanımlamaktadır? Bu soruların kesin bir cevabını vermek mümkün değildir (Bremner, 2011: 100). Burada Esterlin paradoksunda da olduğu gibi eşik sorunu vardır. Kısacası, "haz mutluluğu artırır mı, artırırsa hangi noktadan sonra ya da nereye kadar artırır?" soruları ortaya çıkmaktadır. Çünkü haz eşiği kişiden kişiye ya da

durumdan duruma göre değişmektedir. Özetle bireylerin haz duyduğu durumlar dahi bu duydukları hazzın seviyesi de değişmektedir. Örneğin bir birey, bilgisayar oyunu oynamanın hazzını artırdığını savunabilmektedir. Bu durumda haz seviyesi maksimuma çıkabilmektedir. Fakat başka bir bireyin bilgisayarda oyun oynadığında mutluluk düzeyi artsa da haz seviyesinin çok yükselmesi mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla duyulan haz kişiden kişiye değişmektedir. Kamu harcamaları ve hedonistik ilişki ele alındığında, bireylerin yapılan harcamalardan haz duyması sonucu mutluluk seviyelerinde artış yaşanması olarak değerlendirme yapmak mümkündür.

2.3.8. Hayat Doyumu Teorisi

Bu teori bireyin hayatıyla ilgili memnuniyet ve tatmin hissi olarak tanımlanmaktadır. Teoriye göre, bireyin mutluluğu hayattan beklentilerinin karşılamasına bağlı olarak değişmektedir. Birey, sağlık, kariyer, gelir gibi konularda kendisi hakkında pozitif değerlendirme yaparsa bu kişi mutlu olarak kabul edilmektedir. Kısaca mutluluk öznel değerlendirmelere dayanmakta, birey elde ettiği hayat doyumundan memnunsa kendini mutlu olarak tanımlayabilmektedir. Burada ölçüt, bireyin içinde bulunduğu durumlardan, statülerden doyum sağlayıp sağlayamamasıdır.

Bireylerin kendi hayatları için belli hedefler ve standartları olduğu açık bir gerçektir. Bireyler bu hedeflerin ve standartlarının gerçekleşmesini arzu etmektedir. Teori, bu hedef ve standartlara ulaşan bireyin mutlu olduğunu savunmaktadır. Fakat bu teorinin de sorunları bulunmaktadır. Çünkü hayattaki tüm hedef ve standartlarına ulaşmış biri kesin olarak mutludur demek yanlış olacaktır. Birey hayattaki tüm beklentilerine ulaşsa da mutlu olmayabilmektedir. Ya da bireyler isteklerine ulaştıktan sonra kısa süreli bir mutluluk yaşasalar da zamanla bu mutluluk azalabilmekte ya da tamamen yok olabilmektedir (Bremner, 2011: 102-104). Bremner bunu anne olma örneği ile açıklamaktadır. Örneğin bir kadın anne olmayı hayatının merkezine koymuş olabilir ve anne olduğunda kısa süreli mutlu olabilirken daha sonrasında hayatının en büyük arzusuna ulaşsa da çeşitli sebeplerle mutsuzluk yaşayabilmektedir. Kısaca isteklere ve arzulara ulaşmak mutluluğu kesin olarak getirmeyebilmektedir.

Yapılan bazı çalışmalarda bireylerin hayat doyumunu ve mutluluğu farklı tanımladıkları da görülmektedir. Buna yönelik olarak çalışma yürüten Glatzer (1991) “Sanayileşmiş Ülkelerde Yaşam Kalitesi: Batı Almanya Örneği (Quality of Life in Advanced Industrialized Countries: The Case of West Germany) adlı çalışmada

kendilerini tatmin olmuş olarak tanımlayan bireylerin yüzde 42 ile yüzde 49'unun kendini depresif hissettiğini aynı zamanda kendini tamamen tatmin olmuş hisseden kişilerin yüzde 6 ile yüzde 7'sinin kendisini mutsuz olarak tanımladığını bildirmiştir (Bremner, 2011: 104). Kısacası, hayattaki hedefleri doğrultusunda tatmin olan biri de mutsuz olabilmektedir. Tatmin düzeyinin yüksek olması bireyin mutlu olduğunu göstermemektedir.

Mutluluk üzerine çalışmalar yapan başka bilim insanları da vardır. Örneğin Daniel Haybron'un mutluluk teorisine göre, kendi ruh halimizi anlama konusunda eksik bir zihne sahibizdir. Sonuç olarak mutluluğumuz hakkında yanılmamız çok olasıdır. Kendimizi mutlu sanırken aslında mutsuz olmamız çok olasıdır. Bu düşüncenin tam tersi olarak Von Wright (1963) birey kendini mutlu olarak tanımlıyorsa; mutludur teorisini desteklemektedir. Jonathan Freedman (1978) da benzer şekilde, birey kendini mutlu hissediyorsa, mutludur teorisini savunmaktadır (Freedman, 1978: 115; Bremner, 2011: 106). Bu teoriler bize, yaşamı değerlendirirken mutluluk yargısının kişiden kişiye değiştiğini göstermektedir. Mutluluk bazılarına göre, mutlu olmakken, bazıları mutlu yaşamak, bazıları yaşadığı hayatla mutlu olmak gibi çeşitli şekillerde tanım yapmaktadır.

Yapılan çalışmalarda mutluluğun farklı şekillerde tanımlandığı ve değerlendirildiği görülmektedir. Bu durum, mutluluğa dair bakış açılarındaki farklılıklardan ve kavramın çok boyutlu yapısından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, literatürde yer alan teori ve yaklaşımlara yer vermek söz konusu farklılıkları anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda çalışmada mutluluk kavramına yönelik çeşitli kurumsal yaklaşımlar ele alınmıştır.

Easterlin'in bulguları zamanla gelirin artmasına rağmen mutluluk seviyesinin artmadığını; aksine belirli bir eşikten sonra negatif olarak etkilendiğini göstermektedir. Bu sonuç, çalışmanın ilk bölümünde ele alınan Neoklasik İktisadın "gelir ne kadar artarsa mutluluk da o kadar artar" yönündeki savını geçersiz kılmıştır. Dolayısıyla bireyler belirli bir gelir seviyesinden sonra ne kadar gelir elde ederse etsin, mutluluk seviyeleri pozitif olarak etkilenmemektedir. Hatta aksine bu etki olumsuz olabilmektedir.

Bu noktada Easterlin Paradoksu'nun nedenlerini açıklamak üzere literatürde çeşitli kuramsal görüşler oluşmaya başlamıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Easterlin

Paradoksu'nu açıklamaya yönelik ortaya atılan bu teorik görüşlere de yer verilmiştir. Fakat çalışmada yapılan analiz gelir ve mutluluk ilişkisini değil, kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu analiz Easterlin Paradoksu çerçevesinde, Kuznets Eğrisi Modeli kullanılarak yapılmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde öncelikle Kuznets Eğrisi ele alınmış, sonrasında Easterlin Paradoksu incelenmiştir. Son olarak paradoksu açıklamaya yönelik görüşlere yer verilmiştir. Çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılan Panel Veri Analizi çalışmanın üçüncü bölümünde yer almaktadır.

3. BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE MUTLULUK İLİŞKİSİ G20, G8 VE E7 ÜLKELERİ ÜZERİNE UYGULAMALAR

Üçüncü bölümde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin panel veri analizi yapılmaktadır. Bu anlamda üçüncü bölümde G20, G8 ve E7 ülkelerin her biri için analizler ayrı ayrı gerçekleştirilmekte ve ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Ülkeleri ayrı veri setleri olarak ayırmadaki amaç hem farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin analizini yapmak hem de farklı düzeylerdeki ülkelerde ters U şeklinde eğrinin oluşup oluşmayacağını test etmektedir. . Çalışmanın birinci bölümünde konuya giriş yapmak ve harcama ve mutluluk arasındaki ilişkinin anlamlandırılmasını sağlamak amacıyla Davranışsal İktisat ve geçmişten günümüze iktisat ve psikoloji ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde Easterlin Paradoksu incelenmiştir farklı bir perspektiften ele alınmaktadır. Çünkü Easterlin Paradoksu temelde matematiksel bir hesaplama dayanamamaktadır. Bu sebeple ekonometrik bir modele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda literatürde Easterlin Paradoksu'nun Kuznets Eğrisi Modeli ile birleştirilerek ele alındığı ve panel veri analizi yöntemiyle analizinin yapıldığı çalışma bulunmamaktadır. Bu sebebiyle çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle Easterlin Paradoksu'nun tanıtılması amaçlanmış ve önce paradoks, daha sonra paradoksa karşı geliştirilen teoriler ikinci bölümde yer almıştır. Üçüncü bölümde Easterlin Paradoksu'nun Kuznets Eğrisi Modeline uyarlanmış hali üzerinden Panel Veri analizi yapılmaktadır. Kuznets Eğrisi modelinin paradoksa uyarlanması yönüyle çalışma, literatürden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın literatüre farklı bir bakış açısı kazandıracağı değerlendirilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere yetişebilmek gelişmiş ülke kategorisinde olabilmek için politika uygularken daha dikkatsiz davranabilmektedir. Bu sebeple uygulanan politikalar ve yapılan kamu harcamaları yetersiz kalabilmekte bu sebeple ülkenin mutluluğu da etkilenebilmektedir. Çünkü günümüzde gelişmiş ülkelerde sadece ekonomik ve demografik politikalar değil, öznel iyi oluş politikaları da yürütülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler, ekonomik ve sosyal iyi oluşun yanı sıra vatandaşlarının duygu durumlarının iyi olmasını da önemsemektedir. Bu bağlamda uygulanan politikalar benzer olsa da sonuçlar farklılaşabilmektedir ve ayrı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerde analiz yapmak önem kazanmaktadır.

3.1. KAMU HARCAMALARI VE MUTLULUK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Kamu harcamaları bir ülke içinde, devletin çeşitli amaçlar doğrultusunda mal ve hizmet sunumu için yapmış olduğu harcamalardır. Devlet yapmış olduğu kamu harcamalarını; halktan topladığı vergiler yoluyla (Gökbunar ve Çetin, 2010: 100) ya da borçlanma yoluyla elde ettiği gelirler ile finanse etmektedir. Devlet vergi aracılığıyla ya da borçlanma yoluyla elde ettiği gelirleri kamu harcamaları yoluyla mal ve hizmet sunumu amacıyla kullanmaktadır. Kamu harcamaları vasıtasıyla devlet, mal ve hizmet sunumu yapmasının yanı sıra piyasaya müdahale etmektedir. Devletin piyasaya müdahale etmesi fikri Merkantilist iktisadi düşüncede görülmeye başlanmıştır.

Merkantilist iktisadi düşüncede ticaretin önemine odaklanılmaktadır. Merkantilizmin egemen olduğu 1500 ile 1800 yıllar arasında coğrafi keşiflerle keşfedilen ticaret yolları, sömürgecilik faaliyetlerinin yaygınlaşmasına neden olmuş, zenginlik altın ve değerli madenler ile ölçülür hale gelmiştir. Bu sebeple bu servet unsurlarını biriktirmek bir amaç haline gelmiş, ihracatın azaltılması, ithalatın artırılması temel hedef olarak belirlenmiştir. Bunun yolu güçlü bir devlete ve askeri güce sahip olmaya dayanmaktadır (Galbraith, 1987: 39; Bocutoğlu, 2012: 17-20). Bu düşünce yapısıyla birlikte devletin güçlü bir yapıya sahip olması gerektiği fikri kabul görmeye başlamıştır.

18. yüzyılın sonlarında Adam Smith, iktisat tarihine farklı perspektif kazandırmıştır. Smith'e göre, birey çıkarlarını düşündüğünde refahı maksimize olmakta ve böylece toplumun genel refahı da en yüksek değere ulaşmaktadır. Bu sebeple devlet piyasaya müdahale etmemelidir. Çünkü uzun vadede piyasa, görünmez el yoluyla kendiliğinden dengeye gelmektedir. Smith, devletin piyasa içinde kısıtlı bir şekilde var olmasını savunmaktadır. Buna göre milli savunma, diplomasi, iç güvenlik ve adaletin sağlanması, piyasaya bırakıldığında devlet başarısız olmaktadır. Dolayısıyla mal ve hizmetlerin sunumu gibi konularda devletin müdahalesi/ varlığı gereklidir (Gül, 2006: 28-29). Kısaca Smith, devletin varlığını topyekûn reddetmeyerek, devlete kısıtlı bir müdahale alanı öngörmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla birlikte devletin müdahalecilik politikalarında değişimler meydana gelmiştir. Savaş sonrası ülkelerin savaş nedeniyle aldıkları dış borçların ödenmesi, hasar alan ülkelerin yeniden düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bu dönemde kamu harcamalarında azalışlar yaşanmıştır

(Aktan ve Özkıvrak, 2008: 88). Devletler bu dönemde bütçelerini daha çok zorunlu harcamalar için ayırmıştır. Çünkü bu dönemde devletlerin asıl amacı, savaş dolayısıyla hasar gören ülkelerinin yeniden toparlanmasını sağlamak olmuştur.

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonucunda işsizlik had safhaya ulaşmıştır. Bu dönemde Keynes kamu harcamalarının artırılması, işsiz bireyler için harcama yapılması gerektiğini savunmaktadır. Keynes, Smith'in aksine ekonominin kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini ve devletin piyasaya müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. Keynes, bunun için devletin etkin maliye politikaları uygulanması gerektiğini öne sürmektedir (Berend, 2011: 98). Bu süreçten sonra özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın da yaşanmasıyla birlikte devletin piyasaya maliye politikası araçlarıyla müdahale etmesi gerektiği düşüncesi daha fazla kabul görmeye başlanmıştır. Devlet, çeşitli araçları yoluyla piyasaya müdahale etmektedir.

İktisadi düşünce tarihi içinde “Devletin piyasaya müdahalesi gerekli midir? Devletin piyasa içindeki büyüklüğü ne olmalıdır?” gibi sorular ortaya çıkmıştır. Davranışsal iktisadın da gelişmesiyle birlikte bu sorulara “Devlet müdahale yoluyla bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olabilir mi?” sorusu da eklenmiştir. Bu soruların yanıtları henüz net olarak bulunabilmiş değildir. Halen devletin piyasa içindeki büyüklüğü ve müdahaleciliğine ilişkin farklı görüşler ve tartışmalar mevcuttur. Kamu harcamaları devlet bütçesi yoluyla sağlanan harcamalardır. Bütçede mali kaynaklar vatandaşların talepleri doğrultusunda harcama olarak gerçekleştirilmektedir. Kısaca devlet, halktan topladığı vergiler yoluyla elde ettiği gelirleri halkın istek ve talepleri doğrultusunda kamu harcamaları yaparak halka geri vermektedir. Bu sebeple devletin harcama yoluyla bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olup olmayacağı sorusu akıllara gelmektedir.

Önceki bölümlerde ele alındığı gibi literatürdeki bazı çalışmalar, kamu politikalarının belirlenmesinde ülke vatandaşlarının mutluluğunun göz önüne alınmasının kamu tercihleri üzerinde etkili olabileceği fikrini ele almaktadır. Buna göre kamu harcamaları ve mutluluk arasında bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi etkin kamu politikaları yürütmek açısından önem arz etmektedir.

Çalışma gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi değil, kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bunun için Easterlin Paradoksu'ndaki “gelir” değişkeninin yerine “kamu harcamaları” değişkeni kullanılmıştır. Kullanılan

matematiksel model Kuznets Eğrisi Modeli'dir. Literatüre bakıldığında kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisini Easterlin Paradoksu perspektifinden ve Kuznets Eğrisi Modeli kullanarak inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Çalışmada sadece kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi araştırılmamakta aynı zamanda Easterlin Paradoksu da kamu harcamaları bağlamında test edilmektedir.

3.1.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı kamu maliyesi araçlarından olan kamu harcamalarının mutluluk üzerinde bıraktığı etkilerin ölçülmesidir. Kamu harcamalarının mutluluk üzerinde bıraktığı etkinin negatif ya da pozitif mi olduğu, bıraktığı negatif ya da pozitif etkinin etkinin sürekli olup olmadığının tespit edilmesi, kamu harcamalarına yönelik politikaların etkin şekilde yürütülebilmesi açısından önemlidir.

Kamu maliyesi araçlarından olan kamu harcamaları, vergiler ya da borçlanma yoluyla finanse edildiği için bu harcamaların etkin şekilde yapılması, doğru harcamalar ve halkın ihtiyaçlarına yönelik mal ve hizmet sunumları yapmak etkinliğin sağlanması açısından önemli hale gelmektedir. Bu sebeple kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkilerini araştırmak gerekmektedir. Mutluluğu etkileyen diğer birçok sosyo-ekonomik, demografik değişken olsa da çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarında söz konusu değişkenlerin (kamu harcaması, enflasyon ve dışa açıklık) mutluluk üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Modele dâhil edilmeyen değişkenler hata terimi içerisinde yer almaktadır.

Kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin incelendiği bu çalışmada elde edilecek bulgular; bu alanda yürütülecek araştırmalara ve devlet eliyle uygulanacak etkin politikaların belirlenmesinde fayda sağlayabilmesi açısından önemlidir. Literatürde, kamu harcamalarının mutluluk üzerine etkilerini, bu denli geniş ülke örneğiyle ve paradoksla birleştirerek inceleyen çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmada kamu maliyesi araçlarından kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi incelenirken gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı yapılmıştır. Bu doğrultuda veri seti G20, G8 ve E7 (Emerging 7; Gelişmekte olan 7) ülkeleri için oluşturulmuştur. Bu veri seti ayrımının yapılma amacı ülkeler arasında kamu harcamalarına verilen tepki farkının olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca kamu harcamalarının mahiyeti itibariyle nerede kullanıldığı da mutluluk üzerinde bıraktığı etkinin farklılaşmasına yol

açmaktadır. Örneğin eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlara yapılan harcamaların mutluluğu artırması beklenirken borçlanma giderleri için yapılan kamu harcamaları bireylerin mutluluğunu negatif şekilde etkileyebileceği düşünülmektedir. Fakat çalışmada veri seti olarak geniş bir ülke seti kullanılması ve yıl aralığının uzun olması sebebiyle kamu harcamalarının eğitim, sağlık ya da başka harcamalar bakımından ayrıştırılarak ayrı analizinin yapılması mümkün olmamaktadır.

3.1.2. Veri Seti ve Dönemi

Araştırmada modelin veri seti oluşturulurken, literatürde yapılan diğer çalışmalar da dikkate alınmıştır. Araştırmada temel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları üzerinde çalışma yapmak amaçlandığı için ülke grupları bu doğrultuda belirlenmiştir. Bu bağlamda ülkeler, gelişmiş ülkeleri kapsayan G20 ve G8 ülkeleri ile gelişmekte olan ülkeleri kapsayan E7 ülkelerinden oluşmaktadır. G20 ülkeleri; Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, İtalya, Japonya, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşmaktadır. Bu gruptaki tüm ülkelerin GSYİH içindeki kamu harcamaları miktarı, mutluluk, enflasyon ve dışa açıklık verileri mevcut olduğu için tüm ülkeler araştırmaya dâhil edilmiştir. G8 ülke grubu: Almanya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada'dan oluşmaktadır. Bu gruptaki tüm ülkeler de çalışmaya eksiksiz eklenmiştir. E7 ülkeleri diğer deyişle Gelişmekte Olan 7 (Emerging 7) ülke grubunda: Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye vardır. Tüm ülkelerin veri setleri var olduğu için, araştırmada E7 içindeki tüm ülkelere yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılan değişkenlerin verileri yıllık verilerden oluşmakta 2005-2019 yılları arasında kesintisiz veri setini kapsamaktadır. Mutluluk verileri; Our World in Data verilerinden, kamu harcamaları, enflasyon ve dışa açıklık verileri Country Economy ve IMF (International Monetary Fund)'den alınarak oluşturulmuştur. Modelde Mutluluk bağımlı değişken olarak kullanılırken, kamu harcamaları bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bağımlı değişken, bağımsız değişkende meydana gelen farklılıktan etkilenen değişkene verilen addır. Bağımsız değişken ortaya çıkan durumlardan etkilenmemektedir. Bu bağlamda çalışmanın daha güçlü ve daha tutarlı sonuçlar verip vermeyeceğini incelemek amacıyla denkleme Enflasyon ve Dışa açıklık (ticaret) verileri kontrol değişken olarak eklenmiştir. Kontrol değişkenler bağımlı

değişken üzerinde etki edebilecek değişkenler olarak ifade edilebilmektedir. Verilerin analizi, Eviwews ve Stata 14 Programları kullanılarak yapılmıştır.

Çalışma oluşturulurken kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi araştıran literatür incelenmiş ve çalışmanın amacını en iyi yansıtacak değişkenler seçilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmada eklenen kontrol değişkenlerin verileri de (Enflasyon ve dışa açıklık) 2005-2019 yıllarını kapsamaktadır. Modelin yüksek değerler içermesinden ve yarı logaritmik bir model olmasından dolayı, spesifikasyon hatasının önlenmesi amacıyla kamu harcaması karesi verisinin logaritmik değerleri alınmıştır. Çalışmanın değişkenleri Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Çalışmanın Değişkenleri

Değişken
Kamu Harcaması
Kamu Harcamasının Karesi
Mutluluk
Enflasyon
Dışa açıklık (ticaret)

Modelde kullanılan değişkenler yukarıda yer alan Tablo 9’da gösterilmektedir. Öncelikle, modelde bağımsız değişken olarak yer alan kamu harcaması çalışmanın esas araştırmasını içermektedir. Modelde ayrıca Kuznets Eğrisi Modelinden yararlanıldığı için kamu harcamalarının karesi değişkeni de yer almaktadır.

Oluşturulan modellerin matematiksel gösterimi şu şekildedir:

G20 ülke grubu için:

$$y = \alpha_i + \beta_1 x + \beta_2 x^2 + \beta_3 x + \beta_4 x + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

G8 ülke grubu için:

$$y = \alpha_i + \beta_1 x + \beta_2 x^2 + \beta_3 x + \beta_4 x + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

E7 ülke grubu için:

$$y = \alpha_i + \beta_1 x + \beta_2 x^2 + \beta_3 x + \beta_4 x + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

G20 ülke grupları için, y değişkeni mutluluğu, β_1 kamu harcamaları değişkenini göstermektedir. $\beta_2 x^2$ değişkeni kamu harcamalarının karesini göstermektedir. E7 ülke grubu için y değişkeni mutluluğu, β_1 kamu harcamaları değişkenini göstermektedir. $\beta_2 x^2$ değişkeni kamu harcamalarının karesini göstermektedir. G7 ülke grubu için, y değişkeni mutluluğu, β_1 kamu harcamaları değişkenini göstermektedir. $\beta_2 x^2$ değişkeni kamu harcamalarının karesini göstermektedir. G20 ülke grupları için $\beta_3 x$ Enflasyon değişkenini, $\beta_4 x$ dışa açıklık değişkenini göstermektedir. ε_{it} modelin hata terimlerini göstermektedir. E7 ülke grubu için $\beta_3 x$ Enflasyon değişkenini, $\beta_4 x$ dışa açıklık değişkenini göstermektedir. ε_{it} modelin hata terimlerini göstermektedir. G7 ülke grubu için $\beta_3 x$ Enflasyon değişkenini, $\beta_4 x$ dışa açıklık değişkenini göstermektedir. ε_{it} modelin hata terimlerini göstermektedir.

Modelin Ekonometrik gösterimi şu şekildedir:

$$\sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{ij} \Delta HAPPY_{i,t-1} = C + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{ij} \Delta LNEXP_{i,t} + \sum_{j=0}^{q_i} \delta_{ij} \Delta LNEXP_{i,t}^2 + \sum_{j=0}^{q_i} \varphi_{ij} \Delta ENF_{i,t} + \sum_{j=0}^{q_i} \varphi_{ij} \Delta TRADE_{i,t} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Bu denklemde, sol tarafta kalan kısım bağımlı değişkeni ifade etmektedir. Denklemin sağ tarafında ise Δ ilk farkı, LN serilerin logaritmasını, ε_{it} her bir birim için sıfır ortalamaya ve sabit varyansa sahip hata terimlerini göstermektedir. i , kesiti, t dönemi ifade etmektedir. Panel veri analizlerinde bağımlı değişkeni tahmin ederken değişkenlerin bağımlı değişkeni etkilemesine rağmen ölçülmesi ya da bu değişkenlerin modele eklenmesi mümkün olmamaktadır. Model tahmin edilirken kullanılmayan ya da öngörülemeyen bu değişkenler hata terimi gösterimi içinde yer almaktadır.

3.1.3. Panel Veri Model Yöntemlerinin Belirlenmesi ve Uygulama

Panel Veri Analizine yönelik yapılan uygulamalarda üç temel yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımlar, rastgele model, sabit etkiler modeli ve havuzlanmış panel veri modellerinden oluşmaktadır. Oluşturulan modele hangi yaklaşımın uygun olduğunun belirlenmesi için testler kullanılmaktadır.

Panel veri modelleri kapsadığı dönem sayısına bağlı olarak mikro ve makro olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu anlamda (Baltagi, 2021: 1-5), 20 döneme kadar olan panelleri mikro paneller, 20 dönemden fazla olan panelleri makro paneller olarak değerlendirmektedir. Baltagi (2013) mikro panellerde serilerin durağanlık

sağlamasının zorunlu olmadığını belirtmekte ve makro panellerde seriler için kesin olarak durağanlık sağlaması gerektiğini belirtmektedir.

Bu araştırmada dönem sayısı 15 olduğu için, oluşturulan model mikro panel kapsamındadır. Fakat kapsadığı veri seti büyüklüğü sebebiyle durağanlık testi uygulanması daha doğru sonuç elde etmek amacıyla kullanılmıştır. Yapılacak olan testler de bu sebeple mikro panel varsayımları ile gerçekleştirilmektedir.

Panel veri analizi yapılırken öncelikle tanımlayıcı istatistiklere yer verilmektedir. Analizde daha sonra sırayla Korelasyon Matrisi, Tanımlayıcı İstatistikler, VIF, Değişen Varyans Testi, Otokorelasyon, Yatay Kesit Bağımlılığı, Birim kök Testi, Hausman ve son olarak Dricoll-Kraay testi yapılmaktadır. Bu testler her bir ülke grubu için ayrı ayrı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca G8 ve E7 ülkeleri için Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS-Generalized Last Squares) testi çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu model doğrusal olarak kurulan bir regresyon modelinde bilinmeyen parametreleri de tahmin etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu yöntem, En küçük kareler yöntemiyle kıyaslandığında, hataları sonuç elde etme riskimin azaltılmasını sağlamaktadır. GLS tahmincisi asimptotik olarak normaldir.

3.2. G20 ÜLKELERİ İÇİN BULGULAR

Kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişki öncelikle G20 ülkeleri için incelenmektedir. G20 ülkeleri; Avustralya, Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Kore, Güney Afrika, Kanada, Fransa, Almanya, Hindistan, , İtalya, Japonya, Meksika, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşmaktadır. Bu grupta bulunan tüm ülkelerin verileri mevcut olduğu için tüm ülkeler analize dâhil edilmiştir.

3.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler bir veri setinde, veriler hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla kullanılan istatistiksel yöntemlerdir. Tanımlayıcı istatistikler analizde veri setini anlamamıza yarayan temel bir adımdır (Gujarati & Porter, 2009: 531). Çalışmanın tanımlayıcı istatistik tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 10. G20 Ülkeleri için Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma	Skewness	Kurtosis
Mutluluk	3.3	7.9	6.196	0.872	-0.532	2.735
Kamu Harcamaları	2.778	4.09	3.557	0.307	-0.582	2.899
Kamu Harcamaları Karesi	7.718	16.763	12.752	2.133	-0.376	2.683
Dışa Açıklık	3.095	5.113	3.918	0.409	0.631	4.222
Enflasyon	0.037	3.487	1.798	0.789	-0.223	2.539

G20 ülkeleri için oluşturulan tanımlayıcı istatistikler tablosuna göre, minimum değerler, enflasyon ve kamu harcamalarında gerçekleşmişken, maksimum değerler kamu harcamasının karesinde gözlemlenmiştir. Standart hata değerleri birbirlerine yakinken çarpıklık ve basıklık değerlerini gösteren Skewness ve Kurtosis test istatistikleri de birbirlerine yakın düzeylerde hesaplanmıştır. Bir sonraki test Korelasyon Matrisi testidir.

3.2.2. Korelasyon Matrisi Testi

Panel veri analizinde kullanılan Korelasyon Matrisi, analizi yapılan değişkenlerin ilişkisini ve bu ilişkinin yönünü göstermektedir. Panel veri analizinde değişkenlerin arasındaki ilişkinin kontrol edilmesi önem arz etmektedir. Bu yöntemle modelde birbirini içeren değişkenlerin olup olmadığı analiz edilmektedir (Adams ve Klobodu, 2019: 980). Eğer değişkenler arasında 0.70'ten büyük bir değer varsa değişkenler arasında Çoklu Doğrusal Bağlantı sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple öncelikle G20 ülkeleri için korelasyon matrisi testi yapılmaktadır.

Tablo 11. G20 Ülkeleri için Korelasyon Matrisi Test Sonucu

Değişken	Mutluluk	Kamu Harcamaları	Kamu Harcamalarının Karesi	Dışa Açıklık	Enflasyon
Mutluluk	1.0000				
Kamu Harcamaları	0.3374	1.0000			
Kamu Harcamaları Karesi	0.3295	0.9985	1.0000		
Dışa Açıklık	0.0402	0.1767	0.1908	1.0000	
Enflasyon	-0.3774	-0.4309	-0.4323	0.1001	1.0000

Korelasyon matrisi analizine göre değişkenler arasında yüksek değerlerin olması değişkenlerin birbirini içerdiğini göstermekte ve bu sebeple değişkenlerden

birini modelden dışlamak gerekmektedir. Korelasyon matrisi değerinin 0.70'ten büyük olması durumu istenmemektedir. Tablo 11'e göre; birbirini içeren değişkenler arasındaki sayı (örneğin mutluluk ve mutluluk değişkenleri) birbirlerini içerdiği için 1.0000 değeri almaktadır. Diğer değişkenler arasındaki ilişkinin 0.70'ten küçük olması değişkenlerin birbirini içermediğini, özetlemek gerekirse değişkenler arasında güçlü korelasyon ilişkisi olmadığını göstermektedir. Kısaca model kurulurken, birbirini içeren değişkenler modele dâhil edilmemiş ve yanlış bir model kurulmamıştır. Birbirini içeren değişkenler ile kurulan bir model, analizde hatalı sonuçlara neden olmaktadır. Modelde değişkenlerin birbirleriyle olan ilişki değerleri 0.70'ten küçük olarak hesaplanmaktadır. Bu da değişkenlerin birbirini içermediğini ve modelin doğru kurulduğunu göstermektedir. Kısaca modelde spesifikasyon hatası yapılmamıştır. Yapılması gereken bir sonraki test Çoklu Doğrusal Bağlantı Testidir.

3.2.3. Çoklu Doğrusal Bağlantı (VIF) Testi Sonuçları

Panel veri analizi sürecinde çoklu değişkenlerin kullanıldığı durumlarda tahmin ediciler arasında doğrusal bir ilişkinin söz konusu olması durumunda regresyon modeli için doğru bir analiz elde edilemeyecektir. Bu sebeple modelde kullanılan değişkenler arasında Çoklu Doğrusal Bağlantının varlığının test edilmesi gerekmektedir. Çoklu Doğrusal Bağlantının incelenmesi için kullanılan yöntem Varyans Enflasyon Faktörü (Variance Inflation Factor, VIF) yöntemidir. VIF testi, bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon olup olmadığını test etmeye yaramaktadır. Değişkenler arasında yüksek korelasyon olması durumunda test güvenilir sonuçlar vermemekte ve istikrarsız regresyon tahminlerine neden olmaktadır. Bu sebeple çoklu doğrusal bağlantı testi yapmak temel varsayımlardan biridir.

Bu yöntemde bağımsız değişkenlere ilişkin korelasyon matrisini gösteren $R = X'X$ matrisinin elemanları incelenerek çoklu doğrusal bağlantının var olup olmadığı test edilebilmektedir. Burada, $X = [\tilde{X}_{ij}] = n \times p$ boyutlu bağımsız değişkenler için standartlaştırılmış veri matrisidir. Denklemde, $i = 1, 2, \dots, n$ ve $j = 1, 2, \dots, p$ için $\tilde{X}_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sqrt{s_{jj}}}$ ve $\bar{x}_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_{ij}$: j'inci değişkene ait örnek ortalamasıyken, $KT(x_j) = \sum_{i=1}^n (X_{ij} - \bar{X}_j)^2$: j'inci değişkene ait düzeltilmiş kareler toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çoklu Doğrusal bağlantının belirlenmesinde kullanılan standartlaştırılmış korelasyon matrisinin tersi olan test de yaygın olarak kullanılan yöntemdir. $C = R^{-1} = (X'X)^{-1}$ matrisini n_j 'inci köşegen elemanına X_j değişkenine ait varyans artırma (şişirme) faktörü adı verilmektedir ve VIF_j olarak gösterilmektedir. X_j değişkenine ait varyans artırma (şişirme) faktörünün hesaplanması;

$$VIF_j = C_{jj} = \frac{1}{1 - R_j^2}, j = 1, 2, \dots, p$$

Eşitliği kullanılarak yapılmaktadır (Chatterjee & Price, 1977). Eşitlik (3.2)'den VIF değerinin tolerans değeri ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Eğer X_j bağımsız değişken ile modelde yer alan bağımsız değişkenler arasında ilişki söz konusu değilse $R_j^2 = 0$ olacağından VIF_j 1'e eşit olarak hesaplanmaktadır. Eğer X_j bağımsız değişkeni ile modelde yer alan diğer tüm bağımsız değişkenler arasında tam bir ilişki söz konusuysa $R_j^2 = 1$ olacağı için VIF_j sonsuz olacaktır. Eğer $R_j^2 = 0,90$ ise $VIF_j = 10$ olarak elde edilmektedir. Hesaplanan VIF değeri büyük değerler alıyorsa, regresyon katsayılarının (β_j 'lerin) varyansları büyümekte ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkileri yanlış olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir durumda regresyon modeli geçersiz olmaktadır. Hesaplanan VIF değerinin değerlendirilmesi:

- Eğer tüm bağımsız değişkenler için $VIF = 1$ ise çoklu bağlantı söz konusu değildir.
- $1 < VIF \leq 5$ olarak hesaplandıysa orta düzeyde çoklu bağlantı söz konusudur. Modelde düzeltme yapmak gerekmemektedir.
- $5 < VIF \leq 10$ olarak hesaplandıysa yüksek düzeyde çoklu bağlantı söz konusudur. Bu durumda bağımsız değişkenlerde düzeltme yapılması gerekmektedir. Önemsiz ilişki düzeylerine sahip değişkenler sırası ile teker teker modelden çıkartılır ve analiz yenilenmektedir.
- Çoklu bağlantıya neden olan değişken bulunarak değişken düzeltilir ya da modelden çıkartılır. Sonrasında analiz yenilenmektedir.
- $VIF > 10$ olarak hesaplandıysa çok yüksek düzeyde çoklu bağlantı sorunu söz konusu olmaktadır. Bu durumda model geçersizdir. Uygun yöntemlerle bağımsız değişkenler düzeltilir ve model yeniden oluşturulmaktadır.

Çalışmada kullanılan G20 ülkeleri için yapılan çoklu doğrusal bağlantı sınaması olan VIF testinin sonuçları ise aşağıdaki gibidir (Modelde kamu harcamalarının karesi

değeri, kamu harcamalarının karesi olarak modelde yer aldığı ve kamu harcamaları değişkeniyle birbirlerini içermeleri sebebiyle çoklu doğrusal bağlantıya sebep olabileceği için VIF test yapılırken modelden çıkarılmıştır):

Tablo 12. G20 Ülkeleri için VIF testi sonuçları

Değişken	VIF	1/VIF
Kamu Harcamaları	1.28	0.783080
Enflasyon	1.24	0.808324
Dışa Açıklık	1.04	0.961635
Ortalama	1.18	

Literatürde yer alan çoğu çalışmaya göre ortalama VIF değerinin 5'ten büyük olması durumunda, çoklu doğrusal bağlantı sorunundan söz edilmektedir (Menard, 1995: 66; O'Brien, 2007: 688). Fakat literatürde Ortalama VIF değerinin 10'a kadar yükselmesini kabul eden görüş de vardır (Kennedy, 1992: 183; Mason vd., 1989: Marquardt, 1970). Kısaca Çoklu Doğrusal Bağlantı, bağımsız değişkenlerin yüksek derecede korelasyon içermesi durumudur ve bu da tahminlerin güvenilirliğinin azalmasına yol açmaktadır.

Tablo 12'de hesaplanan VIF değerini göstermektedir. Çalışmada çoklu doğrusal bağlantı testinde ortalama VIF değeri, 1.18 olarak ölçülmüştür. Kısaca değer 1'e çok yakındır ve bu bize modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Kısaca kurulan modelde herhangi bir yanlışlık yoktur ve modelde düzenleme gerekmemektedir. Model spesifikasyon hatası içermemektedir. Bir sonraki test Değişen Varyans Testidir.

3.2.4. Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testi

Literatürde panel veri analizi için değişen varyans problemini test etmede kullanılan birkaç test mevcuttur (Pindyck ve Rubinfeld, 1991; Tarı, 2018: 509). Bu testler; Grafik Yöntem, Park Testi Yöntemi, Spearman sıra korelasyon testi, Goldfeld-Quandt testi, Glejser testi, Breusch-Pagan-Godfrey testi ve son olarak White nR-kare testi olarak sıralanabilmektedir. Çalışmada White nR-kare testi kullanıldığından bu bölümde sadece bu test tanıtılmaktadır.

3.2.4.1. White nR-Kare Testi

White nR^2 istatistiği Webster (1995) tarafından iki bağımsız değişkenli bir model için aşağıdaki üç aşamayla açıklanmaktadır:

Birinci Adım: Hataları elde etmek için ilk regresyon modeli çözülmekte ve e_i değerleri hesaplanmaktadır:

$$y_j = b_0 + b_1x_1 + b_2x_{2j} + e_j$$

İkinci Adım: Hata birim değerinin karesi alınmaktadır. Hataların kareleri orijinal değişkenler ile bu değişkenlerin kareleri ve bu iki değişkenin çarpımları üzerine regresyon modeli kurulmaktadır. Modelin R^2 değeri şu şekilde elde edilmektedir:

$$e_j^2 = b_0 + b_1X_{1j} + b_2X_{2j} + b_3x_{1j}^2 + b_4x_{2j}^2 + b_5x_{1j}x_{2j} + v_j$$

Üçüncü Adım: Son adımda White ile n (örneklem hacmi) çarpılarak istatistiği hesaplanmaktadır. White nR -kare istatistiği ki-kare dağılımına uymaktadır. Ki-kare dağılımını serbestlik derecesi $k-1$ 'e (k yardımcı modeldeki sabit terim dâhil modeldeki parametre sayısını göstermektedir) eşittir. Hipotez testleri için istatistik karar ölçütleri aşağıdaki gibidir:

$$H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2 \text{ ve } nR^2 \leq X_{k-1, \alpha}^2 \longrightarrow H_0 \text{ Kabul edilir.}$$

$$H_0: \sigma_i^2 \neq \sigma^2 \text{ ve } nR^2 \leq X_{k-1, \alpha}^2 \longrightarrow H_0 \text{ Reddedilir.}$$

White nR -kare istatistiği kritik ki-kare değerinden küçük veya birbirine eşitse sabit varyans durumunu ileri süren sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Aksi durum gerçekleştiğinde sıfır hipotezi reddedilmektedir. Örneklem hacminin 100'den ($n \geq 100$) büyük olması durumunda sabit varyans varsayımı grafik yöntemi kullanılarak da saptanabilmektedir. Modelin önemli açıklayıcı değişkenleri ve tahminleriyle hataları arasındaki serpilme diyagramları ayrı ayrı incelenmektedir. Hatalar ile elde edilen tahminler (veya önemli bağımsız değişkenler) arasındaki dağılımın şekli artan, azalan veya kum saatine benziyorsa değişen varyansın varlığı; dikdörtgensel bir dağılıma yakın bir dağılım söz konusu sabit varyans varsayımının varlığı kabul edilmektedir. G20 ülkeleri için yapılan değişen varyans testinin sonucu şu şekildedir:

Tablo 13. G20 Ülkeleri için Değişen varyans (heteroscedasticity) Test sonuçları

Test	Chi2	df	Prob.
Heteroskedasticity	46.12	13	0.0000
Skewness	13.67	4	0.0084
Kurtosis	0.17	1	0.6825
Toplam	59.96	18	0.0000

Tablo 13'te gösterilen değişen varyans test sonucuna göre, Prob değeri < 0.05 olduğu, White nR-kare istatistiği kritik ki-kare değerinden küçük veya eşit olmadığı için sabit varyans durumunu ileri süren H0 hipotezi kabul edilememektedir. Kısaca, G20 ülkeleri için yapılan analiz sonucunda, modelde değişen varyans söz konusudur.

White testi sonucunun panel veri modelleri analizinde birim boyutunun çok olması sebebiyle, bu doğrultuda çıkması beklenen bir durumdur (Özden, vd., 2021: 575). Sıradaki test otokorelasyon testidir.

3.2.5. Otokorelasyon Testi

Otokorelasyon süreci, serilerin kalıntılarının birbiriyle ilişkili olup olmadığını araştırma noktasında bilgi almamızı sağlayan testtir. Otokorelasyon, bağımsız değişkenler arasında gecikmeli bir bağımlı değişkenin varlığından ve kesitler arasındaki heterojenliği niteleyen bireysel etkilerden dolayı ortaya çıkmaktadır (Baltagi, 2021: 187). Otokorelasyon (AR) testi; hem fark regresyonunda hem de sistem fark düzeyi regresyonunda hata teriminin serisel korelasyona sahip olup olmadığını analiz eden otoregresif bir test sürecidir.

Doğrusal tek yönlü modelde:

$$y_{it} = \alpha + X_{it} \beta_1 + Z_i \beta_2 + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

$i \in \{ 1, 2, \dots, N \}$, $t \in \{ 1, 2, \dots, T \}$ denkleminde,

y_{it} bağımlı değişeni,

X_{it} zamanla değişen 1 x K1 boyutundaki kovaryantını,

Z_i zamanla değişmeyen 1 x K2 kovaryantını,

α β_1 ve β_2 toplam 1 + K1+ K2 parametresini,

μ_i bireysel düzeydeki sabit etkileri,

ε_{it} idiosoratik hata terimlerini göstermektedir.

Eğer, μ_i 'nin X_{it} veya Z_i ile arasında korelasyon varsa bu durumda zamanla değişen kovaryantlar üzerindeki katsayılar yalnızca Fix Effect (sabit etkili regresyon) ile veya ilk farkların alınması yöntemiyle tutarlı şekilde tahmin edilebilmektedir.

Eğer μ_i hem X_{it} hem de Z_{it} ile arasında korelasyon yoksa, zamanla değişen ve sabit kovaryantlara ait katsayılar tutarlı ve verimli bir şekilde Rastgele etkili (Random Effect) model veya Genelleştirilmiş En küçük Kareler (GLS) yöntemi ile test edilebilmektedir.

Wooldridge'in yöntemi birinci fark regresyonundan elde edilen artıklar üzerinde çalışmaktadır. Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür:

Öncelikle modeldeki panel yapıyı (1) sabit ve zamana bağlı değişmez etkileri kaldırmak için birinci farkı alınır:

$$y_{it} - y_{i,t-1} = (X_{it} - X_{i,t-1})\beta_1 + \varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1} \text{ formülünden,}$$

$$\Delta y_{it} = \Delta X_{it} \beta_1 + \Delta \varepsilon_{it} \text{ formülü elde edilir.}$$

Burada,

Δ birinci fark operatörüdür.

Farkı alınmış modele Δy_{it} üzerine ΔX_{it} 'i regresyonla eklenerek β_1 parametreleri tahmin edilmektedir. Artıklar e_{it} ile elde edilir.

Wooldridge'nin temel gözlemi şu şekildedir: Eğer orijinal hata terimler e_{it} serileri korelasyonsuzsa farkı alınmış artıkların bir dönem gecikmeli korelasyonu alınır:

$$\text{Corr}(\Delta \varepsilon_{it}, \Delta \varepsilon_{i,t-1}) = -0.5$$

Dolayısıyla elde edilen artık e_{it} 'de de aynı durum gözlemlenmektedir.

Buna göre: e_{it} 'i kendi bir dönem gecikmeli artığı $e_{i,t-1}$ üzerine regresyona sokarız:

$$e_{it} = \rho e_{i,t-1} + \eta_{it}$$

Böylece regresyonda panel seviyesinde kümelenmiş varyans-kovaryans matrisi kullanılır ve böylece hem seri korelasyon hem de koşullu heteroskedastisite düzenlenmiş olmaktadır.

Test edilen hipotez:

$H_0 : \rho = -0.5$ olarak hesaplandıysa hata terimleri koreasyonsuzdur. Kısaca Otokorelasyon Yoktur.

$H_1: \rho \neq -0.5$ olarak hesaplandıysa seri korelasyon içermektedir. Kısaca Otokorelasyon Vardır.

H_0 hipotezinin reddedilmesi seride otokorelasyon sorunu olduğunu göstermektedir. H_0 hipotezinin kabul edilmesi seride otokorelasyon olmadığını gösterir (Drukker, 2003: 169). G20 ülkelerinde yapılan otokorelasyon testinin sonucu şu şekildedir:

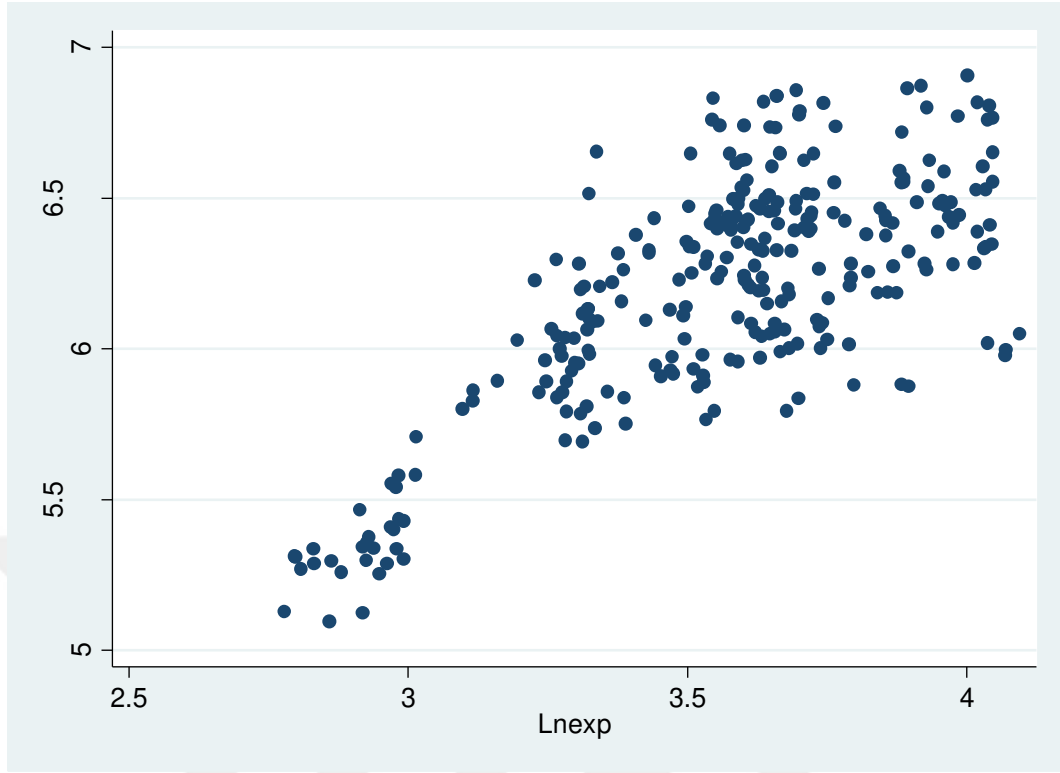
Tablo 14. G20 Ülkeleri için Otokorelasyon Testi Sonucu

F(1,18)	3.591
Prob>F	0.0743

Çalışmada yapılan otokorelasyon testi sonucuna göre, elde edilen prob değeri 0.0743'tür. $\text{prob} > 0.05$ olduğu için, “ H_0 : Otokorelasyon Yoktur” hipotezi reddedilememektedir. Bu bağlamda modelde G20 ülkeleri için otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Modelde otokorelasyon sorunu olmaması, kullanılan tahmin yöntemlerinin geçerli ve güvenilir olmasını sağlamaktadır. Kısaca modelde parametre tahminleri tutarlı, etkin ve güvenilirdir.

Otokorelasyon testinden sonra, verilerin kalıntı dağılım grafiğinin görsel olarak eklenmesinin daha sağlıklı olacağı değerlendirilmektedir. G20 ülkelerinde kalıntı dağılım grafiği şu şekildedir:

Grafik 1. G20 ülkeleri için Kalıntı Dağılım Grafiği:

Kalıntı dağılım grafiğinde kalıntıların rastgele ve düzensiz dağılım göstermesi beklenen durumdur. Analizde kalıntı dağılım grafiğinde çok düşük düzeylerde sağa doğru eğilim gözlemlenmektedir. Yapılması gereken bir diğer test yatay kesit bağımlılığı testidir.

3.2.6. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı testlerinden bir tanesi de Brausch-Pagan (1980) tarafından geliştirilmiş olan Lagrange Multiplier (LM) testidir. LM testi formülizasyonu şu şekildedir:

$$LM=T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2$$

Eşitlikte $\hat{p}$ kalıntılara ait korelasyonların örnek tahminin oluşturmaktadır. Teste göre H_0 hipotezi yatay kesitler arasında herhangi bir ilişkinin söz konusu olmadığını kabul eden hipotezden oluşmaktadır. Bu doğrultuda $T \rightarrow \infty$, N değeri sabitse $\frac{N(N-1)}{2}$ serbestlik derecesinde ki-kare değerleri asimptotik olarak dağılmaktadır. Bu durumda T değerlerinin N değerlerinden büyük olduğu durumlarda bu testin kullanılması söz konusu olmaktadır (Pesaran, 2004: 4-5). Yatay kesit bağımlılığının

tahmin sürecinde, Breusch-Pagan Lm, Pesaran Scaled Lm, Pesaran Cd, Baltagi-Feng-Kao bias LM test olmak üzere dört test kullanılsa da $n > t$ olduğu durumlarda Pesaran CD testi yatay kesit bağımlılığının sınanma sürecinde daha fazla dikkate alınmaktadır.

Hem N 'nin hem de T 'nin büyük olduğu durumlarda da Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi uygulanabilmektedir. CDLM testi Brausch-Pagan testinin geliştirilmiş hali olarak ifade edilebilmektedir (Koçbulut ve Barış, 2016: 29). Bu testin formülizasyonu şu şekildedir:

$$CDLM = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{p}_{ij}^2 - 1)$$

Teste göre $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olması durumunda modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır. Ancak, $N > T$ durumunda CDLM testinden elde edilen sonuçlar sağlıklı olmamaktadır. N değerleri büyüdükçe, modelin gösterdiği sapmalar artış göstermektedir. Bu durumda modele dair anlamlı tahminler yapılamamaktadır. Bu nedenle Pesaran (2004), $N > T$ durumunda yatay kesit bağımlılığı adına sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için CD testini geliştirmiştir (Koçbulut ve Barış, 2016: 29). Çalışmada $T > N$ olmasına rağmen literatürde yer alan çalışmalarda Pesaran birim kök testleri birlikte araştırıldığından, çalışmada da testler uygulanarak sonuçları bu şekilde elde edilmiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}$$

Teste göre $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olması durumunda modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

LM testi grup ortalaması sıfırken, bireysel ortalamalar sıfırdan farklı değerler aldığıında, sapmalı değerler olması nedeniyle Pesaran modelin test istatistiğine varyans ve ortalama hesaplamalarını modele dâhil ederek modeldeki hatalar düzeltmiştir (İnançlı vd., 2016: 41).

Bu durumda düzeltilmiş LM istatistiği şu formül ile ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

$$LMADJ = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T\hat{p}_{ij} \frac{(T-k)\hat{p}_{ij}^2}{\sqrt{v_{ij}^2}}$$

Yukarıdaki formda k regressor sayısını göstermektedir. Formülde, $\mu_{tij}, (T-k)\hat{p}_{ij}^2$ katsayısının ortalamasını, v_{tij}^2 değeri $(T-k)\hat{p}_{ij}^2$ katsayısının varyansını göstermektedir (Koçbulut ve Barış, 2016: 30).

Testler için ifade edilen hipotezler şu şekildedir:

H0: Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

H1: Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Test değerlerine göre H0 hipotezi kabul edilirse, kesitler arası yatay kesit olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ama, H0 hipotezi reddedilirse, kesitler arası yatay kesit bağımlılığının var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. H0 hipotezinin kabul edilmesi durumunda analizde birinci nesil birim kök testleri kullanılmalıdır. Ancak, H0 hipotezinin reddedilmesi durumunda analize ikinci nesil birim kök testleri uygulanmalıdır (Baltagi, 2021).

G20 ülkeleri için yapılan yatay kesit bağımlılığı testi sonucu şu şekildedir:

Tablo 15. G20 Ülkeleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias-corrected scaled LM	Pesaran CD
Mutluluk	314.1339*** (0.0000)	7.739794*** (0.0000)	7.061223*** (0.0000)	1.314473 (0.1887)
Kamu Harcamaları	655.0857*** (0.0000)	26.17635*** (0.0000)	25.49778*** (0.0000)	16.33115*** (0.0000)
Kamu Harcamalarının Karesi	651.0281*** (0.0000)	25.95695*** (0.0000)	25.27838*** (0.0000)	16.21575*** (0.0000)
Enflasyon	507.9468*** (0.0000)	18.22000*** (0.0000)	17.54142*** (0.0000)	11.90677*** (0.0000)
Dışa Açıklık	629.9893*** (0.0000)	24.81930*** (0.0000)	24.14073*** (0.0000)	6.67907*** (0.0000)

Not: Parantez içindeki değerler, test istatistiklerinin (prob.) olasılık değerlerini temsil etmektedir.

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

G20 ülkelerinde yatay kesit bağımlılığı testi sonucuna göre, seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmadığını iddia eden “H0: Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır” hipotezi; test istatistiklerinin %1 anlamlılık düzeyinde geçerli

olduğu için reddedilmiştir. Kısaca serilerde yatay kesit bağımlılığı vardır. Buna göre yatay kesit bağımlılığı olan süreçlerde ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır (Pesaran, 2007: 266-267). Bir sonraki test Birim Kök Testidir.

3.2.7. Birim Kök Testi Sonuçları

Panel birim kök testleri; verileri, modele zamanı ve yatay kesit boyutlarını dikkate alarak modele dâhil etmektedir. Zaman içerisinde Birim Kök testlerinde gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başlıcaları; Im-Pesaran-Shin (1997), Hadri (2000) ve Breuer vd., (2002) ve Pesaran (2006) olarak sıralanabilmektedir (Güloğlu ve İspir, 2011: 210).

Panel veri analizinde birim kök testleri iki kuşak olarak sayılabilmektedir. Birinci kuşak birim kök testleri kesitlerin birbirinden bağımsız olmasının yanında panel birimlerinde meydana gelebilecek muhtemel bir şoktan tüm kesitlerin aynı ölçüde etkileneceğini iddia eden testlerdir. Fakat günümüzde herhangi bir kesitte meydana gelebilecek bir şokun tüm kesitleri aynı ölçüde etkilemesi söz konusu olmayabilmektedir. Bu anlamda birimler arası yatay kesit bağımlılığını ayrı ayrı göz önünde bulunduran ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. İkinci nesil birim kök testleri MADF (Taylor ve Sarno, 1998), SURADF (Breuer vd., 2002), Bai ve Ng (2004), CADF (Pesaran, 2006) ve PANKPSS (Carrion-I Silvestre vd., 2005) olarak sıralanabilmektedir (Yıldırım vd., 2013: 88-89).

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı olması sebebiyle Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş olan ikinci nesil birim kök testlerinden Cross Section Im-Pesaran-Shin (CIPS) testi uygulanmaktadır. Pesaran'a göre CIPS testi hem zaman hem de kesitin küçük olduğu durumların yanında zaman kesit boyutlarının birbirlerinden büyük olduğu durumlarda da uygulanabilmektedir (Pesaran, 2007: 266-267).

CIPS testi uygulanmadan önce yine Pesaran tarafından geliştirilmiş CADF test istatistik değerlerinden faydalanılmaktadır. CADF testi kesitlerin her biri için uygulanmaktadır ve modelin tamamı açısından test değerlerinin aritmetik ortalamaları alınarak CIPS değerleri hesaplanmaktadır. Bu doğrultuda panelin genel yapısının durağanlık düzeyi araştırılmaktadır (Yalçınkaya ve Kaya, 2017: 100).

CADF birim kök testi formülü şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p \tau_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t}$$

Bireysel CADF testi ΔY_{it} kritik değerleri için En K Kareler regresyonuna bağlı şekilde sabitsiz $y_{i,t-1}$, sabitli $\bar{y}_{t-1}$, sabitli ve trendli $\bar{y}_{it}$ için hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007: 269).

Denkleme göre oluşturulan hipotezler için:

$H_0: b_i = 0$ ise Seri Durağandır.

$H_1: b_i < 0$ ise Seri Durağan Değildir.

Serinin tamamının durağanlık durumunu araştırmak için uygulanan CIPS istatistiği u şekilde ifade edilmektedir:

$$CIPS(N,T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i CADF_i$$

Pesaran (2007) tarafından CADF ve CIPS değerlerini ölçmek için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde tablo kritik değerleri geliştirilmiştir. İkinci nesil birim kök testi olan CIPS istatistiklerinin kritik değerleri Pesaran (2007) alımasından elde edilmiştir. G20 lkeleri için yapılan birim kök testi sonuçları u şekildedir:

Tablo 16. G20 lkeleri için Birim kök Testi Sonuçları

	Sabitli		Sabitli ve Trendli		
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	
Mutluluk	-2.682	-4.393	-3.321	-4.379	
Kamu Harcamaları	-1.839	-2.579	-1.940	-2.829	
Kamu Harcamalarının Karesi	-1.929	-2.791	-1.911	-2.959	
Dışa Açıklık	-1.363	-3.182	-2.187	-3.359	
Enflasyon	-2.470	-3.606	-2.765	-3.618	
Kritik Değerler	%10	%5	%1	%10	%5
	-2.11	-2.22	-2.45	-2.65	-2.77
				%1	
				-3	

Not: Tablo 7’de yer alan tablo kritik değerleri Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş çalışmasından elde edilmiştir.

Tablo 16’ya göre, Sabitli modelde; mutluluk ve enflasyon değerleri sabitli I(0)’da düzeyde durağandır. Diğer değerlerde birim kök sorunu vardır ve bu değerler birinci farkları alınarak I(1)’de durağanlatırılmıtır.

Sabitli ve Trendli modelde mutluluk değeri I(0)’da düzeyde durağanken, diğer değerlerde birim kök sorunu vardır. Bu sebeple sabitli ve trendli modelde diğer değişkenlerin birinci farkları alınarak I(1)’de durağanlatırılmıtır.

3.2.8 Hausman Testi Süreci

Çalışmada temel sına testleri sonrasında tahmin aşamasına geçilmeden önce Hausman testi uygulanarak test sonuçlarına bağlı olarak kullanılacak tahminciye karar verilmektedir. Çalışmada, Hausman test sonuçlarına bağlı olarak tesadüfi ve sabit etkiler modelleri kullanılarak Driscoll-Kraay tahmini yapılmaktadır. İlk aşamada tesadüfi ve sabit etkiler modelleri arasında tercih yapmıştır ve yaygın olarak kullanılan Hausman (1978) testi uygulanmıştır. Tesadüfi etkiler ile sabit etkiler modelleri arasındaki önemli farklardan biri, birim etkilerin açıklayıcı değişkenlerle korelasyon ilişkisinin bulunup bulunmamasıdır (Hausman, 1978; Ağazade vd., 2020). Hausman (1978) modelinin matematiksel gösterimi şu şekildedir:

$$H = (\hat{\theta}_f - \hat{\theta}_r)' [C(\hat{\theta}_f) - C(\hat{\theta}_r)]^{-1} \hat{\theta}_f - \hat{\theta}_r$$

Modelde $\hat{\theta}_f$ ve $\hat{\theta}_r$ sıra ile a sabit ve tesadüfi etkilere göre tahmin edilmiş modellere ait katsayıları, $C(\hat{\theta}_f)$ ve $C(\hat{\theta}_r)$ modellere yönelik asimptotik varyans kovaryans matrislerini göstermektedir (Greene, 2016: 237). Testte yer alan sıfır hipotezi, hata terimleri ve açıklayıcı değişkenlerin arasında herhangi bir korelasyon bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca, alternatif hipotez hata terimleri ve açıklayıcı değişkenler arasında bir korelasyon ilişkisinin bulunduğunu ifade etmektedir. Sonuçlara bağlı olarak sıfır hipotezinin reddedilememesi durumunda tesadüfi etkiler modeli (Random Effect), reddedilmesi durumunda sabit etkiler modeli (Fix Effect) geçerli olmaktadır.

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinin arasındaki farklardan bir tanesi, zaman ve birim etkilerinin bağımsız değişkenlerle olan korelasyonlarıdır. Korelasyon varsa sabit etkiler, korelasyon yoksa tesadüfi etkiler modeli tahmin için kullanılmaktadır (Özden vd., 2021: 574).

Tablo 17. G20 Ülkeleri için Hausman Testi sonuçları

	Coefficiante			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	Sqrt S.E.
Kamu Harcamaları	3.742714	5.371454	-1.62874	1.115723
Kamu Harcamasının Karesi	-.578218	-.7810066	.2027885	.1488629
Dışa Açıklık	-.3451052	-.2209201	-.1241851	.0748769
Enflasyon	.0852763	.0595791	.0256972	.009716

Model 1	
Chi2	Prob>Chi2
8.46	0.0761

G20 ülkelerinde yapılan Hausman testine göre, prob değeri 0.0761 olarak ölçülmüştür. Prob değeri 0.05'ten büyük olduğu için, hata terimleri ve açıklayıcı değişkenlerin arasında herhangi bir korelasyon bulunmadığını gösteren H0 hipotezi reddedilmiştir ve bu bağlamda testte sabit etkiler modeli olan Fix Effect geçerli olmaktadır. Fix effect test sonucu aşağıdaki gibidir:

Tablo 18. G20 Ülkeleri için Driscoll-Kraay Tahmin Testi

Regression with Driscoll-Kraay standard errors		Number of obs	=	285
Method: Fixed-effects regression		Number of groups = 19		
Group variable (i): panel		F(4, 18)	=	184.01
maximum lag: 2		Prob > F	=	0.0000
within R-squared = 0.2030				

Mutluluk	Coef.	Std. Err.	P> t	[95% Conf. Interval]		
Kamu Harcamaları	8.694293	2.54498	3.42	0.003	3.347487	14.0411
Kamu Harcamaları Karesi	-1.170627	0.3775778	-3.10	0.006	-1.963889	-.3773658
Enflasyon	-.327676	0.385919	-8.49	0.000	-.4087546	-.246595
Dışa Açıklık	.09700262	.0694563	1.40	0.179	-.0488961	.2429485
cons	-9.59903	4.273989	-2.25	0.038	-18.57835	-.6197128

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.
 (***) p<0.01, (**) p<0.05, (*) p<0.1).

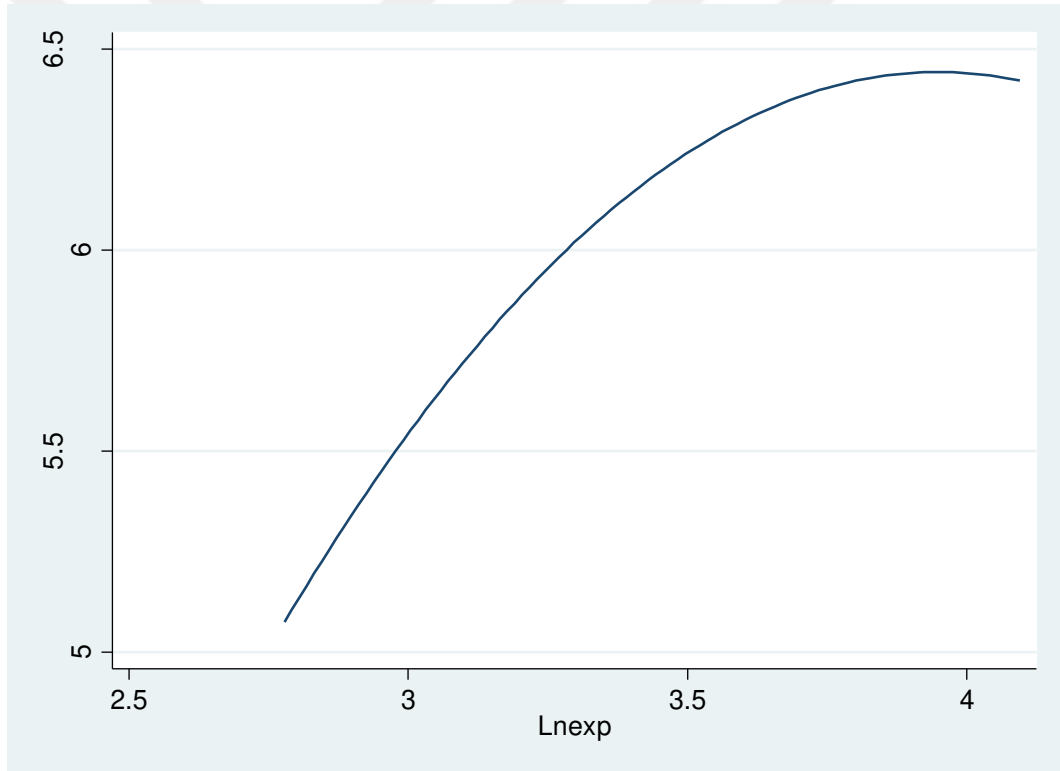
Tablo 18'e göre, enflasyonda yaşanan yüzde birlik bir artış, mutluluğu yüzde 0.328 azaltmaktadır. Kamu harcamalarındaki artışlar başlangıçta mutluluğu belli eşik değere dek artırmakta, belli eşik değerden sonra kamu harcamalarında yaşanan her artış mutluluğu negatif olarak etkilemektedir. Dışa açıklık mutluluğu pozitif olarak etkilerken, enflasyon mutluluğu negatif olarak etkilemektedir.

Ayrıca Kuznets Eğrisi Modeli'ne uyarlanmış Easterlin Paradoksu çerçevesinde dönüm noktası hesabı $-\frac{\beta_1}{2\beta_2}$ formülü kullanılarak yapılmaktadır.

Buna göre, 3.713 değerinden dönüm noktası yaklaşık yüzde 41 olarak hesaplanmaktadır. Özetlemek gerekirse, G20 ülkeleri için kamu harcamaları GSYİH'nın yüzde 41 düzeyini geçtikten sonra, bireyler artan her bir birim kamu harcaması dolayısıyla mutsuz olmaktadır.

G20 ülkeleri için yapılan analiz sonucunda mutluluk ve kamu harcamasının Kuznets Eğrisi Modeli perspektifinden Easterlin Paradoksuyla birleştirilmesi ile aşağıda yer alan şekil elde edilmektedir:

Grafik 2. G20 Ülkeleri Dönüm Noktası Grafiği

Elde edilen grafikte G20 ülkeleri için Kamu harcaması ve mutluluk ilişkisi Easterlin Paradoksu'nu doğruladığı görülmektedir. Sonuç olarak başlangıçta G20 ülkelerinde kamu harcamaları arttığında mutluluk da pozitif olarak etkilenmektedir. Fakat zaman içerisinde kamu harcamalarında yaşanan artışlar mutluluğu artırmamakta aksine mutluluğun azalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda G20 ülkeleri için Kuznets Eğrisi'ne benzer ve Easterlin Paradoksu'nu destekleyici şekilde, Ters U şeklinde ilişki oluşmaktadır.

Bu ülkelerde bahsi geçen dönemde bu ilişkinin oluşma sebebi, artan kamu harcamalarının daha yaşanabilir bir ülke sunması ve yaşam kalitesinde artışa neden olmasıdır. Çünkü artan kamu harcamaları istek ve taleplerin karşılandığı hissinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sebeple mutluluk artmaktadır. Bireyler başlangıçta, kendileri için yapılan harcamalara olumlu yaklaşmakta ve mutlu olmaktadır. Peak mutluluk formülü kullanılarak hesaplanan zirve noktası, kısacası mutluluğun negatife dönmeye başladığı nokta, 3.713 ile yaklaşık olarak %41 seviyesinde hesaplanmıştır. Kısacası kamu harcamalarının seviyesi yaklaşık olarak %41'i geçtiğinde G20 ülkelerinde bireyler yapılan kamu harcamalardan mutsuz olmaya başlamaktadır. Bunun olası nedenleri vergiler ve borçlanma ile açıklanabilmektedir. Bu, çalışmanın tartışma kısmında ele alınmaktadır.

3.3. G8 ÜLKELERİ İÇİN BULGULAR

Kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişki G8 ülkeleri için incelenmektedir. G8 ülkeleri: Almanya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Japonya, Kanada, İtalya ve Rusya'dan oluşmaktadır. Bu grupta bulunan tüm ülkelerin verileri mevcut olduğu için tüm ülkeler analize dâhil edilmiştir.

3.3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler bir veri setinde, veriler hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla kullanılan istatistiksel yöntemlerdir. Tanımlayıcı istatistikler analizde veri setini anlamamıza yarayan temel bir adımdır (Gujarati & Porter, 2009: 531). Çalışmanın tanımlayıcı istatistik tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 19. G8 Ülkeleri için Tanımlayıcı İstatistikler Test Sonucu

Değişken	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma	Skewness	Kurtosis
Mutluluk	4.9	7.65	6.621	0.731	-0.51799	2.00193
Kamu Harcamaları	3.387	4.0470	3.765	0.154	0.107528	2.37984
Kamu Harcamaları Karesi	11.472	16.378	14.204	1.165	0.190089	2.34431
Dışa Açıklık	3.211	4.482	3.993	0.314	-0.992393	3.54465
Enflasyon	0.037	3.437	1.424	0.734	0.485615	3.51901

Tanımlayıcı istatistikleri gösteren Tablo 19'a göre, minimum değerler kamu harcamaları, enflasyon ve dışa açıklık değişkenlerinde gerçekleşmişken, maksimum değerler kamu harcamasının karesinde gözlemlenmektedir. Standart hata değerleri

birbirlerine yakınsa arpıklık ve basıklık değerlerini gösteren Skewness ve Kurtosis test istatistikleri de birbirlerine yakın düzeylerde hesaplanmıştır.

3.3.2. Korelasyon Matrisi Testi

Panel veri analizinde kullanılan Korelasyon Matrisi, analizi yapılan değişkenlerin ilişkisini ve bu ilişkinin yönünü göstermektedir. Panel veri analizinde değişkenlerin arasındaki ilişkinin kontrol edilmesinem arz etmektedir. Bu yöntemle modelde birbirini içeren değişkenlerin olup olmadığı analiz edilmektedir (Adams ve Klobodu, 2019: 980). Eğer değişkenler arasında 0.70’ten büyük bir değer varsa değişkenler arasında oklu Doğrusal Bağlantı sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeplencelikle G20lkeleri için korelasyon matrisi testi yapılmaktadır.

Tablo 20. G8lkeleri için Korelasyon Matrisi Test Sonuçları

Değişken	Mutluluk	Kamu Harcamaları	Kamu Harcamalarının Karesi	Dışa Açıklık	Enflasyon
Mutluluk	1.0000				
Kamu Harcamaları	-0.1835	1.0000			
Kamu Harcamaları Karesi	-0.1891	0.9997	1.0000		
Dışa Açıklık	0.0677	0.2521	0.2522	1.0000	
Enflasyon	-0.3535	-0.4556	-0.4548	-0.1493	1.0000

Korelasyon matrisi analizine göre değişkenler arasında yüksek değerlerin olması değişkenlerin birbirini içerdiğini göstermekte ve bu sebeple değişkenlerden birini modelden dışlamak gerekmektedir. Korelasyon matrisi değerinin 0.70’ten büyük olması durumu istenmemektedir. Tablo 20’ye göre; birbirini içeren değişkenler arasındaki sayı (rneğin mutluluk ve mutluluk değişkenleri) birbirlerini içerdiği için 1.0000 değeri almaktadır. Diğer değişkenler arasındaki ilişkinin 0.70’ten küçük olması değişkenlerin birbirini içermediğini, değişkenler arasında güçlü korelasyon ilişkisi olmadığını göstermektedir. Kısaca model kurulurken, birbirini içeren değişkenler modele dâhil edilmemiş ve yanlış bir model kurulmamıştır. Birbirini içeren değişkenler ile kurulan bir model, analizde hatalı sonuçlara neden olmaktadır. Modelde değişkenlerin birbirleriyle olan ilişki değerleri 0.70’ten küçük olarak hesaplanmaktadır. Bu da değişkenlerin birbirini içermediğini ve modelin doğru

kurulduğunu göstermektedir. Kısaca modelde spesifikasyon hatası yapılmamıştır. Yapılması gereken bir diğer test Çoklu Doğrusal Bağlantı testidir.

3.3.3. Çoklu Doğrusal Bağlantı (VIF) Testi Sonuçları

Panel veri analizi sürecinde çoklu değişkenlerin kullanıldığı durumlarda tahmin ediciler arasında doğrusal bir ilişkinin söz konusu olması durumunda regresyon modeli için doğru bir analiz elde edilemeyecektir. Bu sebeple modelde kullanılan değişkenler arasında Çoklu Doğrusal Bağlantının varlığının test edilmesi gerekmektedir. Çoklu Doğrusal Bağlantının incelenmesi için kullanılan yöntem Varyans Enflasyon Faktörü (VIF) yöntemidir.

Bu yöntemde bağımsız değişkenlere ait korelasyon matrisi olan $R = X'X$ matrisinin elemanları incelenerek çoklu doğrusal bağlantının var olup olmadığı test edilebilmektedir. Burada, $X = [\tilde{X}_{ij}] = n \times p$ boyutlu bağımsız değişkenler için standartlaştırılmış veri matrisidir. Denklemden, $i = 1, 2, \dots, n$ ve $j = 1, 2, \dots, p$ için $\tilde{X}_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sqrt{s_{jj}}}$ ve $\bar{x}_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_{ij}$: j'inci değişkene ait örnek ortalamasıyken, $KT(x_j) = \sum_{i=1}^n (X_{ij} - \bar{X}_j)^2$: j'inci değişkene ait düzeltilmiş kareler toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çoklu Doğrusal bağlantının belirlenmesinde kullanılan standartlaştırılmış korelasyon matrisinin tersi de yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. $C = R^{-1} = (X'X)^{-1}$ matrisini nj'inci köşegen elemanına X_j değişkenine ait varyans şişirme faktörü adı verilir ve VIF_j ile gösterilir. X_j değişkenine ait varyans şişirme faktörünün hesaplanması:

$$VIF_j = C_{jj} = \frac{1}{1 - R_j^2}, j = 1, 2, \dots, p$$

Eşitliği ile yapılmaktadır (Chatterjee & Price, 1977). Eşitlik (3.2)'den VIF değerinin tolerans değeri ile de alakalı olduğu görülmektedir. Eğer X_j bağımsız değişkeni ile modelde yer alan bağımsız değişkenler arasında ilişkinin varlığı söz konusu değilse $R_j^2 = 0$ olacağından VIF_j 1'e eşit olmaktadır. Eğer X_j bağımsız değişkeni ile modelde yer alan diğer tüm bağımsız değişkenler arasında tam bir ilişki söz konusuysa $R_j^2 = 1$ olacağı için VIF_j sonsuz olacaktır. Eğer $R_j^2 = 0,90$, $VIF_j = 10$ olarak elde edilmektedir. VIF değeri büyük değerler alıyorsa, regresyon katsayılarının (β_j 'lerin) varyansları büyümekte ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkileri

yanlış olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir durumda regresyon modeli geçersiz olmaktadır. VIF değerinin değerlendirilmesi şu şekildedir:

- Eğer tüm bağımsız değişkenler için hesaplanan $VIF=1$ ise çoklu bağlantı söz konusu değildir.
- $1 < VIF \leq 5$ hesaplandıysa orta düzeyde çoklu bağlantı söz konusudur. Modelde düzeltme yapmak gerekmemektedir.
- $5 < VIF \leq 10$ hesaplandıysa yüksek düzeyde çoklu bağlantı söz konusudur. Bağımsız değişkenlerde düzeltme yapılması gerekmektedir. Önemsiz ilişki düzeylerine sahip değişkenler sırası ile teker teker modelden çıkartılır ve analiz yenilenir.
- Çoklu bağlantıya neden olan değişken bulunur ve düzeltilir ya da modelden çıkartılır. Sonrasında analiz yenilenir.
- $VIF > 10$ ise çok yüksek düzeyde çoklu bağlantı sorunu söz konusu olmaktadır. Bu durumda model geçersiz olmaktadır. Uygun yöntemlerle bağımsız değişkenler düzeltilir ve model yeniden oluşturulur.

Çalışmada kullanılan G8 ülkeleri için yapılan çoklu doğrusal bağlantı sınaması olan VIF testinin sonuçları aşağıdaki gibidir (Modelde Kamu Harcamalarının Karesi değeri, kamu harcamalarının karesi olarak modelde yer aldığı ve çoklu doğrusal bağlantıya sebep olabileceği için VIF test yapılırken modelden çıkarılmıştır):

Tablo 21. G8 Ülkeleri için VIF Testi Sonuçları

Değişken	VIF	1/VIF
Kamu Harcamaları	1.32	0.757773
Dışa Açıklık	1.26	0.791160
Enflasyon	1.07	0.934949
Ortalama VIF	1.22	

Literatürde yer alan çoğu çalışmaya göre ortalama VIF değerinin 5'ten büyük olması durumunda, çoklu doğrusal bağlantı sorunundan söz edilmektedir (Menard, 1995: 66; O'Brien, 2007; 688). Fakat literatürde Ortalama VIF değerinin 10'a kadar yükselmesini kabul eden görüş de vardır (Kennedy, 1992: 183; Mason vd., 1989; Marquardt, 1970). Kısaca Çoklu Doğrusal Bağlantı, bağımsız değişkenlerin yüksek derecede korelasyon içermesi durumudur ve bu da tahminlerin güvenilirliğinin azalmasına yol açmaktadır.

Tablo 21'e göre, çalışmada çoklu doğrusal bağlantı testinde ortalama VIF değeri, 1.22 olarak ölçülmüştür. Kısaca değer 1'e çok yakındır ve bu bize modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Kısaca kurulan modelde herhangi bir yanlışlık yoktur ve modelde düzenleme gerekmemektedir. Model spesifikasyon hatası içermemektedir. Bir sonraki test Değişen Varyans Testidir.

3.3.4. Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testi

Literatürde panel veri analizi için değişen varyans problemini test etmede kullanılan birkaç test mevcuttur (Pindyck ve Rubinfeld, 1991; Tarı, 2018: 509). Bu testler; Grafik Yöntem, Park Testi Yöntemi, Spearman sıra korelasyon testi, Goldfeld-Quandt testi, Glejser testi, Breusch-Pagan-Godfrey testi ve son olarak White nR-kare testi olarak sıralanabilmektedir. Çalışmada White nR-kare testi kullanıldığından bu bölümde sadece bu test tanıtılacaktır.

3.3.4.1. White nR-Kare Testi

White nR² istatistiği Webster (1995) tarafından iki bağımsız değişkenli bir model için aşağıdaki üç aşamayla açıklanmaktadır:

Birinci Adım: Hataları elde etmek için ilk regresyon modeli çözülmekte ve ei değerleri elde edilmektedir:

$$y_j = b_0 + b_1x_1 + b_2x_{2j} + e_j$$

İkinci Adım: Hata birim değerinin karesi alınmaktadır. Hataların kareleri orijinal değişkenler ile bu değişkenlerin kareleri ve bu iki değişkenin çarpımları üzerine regresyon modeli kurulur. Modelin R-2 değeri şu şekilde elde edilir:

$$e_j^2 = b_0 + b_1X_{1j} + b_2X_{2j} + b_3x_{1j}^2 + b_4x_{2j}^2 + b_5x_{1j}x_{2j} + v_j$$

Üçüncü Adım: Son adımda White ile n (örneklem hacmi) çarpılarak istatistiği hesaplanmaktadır. White nR-kare istatistiği ki-kare dağılımına uymaktadır. Ki kare dağılımını serbestlik derecesi k-1'e (k yardımcı modeldeki sabit terim dâhil modeldeki parametre sayısını göstermektedir) eşittir. Hipotez testleri için istatistik karar ölçütleri aşağıdaki şekildedir:

$$H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2 \text{ ve } nR^2 \leq X_{k-1, \alpha}^2 \longrightarrow H_0 \text{ Kabul edilir.}$$

$$H_0: \sigma_i^2 \neq \sigma^2 \text{ ve } nR^2 \leq X_{k-1, \alpha}^2 \longrightarrow H_0 \text{ Reddedilir.}$$

Elde edilen White nR-kare istatistiği kritik ki-kare değerinden küçük veya iki değer birbirine eşitse sabit varyans durumunu ileri süren sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Aksi durumda sıfır hipotezi reddedilmektedir. Örneklem hacmi 100'den ($n \geq 100$) büyük olması durumunda sabit varyans varsayımı grafik yöntemi kullanılarak da saptanabilmektedir. Modelin önemli açıklayıcı değişkenleri ve tahminleri ile hataları arasındaki serpilme diyagramları ayrı ayrı incelenmektedir. Hatalar ile tahminler (veya önemli bağımsız değişkenler) arasındaki dağılımın şekli artan, azalan veya kum saatine benziyorsa değişen varyans; dikdörtgensel bir dağılıma yakın bir dağılım söz konusu sabit varyans varsayımının varlığı olarak kabul edilmektedir.

G8 ülkeleri için yapılan değişen varyans testinin sonucu şu şekildedir:

Tablo 22. G8 Ülkeleri için Değişen varyans (heteroscedasticity) Test Sonuçları

Test	Chi2	df	Prob.
Heteroskedasticity	36.61	9	0.0000
Skewness	22.18	3	0.0001
Kurtosis	0.04	1	0.8370
Toplam	58.83	13	0.0008

White nR-kare istatistiği kritik ki-kare değerinden küçük veya eşit olmadığı için sabit varyans durumunu ileri süren değişen varyansın bulunmadığını iddia eden H_0 hipotezi reddedilmektedir. Prob değeri < 0.05 olduğu için G8 ülkeleri için yapılan analiz sonucunda, modelde değişen varyans söz konusudur. Sıradaki test otokorelasyon testidir.

3.3.5. Otokorelasyon Testi

Otokorelasyon süreci, serilerin kalıntılarının birbiriyle ilişkili olup olmadığını araştırma noktasında bilgi almamızı sağlayan testtir. Otokorelasyon, regresörler arasında gecikmeli bir bağımlı değişkenin varlığından ve kesitler arasındaki heterojenliği karakterize eden bireysel etkilerden dolayı ortaya çıkmaktadır (Baltagi, 2021: 187). Otokorelasyon (AR) testi; hem fark regresyonunda hem de sistem fark düzeyi regresyonunda hata teriminin serisel korelasyona sahip olup olmadığını analiz eden otoregresif bir test sürecidir.

Doğrusal tek yönlü modelde:

$$y_{it} = \alpha + X_{it} \beta_1 + Z_i \beta_2 + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

$i \in \{ 1, 2, \dots, N \}$, $t \in \{ 1, 2, \dots, T \}$ denkleminde,

y_{it} bağımlı değişeni,

X_{it} zamanla değişen 1 x K1 boyutundaki kovaryantını,

Z_i zamanla değişmeyen 1 x K2 kovaryantını,

α β_1 ve β_2 toplam 1 + K1+ K2 parametresini,

μ_i bireysel düzeydeki sabit etkileri,

ε_{it} idiosoratik hata terimlerini göstermektedir.

Eğer, μ_i 'nin X_{it} veya Z_i ile arasında korelasyon varsa bu durumda zamanla değişen kovaryantlar üzerindeki katsayılar yalnızca Fix Effect (sabit etkili regresyon) ile veya ilk farkların alınması yöntemiyle tutarlı şekilde tahmin edilebilmektedir.

Eğer μ_i hem X_{it} hem de Z_i ile arasında korelasyon yoksa, zamanla değişen ve sabit kovaryantlara ait katsayılar tutarlı ve verimli bir şekilde Rastgele etkili (Random effect) model veya Genelleştirilmiş En küçük Kareler (GLS) yöntemi ile test edilebilmektedir.

Wooldridge'in yöntemi birinci fark regresyonundan elde edilen artıklar üzerinde çalışmaktadır. Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür:

Öncelikle modeldeki panel yapıyı (1) sabit ve zamana bağlı değişmez etkileri kaldırmak için birinci farkı alınır:

$$y_{it} - y_{i,t-1} = (X_{it} - X_{i,t-1})\beta_1 + \varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1} \text{ formülünden,}$$

$$\Delta y_{it} = \Delta X_{it} \beta_1 + \Delta \varepsilon_{it} \text{ formülü elde edilir.}$$

Burada,

Δ birinci fark operatörüdür.

Farkı alınmış modele Δy_{it} üzerine ΔX_{it} 'i regresyonla eklenerek β_1 parametreleri tahmin edilmektedir. Artıklar e_{it} ile elde edilir.

Wooldrige'nin temel gözlemi şu şekildedir: Eğer orijinal hata terimler e_{it} serileri korelasyonsuz farkı alınmış artıkların bir dönem gecikmeli korelasyonu alınır:

$$\text{Corr}(\Delta \varepsilon_{it}, \Delta \varepsilon_{i,t-1}) = -0.5$$

Dolayısıyla elde edilen artık e_{it} 'de de aynı durum gözlemlenmektedir.

Buna göre: e_{it} 'i kendi bir dönem gecikmeli artığı $e_{i,t-1}$ üzerine regresyona sokarız:

$$e_{it} = \rho e_{i,t-1} + \eta_{it}$$

Böylece regresyonda panel seviyesinde kümelenmiş varyans-kovaryans matrisi kullanılır ve böylece hem seri korelasyon hem de koşullu heteroskedastisite düzenlenmiş olmaktadır.

Test edilen hipotez:

$H_0 : \rho = -0.5$ ise hata terimleri koreasyonsuzdur. Kısaca Otokorelasyon Yoktur.

$H_1: \rho \neq -0.5$ ise seri korelasyon içermektedir. Kısaca Otokorelasyon Vardır.

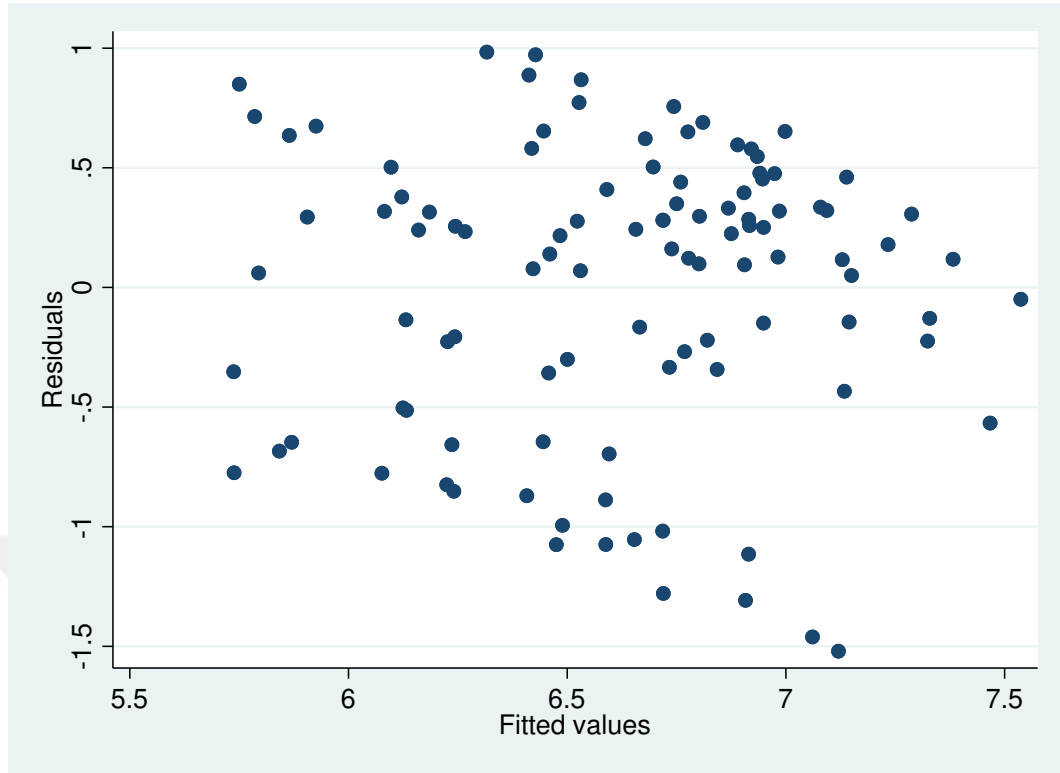
H_0 hipotezinin reddedilmesi seride otokorelasyon sorunu olduğunu göstermektedir. H_0 hipotezinin kabul edilmesi se seride otokorelasyon olmadığını gösterir (Drukker, 2003: 169). G20 ülkelerinde yapılan otokorelasyon testinin sonucu şu şekildedir:

Tablo 23. G8 Ülkeleri için Otokorelasyon Testi Sonucu

F(1,6)	19.180
Prob>F	0.0047

Çalışmada yapılan otokorelasyon testi sonucuna göre, elde edilen prob değeri 0.0047'tür. G8 ülkeleri için yapılan otokorelasyon testinde $\text{prob} < 0.05$ olduğu için otokorelasyon sorunu olmadığını kabul eden H_0 hipotezi reddedilmektedir. Kısaca modelde otokorelasyon sorunu vardır. Otokorelasyon testinden sonra G8 ülkeleri için gerçekleşen kalıntı dağılım grafiği aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

Grafik 3. G8 ülkeleri için Kalıntı Dağılım Grafiği:

Kalıntı dağılım grafiğinde kalıntıların rastgele ve düzensiz dağılım göstermesi beklenmektedir. Analizde dağılım grafiği dağınık ve düzensiz şekilde özetle beklenen şekilde bir sonuç elde edilmiştir. Sıradaki test yatay kesit bağımlılığı testidir.

3.3.6. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı testlerinden bir tanesi Brausch-Pagan (1980) tarafından geliştirilmiş olan Lagrange Multiplier (LM) testidir. LM testi formülizasyonu aşağıdaki şekildedir:

$$LM=T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2$$

Eşitlikte $\hat{p}$ kalıntılara dair korelasyonların örnek tahminin oluşturmaktadır. Teste göre H_0 hipotezi yatay kesitler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını söylemektedir. Bu bağlamda $T \rightarrow \infty$, N değeri sabitse $\frac{N(N-1)}{2}$ serbestlik derecesinde ki-kare değerleri asimptotik olarak dağılmaktadır. Bu durumda T değerlerinin N değerlerinden büyük olduğu durumlarda bu testin kullanılması söz konusu olmaktadır (Pesaran, 2004: 4-5). Yatay kesit bağımlılığının tahmin sürecinde, Breusch-Pagan Lm, Pesaran Scaled Lm, Pesaran Cd, Baltagi-Feng-Kao bias LM test olmak üzere dört test

kullanılrsa da $n > t$ olduğu durumlarda Pesaran CD testi yatay kesit bağımlılığının sınanma sürecinde daha fazla dikkate alınmaktadır.

Hem N 'nin hem de T 'nin büyük olması durumunda modele Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi uygulanmaktadır. CDLM testi Brausch-Pagan testinin geliştirilmiş hali olarak ifade edilebilmektedir (Koçbulut ve Barış, 2016: 29). Bu testin formülizasyon şu şekildedir:

$$CDLM = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{p}_{ij}^2 - 1)$$

Teste göre $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olması durumunda modelde yatay kesit bağımlılığı olmadığı anlamına gelmektedir. Ancak, $N > T$ olduğunda, CDLM testinden elde edilen sonuçlar sağlıklı olmamaktadır. N değerleri büyüdükçe, modelin gösterdiği sapmalarda artış gözlenmektedir. Bu durumda modele dair anlamlı tahminler yapılamamaktadır. Bu nedenle Pesaran (2004), $N > T$ durumunda yatay kesit bağımlılığı adına sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için CD testini geliştirmiştir (Koçbulut ve Barış, 2016: 29). Çalışmada G8 ülkeleri için, $T > N$ olmasına rağmen literatürde yer alan çalışmalarda Pesaran birim kök testleri birlikte araştırıldığından, çalışmada da testler uygulanarak sonuçları bu şekilde elde edilmiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}$$

Teste göre $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olması durumunda modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

LM testi grup ortalaması sıfırken, bireysel ortalamalar sıfırdan farklı değerler aldığıında, sapmalı değerler olması nedeniyle Pesaran modelin test istatistiğine varyans ve ortalama hesaplamalarını modele dahil ederek modeldeki hatalar düzeltmiştir (İnançlı vd., 2016: 41).

Bu durumda düzeltilmiş LM istatistiği şu formül ile ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

$$LMADJ = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{p}_{ij} \frac{(T-k) \hat{p}_{ij}^2}{\sqrt{v_{ij}^2}}$$

Yukarıdaki formda k regressor sayısını göstermektedir. Formülde, μ_{tij} , $(T-k) \hat{p}_{ij}^2$ katsayısının ortalamasını, v_{ij}^2 değeri, $(T-k) \hat{p}_{ij}^2$ katsayısının varyansını göstermektedir (Koçbulut ve Barış, 2016: 30).

Testler için ifade edilen hipotezler şu şekildedir:

H0: Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

H1: Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Test değerlerine göre H0 hipotezi kabul edilirse, kesitler arası yatay kesit olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Fakat H0 hipotezi reddedilirse, kesitler arası yatay kesit bağımlılığının var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. H0 hipotezinin kabul edilmesi halinde analizde birinci nesil birim kök testleri kullanılmalıdır. Ancak, H0 hipotezinin reddedilmesi durumunda analize ikinci nesil birim kök testleriyle devam edilmelidir (Baltagi, 2021). G8 ülkeleri için yapılan yatay kesit bağımlılığı testi sonucu şu şekildedir:

Tablo 24. G8 Ülkeleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias-corrected scaled LM	Pesaran CD
Mutluluk	59.69252*** (0.0000)	5.970385*** (0.0000)	5.720385*** (0.0000)	0.430042 (0.6672)
Kamu Harcamaları	102.3774*** (0.0000)	12.55681*** (0.0000)	12.30681*** (0.0000)	9.479668*** (0.0000)
Kamu Harcamalarının Karesi	102.9063*** (0.0000)	12.63842*** (0.0000)	12.38842*** (0.0000)	9.515700*** (0.0000)
Enflasyon	139.6961*** (0.0000)	18.31520*** (0.0000)	18.06520*** (0.0000)	8.946278*** (0.0000)
Dışa Açıklık	96.81322*** (0.0000)	11.69823*** (0.0000)	11.44823*** (0.0000)	4.580056*** (0.0000)

Not: Parantez içindeki değerler, test istatistiklerinin (prob.) olasılık değerlerini temsil etmektedir.

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

G8 ülkelerinde yatay kesit bağımlılığı testi sonucuna göre, seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmadığını iddia eden “H0: Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur” hipotezi; test istatistiklerinin %1 anlamlılık düzeyinde geçerli olduğu için reddedilmiştir. Özetle serilerde yatay kesit bağımlılığı vardır. Buna göre yatay kesit bağımlılığı olan süreçlerde ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır (Pesaran, 2007; 266-267). Bir sonraki test Birim Kök Testidir.

3.3.7. Birim Kök Testi Sonuçları

Panel birim kök testleri; verileri, modele zamanı ve yatay kesit boyutlarını dikkate alarak modele dâhil etmektedir. Zaman içerisinde Birim Kök testlerinde gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başlıcaları; Im-Pesaran-Shin (1997), Hadri (2000) ve Breuer vd., (2001) ve Pesaran (2006) olarak sıralanabilmektedir (Güloğlu ve İspir, 2011: 210).

Panel veri analizinde birim kök testleri iki kuşak olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci kuşak birim kök testleri kesitlerin birbirinden bağımsız olmasının yanında

panel birimlerinde meydana gelebilecek muhtemel bir şoktan tüm kesitlerin aynı ölçüde etkileneceğini iddia eden testlerdir. Ancak, günümüz şartlarında herhangi bir kesitte meydana gelebilecek bir şok tüm kesitleri aynı ölçüde etkilemesi söz konusu olmayabilmektedir. Bu noktada birimler arası yatay kesit bağımlılığını ayrı ayrı göz önünde bulunduran ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. İkinci nesil birim kök testleri MADF (Taylor ve Sarno, 1998), SURADF (Breuer vd., 2002), Bai ve Ng (2004), CADF (Pesaran, 2006) ve PANKPSS (Carrion-I Silvestre vd., 2005) olarak sıralanabilmektedir (Yıldırım vd., 2013: 88-89).

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı olması sebebiyle Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş olan ikinci nesil birim kök testlerinden Cross Section Im-Pesaran-Shin (CIPS) testi uygulanmaktadır. Pesaran'a göre CIPS testi hem zaman hem de kesitin küçük olduğu durumların yanında zaman kesit boyutlarının birbirlerinden büyük olduğu durumlarda da uygulanabilmektedir (Pesaran, 2007: 266-267).

CIPS testi uygulanmadan önce yine Pesaran tarafından geliştirilmiş CADF test istatistik değerlerinden faydalanılmaktadır. CADF testi kesitlerin her biri için uygulanmaktadır ve modelin tamamı açısından test değerlerinin aritmetik ortalamaları alınarak CIPS değerleri hesaplanmaktadır. Bu doğrultuda panelin genel yapısının durağanlık düzeyi araştırılmaktadır (Yalçınkaya ve Kaya, 2017: 100).

CADF birim kök testi formülü şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p \tau_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t}$$

Bireysel CADF testi ΔY_{it} kritik değerleri için En Küçük Kareler regresyonuna bağlı şekilde sabitsiz $y_{i,t-1}$, sabitli $\bar{y}_{t-1}$, sabitli ve trendli $\bar{y}_{it}$ için hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007: 269).

Denkleme göre oluşturulan hipotezler için:

H0: $b_i = 0$ ise Seri Durağandır.

H1: $b_i < 0$ ise Seri Durağan Değildir.

Serinin tamamının durağanlık durumunu araştırmak için uygulanan CIPS istatistiğini şu şekilde göstermek mümkündür:

$$CIPS (N,T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i CADF_i$$

Pesaran (2007) tarafından CADF ve CIPS değerlerini ölçmek için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde tablo kritik değerleri geliştirilmiştir. İkinci nesil birim kök testi olan CIPS istatistiklerinin kritik değerleri Pesaran (2007) çalışmasından elde edilmiştir.

G20 ülkeleri için yapılan birim kök testi sonuçları şu şekildedir:

Tablo 25. G8 Ülkeleri için Birim kök Testi Sonuçları

	Sabitli			Sabitli ve Trendli		
	I(0)	I(1)		I(0)	I(1)	
Mutluluk	-2.501	-4.003		-2.999	-4.152	
Kamu Harcamaları	-1.258	-2.763		-1.762	-3.379	
Kamu Harcamaları Karesi	-1.250	-2.712		-1.710	-3.463	
Dışa Açıklık	-1.868	-2.832		-2.085	-2.968	
Enflasyon	-2.655	-4.450		-3.212	-4.393	
Kritik Değerler	%10	%5	%1	%10	%5	%1
	-2.22	-2.37	-2.66	-2.76	-2.92	-3.21

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Not: Tablo kritik değerleri Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş çalışmasından elde edilmiştir.

CIPS birim kök testinin sonuçları: sabitli model için, mutluluk I(0)'da düzeyde durağandır. Diğer veriler olan enflasyon ve dışa açıklık değerlerinde birim kök sorunu vardır. Bu değerler sabitli model için, birinci farkları alınarak I(1)'de durağanlaştırılmıştır. Sabitli ve trendli modelde mutluluk I(0) düzeyinde durağanken, diğer değişkenlerin birim kök sorunu bulunmaktadır. Bu sebeple sabitli ve trendli modelde enflasyon ve dışa açıklık değerlerinin birinci farkları alınarak I(1)'de durağanlaştırılmıştır.

3.3.8. Hausman Testi Süreci

Çalışmada temel sına testleri sonrasında tahmin aşamasına geçilmeden önce Hausman testi uygulanarak test sonuçlarına bağlı olarak kullanılacak tahminciye karar verilmektedir. Çalışmada, Hausman test sonuçlarına bağlı olarak tesadüfi ve sabit etkiler modelleri kullanılarak Driscoll-Kraay tahmini yapılmaktadır. İlk aşamada tesadüfi ve sabit etkiler modelleri arasında tercih yapmıştır ve yaygın olarak kullanılan Hausman (1978) testi uygulanmıştır. Tesadüfi etkiler ile sabit etkiler modelleri arasındaki önemli farklardan biri, birim etkilerin açıklayıcı değişkenlerle korelasyon

ilişkisinin bulunup bulunmamasıdır (Hausman, 1978; Ağazade vd., 2020). Hausman (1978) modelinin matematiksel gösterimi şu şekilde gösterilebilmektedir:

$$H = (\hat{\theta}_f - \hat{\theta}_r)' [C(\hat{\theta}_f) - C(\hat{\theta}_r)]^{-1} \hat{\theta}_f - \hat{\theta}_r$$

Modelde $\hat{\theta}_f$ ve $\hat{\theta}_r$ sıra ile a sabit ve tesadüfi etkilere göre tahmin edilmiş modellere ait katsayıları, $C(\hat{\theta}_f)$ ve $C(\hat{\theta}_r)$ modellere yönelik asimptotik varyans kovaryans matrislerini göstermektedir (Greene, 2016: 237). Testte yer alan sıfır hipotezi, hata terimleri ve açıklayıcı değişkenlerin arasında herhangi bir korelasyonun bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca, alternatif hipotez hata terimleri ve açıklayıcı değişkenler arasında bir korelasyon ilişkisinin bulunduğunu ifade etmektedir. Sonuçlara bağlı olarak sıfır hipotezinin reddedilememesi durumunda tesadüfi etkiler modeli, reddedilmesi durumunda sabit etkiler modeli geçerli olmaktadır.

Tablo 26. G8 Ülkeleri için Hausman Testi Sonuçları

	Coefficiante			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	Sqrt S.E.
Kamu Harcamaları	36.55752	37.235	-.6774771	1.656782
Kamu Harcamasının Karesi	-4.893749	-4.992632	.098883	.2329061
Dışa Açıklık	.7114659	.6619281	.0495378	.1008144
Enflasyon	-.1001541	-.1022894	.0021353	.0035667

Model 1	
Chi2	Prob>Chi2
2.39	0.6644

G8 ülkelerinde yapılan Hausman testine göre, prob değeri 0.6644 olarak ölçülmüştür. Prob değeri 0.05'ten büyük olduğu için, hata terimleri ve açıklayıcı değişkenlerin arasında herhangi bir korelasyon bulunmadığını gösteren H0 hipotezi reddedilmiştir ve bu bağlamda testte sabit etkiler modeli olan Fix Effect geçerli olmaktadır.

Tablo 27. G8 Ülkeleri için Driscoll-Kraay Tahmin Testi Sonuçları

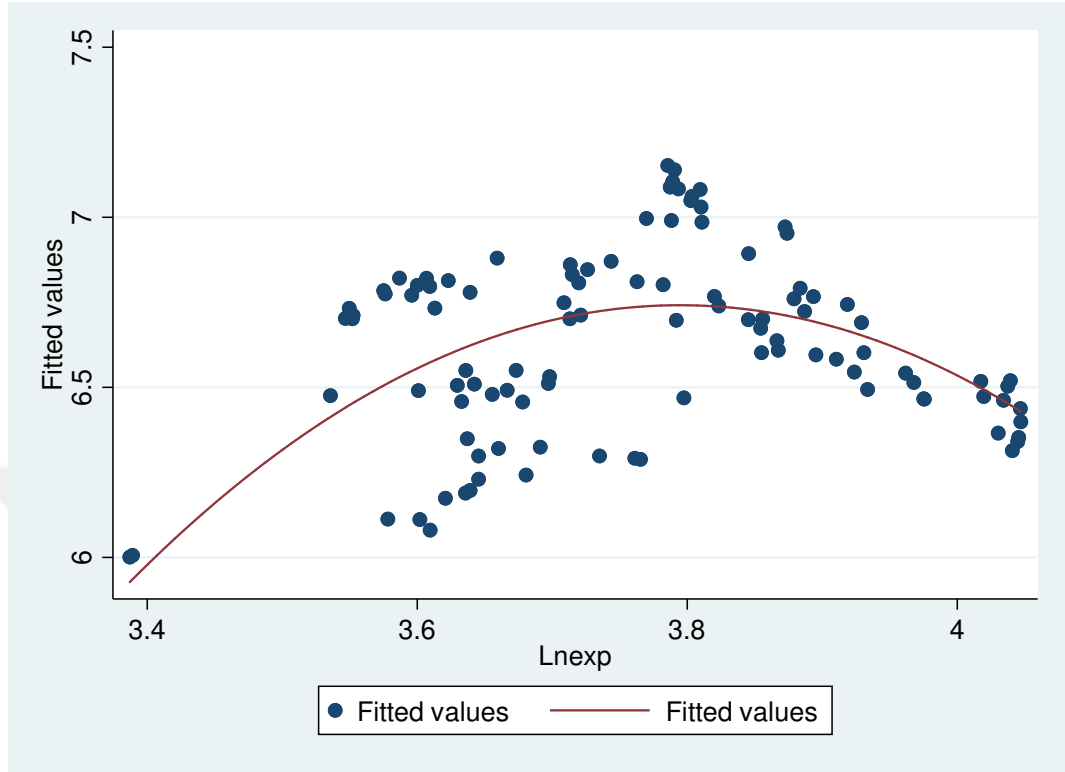
Regression with Driscoll-Kraay standard errors		Number of obs	=	105
Method: Fixed-effects regression		Number of groups	=	7
Group variable (i): panel		F(4, 6)	=	25.00
maximum lag: 2		Prob > F	=	0.0007
within R-squared = 0.1902				

Mutluluk	Coef.	Std. Err.	P> t	[95% Conf. Interval]		
Kamu Harcamaları	36.55752	13.17133	2.78	0.032	4.328429	68.78661
Kamu Harcamaları Karesi	-4.893749	1.787706	-2.74	0.034	-9.268109	-.5193899
Enflasyon	-.1001541	.0498376	-2.01	0.091	-.2221023	.0217941
Dışa Açıklık	.7114659	.2703664	2.63	0.039	.049903	1.373029
cons	-64.23038	24.46983	-2.62	0.039	-124.1059	-4.354865

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.
 (***) p<0.01, (**) p<0.05, (*) p<0.1).

Buna göre, kamu harcamaları mutluluğu başlangıçta, pozitif olarak etkilemektedir. Belli bir eşik noktadan sonra kamu harcamalarında yaşanan artış, mutluluğu negatif olarak etkilemektedir. Enflasyonda yaşanan yüzde birlik bir artış, mutluluğu yüzde 0.10 düzeyinde azaltmaktadır. Dışa açıklık mutluluğu pozitif olarak etkilenmektedir. G8 ülkelerinde Driscoll-Kraay testine göre dönüm noktası şu şekilde hesaplanmaktadır:

Grafik 4. G8 Ülkeleri Dönüm Noktası Grafiği (Driscoll-Kraay Testi Sonucunda Elde Edilen)

G8 ülke grubu için dönüm noktası hesabı $\frac{\beta_1}{2\beta_2}$ formülünden hesaplanan değerle, 3,73512 değerinden yaklaşık olarak yüzde 41,9 hesaplanmaktadır. Özetle, G8 ülkelerinde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı yüzde 41'i geçtiğinde bireyler mutsuz hissetmektedir.

3.3.9. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi

Genelleştirilmiş kareler yönteminin (GEKK) tesadüfi etkili panel veri modellerinin parametrelerinin tahmininde kullanılmasında varyans kovaryans matrisi önemli hale gelmektedir. Burada bahsi geçen varyans kovaryans matrisi, hata terimlerinin varyans- kovaryans matrisidir. Bu matrisi V ile ifade ettiğimizi düşünürsek, hata terimlerinin varyans- kovaryans matrisi (V_i) biliniyorsa, tesadüfi etkili panel veri modelinin genelleştirilmiş EEK tahmincileri matrislerle,

$$\hat{\beta}_{GEKK} = (X'V^{-1}X)^{-1}(X'V^{-1}Y)$$

olarak tahmin edilmektedir.

Bu durumda bahsi geçen tahmincilerin varyansları tahmincilerin varyansları da matrislerle,

$$\text{Var}(\hat{\beta}_{GEKK}) = (X'V^{-1}X)^{-1}$$

olarak tahmin edilmektedir.

Tahminde varyans- kovaryans matrisinin önem kazanmasının nedeni modellere göre farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Modelin hata birleşenleri modeli veya tesadüfi katsayılı model olması sebebiyle, modelin tek veya iki faktörlü olmasına göre hata terinin birleşenlerinin yapısının değişmektedir. Bu doğrultuda modellerdeki farklılıklara göre varyans- kovaryans matrisleri de değişime uğramaktadır. Hata birleşenleri modellerinde verilerde dönüşüm yaparak genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincileri, en küçük kareler yöntemi ile bulunabilmektedir.

Tek faktörlü tesadüfi etkili model için değişkenlerde dönüşüm,

$$Y^* = Y_{it} - \theta \bar{Y}_i$$

$$X_k^* = X_{kit} - \theta \bar{X}_{ki}$$

olarak yapılmaktadır.

Burada;

$$\theta = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + \sigma_v^2}} \text{ 'dir.}$$

Dönüştürülmüş verilere en küçük kareler yöntemi uygulanarak parametreler;

$$\hat{\beta}_{GEKK} = (X^{*'}X^*)^{-1}(X^{*'}Y^*)$$

Matrisi ile tahmin edilmektedir.

Elde edilen bu tahminler genelleştirilmiş en küçük kareler tahminleridir veya yukarıdaki verilen matrisle verilen tahminciler, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincileridir. Tek faktörlü modellerde, $\theta=1$ olduğunda, genelleştirilmiş EKK tahmincileri ile kukla değişkenli en küçük kareler tahmincileri aynı olmaktadır.

İki faktörlü tesadüfi etkiler modelinde verilerde dönüşüm yapılarak:

$$Y^* = Y_{it} - \theta \bar{Y}_i - \theta_1 \bar{Y}_t + \theta_2 \bar{Y}$$

$$X^* = X_{kit} - \theta \bar{X}_{ki} - \theta_1 \bar{X}_{kt} + \theta_2 \bar{X}_k$$

Şeklinde yapılmaktadır.

Burada,

$$\theta = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + \sigma_v^2}}$$

$$\theta_1 = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{N\sigma_\lambda^2 + \sigma_v^2}}$$

$$\theta_2 = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + \sigma_v^2}} - \frac{\sigma_v}{\sqrt{N\sigma_\lambda^2 + \sigma_\lambda^2}} + \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + N\sigma_\lambda^2 + \sigma_v^2}} \text{ ' dir.}$$

Dönüştürülmüş verilere en küçük kareler yöntemi uygulanarak elde edilen parametreler

$$\hat{\beta}_{GEKK} = (X^{*'}X^*)^{-1}(X^{*'}Y^*)$$

Matrisi ile tahmin edilmektedir. Elde edilen bu tahminler genelleştirilmiş en küçük kareler tahminleridir.

Tablo 28. G8 Ülkeleri için Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Test Sonucu

Cross-sectional time-series FGLS regression					
Coefficients: generalized least squares					
Panels: heteroskedastic					
Correlation: common AR(1) coefficient for all panels (0.7864)					
Estimated covariances	=	7	Number of obs	=	105
Estimated autocorrelations	=	1	Number of groups	=	7
Estimated coefficients	=	5	Time periods	=	15
			Wald chi2(4)	=	15.45
			Prob > chi2	=	0.0039

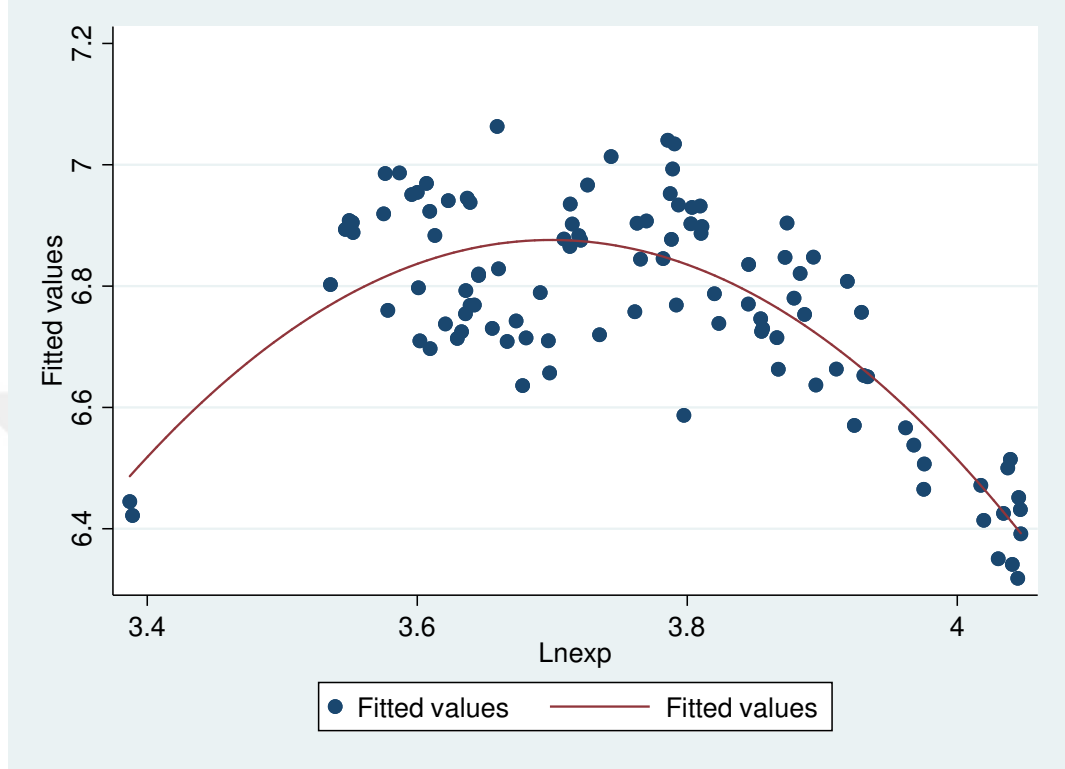
Mutluluk	Coef. Std. Err. P> t [95% Conf. Interval]					
Kamu Harcamaları	28.61081	12.28509	2.33	0.020	4.532484	52.68913
Kamu Harcamaları Karesi	-3.918365	1.630359	-2.40	0.016	-7.11381	-.7229198
Dışa Açıklık	.1878007	.1961893	0.96	0.338	-.1967234	-.0452594
Enflasyon	-.124986	.0406776	-3.07	0.002	-.2047126	.5723247
_cons	-45.8908	23.03585	-1.99	0.046	-91.04024	-.741371

G8 ülkelerinde yapılan GLS sonucuna göre, kamu harcamaları mutluluğu başlangıçta belli bir noktaya dek pozitif olarak etkilemektedir. Zirve noktasından sonra kamu harcamalarında yaşanan artışlar mutluluk seviyelerinde azalışa neden olmaktadır. Enflasyon mutluluğun negatif olarak etkilenmesine neden olmaktadır.

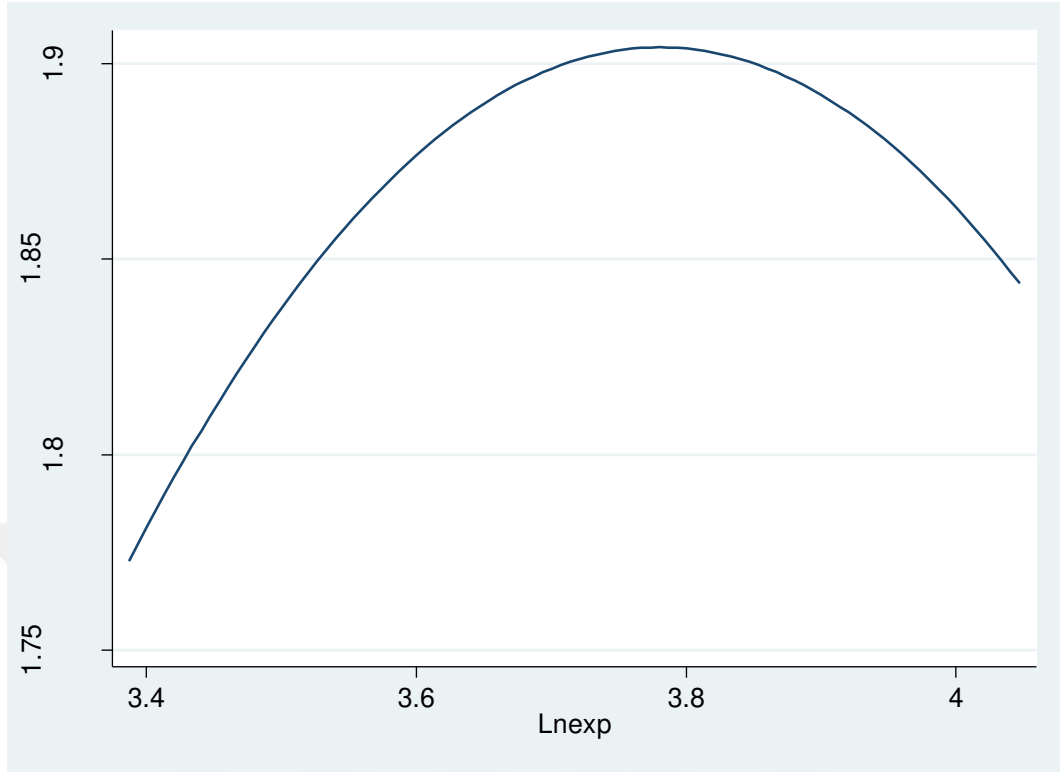
GLS tahmin sonucuna göre, dönüm noktası yeniden hesaplanmaktadır. Buna göre, G8 ülkeleri için dönüm noktasının hesaplanması $\frac{-\beta_1}{2\beta_2}$ formülüne istinaden 3,65086 değerinden yaklaşık olarak yüzde 38,5 olarak hesaplanmıştır. GLS tahmincisinden elde edilen sonuca göre, G8 ülkelerinde kamu harcamaları GSYİH'nın

yüzde 38’lik kısmını aştığında bireyler artan her bir birim kamu harcaması dolayısıyla mutsuz hissetmektedir.

Grafik 5. G8 Ülkeleri Dönüm Noktası Grafiği (GLS Testi Sonucunda Elde Edilen)

Grafik 6. G8 Ülkeleri Dönüm(Zirve) Noktası Grafiği

G8 ülkeleri için yapılan Driscoll-Kraay testinde ve GLS testinde iki farklı dönüm noktası hesaplanmıştır. Driscoll-Kraay testine göre bu dönüm noktası 41,9 olarak hesaplanırken, GLS testi sonucunda elde edilen dönüm noktası 38,5 olarak hesaplanmıştır. Bu iki dönüm noktası birlikte değerlendirildiğinde G8 ülkelerinde ortalama olarak, kamu harcamaları oranı yüzde 39-40 seviyelerine ulaştıktan sonra, kamu harcamalarında yaşanan artışlar mutluluğu negatif olarak etkilemektedir.

Buna göre G8 ülkeleri için Kamu harcaması ve mutluluk ilişkisi G20 ülkeleriyle benzer şekilde Easterlin Paradoksu'nda olduğu gibidir. Başlangıçta G8 ülkelerinde devlet kamu harcamaları yaptığında mutluluk pozitif olarak etkilenmektedir. Fakat belli bir eşik noktasından sonra kamu harcamalarında yaşanan artışlar mutluluğu artırmamakta aksine mutluluğu negatif etkilemektedir. Bunun sonucunda G8 ülkeleri için Kuznets Eğrisine benzer ve Easterlin Paradoksu'nu destekleyici şekilde, Ters U şeklinde ilişki oluşmaktadır.

Bu ülkelerde bahsi geçen dönemde bu ilişkinin oluşma sebebi, artan kamu harcamalarının daha yaşanabilir bir ülke sunması ve yaşam kalitesinde artışa neden olmasıdır. Bireyler başlangıçta, kendileri için yapılan harcamalara olumlu yaklaşmakta ve mutlu olmaktadır. Peakmutluluk formülü kullanılarak hesaplanan

zirve noktası özetle mutluluğun negatife dönmeye başladığı noktanın yaklaşık ortalama olarak yüzde 39-40 olarak hesaplanmıştır. Kısacası G8 ülkelerinde kamu harcaması seviyesi yaklaşık olarak bu değerleri geçtiğinde bireyler yapılan kamu harcamalardan mutsuz olmaya başlamaktadır.

3.4. E7 ÜLKELERİ İÇİN BULGULAR

Kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişki E7 ülkeleri için incelenmektedir. E7 ülkeleri; Çin, Türkiye, Endonezya, Brezilya, Hindistan, Meksika ve Rusya'dan oluşmaktadır. Bu grupta bulunan tüm ülkelerin verileri mevcut olduğu için tüm ülkeler analize dâhil edilmiştir.

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler bir veri setinde, veriler hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla kullanılan istatistiksel yöntemlerdir. Tanımlayıcı istatistikler analizde veri setini anlamamıza yarayan temel bir adımdır (Gujarati & Porter, 2009: 531). Çalışmanın tanımlayıcı istatistik tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 29. E7 Ülkeleri için Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma	Skewness	Kurtosis
Mutluluk	3.3	7.4	5.697	0.850	-0.10639	2.52888
Kamu Harcaması	2.778	3.895	3.381	0.278	-0.40528	2.68813
Kamu Harcaması Karesi	7.718	15.171	11.514	1.856	-0.21712	2.55686
Dışa Açıklık	3.095	4.389	3.831	0.294	-0.83401	3.27314
Enflasyon	0.675	3.487	2.385	0.547	-0.33962	3.03575

Tanımlayıcı istatistikler tablosunu gösteren Tablo 29'a göre, minimum değerler, enflasyon ve kamu harcamalarında gerçekleşmişken, maksimum değerler kamu harcamasının karesinde gözlemlenmiştir. Standart hata değerleri birbirlerine yakinken çarpıklık ve basıklık değerlerini gösteren Skewness ve Kurtosis test istatistikleri de birbirlerine yakın düzeylerde hesaplanmıştır.

3.4.2. Korelasyon Matrisi Testi

Panel veri analizinde kullanılan Korelasyon Matrisi, analizi yapılan değişkenlerin ilişkisini ve bu ilişkinin yönünü göstermektedir. Panel veri analizinde değişkenlerin arasındaki ilişkinin kontrol edilmesi önem arz etmektedir. Bu yöntemle modelde birbirini içeren değişkenlerin olup olmadığı analiz edilmektedir (Adams ve

Klobodu, 2019: 980). Eğer değişkenler arasında 0.70'ten büyük bir değer varsa değişkenler arasında Çoklu Doğrusal Bağlantı sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple öncelikle G20 ülkeleri için korelasyon matrisi testi yapılmaktadır.

Tablo 30. E7 ülkeleri için Korelasyon Matrisi Test Sonuçları

Değişken	Mutluluk	Kamu Harcaması	Kamu Harcaması Karesi	Dışa Açıklık	Enflasyon
Mutluluk	1.0000				
Kamu Harcaması	0.3849	1.0000			
Kamu Harcaması Karesi	0.3926	0.9987	1.0000		
Dışa Açıklık	-0.1412	-0.4285	-0.4542	1.0000	
Enflasyon	0.0622	0.1842	0.1907	0.1189	1.0000

Korelasyon matrisi analizine göre değişkenler arasında yüksek değerlerin olması değişkenlerin birbirini içerdiğini göstermekte ve bu sebeple değişkenlerden birini modelden dışlamak gerekmektedir. Korelasyon matrisi değerinin 0.70'ten büyük olması durumu istenmemektedir. Tablo 30'a bakıldığında, birbirini içeren değişkenler arasındaki sayı (örneğin mutluluk ve mutluluk değişkenleri) birbirlerini içerdiği için 1.0000 değeri almaktadır. Diğer değişkenler arasındaki ilişkinin 0.70'ten küçük olması değişkenlerin birbirini içermediğini, değişkenler arasında güçlü korelasyon ilişkisi olmadığını göstermektedir. Kısaca model kurulurken, birbirini içeren değişkenler modele dâhil edilmemiş ve yanlış bir model kurulmamıştır. Birbirini içeren değişkenler ile kurulan bir model, analizde hatalı sonuçlara neden olmaktadır. Modelde değişkenlerin birbirleriyle olan ilişki değerleri 0.70'ten küçük olarak hesaplanmaktadır. Bu da değişkenlerin birbirini içermediğini ve modelin doğru kurulduğunu göstermektedir. Kısaca modelde spesifikasyon hatası yapılmamıştır.

3.4.3. Çoklu Doğrusal Bağlantı (VIF) Testi Sonuçları

Panel veri analizi sürecinde çoklu değişkenlerin kullanıldığı durumlarda tahmin ediciler arasında doğrusal bir ilişkinin söz konusu olması durumunda regresyon modeli için doğru bir analiz elde edilemeyecektir. Bu sebeple modelde kullanılan değişkenler arasında Çoklu Doğrusal Bağlantının varlığının test edilmesi gerekmektedir. Çoklu Doğrusal Bağlantının incelenmesi için kullanılan yöntem Varyans Enflasyon Faktörü (VIF) yöntemidir.

Bu yöntemde bağımsız değişkenlere ilişkin korelasyon matrisi olan $R = X'X$ matrisinin elemanları incelenerek çoklu doğrusal bağlantının olup olmadığı test edilebilmektedir. Burada, $X = [\tilde{X}_{ij}] = n \times p$ boyutlu bağımsız değişkenler için standartlaştırılmış veri matrisidir. Denklemde, $i = 1, 2, \dots, n$ ve $j = 1, 2, \dots, p$ için $\tilde{X}_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sqrt{s_{jj}}}$ ve $\bar{x}_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_{ij}$: j'inci değişkene ait örnek ortalamasıyken, $KT(x_j) = \sum_{i=1}^n (X_{ij} - \bar{X}_j)^2$: j'inci değişkene ait düzeltilmiş kareler toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çoklu Doğrusal bağlantının belirlenmesinde kullanılan standartlaştırılmış korelasyon matrisinin tersi de yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. $C = R^{-1} = (X'X)^{-1}$ matrisini nj'inci köşegen elemanına X_j değişkenine ait varyans şişirme faktörü adı verilir ve VIF_j ile gösterilmektedir. X_j değişkenine ait varyans şişirme faktörünün hesaplanması:

$$VIF_j = C_{jj} = \frac{1}{1 - R_j^2}, j = 1, 2, \dots, p$$

Eşitliği ile yapılmaktadır (Chatterjee & Price, 1977). Eşitlik (3.2)'den VIF değerinin tolerans değeri ile de alakalı olduğu görülmektedir. Eğer X_j bağımsız değişkeni ile modelde yer alan bağımsız değişkenler arasında ilişki söz konusu değilse $R_j^2 = 0$ olması sebebiyle VIF_j 1'e eşit olmaktadır. Eğer X_j bağımsız değişkeni ile modelde yer alan diğer tüm bağımsız değişkenler arasında tam bir ilişki söz konusuysa $R_j^2 = 1$ olacağı için VIF_j sonsuz olacaktır. Eğer $R_j^2 = 0,90$, $VIF_j = 10$ olarak elde edilmektedir. VIF değeri büyük değerler alıyorsa, regresyon katsayılarının (β_j 'lerin) varyansları büyümekte ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkileri yanlış olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir durumda regresyon modeli geçersiz olmaktadır. VIF değerinin değerlendirilmesi:

- Eğer tüm bağımsız değişkenler için hesaplanan $VIF = 1$ ise çoklu bağlantı söz konusu değildir.
- $1 < VIF \leq 5$ hesaplandıysa orta düzeyde çoklu bağlantı söz konusudur. Modelde düzeltme yapmak gerekmemektedir.
- $5 < VIF \leq 10$ hesaplandıysa yüksek düzeyde çoklu bağlantı söz konusudur. Bağımsız değişkenlerde düzeltme yapılması gerekmektedir. Önemsiz ilişki düzeylerine sahip değişkenler sırası ile teker teker modelden çıkartılır ve analiz yenilenir.

- Çoklu bağlantıya neden olan değişken bulunarak düzeltilir ya da modelden çıkartılır. Sonrasında analiz yenilenir.
- $VIF > 10$ hesaplandıysa çok yüksek düzeyde çoklu bağlantı sorunu söz konusu olmaktadır. Bu durumda model geçersizdir. Uygun yöntemlerle bağımsız değişkenler düzeltilir ve model yeniden oluşturulur

Çalışmada kullanılan E7 ülkeleri için yapılan çoklu doğrusal bağlantı sınaması olan VIF testinin sonuçları aşağıdaki gibidir; (Modelde Kamu Harcamalarının Karesi değeri, kamu harcamalarının karesi olarak modelde yer aldığı ve çoklu doğrusal bağlantıya sebep olabileceği için VIF test yapılırken modelden çıkarılmıştır).

Tablo 31. E7 ülkeleri için VIF Testi Sonuçları

Değişken	VIF	1/VIF
Kamu Harcamaları	1.32	0.760268
Dışa Açıklık	1.29	0.775847
Enflasyon	1.09	0.918112
Ortalama VIF	1.23	

Literatürde yer alan çoğu çalışmaya göre ortalama VIF değerinin 5'ten büyük olması durumunda, çoklu doğrusal bağlantı sorunundan söz edilmektedir (Menard, 1995: 66; O'Brien, 2007; 688). Fakat literatürde Ortalama VIF değerinin 10'a kadar yükselmesini kabul eden görüş de vardır (Kennedy, 1992: 183; Mason vd., 1989; Marquardt, 1970). Kısaca Çoklu Doğrusal Bağlantı, bağımsız değişkenlerin yüksek derecede korelasyon içermesi durumudur ve bu da tahminlerin güvenilirliğinin azalmasına yol açmaktadır.

Tablo 31'e bakıldığında, çalışmada çoklu doğrusal bağlantı testinde ortalama VIF değeri, 1.18 olarak ölçülmüştür. Kısaca değer 1'e çok yakındır ve bu bize modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Kısaca kurulan modelde herhangi bir yanlışlık yoktur ve modelde düzenleme gerekmemektedir. Model spesifikasyon hatası içermemektedir. Bir sonraki test Değişen Varyans Testidir.

3.4.4. Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testi

Literatürde panel veri analizi için değişen varyans problemini test etmede kullanılan birkaç test mevcuttur (Pindyck ve Rubinfeld, 1991; Tari, 2018: 509). Bu testler; Grafik Yöntem, Park Testi Yöntemi, Spearman sıra korelasyon testi, Goldfeld-Quandt testi, Glejser testi, Breusch-Pagan-Godfrey testi ve son olarak White nR-kare

testi olarak sıralanabilmektedir. Çalışmada White nR-kare testi kullanıldığından bu bölümde sadece bu test tanıtılacaktır.

3.4.4.1. White nR-Kare Testi

White nR^2 istatistiği Webster (1995) tarafından iki bağımsız değişkenli bir model için aşağıdaki üç aşamayla açıklanmaktadır:

Birinci Adım: Hataları elde etmek için ilk regresyon modeli çözülmekte ve e_i değerleri elde edilmektedir:

$$y_j = b_0 + b_1x_1 + b_2x_{2j} + e_j$$

İkinci Adım: Hata birim değerinin karesi alınmaktadır. Hataların kareleri orijinal değişkenler ile bu değişkenlerin kareleri ve bu iki değişkenin çarpımları üzerine regresyon modeli kurulur. Modelin R^2 değeri şu şekilde elde edilir:

$$e_j^2 = b_0 + b_1X_{1j} + b_2X_{2j} + b_3x_{1j}^2 + b_4x_{2j}^2 + b_5x_{1j}x_{2j} + v_j$$

Üçüncü Adım: Son adımda White ile n (örneklem hacmi) çarpılarak istatistiği hesaplanmaktadır. White nR-kare istatistiği ki-kare dağılımına uymaktadır. Ki kare dağılımını serbestlik derecesi $k-1$ 'e (k yardımcı modeldeki sabit terim dâhil modeldeki parametre sayısını göstermektedir) eşittir. Hipotez testleri için istatistik karar ölçütleri aşağıdaki şekildedir:

$$H_0: \sigma_1^2 = \sigma^2 \text{ ve } nR^2 \leq X_{k-1, \alpha}^2 \longrightarrow H_0 \text{ Kabul edilir.}$$

$$H_0: \sigma_1^2 \neq \sigma^2 \text{ ve } nR^2 \leq X_{k-1, \alpha}^2 \longrightarrow H_0 \text{ Reddedilir.}$$

White nR-kare istatistiği kritik ki-kare değerinden küçük veya birbirine eşitse sabit varyans durumunu ileri süren sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Aksi halde ise sıfır hipotezi reddedilmektedir. Örneklem hacmi 100'den ($n \geq 100$) büyük olması durumunda sabit varyans varsayımı grafik yöntemi kullanılarak da saptanabilmektedir. Modelin önemli açıklayıcı değişkenleri ve tahminleri ile hataları arasındaki serpilme diyagramları ayrı ayrı incelenmektedir. Hatalar ile tahminler (veya önemli bağımsız değişkenler) arasındaki dağılımın şekli artan, azalan veya kum saatine benziyorsa değişen varyansın varlığı; dikdörtgensel bir dağılıma yakın bir dağılım söz konusu sabit varyans varsayımının varlığı kabul edilmektedir.

E7 ülkeleri için yapılan değişen varyans testinin sonucu şu şekildedir:

Tablo 32. E7 ülkeleri için Değişen varyans (heteroscedasticity) Test sonuçları

Test	Chi2	df	Prob.
Heteroskedasticity	27.26	9	0.0013
Skewness	7.42	3	0.0595
Kurtosis	0.33	1	0.5649
Toplam	35.02	13	0.0008

Test sonucuna göre, Prob değeri < 0.05 olduğu, White nR-kare istatistiği kritik ki-kare değerinden küçük veya eşit olmadığı için sabit varyans durumunu ileri süren H0 hipotezi kabul edilememektedir. Kısaca, E7 ülkeleri için yapılan analiz sonucunda, modelde değişen varyans söz konusudur.

White testi sonucunun panel veri modelleri analizinde birim boyutunun çok olması sebebiyle, bu doğrultuda çıkması beklenen bir durumdur (Özden, vd., 2021: 575). Sıradaki test Otokorelasyon testidir.

3.4.5. Otokorelasyon Testi

Otokorelasyon süreci, serilerin kalıntılarının birbiriyle ilişkili olup olmadığını araştırma noktasında bilgi almamızı sağlayan testtir. Otokorelasyon, regresörler arasında gecikmeli bir bağımlı değişkenin varlığından ve kesitler arasındaki heterojenliği karakterize eden bireysel etkilerden dolayı ortaya çıkmaktadır (Baltagi, 2021: 187). Otokorelasyon (AR) testi; hem fark regresyonunda hem de sistem fark düzeyi regresyonunda hata teriminin serisel korelasyona sahip olup olmadığını analiz eden otoregresif bir test sürecidir. Doğrusal tek yönlü modelde:

$$y_{it} = \alpha + X_{it} \beta_1 + Z_i \beta_2 + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

$i \in \{ 1, 2, \dots, N \}$, $t \in \{ 1, 2, \dots, T \}$ denkleminde,

y_{it} bağımlı değişeni,

X_{it} zamanla değişen 1 x K1 boyutundaki kovaryantını,

Z_i zamanla değişmeyen 1 x K2 kovaryantını,

α β_1 ve β_2 toplam 1 + K1+ K2 parametresini,

μ_i bireysel düzeydeki sabit etkileri,

ε_{it} idiosoratik hata terimlerini göstermektedir.

Eğer, μ_i 'nin X_{it} veya Z_i ile arasında korelasyon varsa bu durumda zamanla değişen kovaryantlar üzerindeki katsayılar yalnızca Fix Effect (sabit etkili regresyon) ile veya ilk farkların alınması yöntemiyle tutarlı şekilde tahmin edilebilmektedir.

Eğer μ_i hem X_{it} hem de Z_{it} ile arasında korelasyon yoksa, zamanla değişen ve sabit kovaryantlara ait katsayılar tutarlı ve verimli bir şekilde Rastgele etkili (Random Effect) model veya Genelleştirilmiş En küçük Kareler (GLS) yöntemi ile test edilebilmektedir.

Wooldridge'in yöntemi birinci fark regresyonundan elde edilen artıklar üzerinde çalışmaktadır. Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür:

Öncelikle modeldeki panel yapıyı (1) sabit ve zamana bağlı değişmez etkileri kaldırmak için birinci farkı alınır:

$$y_{it} - y_{i,t-1} = (X_{it} - X_{i,t-1})\beta_1 + \varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1} \text{ formülünden,}$$

$$\Delta y_{it} = \Delta X_{it} \beta_1 + \Delta \varepsilon_{it} \text{ formülü elde edilir.}$$

Burada,

Δ birinci fark operatörüdür.

Farkı alınmış modele Δy_{it} üzerine ΔX_{it} 'i regresyonla eklenerek β_1 parametreleri tahmin edilmektedir. Artıklar e_{it} ile elde edilir.

Wooldridge'nin temel gözlemi şu şekildedir: Eğer orijinal hata terimler e_{it} serileri korelasyonsuz farkı alınmış artıkların bir dönem gecikmeli korelasyonu alınır:

$$\text{Corr}(\Delta \varepsilon_{it}, \Delta \varepsilon_{i,t-1}) = -0.5$$

Dolayısıyla elde edilen artık e_{it} 'de de aynı durum gözlemlenmektedir.

Buna göre: e_{it} 'i kendi bir dönem gecikmeli artığı $e_{i,t-1}$ üzerine regresyona sokarız:

$$e_{it} = \rho e_{i,t-1} + \eta_{it}$$

Böylece regresyonda panel seviyesinde kümelenmiş varyans-kovaryans matrisi kullanılır ve böylece hem seri korelasyon hem de koşullu heteroskedastisite düzenlenmiş olmaktadır.

Test edilen hipotez:

$H_0 : \rho = -0.5$ ise hata terimleri korelasyonsuzdur. Kısaca Otokorelasyon Yoktur.

$H_1: \rho \neq -0.5$ ise seri korelasyon içermektedir. Kısaca Otokorelasyon Vardır.

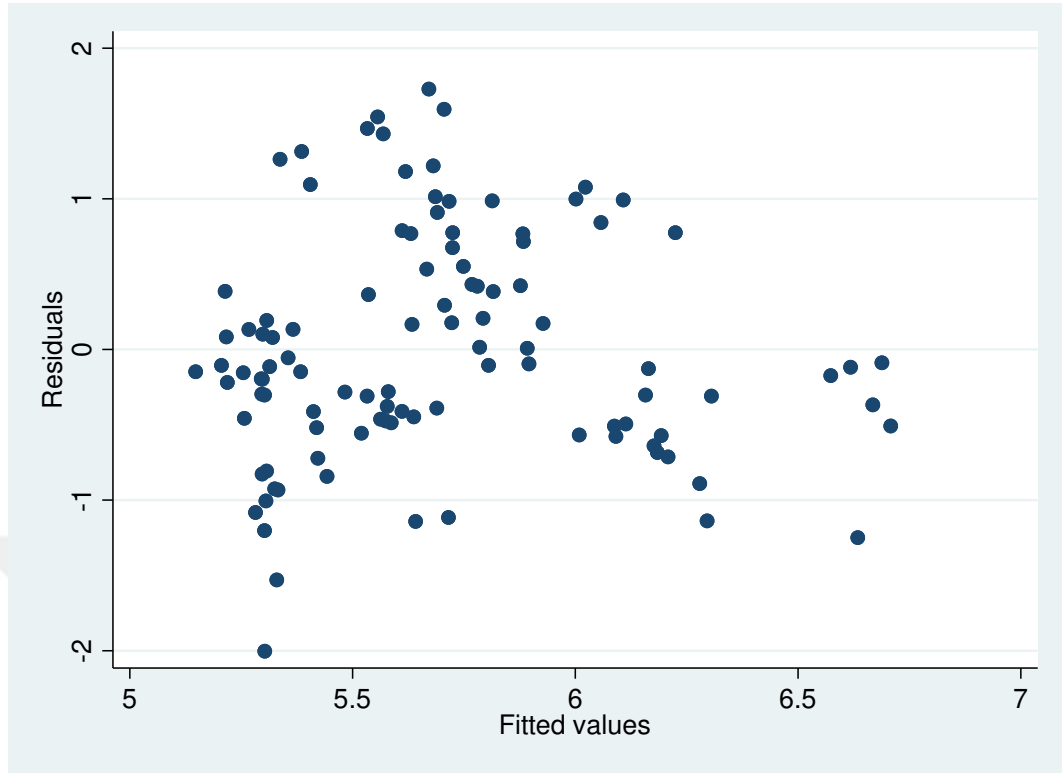
H_0 hipotezinin reddedilmesi seride otokorelasyon sorunu olduğunu göstermektedir. H_0 hipotezinin kabul edilmesi seride otokorelasyon olmadığını gösterir (Drukker, 2003: 169). E7 ülkeleri için otokorelasyon test sonucu şu şekildedir.

Tablo 33. E7 ülkeleri için Otokorelasyon Testi Sonucu

F(1,6)	1.154
Prob>F	0.3241

Otokorelasyon testi sonucuna göre, elde edilen prob değeri 0.3241 olarak ölçülmüştür. $\text{Prob} > 0.05$ olduğu için “ H_0 Otokorelasyon Yoktur” hipotezi reddedilememektedir. Bu bağlamda modelde E7 ülkeleri için otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Modelde otokorelasyon sorunu olmaması, kullanılan tahmin yöntemlerinin geçerli ve güvenilir olmasını sağlamaktadır. E7 ülkeleri için kalıntı dağılım grafiği aşağıda gösterilmektedir.

Grafik 7. E7 ülkeleri için Kalıntı Dağılım Grafiği:

Kalıntı dağılım grafiğinde kalıntıların rastgele ve düzensiz dağılım göstermesi beklenmektedir. E7 ülke grubu için dağılım grafiğinde çok az düzeylerde eğilim gözlemlenmektedir.

3.4.6. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı testlerinden bir tanesi Brausch-Pagan (1980) tarafından geliştirilmiş olan Lagrange Multiplier (LM) testidir. LM testi formülizasyonu aşağıdaki şekildedir:

$$LM=T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2$$

Eşitlikte $\hat{p}$ kalıntılara dair korelasyonların örnek tahminin oluşturmaktadır. Teste göre H_0 hipotezi yatay kesitler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını belirtmektedir. Bu doğrultuda $T \rightarrow \infty$, N değeri sabitse $\frac{N(N-1)}{2}$ serbestlik derecesinde ki-kare değerleri asimptotik olarak dağılmaktadır. Bu durumda T değerlerinin N değerlerinden büyük olduğu durumlarda bu testin kullanılması söz konusu olmaktadır (Pesaran, 2004: 4-5). Yatay kesit bağımlılığının tahmin sürecinde, Breusch-Pagan Lm, Pesaran Scaled Lm, Pesaran Cd, Baltagi-Feng-Kao bias LM test olmak üzere dört test

kullanılsa da $n > t$ olduğu durumlarda Pesaran CD testi yatay kesit bağımlılığının sınanma sürecinde daha fazla dikkate alınmaktadır.

Hem N 'nin hem de T 'nin büyük olması halinde modele Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi uygulanmaktadır. CDLM testi Brausch-Pagan testinin geliştirilmiş hali olarak ifade edilebilmektedir (Koçbulut ve Barış, 2016: 29). Bu testin formülizasyonu şu şekildedir:

$$CDLM = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{p}_{ij}^2 - 1)$$

Teste göre $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olması durumunda modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır. Ancak, $N > T$ durumunda CDLM testinden elde edilen sonuçlar sağlıklı olmamaktadır. N değerleri büyüdükçe, modelin gösterdiği sapmalar artış göstermektedir. Bu durumda modele dair anlamlı tahminler yapılamamaktadır. Bu nedenle Pesaran (2004), $N > T$ durumunda yatay kesit bağımlılığı adına sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için CD testini geliştirmiştir (Koçbulut ve Barış, 2016: 29). Çalışmada E7 ülkelerinde $T > N$ olmasına rağmen literatürde yer alan çalışmalarda Pesaran birim kök testleri birlikte araştırıldığından, çalışmada da testler uygulanarak sonuçları bu şekilde elde edilmiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}$$

Teste göre $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olması durumunda modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

LM testi grup ortalaması sıfırken, bireysel ortalamalar sıfırdan farklı değerler aldığıında, sapmalı değerler olması nedeniyle Pesaran modelin test istatistiğine varyans ve ortalama hesaplamalarını modele dahil ederek modeldeki hatalar düzeltilmiştir (İnançlı vd., 2016: 41).

Bu durumda düzeltilmiş LM istatistiği şu formül ile ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

$$LM_{ADJ} = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{p}_{ij} \frac{(T-k) \hat{p}_{ij}^2}{\sqrt{v_{ij}^2}}$$

Yukarıdaki formda k regressor sayısını göstermektedir. Formülde, μ_{tij} , $(T-k) \hat{p}_{ij}^2$ katsayısının ortalamasını, v_{ij}^2 değeri $(T-k) \hat{p}_{ij}^2$ katsayısının varyansını göstermektedir (Koçbulut ve Barış, 2016: 30).

Testler için ifade edilen hipotezler şu şekildedir:

H_0 : Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

H_1 : Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Test değerlerine göre H_0 hipotezi kabul edilirse, kesitler arası yatay kesit olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Fakat H_0 hipotezi reddedilirse, kesitler arası yatay kesit bağımlılığının var olduğu kabul edilmektedir. H_0 hipotezinin kabul edilmesi halinde analizde birinci nesil birim kök testleri kullanılmalıdır. Fakat H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda analize ikinci nesil birim kök testleriyle devam edilmelidir (Baltagi, 2021). E7 ülkeleri için yapılan yatay kesit bağımlılığı testi sonucu şu şekildedir:

Tablo 34. E7 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias-corrected scaled LM	Pesaran CD
Mutluluk	32.01002*** (0.0584)	1.698883*** (0.0893)	1.448883 (0.1474)	0.904829 (0.3656)
Kamu Harcamaları	45.32921*** (0.0016)	3.754078*** (0.0002)	3.504078*** (0.0005)	1.344483 (0.1788)
Kamu Harcamalarının Karesi	45.21999*** (0.0016)	3.737225*** (0.0002)	3.487225*** (0.0005)	1.340536 (0.1801)
Dışa Açıklık	95.04205*** (0.0000)	11.42494*** (0.0000)	11.17494*** (0.0000)	0.458548 (0.6466)
Enflasyon	46.36200*** (0.0011)	3.913441*** (0.0001)	3.663441*** (0.0002)	-0.243463 (0.8076)

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

E7 ülkelerinde yatay kesit bağımlılığı testi sonucuna göre, seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmadığını iddia eden “H0: Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır” hipotezi; test istatistiklerinin %1 anlamlılık düzeyinde geçerli olduğu için reddedilmiştir. Özetle serilerde yatay kesit bağımlılığı vardır. Buna göre yatay kesit bağımlılığı olan süreçlerde ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır (Pesaran, 2007; 266-267). Bir sonraki test Birim Kök Testidir.

3.4.7. Birim Kök Testi Sonuçları

Panel birim kök testleri; verileri, modele zamanı ve yatay kesit boyutlarını dikkate alarak modele dâhil etmektedir. Zaman içerisinde Birim Kök testlerinde gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başlıcaları; Im-Pesaran-Shin (1997), Hadri (2000) ve Breuer vd., (2001) ve Pesaran (2006) olarak sıralanabilmektedir (Güloğlu ve İspir, 2011: 210).

Panel veri analizinde birim kök testleri iki kuşak olarak ele alınmaktadır. Birinci kuşak birim kök testleri kesitlerin birbirinden bağımsız olmasının yanında panel birimlerinde meydana gelebilecek muhtemel bir şoktan tüm kesitlerin aynı ölçüde etkileneceğini iddia eden testlerdir. Ancak günümüz şartlarında herhangi bir

kesitte meydana gelebilecek bir şok tüm kesitleri aynı ölçüde etkilemesi söz konusu olmayabilmektedir. Bu noktada birimler arası yatay kesit bağımlılığını ayrı ayrı göz önünde bulunduran ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. İkinci nesil birim kök testleri MADF (Taylor ve Sarno, 1998), SURADF (Breuer vd., 2002), Bai ve Ng (2004), CADF (Pesaran, 2006) ve PANKPSS (Carrion-I Silvestre vd., 2005) olarak sıralanabilmektedir (Yıldırım vd., 2013: 88-89).

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı olduğu için Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş olan ikinci nesil birim kök testlerinden Cross Section Im-Pesaran-Shin (CIPS) testi uygulanmaktadır. Pesaran'a göre CIPS testi hem zaman kesitinin hem de kesitin küçük olduğu durumların yanında zaman kesit boyutlarının birbirlerinden büyük olduğu durumlarda dahi uygulanabilmektedir (Pesaran, 2007: 266-267).

CIPS testi uygulanmadan önce yine Pesaran tarafından geliştirilmiş CADF test istatistik değerlerinden faydalanılmaktadır. CADF testi kesitlerin her biri için uygulanmaktadır ve modelin tamamı açısından test değerlerinin aritmetik ortalamaları alınarak CIPS değerleri hesaplanmaktadır. Bu doğrultuda panelin genel yapısının durağanlık düzeyi araştırılmaktadır (Yalçınkaya ve Kaya, 2017: 100).

CADF birim kök testinin formülü şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p \tau_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t}$$

Bireysel CADF testi ΔY_{it} kritik değerleri için En Küçük Kareler regresyonuna bağlı şekilde sabitsiz $y_{i,t-1}$, sabitli $\bar{y}_{t-1}$, sabitli ve trendli $\bar{y}_{it}$ için hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007: 269).

Denkleme göre oluşturulan hipotezler için:

$H_0: b_i = 0$ ise Seri Durağandır.

$H_1: b_i < 0$ ise Seri Durağan Değildir.

Serinin tamamının durağanlık durumunu araştırmak için uygulanan CIPS istatistiği şu şekilde ifade edilmektedir:

$$CIPS(N,T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i CADF_i$$

Pesaran (2007) tarafından CADF ve CIPS değerlerini ölçmek için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde tablo kritik değerleri geliştirilmiştir. İkinci nesil birim

kök testi olan CIPS istatistiklerinin kritik değerleri Pesaran (2007) çalışmasından elde edilmiştir.

E7 ülkeleri için yapılan birim kök testi sonuçları şu şekildedir:

Tablo 35. E7 Ülkeleri İçin Birim kök Testi Sonuçları

	Sabitli			Sabitli ve Trendli		
	I(0)		I(1)	I(0)		I(1)
Mutluluk	-2.056		-4.443	-3.21		-3.975
Kamu Harcamaları	-2.114		-3.765	-2.472		-4.086
Kamu Harcamaları Karesi	-2.034		-3.528	-2.390		-3.895
Dışa Açıklık	-0.989		-3.182	-2.425		-3.615
Enflasyon	-2.659		-3.720	-2.513		-3.789
Kritik Değerler	%10	%5	%1	%10	%5	%1
	-2.22	-2.37	-2.66	-2.76	-2.92	-3.21

Tablo kritik değerleri Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş çalışmasından elde edilmiştir. CIPS birim kök testinin sonuçlarına göre, sabitli model için enflasyon değişkeni I(0)'da durağandır. Sabitli modelde diğer değişkenlerde birim kök sorunu bulunmaktadır. Bu sebeple birim kök sorunu olan değişkenlerin birinci farkları alınarak, değişkenler I(1)'de durağanlaştırılmıştır.

Sabitli ve trendli model için mutluluk I(0)'da durağandır. Sabitli modelde diğer değişkenlerde birim kök sorunu vardır. Bu sebeple bu değişkenlerin birinci farkları alınarak I(1)'de durağanlaştırılmıştır. E7 ülkelerinde Driscoll-Kraay testinin anlamsız çıkması sebebiyle GMM (GLS) testi kullanılmıştır.

3.4.8. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi

Genelleştirilmiş kareler yönteminin (GEKK) tesadüfi etkili panel veri modellerinin parametrelerinin tahmininde kullanılmasında varyans kovaryans matrisi önemli hale gelmektedir. Burada bahsi geçen varyans kovaryans matrisi, hata terimlerinin varyans- kovaryans matrisidir. Bu matrisi V ile ifade ettiğimizi düşünürsek, hata terimlerinin varyans- kovaryans matrisi (V_i) biliniyorsa, tesadüfi etkili panel veri modelinin genelleştirilmiş EEK tahmincileri matrislerle,

$$\hat{\beta}_{GEKK} = (X'V^{-1}X)^{-1}(X'V^{-1}Y)$$

olarak tahmin edilmektedir. Bu durumda bahsi geçen tahmincilerin varyansları tahmincilerin varyansları da matrislerle,

$$\text{Var}(\hat{\beta}_{GEKK}) = (X'V^{-1}X)^{-1}$$

olarak tahmin edilmektedir.

Tahminde varyans- kovaryans matrisinin önem kazanmasının nedeni modellere göre farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Modelin hata birleşenleri modeli veya tesadüfi katsayılı model olması sebebiyle, modelin tek veya iki faktörlü olmasına göre hata terinin birleşenlerinin yapısının değişmektedir. Bu doğrultuda modellerdeki farklılıklara göre varyans- kovaryans matrisleri de değişime uğramaktadır. Hata birleşenleri modellerinde verilerde dönüşüm yaparak genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincileri, en küçük kareler yöntemi ile bulunabilmektedir.

Tek faktörlü tesadüfi etkili model için değişkenlerde dönüşüm,

$$Y^* = Y_{it} - \theta \bar{Y}_i$$

$$X_k^* = X_{kit} - \theta \bar{X}_{ki}$$

olarak yapılmaktadır.

Burada;

$$\theta = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + \sigma_v^2}} \text{ 'dir.}$$

Dönüştürülmüş verilere en küçük kareler yöntemi uygulanarak parametreler:

$$\hat{\beta}_{GEKK} = (X^{*'}X^*)^{-1}(X^{*'}Y^*)$$

Matrisi ile tahmin edilmektedir.

Elde edilen bu tahminler genelleştirilmiş en küçük kareler tahminleridir veya yukarıdaki verilen matrisle verilen tahminciler, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincileridir. Tek faktörlü modellerde, $\theta=1$ olduğunda, genelleştirilmiş EKK tahmincileri ile kukla değişkenli en küçük kareler tahmincileri aynı olmaktadır.

İki faktörlü tesadüfi etkiler modelinde verilerde dönüşüm yapılarak:

$$Y^* = Y_{it} - \theta \bar{Y}_i - \theta_1 \bar{Y}_t + \theta_2 \bar{Y}$$

$$X^* = X_{kit} - \theta \bar{X}_{ki} - \theta_1 \bar{X}_{kt} + \theta_2 \bar{X}_k$$

Şeklinde yapılmaktadır.

Burada,

$$\theta = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + \sigma_v^2}}$$

$$\theta_1 = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{N\sigma_\lambda^2 + \sigma_v^2}}$$

$$\theta_2 = 1 - \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + \sigma_v^2}} - \frac{\sigma_v}{\sqrt{N\sigma_\lambda^2 + \sigma_\lambda^2}} + \frac{\sigma_v}{\sqrt{T\sigma_a^2 + N\sigma_\lambda^2 + \sigma_v^2}} \text{ ' dir.}$$

Dönüştürülmüş verilere en küçük kareler yöntemi uygulanarak elde edilen parametreler

$$\hat{\beta}_{GEKK} = (X^{*'} X^*)^{-1} (X^{*'} Y^*)$$

Matrisi ile tahmin edilmektedir. Elde edilen bu tahminler genelleştirilmiş en küçük kareler tahminleridir.

Tablo 36. E7 Ülkeleri İçin Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Test Sonucu

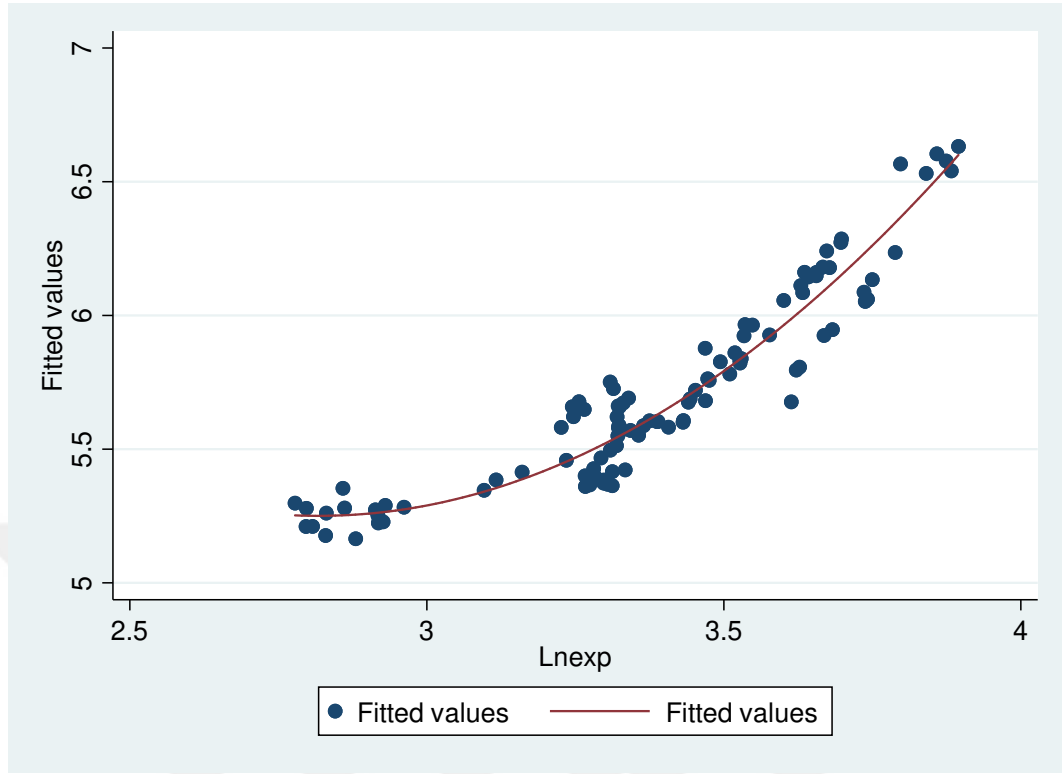
Cross-sectional time-series FGLS regression Coefficients: generalized least squares Panels: heteroskedastic Correlation: common AR(1) coefficient for all panels (0.7864)					
Estimated covariances	=	7	Number of obs	=	105
Estimated autocorrelations	=	1	Number of groups	=	7
Estimated coefficients	=	5	Time periods	=	15
Wald chi2(4)	=	456.59			
Prob > chi2	=	0.0000			

Mutluluk	Coef.	Std. Err.	P> t	[95% Conf. Interval]		
Kamu Harcamaları	-12.18612	2.724169	-4.47	0.000	-17.52539	-6.846847
Kamu Harcamaları Karesi	2.049398	.4170598	4.91	0.000	1.231975	2.86682
Dışa Açıklık	0.518993	.1394616	3.72	0.000	.2456534	.7923326
Enflasyon	-.0808229	.056183	-1.44	0.000	-.1909395	.0292937
_cons	21.52964	4.122493	5.22	0.150	13.4497	29.60958

E7 ülkelerinde de enflasyon mutluluğu negatif olarak etkilemektedir. Enflasyonda yaşanan bir birimlik artış, mutluluğu 0.080 azaltmaktadır. Kamu harcamaları başlangıçta mutluluğu negatif etkilerken, belli bir dönüm noktasından sonra kamu harcamalarında yaşanan artış mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir. Bu bağlamda E7 ülkelerinde sonuç, g20 ve G8 ülkelerinden farklıdır. Dışa açıklık diğer ülke gruplarında olduğu gibi mutluluğu pozitif olarak etkilerken, enflasyon mutluluğu negatif olarak etkilemektedir.

E7 ülke grubu için dönüm noktası $\frac{-\beta_1}{2\beta_2}$ formülünden 2.443107 değerinden dönüm noktası yaklaşık %12 olarak hesaplanmaktadır. Özetle E7 ülkelerinde kamu harcamaları yetersiz düzeyde kaldığı için, kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı yüzde 12'yi geçtiğinde bireyler ancak mutlu olmaktadır.

Grafik 8. E7 Ülkeleri Dönüm Noktası Grafiği

E7 ülkeleri için yapılan GLS tahmincisinin sonucuna göre, kamu harcamalarında yaşanan artışlar başlangıçta mutluluk düzeylerinde azalmaya neden olmaktadır. Bunun nedeni bu ülkelerde kamu harcama düzeylerinin halkın beklenti ve taleplerini karşılayacak düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. Bireyler, yeterli kamu hizmetinden yararlandıklarını düşünmemektedir. Belli bir eşik noktasından sonra kamu harcamalarında yaşanan artış, mutluluk üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Bu ülkelerde daha fazla kamu harcaması yapıldığında mutluluğun artma nedeni, artan kamu harcamalarının yaşam standartlarında yükselmeye neden olmasıdır. Bu bağlamda E7 ülke grubu için Easterlin Paradoksu geçerli değildir ve düz U şekli elde edilmiştir. Bunun olası sebepleri, tartışma bölümünde değerlendirilmektedir.

TARTIŞMA

Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği üzere, kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkisi panel veri analizi ile incelenmiş, ülkeler “Gelişmiş” ve “Gelişmekte Olan” ülke grupları olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Bu çerçevede G20, G8 ve E7 ülkeleri analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Araştırmada, Easterlin

Paradoksu bağlamında kamu harcamaları ile mutluluk arasındaki ilişkinin bu ülke gruplarında hangi şekilde ortaya çıktığı değerlendirilmiştir. Sonuçlar, G20 ve G8 ülkelerinde kamu harcamaları ile mutluluk arasındaki ilişkinin Easterlin Paradoksu'na uygun olarak ters-U şeklinde bir eğri çizdiğini ortaya koymaktadır. Kısaca gelişmiş ülkeler için sonuçlar, kamu harcamalarının belirli bir eşik değere dek mutluluğu artırdığı, fakat belli eşik değerden sonra yapılan ilave kamu harcamalarının mutluluk seviyelerini azalttığı gözlemlenmektedir.

Buna karşılık, E7 ülkelerinde elde edilen sonuçlar Easterlin Paradoksu'na ters düşmektedir. Bu grupta kamu harcamaları ile mutluluk arasında düz-U şeklinde bir ilişki gözlemlenmiştir. Çalışmanın bu kısmında, bu farklı eğri yapılarına yol açabilecek olası nedenler detaylı şekilde değerlendirilmektedir. Easterlin Paradoksu'nun ele alındığı ikinci bölümde, bu paradoksun ortaya çıkma nedenleri bazı teoriler yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu noktada öncelikle, benzer sonuçlar elde edildiği için G20 ve G8 ülkelerinde ters-U şeklinde gerçekleşen paradoksun geçerli olma nedenlerini bu teoriler bağlamında incelemek mümkündür. Örneğin, bunlardan birisi Karşılaştırma Teorisi'dir. Bu teoriye göre bireyler, kendilerini çevreleri ve diğer bireyler ile karşılaştırmaktadır. Bu bireylerin isteklerini, bu isteklerinin gerçekleşme düzeyini diğer bireylerle karşılaştırmaları anlamına gelmektedir.

Bu kısımda Easterlin Paradoksu'nu açıklamaya yönelik ortaya atılmış teorilerin başlangıçta kamu harcamalarında yaşanan artışların mutluluk seviyelerini pozitif olarak etkileme nedenleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Tartışmanın devamında aynı teorilerin kamu harcamalarında yaşanan artışların, eşik bir değerden sonra mutluluğu neden negatife döndürdüğü açıklanmaya yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır. Çünkü çalışmada elde edilen sonuç, eğrinin zirve noktasından önce ve eğrinin zirve noktasından sonra negatife döndüğü kısım olarak ikiye ayrılmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, bireylerin kamu harcamalarını değerlendirirken çevrelerindeki diğer vatandaşlarla kıyaslama eğiliminde olduğu düşünülebilmektedir. Örneğin, bireyler diğer mahallelerdeki bireylerin daha iyi eğitim ve sağlık olanaklarına sahip olduklarını düşündüklerinde veya ülke genelinde daha kaliteli park ve yol gibi kamusal hizmetlerin sunulduğunu gözlemlediklerinde, bu durum kendi yaşam standartlarıyla ilgili doyumsuzluk hissetmelerine neden olabilmektedir. Buna karşın, bireyler devletin kamu harcamaları yoluyla kendi bölgeleri için bu hizmetleri sağlamaya başladığını gördüklerinde mutluluk

düzeylerinde belirgin bir artış görülebilmektedir. Kısacası bireyler yapılan kamu harcamaları karşısında yaşam standartlarında yükselme hissettikleri için mutlu olmaktadır.

Kavramsal Gönderi Teorisi paradoksu dışsal olarak ele alan görüşler yoluyla bireylerin faydalandıkları mal ve hizmetler sonucunda bu mal ve hizmetler karşısında tatmin olmaları, zevk duymaları ve hak ettikleri hayatı yaşayabildikleri hissine sahip olmalarıyla açıklamaktadır. Buna göre, kamu harcamaları seviyeleri bireylerin taleplerini karşılama düzeyinde yetersiz kaldığında, bireyler dışsal etkilere dolayı mutsuz olurken, kamu harcamalarında yaşanan artışlar bireylerin istek ve taleplerine cevap vermeye başladığı için bireylerin mutluluk seviyelerinde artış yaşanmaktadır. Burada mutluluğu artıran neden, istek ve taleplerin karşılandığı hissidir.

Kamu harcamaları bireylere mal ve hizmet sunulması için yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Bireyler yapılan bu harcamalarla mal ve hizmet sunumlarında artış yaşandığını ve taleplerinin karşılandığını düşündüklerinde mutluluk düzeyleri pozitif olarak etkilenmektedir. Çünkü bireyler için istek ve taleplerine yeterince sahip olma duygusu önemlidir. İstek ve taleplerinin devlet eliyle karşılandığını düşünen bireyler bu durum karşısında memnuniyet duymaktadır.

Aspirasyon Teorisi bireylerin daha fazla kamu hizmeti beklemesiyle açıklanabilmektedir. Buna göre bireylerin istek ve talepleri daima yüksektir ve hep “daha fazlasını” talep etmektedir. Çünkü bireyler, daha iyi yaşam koşullarını hak ettiklerini düşünmekte ve daha fazla kamu mal ve hizmeti sunumu talep etmektedir. Bu doğrultuda yapılan her bir ilave kamu harcaması bireylerin mutluluk düzeylerinde artış yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü bireyler yapılan kamu harcamaları ile daha iyi bir hayat standardına sahip olduklarını düşünmektedir.

Dinamik Duyuşsal Teori “olumlu” durumların bireylerin mutluluğu üzerinde olumlu hisler bıraktığı görüşünü savunmaktadır. Kamu harcamaları mal ve hizmet sunumlarında artış anlamına geldiği için “olumlu” bir durum olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple kamu harcamalarında yaşanan artışın olumlu olması karşısında bireylerin mutluluk düzeylerinde de artış yaşanmaktadır.

Hayat Doyumu Teorisi de benzer şekilde, bireylerin hayatından memnun olmasıyla mutluluklarının arttığını savunmaktadır. Bireyler hayat standartlarının yüksek olması arzusundadır, bu bağlamda kamu harcamaları yoluyla artan hayat

standartları bireylerin mutlu olmasını sağlamaktadır. Kısacası teoriler incelendiğinde, bireylerin beklenti ve taleplerinin yüksek olduğu, daha iyi yaşam standartlarını arzuladıkları kabul edilmektedir. Daha iyi bir yaşam ve daha yüksek refah seviyesi daha yüksek seviyelerde kamu harcaması yoluyla elde edileceği düşünülmektedir.

G20 ve G8 ülkelerinde belli noktadan sonra kamu harcamalarında yaşanan artışların, mutluluğu olumsuz etkilemesinin muhtemel sebeplerinden birisi benzer şekilde Adaptasyon Teorisi ile açıklanabilmektedir. Bu teoriye göre, bireyler belli seviyelerde gerçekleşen talep ve isteklerinden başlangıçta mutluluk duyarken zamanla bu duruma alışmakta ve bu durumu kanıksamaktadır. Kısaca bireyler harcamalar yoluyla belli refah seviyesine ulaşsa dahi zamanla bu durum onlar için normalleşmektedir. Bu sebeple bu harcama karşısında mutluluk düzeyleri azalmaya başlayabilmektedir. Örneğin, şehrin uzak noktasında hastane olması sebebiyle, yeterli sağlık hizmeti alamadığını düşünen bir birey, kamu harcaması yapılarak kendine yakın bir noktaya yapılan yeni hastane sebebiyle başlangıçta büyük mutluluk yaşamaktadır. Fakat aradan geçen belli bir süreden sonra birey bu durumu kanıksadığı için mutluluk seviyesi aynı düzeyde kalmamakta ve mutluluk seviyelerinde azalış yaşanmaktadır.

Benzer şekilde Hedonik Döngü Modeli de aynı durum açıklanmaktadır. Buna göre, yaşanan her şey gelip geçicidir. Buna, pozitif durumlar da negatif durumlar ve mutluluk da dâhildir. Bu sebeple başlangıçta yapılan kamu harcamaları sebebiyle mutluluk seviyeleri artsa da bu durum gelip geçicidir ve bir eşik değerden sonra mutluluk seviyeleri azalış göstermektedir.

Eşik noktadan sonra kamu harcamalarında yaşanan artışların mutluluğu negatif etkilemesi yine Kavramsal Gönderi Teorisiyle de açıklanabilmektedir. Buna göre, bireyler kamu harcamalarının arttığını fark ettiklerinde fakat bu harcamaların kendi istek ve talepleri için değil, diğer bireylerin istek ve talepleri için kullanıldığını anladıklarında mutluluk düzeylerinde azalış meydana gelebilmektedir. Örneğin, bir mahallede bazı bireyler park ve bahçe gibi alanlara kamu harcaması yapılması gerektiğini düşünürken, diğer mahalle sakinleri yeni bir otobüs hattı isteyebilmektedir. Yapılan kamu harcamasının park ve bahçe için kullanıldığını gören diğer bireyler, kendi istek ve talepleri karşılanmadığı için bu harcama karşısında mutsuzluk duyabilmektedir. Bu durum benzer şekilde Karşılaştırma Teorisiyle de açıklanabilmektedir. Bireyler kendi istek ve taleplerinin karşılanma durumu ile diğer bireylerin istek ve taleplerinin karşılanma durumlarını kıyasladıklarında kendi istek ve

taleplerinin gerçekleşmediğini düşünürlerse mutluluk düzeyleri negatif olarak etkilenmektedir.

Kamu harcamalarının eşik noktasından sonra negatife dönme durumu, Aspirasyon Teorisiyle de açıklanabilmektedir. Bu teori, bireylerin istek ve talepleri ne kadar çok gerçekleşirse, mutluluk düzeylerinin o kadar yükseleceğini iddia etmektedir. Fakat bireylerin istek ve talepleri sürekli yükselişle beraber ayrıca değişkenlik göstermektedir. Kısaca bireyler yapılan harcamaları yetersiz bulabilmekte ya da talep ettikleri harcama kaleminin farklılaşmasını isteyebilmektedir. Fakat yükselen bu istek ve taleplerinin yeterince karşılanamadığını düşündüklerinde, bireyler mutsuz olmaktadır.

Mutluluğun belli noktadan sonra negatife dönmesini Dinamik Duyuşsal Teorisiyle de açıklamak mümkündür. Bu teori, bireylerin istek ve ihtiyaçlarının durağan olmadığı, aksine istek ve ihtiyaçların dinamik olduğu kabul edilmektedir. Kısaca bireylerin istek ve ihtiyaçları zaman içinde değişebilmektedir. Bireyler başlangıçta yapılan kamu harcamasından mutluluk duyarken, ilerleyen süreçlerde bir zamanlar kendi talep ettikleri bu kamu harcamalardan mutsuzluk duyar hale gelebilmektedir. G20 ve G8 ülkelerinde ortaya çıkan Ters U şeklindeki ilişkinin Easterlin Paradoksu'nu açıklamaya yönelik teoriler ile değerlendirilmesi bu şekildedir. Fakat bu teorilerin dışında, bu ilişkinin ters U olmasının olası diğer sebeplerini de tartışmak önem arz etmektedir.

G20 ve G8 ülkeleri gelişmiş ülkelerdir. Bu sebeple bu ülkelerde eğitim düzeyleri de yüksektir. Sonuç olarak bireyler, farkındalığı yüksek ve devletin uyguladığı politikaların sonuçlarını değerlendirme yeteneğine sahiptir. Bu ülkelerde yapılan kamu harcamaları yukarıda da ele alındığı gibi başlangıçta bireylerin istek ve taleplerini karşıladığı için, bireyler bu harcamalar karşısında mutluluk duymaktadır. Fakat eğitim seviyelerinin yüksek olması sebebiyle farkındalığı da yüksek olan bireyler yapılan bu kamu harcamalarının kendilerinden toplanan vergiler ya da borçlanma yoluyla karşılandığının farkına vardıklarında bu harcamalarda yaşanan yükselişler karşısında mutsuzluk duyabilmektedir. Çünkü vergiler, devlet tarafından karşılıksız olarak toplanan gelirlerdir (Gökbunar ve Çetin, 2010: 100). Devlet, yaptığı harcamaların karşılığı olarak vergi oranlarında artışa gitmektedir. Bireyler vergilerde yaşanan artış sebebiyle mutsuzluk yaşamaktadır.

Çalışmada G20 ve G8 ülkelerinde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin ters-U şekline dönmesindeki eşik değerler birbirlerine yakın olarak hesaplanmıştır. Bu da bu ülkelerde benzer eğitim seviyesi düzeyine ve bireylerin benzer farkındalık düzeylerine sahip olmalarıyla açıklanabilmektedir. Çünkü bu iki ülke grubu gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Vergilerin kamu harcamaları yapmak için devlet tarafından toplandığının farkında olan bireyler, artacak olan kamu harcamaları seviyelerinin vergi seviyelerini de artıracaklarının farkına varmaktadır. Bu sebeple yapılacak olan ilave her kamu harcamasının kendileri için ek vergi anlamına geleceğini fark eden bireyler, bu durum karşısında mutsuzluk yaşamaktadır.

Vergiler devletin kamu gelirleridir. Karma ve piyasa ekonomisinin birlikte hâkim olduğu ülkelerde vergiler devlet gelirleri içinde, yüzde 70 ve yüzde 90 arasında paya sahiptir. Devletler bu bağlamda vatandaşlarına sunacak oldukları mal ve hizmetlerin büyük bir kısmını topladıkları bu vergiler yoluyla karşılamaktadır (Sarı ve Gencel, 2016: 4).

Devletin kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla vergi seviyelerinde meydana gelen artışlar, bireylerin net gelirlerinde azalışlar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu azalışlar karşısında birey, kendi hayat standartlarının azalacağı hissine kapılmaktadır. Yaşanan gelir kayıpları bireylerin mutsuz olmasına neden olmaktadır. Ayrıca ağır vergi yükleri bireylerin çalışma isteklerini azaltabilmektedir. Gelirinin büyük bir kısmının vergi olarak alındığını fark eden bireyler, çalışmaya karşı isteksizlik duyabilmektedir. Bunun yanı sıra yüksek vergi oranlarına karşın, toplanan vergilerin kendi istek ve talepleri doğrultusunda harcanmadığını düşünen bireylerin mutluluk düzeyleri de azalabilmektedir.

Benzer durum borçlanma sebebiyle de yaşanmaktadır. Devletin yapılan kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla, borçlanma yoluna gitmesiyle halkın öznel iyi oluşu negatif olarak etkilenebilmektedir. Çünkü kamu borç yükünde meydana gelen artışlar, ileri dönemlerde vergi oranlarında yükseliş yaşanmasına anlamına gelebilmektedir. Ayrıca borç geri ödemelerindeki yüksek faizler, bireyler arası gelir dağılımı eşitsizliklerinin yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu da toplumun refah duygusunun azalmasına neden olmaktadır.

Kısaca, G20 ve G8 ülke grupları gelişmiş ülkelerden meydana gelmektedir. Bu ülkelerde gelir ve eğitim seviyeleri daha yüksektir. Ayrıca bu ülkeler refah seviyesi

yüksek ülkelerdir. Bu sebeple bu ülke gruplarında yapılan kamu harcamaları başlangıçta bireylerin refahlarının daha fazla arttığı hissine kapılmalarına neden olmakta ve mutluluğun pozitif şekilde etkilenmesine yol açmaktadır. Fakat zaman içinde belli eşik değerden sonra yapılan harcamalar, vergi ve borçlanmada artışlar yaşanacağı beklentisini doğurmakta bu sebeple mutluluk düzeyleri olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu sebeple G20 ve G8 ülkelerinde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi Easterlin Paradoksu'yla aynı sonucu vermektedir.

Yapılan analiz sonucunda E7 ülkelerinde sonuç tam tersi şekilde çıkmıştır. Kısaca kamu harcamaları ve mutluluk arasında düz-U şeklinde bir ilişki meydana gelmektedir. E7 ülkeleri gelişmekte olan ülke gruplarını kapsamaktadır ve bu ülkelerde eğitim düzeyleri de nispeten düşüktür. Ayrıca bu ülkelerde refah ve yaşam standartları seviyeleri de gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında düşük olarak kabul edilmektedir. Bu ülkelerde ayrıca kişi başına düşen gelir miktarları da düşük seviyelerde kalmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde yapılan kamu mal ve hizmet sunumları istenilen ve talep edilen seviyeden düşük olarak gerçekleşmektedir. Bu sebeple bireylerin istek ve talepleri yeterli düzeylerde karşılanamamaktadır. Eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere olan erişim bile yetersiz kalabilmektedir. Bu sebeple bireylerin kamu harcamaları talep ve beklenti düzeyleri daha yüksektir.

Devlet başlangıçta kamu harcaması yaptığında bireylerin istek ve taleplerinin istenilen seviyelerde karşılanamaması sebebiyle bireyler bu harcamalar karşısında mutsuz hissetmektedir. Çünkü bireylerin talep ettikleri harcama düzeyi daha yüksek seviyelerdedir. Örneğin, devlet kamu harcaması yaparak aşılama hizmeti sunduğunda bireyler bu aşılamanın tüm ülkede yaygınlaşması ve diğer aşı türleri için de benzer harcamaların yapılması beklentisine girebilmektedir. Bu sebeple yapılan harcama düzeyi yetersiz kalmakta ve bireyler bu sebeple mutsuz olmaktadır. Kısaca yapılan kamu harcamaları düzeyleri, bireylere yeterli gelmemektedir. Fakat devletin daha fazla kamu harcaması yapmasıyla bu istek ve taleplerin karşılanma seviyeleri de artmakta ve bireylerin karşılanan talepleri doğrultusunda mutluluk düzeylerinde de artış yaşanmaktadır.

Özetle yapılan kamu harcaması karşısında yükselen beklentilerin karşılanamaması başta hayal kırıklığı yaratarak, mutsuzluğa neden olmaktadır. Ayrıca bireyler kendilerini diğer bireyler ile de kıyaslayabilmektedir. Bu ülkelerde, kendilerine sunulmayan mal ve hizmetin diğer bireylere sunulduğu ve kendileri için

yeterli harcamanın yapılmadığını düşünen bireyler, bu harcamalardan mutsuzluk duymaktadır. Örneğin, okulu olmayan bir mahalle, kamu harcaması yoluyla diğer mahalleye okul yapıldığını fark ettiğinde, kendi taleplerinin karşılanmadığını düşünmekte ve kendi mahallerinde de okul yapılmasını beklemektedir. Karşılanmayan beklenti ve talepler bireyleri mutsuz olmasına neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülke gruplarında orta ve düşük gelir düzeyine sahip bireylerin sayısının daha fazla olması sebebiyle, bireylerin yaşam standartları da oldukça düşük olabilmektedir. Kendi yaşam standartlarının düşük olmasına karşın, diğer bireylerin yaşam standartlarının yükseldiğini gören bireyler mutsuz olmakta ve aynı standartları kendileri için de talep etmektedir.

SONUÇ

Mutluluk pozitif bir duygu durumu olarak tanımlanmakla birlikte insanların hayatları boyunca mutluluğun peşlerinde koştukları kabul edilmektedir. İnsanlar, mutluluğu nihai bir amaç olarak görmektedir. Çünkü mutluluk, yaşam kalitesi göstergelerinden biridir. Fakat mutluluk olgusu ve mutluluğun tanımı kişiden kişiye değişmektedir. Hatta mutluluğu algılama düzeyleri ülkeden ülkeye bile çeşitlilik göstermektedir. Mutluluk tarihin çok eski dönemlerinde sadece psikolojik durumla eşleştirilmiştir. Kısaca, mutluluk çalışmaları sadece psikoloji biliminin ilgi alanına girmiştir.

Zaman içinde mutluluğun salt olarak kişinin psikolojisiyle açıklanamayacağı, çevresel, sosyo-demografik faktörlerden, hatta ekonomik değişkenlerden ve kamu maliyesi araçlarından etkilenebileceği fikri kabul görmeye başlamıştır. Fakat iktisat ve mutluluk ilişkisi tarihsel süreçte gelgitli olmaya devam etmiştir. Farklı zamanlarda ortaya atılan teorilerde mutluluk ve iktisat ilişkisinin varlığı çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Mutluluk ve ekonomi arasında ilişkinin var olduğunu savunan görüşler ile mutluluk ve ekonomi arasında herhangi bir ilişkinin olamayacağını savunan görüşler çatışma haline girmiştir.

Mutluluk kavramıyla iktisat literatürü ilk kez Neoklasik iktisadi düşünce ekolü ile tanışmıştır. Bu ekolde bireylerin mutluluğunun anahtarı olarak gelir seviyesi gösterilmiştir. “Bireyler, yüksek gelir elde ediyorsa hayat kaliteleri yükseleceği için, mutludur” görüşü bu dönemde hâkimdir. Literatür bu dönemde bu kabul üzerine şekillenmiş ve yapılan çalışmaların kapsamı gelir ve mutluluk üzerine olmuştur. Fakat 2002 yılında Daniel Kahneman tarafından yapılan çalışma sonucunda mutluluk ve kamu politikaları ilişkisi yeniden gündeme gelmiş ve ilerleyen süreçte çalışmalar artarak devam etmiştir. Bu kez mutluluğu salt gelir özelinde değil, diğer kamu mali araçları ve ekonomi değişkenleriyle birlikte incelemeye başlayan çalışmalarda artış yaşanmıştır. Mutluluğun devlet politikaları yoluyla etkilenip etkilenemeyeceğini araştıran çalışmalar hâlâ geçerliliğini korumakta ve literatür bu doğrultuda gelişmektedir.

Yapılan çalışmalarda, mutluluğun kamu politikalarından, ülkenin ekonomik durumundan, kamu maliyesi araçlarından, devletin aldığı kararlardan ve sunmuş olduğu mal ve hizmetlerden etkilenip etkilenmediği, var olan etkinin sürekliliği araştırılmaktadır. Çalışmaların genel bulguları mutluluğun, ekonomik faktörlerden

etkilendiği sonucu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda mutluluğun, hangi ekonomi politikalarından etkilendiğini belirlemek ve buna yönelik politikalar uygulamak ülkelerin iyi oluş hali için önemlidir. Çünkü eski zamanlarda devlete yüklenen görevler daha temel düzeyde kalırken, günümüzde devletin görev alanı genişlemiş ve devlete vatandaşlarının “iyi oluş halini” sağlama görevi de yüklenmiştir.

Vatandaşların mutluluğunu sağlama görevinin devletlere yüklenmesiyle, hangi politikaların ya da hangi araçların mutluluğu artırabileceği sorusu öne çıkmaktadır. Kısaca mutluluk üzerinde etkili olan ekonomik faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada kamu maliyesi araçlarından biri olan kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisi incelenmektedir. Bu ilişkinin belirlenmesi uygulanacak olan kamu harcama politikalarının etkin olmasını ve bireylerin mutluluğunu pozitif etkilemesini sağlayabilecektir.

Ayrıca çalışma literatüre katkı sağlaması ve literatüre farklı bakış açısı katması amacıyla Easterlin Paradoksu’nun da test edilmesini içermektedir. Çünkü yukarıda bahsedildiği gibi, çalışmaların yapılmaya başlandığı ilk dönemlerde mutluluk sadece gelir ile açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat sonraki süreçlerde yapılan çalışmalarda gelir düzeyinde artışlar yaşansa da mutluluk düzeyinde artışlar yaşanmadığı görülmüştür. Bu literatürde Easterlin Paradoksu olarak adlandırılmaktadır.

Bu paradoks 1974 yılında Richard Easterlin tarafından geliştirilmiştir. Easterlin çalışmalarında farklı sonuçlar elde edilse de zengin ve yüksek refah sahibi ülkelerde genellikle paradoksun geçerli olduğu sonucu üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda paradoksun ortaya çıkmasındaki olası sebepler çeşitli teoriler aracılığı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin bu sebeplerden birisi, bireylerin başlangıçta artan gelir seviyeleri ile talep ve isteklerini daha kolay karşılayabilmeleri, iyi oluş halleri üzerinde etkili olmakta, böylece bireyler mutluluk duymaktadır. Fakat zaman içinde gelir seviyeleri yükselse de bireylerin talep ve istekleri yeterince karşılandığı için doyum noktasına ulaşılmakta ve daha fazla gelir elde etme fikri insanları mutlu etmemeye başlamaktadır olarak açıklanabilir.

Çalışmada bu paradoks, kamu harcamalarına uyarlanmıştır. Özetle çalışma paradokstan yola çıkarak, kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ayrıca paradoks matematiksel bir hesaplama aracı sunmaması sebebiyle, analiz yapılabilmesi için gerekli olan matematiksel model, Kuznets Eğrisi

Modeli'nin Easterlin Paradoksuna uyarlanmasıyla elde edilmiştir. Kuznets Eğrisi Modeli, Easterlin Paradoksu'na uyarlanarak, kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki etkilerine dair bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Easterlin Paradoksu'nu merkeze alarak, Kuznets Eğrisi Modeline uyarlamış ve modele gelir değişkeni yerine kamu harcamaları değişkeni eklenmiştir. Çalışmada kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada elde edilecek bulgulara göre ülkelerin etkin ve verimli politikalar uygulaması sağlanabilecektir. Bu bağlamda ülkeler, Gelişmiş (G20 ve G8) ve Gelişmekte Olan ülkeler (E7) olarak gruplandırılmıştır. Bu gruptaki amaç, kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin farklı ülke gruplarında benzer elde edilip edilemeyeceğinin belirlenmesidir.

Çalışmada bu ülke grupları için Panel Veri Analizi yöntemi kullanılmıştır. Ülke veri seti 2005-2020 dönemini kapsamaktayken, oluşturulan üç ülke grubu için de modelde bağımlı değişken olarak mutluluk, bağımsız değişken olarak kamu harcamaları yer almaktadır. Enflasyon ve Dışa açıklık modelde kullanılan kontrol değişkenlerdir. Kontrol değişkenler modele, model hatası olup olmadığının belirlenmesi amacıyla ve bu ekonomik değişkenlerin de mutluluk üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla eklenmiştir. Modelde yapılan test sonuçlarına göre, spesifikasyon hatası bulunmamaktadır. Kısaca, model kurulurken kullanılan değişkenler, hatalı seçilmemiştir.

Çalışmanın bulgularına göre, ilk olarak G20 ülkelerinde analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan testlerde, modelde spesifikasyon hatası olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda G20 ülke grubunda kamu harcamalarında yaşanan artışlar, başlangıçta mutluluk seviyelerini olumlu etkilemektedir. Fakat çalışmada belirlenen yüzde 41 düzeyindeki eşik noktasından sonra kamu harcamalarında yaşanan artışların mutluluk üzerinde negatif etkiler bıraktığı görülmektedir. Enflasyon mutluluğu negatif olarak etkilerken, dışa açıklık mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir. Çünkü enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artıştır. Bu da bireylerin istek ve taleplerine ulaşma noktasında zorlanmalarına neden olmaktadır. Dışa açıklık bireylerde özgürlük hissine neden olduğu için, mutluluğu da pozitif etkilemektedir. Yapılan analiz neticesinde G20 ülkelerinde, Easterlin Paradoksuna uygun bir şekilde ters-U şeklinde bir eğri elde edilmiştir. Buna göre, G20 ülkelerinde

kamu harcamaları seviyelerinin, GSYİH'nın yaklaşık yüzde 41 düzeylerini geçmemesi gerekmektedir.

Çalışmada yapılan bir diğer analiz G8 ülkelerini kapsamaktadır. G8 ülkeleri için yapılan analiz sonucuna göre, benzer şekilde kamu harcamalarında yaşanan artışlar, mutluluğu pozitif olarak etkilemektedir. Fakat kamu harcamaları seviyesi ortalama olarak GSYİH'nın yaklaşık yüzde 39 seviyelerini geçtikten sonra, artan kamu harcamaları mutluluğu negatif olarak etkilemeye başlamaktadır. Enflasyon G20 ülkelerinde olduğu gibi mutluluğu negatif etkilerken, dışa açıklık pozitif olarak etkilemektedir. Kısaca G8 ülkelerinde de Easterlin Paradoksu'yla uyumlu şekilde ters-U eğrisi elde edilmiştir. G20 ev G8 ülkeleri gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır ve bu ülkeler refah seviyeleri ve yaşam standartları yüksek ülkeler olarak kabul edilmektedir. Bu ülkelerde ayrıca eğitim seviyeleri de yüksektir. Bu iki ülke grubunda kamu harcamaları ve mutluluk arasında ters-U şeklinde ilişki oluşmasının muhtemel sebepleri tartışma kısmında Easterlin Paradoksunu açıklamaya yönelik görüşler perspektifinden değerlendirilmektedir. Fakat kamu maliyesi açısından değerlendirmek gerekirse, bu eğrinin oluşma sebebi vergilerdir. Çünkü bireyler zirve noktasında artık kamu harcamaları anlamında doyuma ulaşmıştır ve ilave her bir kamu harcamasının kendilerine vergi olarak döneceğinin farkındadır.

Çalışmada analiz edilen diğer ülke grubu E7 diğer bir deyişle Gelişmekte Olan 7 grubudur. Türkiye'de bu gruba dâhildir. E7 ülke gruplarında yapılan analizde, kamu harcamaları ve mutluluk arasındaki ilişkinin düz-U şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Kısaca paradoks bu ülke grupları için geçerli değildir. Enflasyon diğer ülke gruplarında olduğu gibi mutluluğu negatif olarak etkilemektedir.

E7 ülkelerinde düz-U şeklinde gerçekleşen ilişkinin olası nedenleri tartışma kısmında Easterlin Paradoksu perspektifinden ele alınmaktadır. Kamu maliyesi perspektifinden en önemlisi sebep bu ülke gruplarında harcama düzeylerinin halkın istek ve taleplerini karşılamada eksik kalması yer almaktadır. Çünkü bireyler, kendilerini çevreleri ve diğer ülkeler ile kıyaslama eğilimine girmektedir. Bunun sonucunda ulaşılan mal ve hizmetlerin miktarını yetersiz gören bireyler, bu harcama seviyesinden mutlu olmamakta ve daha iyi mal ve hizmet sunumu talep etmektedir. Bu ülke gruplarında kamu harcamaları seviyesinin daha fazla yükseldikçe mutluluğu artırması bunun kanıtı niteliğindedir. Çünkü kamu harcamaları seviyeleri, gelişmiş ülke gruplarına göre oldukça düşük gerçekleşmektedir. E7 ülke grubu hesaplana eşik

değer yaklaşık yüzde 12'dir. Bu eşik değer gelişmiş ülkelerde yaklaşık yüzde 40 seviyelerinde hesaplanırken, gelişmekte olan ülkelerde harcama düzeylerinin ne kadar düşük seviyelerde kaldığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bireylerin, kamu harcamalarında yaşanan az bir artışta bile mutluluk seviyeleri yükselmektedir.

Devletin uyguladığı politikaların analiz edilmesi, etkin ve düzgün işleyen politikaların belirlenip, ülkelerin daha yaşanılabilir bir hâle gelmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda kamu maliyesi araçlarından biri olan kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin analiz edilmesi önemlidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan analiz sonucunda farklı bulguların elde edilmesi, bu politikaların ülkeden ülkeye değişiklik göstermesi gerektiği yorumunu ortaya çıkarmaktadır. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde devletlerin kendi ülkeleri için hangi politikaları kullanması gerektiği, kamu harcamalarına ne ölçüde ağırlık vermeleri gerektiğinin detaylı şekilde analiz edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ilişkinin, farklı ülke grupları için ayrı ayrı analiz edilmesi literatürdeki boşluğu tamamlaması açısından önem kazanmaktadır.

Literatürde kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisini inceleyen çalışmalar içinde bu kadar geniş ülke grubunu içeren çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca çalışma, Easterlin Paradoksu'nu Kuznets Modeline uyarlamakta ve Kuznets Perspektifinden analiz etmektedir. Bu bağlamda, literatüre farklı bir bakış açısı kazandırarak, Easterlin Paradoksunun kamu harcamalarına uyarlanması sebebiyle ilk yapılmış olma özelliği taşımakta ve literatüre katkı sağlamaktadır. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda, mutluluk kamu harcamaları ilişkisi diğer başka kontrol değişkenler kullanılarak analiz edilerek farklı kamu mali politikalarının belirlenmesi sağlanabilir. Ya da her bir ülke için, ayrı Zaman Serisi Analizleri yapılarak, ülkeler için ayrı ayrı politikaların belirlenmesi sağlanabilir.

Kamu harcamaları ve mutluluk ilişkisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler anlamında farklı sonuçlar ortaya çıkarması uygulanacak kamu harcama politikalarının da farklılaşması gerekliliğini doğurmaktadır. Öncelikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyoekonomik koşullar farklılaştığı için, kamu harcamaları da bu farklılıklar temel alınarak şekillendirilmelidir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde daha çok sağlık, eğitim, altyapı harcamaları gibi temel harcamalara öncelik verilmeliyken, gelişmiş ülkelerde yaşam kalitesini artıracak kültürel, çevresel ve sosyal hizmetlere yapılan yatırım harcamaları artırılabilir.

Ayrıca kamu harcamalarının planlanmasında vatandaşların beklenti, istek ve talepleri belirlenmesi de önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler katılımcı bütçeleme yöntemleri kullanılabilir ve böylece yapılan kamu harcamalarının doğrudan vatandaşların istek ve ihtiyaçlarına yönelik üretilmesine olanak sağlanabilir. Bu da mutluluğun artmasına katkı sağlayabilir.

Bir ülkede sağlıklı bireylerin olması genel yaşam memnuniyetinin de yüksek olmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda ulaşılabilir sağlık hizmetlerinin artırılması mutluluk düzeylerini pozitif olarak etkileyecektir. Bu sebeple özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlık harcamalarının herkesçe erişilebilir olması için harcamalar bu doğrultuda yapılabilir. Bir ülkede işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlama gibi olumsuz durumlar karşısında sosyal güvenlik ağı oluşturmak yine bireylerin mutluluk seviyelerinin artmasında önemli rol oynamaktadır.

Mutluluğun artmasını sağlayabilecek bir diğer kamu harcaması, dijitalleşme yoluyla kamu hizmetlerine olan erişimin kolaylaştırılmasıdır. Bu hem zaman tasarrufu hem de hayatı kolaylaştırarak bireylerin mutluluk düzeylerinde artış yaşanmasını sağlayabilecektir. Kültür, spor, sanat gibi etkinliklere yapılacak harcamalar ve bu hizmetlere erişimin kolaylaştırılması da bireylerin hayattan aldıkları tatmin duygusunun artmasına katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abounoori, E. & Asgarizadeh, D. (2013). Macroeconomic Factors Affecting Happiness, *International Journal of Business and Development Studies*, 5(1): 5-22.
- Acar, G. T. (2016). *İktisadî Değiştirmek: Neoklasik İktisada Eleştirel Bir Yaklaşım* (İkinci baskı), İstanbul; İletişim Yayınları.
- Acar, İ. (2015). Türkiye’de Gelir Dağılımı, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8): 42-59.
- Adams, S. & Klobodu E. K. M. (2019). Urbanization, Economic Structure, Political Regime and Income Inequality, *Social Indicators Research (2019)*, 142: 971-995. (DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1959-3>).
- Ağazade, S. (2020). İhracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Avrasya Etüdleri*, 33-54.
- Ak, M. Z. & Altıntaş, N. (2016). Kuznets’in Ters U Eğrisi Bağlamında Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1986-2012. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 93-102.
- Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akğış, Ö. (2015). Bir Refah Göstergesi Olarak Türkiye’de Mutluluğun Mekânsal Dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 65(1): 69–76.
- Akgöl, A. (2021). Sorularla Hepitalizm, İstanbul: Mona Kitap, Melisa Matbaacılık.
- Akın, H. B. & şentürk, E. (2012). Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10(2): 183– 193.
- Akıncı, G. Y. & Akıncı, M. (2016). Ters-U Hipotezi Bağlamında Ekonomik Büyüme, Finansal Kalkınma ve Gelir Eşitsizliği Mekanizmaları Üzerine. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 53(622): 61-77.
- Aktan, C. C. & Yavuzaslan, K. (2020). Davranışsal İktisat, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(2): 100-120.
- Aktan, C. C. & Özkıvrak, Ö. (2008). *Sosyal Refah Devleti*, İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Aktan, C. C. & Vural, İ. Y. (2002). Gelir Dağılımında Adalet(sız)lık ve Gelir Eşit(sız)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde, (ed.) C. Can Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

- Akyıldız, H. (2006). Freud'çu Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11: 1-23.
- Alan, S. (2021). *Mutluluk Ekonomisi: Bolu İli Alan Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Alesina, A., Di Tella, R., MacCulloch, R. (2004). Inequality and happiness: are Europeans and Americans different? *Journal of Public Economics*, 88(9-10), 2009-2042. (<https://doi.org/10.1016/J.JPUBECO.2003.07.006>).
- Altun Erdoğan, K. (2022). Türkiye'de Mutluluğa Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 6(3): 3159-3187.
- Angner, E. & Loewenstein, G. (2006). Behavioral Economics, To Appear in Elsevier's Handbook of the Philosophy of Science, 13(5): 1-76.
- Argyle, M. (1999). *The Psychology of Happiness*, 2. Baskı, Routledge.
- Arıca, F. & Koyuncu, G. (2023). Enflasyon, Ekonomik Büyüme ve Mutlu Gezegen Endeksi İlişkisinin G-7 Ülkeleri Açısından Değerlendirmesi, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(70): 3856-3865.
- Arkan, A. (2005). Fârâbî'nin Gözüyle Ahlâk-Siyaset İlişkilerinin Analizi, 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiri Kitabı, Sözlü Bildiri, Sakarya, 387-396.
- Arnsperger, C. & Varoufakis, Y. (2006). What is Neoclassical Economics?, *Post-Autistic Economic Review*, 38: 1-52.
- Atkinson, A. B. (1970). On the Measurement of Inequality, *Journal of Economic Theory*, 2(3): 244-263.
- Aydan, S., Bayın D. G., Arıkan, C. (2022). Impacts of Economic Freedom, Health, and Social Expenditures on Well-Being Measured by the Better Life Index in OECD Countries. *Social Work in Public Health*, 37(5): 435-447. (<https://doi.org/10.1080/19371918.2021.2018083>).
- Aysan, A. F. & Dumludağ D. (2014). *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: İmge Kitapevi.
- Bahmani-Oskooee, M. & Gelan, A. (2008). Kuznets Inverted-U Hypothesis Revisited: A Time-Series Approach Using US Data. *Applied Economics Letters*, 15 (9): 677-681.
- Bai, J. & Ng, S. (2004), A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration, *Econometrica*, 72(4): 1127-1178.
- Baltagi, B. H. (2021). *Econometric Analysis of Panel Data*, 6. Edition. (doi.org/10.1007/978-3-030-53953-5).

- Başok D. S. (2018). Bir Dayatma Halini Alan Mutluluk Talebi, *Temaşa, Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 8: 27-42.
- Bedranek, H., Pecchenino, R., Stearns, S. (2002). Fat and happy: Health Choices and Health Outcomes, *Working Paper Saint Louis University*, 1-36.
- Beja, E. L. (2014). Income Growth and Happiness: Reassessment of the Easterlin Paradox. *International Review of Economics*, 61(4): 329-346. (Doi: 10.1007/s12232-014-0211-y).
- Berend, T. I. (2011). 20. *Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi* (Çağlayan, S. Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Blanchflower, D. G. & Oswald, A. J. (2004). Well-Being over Time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88: 1359-1386.
- Bocutoğlu, E. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Bozkuş, S., Çevik, E. İ., Üçdoğruk Ş. (2006) Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit Modeli ile Modellenmesi Türkiye Örneği, 15. İstatistik Araştırma Sempozyumu, Ulusal Kongre, 11.05.2006-12.05.2006, Ankara, Türkiye.
- Bremner, R. H. (2011). Theories of Happiness on the Origins of Happiness and Our Contemporary Conception. *USA Milwaukee, Wisconsin*. 1-180.
- Breuer, B., Mcnown, R., Wallace, M. (2002), Series-Specific Unit Root Test with Panel Data, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64(5): 527-546.
- Buğra, A. (1995). *İktisatçılar ve İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Büyükdüvenci, S. (1993). Aristoteles'te Mutluluk Kavramı, *Felsefe Dünyası*, 9, 1993 Felsefe Kongresinde Sunulan Bildiri.
- Camerer, C. F. & Loewenstein, G. (2002). Behavioral Economics: Past, Present, Future, *Division of Humanities and Social Sciences*, 228(77): 1-61.
- Camerer, C. F. (1999). Behavioral Economics: Reunifying Psychology and Economics, *Proc. Natl. Sci. USA*, 96: 10575-10578.
- Camerer, C. F., Loewenstein, G., Rabin M. (2002). *Behavioral Economics*, Princeton University Press, Advances in Behavioral Economics.
- Candan, E. & Hanedar, A. Ö. (2005). İktisat Neden Kapalı Kutudur? Hakim İktisadın Değer Yargısı- Sınama İlişkisi. Sözlü Bildiri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomik Yaklaşım Dergisi Kongreler Dizisi (IV)'nde sunulmuştur, Ankara, 1-11.

- Carbonell A. F. (2004). Income and Well-Being: An Empirical Analysis of the Comparison Income Effect, *Journal of Public Economics*, 89: 997-1019. (DOI:10.1016/j.jpubeco.2004.06.003).
- Carrion-i-Silvestre, J. L., Kim, D., Perron, P. (2009), GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks under Both the Null and the Alternative Hypotheses, *Econometric Theory*, 25: 1754-1792.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefeye Giriş*, 5. Baskı, İstanbul: Nobel Akademik Yayınları.
- Champernowne, D. G. & Cowell, F. A. (1998). *Economic Inequality and Income Distribution*, Cambridge University Press.
- Chatterjee, S. & Price, B. (1977). *Regression Analysis by Example*, Now York: Jhon Wiley & Sons.
- Chen, B. (2003). An Inverted-U Relationship Between Inequality and Long-Run Growth. *Economics Letters*, 78 (2): 205-212.
- Chen, H. (2015). An Analysis of Bhutan's Gross National Happiness. *Seven Pillars Institute Moral Cents*, 4(2): 66-74.
- Chen, W. (2019). A Study of the Relationship Between People's Level of Satisfaction with Public Services and Sense of Happiness. Xie, Y. (Der.). *Report on Chinese Social Opinion and Crisis Management. Research Series on the Chinese Dream and China's Development Path içinde*. Springer. (https://doi.org/10.1007/978-981-10-4003-0_10).
- Cho, D., Kim, B. M., Rhee, D. (2014). Inequality and Growth: Nonlinear Evidence from Heterogeneous Panel Data. *Korea Institute for International Economic Policy Working Paper*, 14-01: 1-40.
- Clark A. E., Diener, E., Georgellis Y., LUCAS, R. (1996). Lags and Leads in Life Satisfaction: A Test of the Baseline Hypothesis. *Discussion Paper Series*, IZA DP, No.2526.
- Clark, A. E. & Oswald, A. J. (1996). Satisfaction And Comparison Income. *Journal Of Public Economics*, 61(3): 359-381.
- Cömertler, N. Ş. (2013). Türkiye'de Mutluluk Ekonomisinin Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50 (579): 7-22.
- Cura, S. Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Sistemlerinin ve Kamu Sağlık Harcamalarının Etkinliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Doktora Tezi, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çakmak, A. İ. ve Tosun, B. (2017). Ekonomik Büyüme-Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezinin Seçilmiş Ülkeler Üzerine Araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33: 33-44.
- Çalık, Ü. ve Düzü, G. (2009). İktisat ve Psikoloji, *Akademik Bakış Dergisi*, 18: 1-13.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk, Sosyal Siyaset Konferansları, 59(2): 89-32.
- Çelik, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği Piyasa Dağılımı–Yeniden Dağılım, *Çalışma ve Toplum*, 3(3): 53-91.
- Çevik, N. K., Altınkeski, B. K., Kantarcı, T. (2019). Mutlu Gezegen Endeksi: Dünyanın En Mutlu Ülkelerinden Panel Veri Bulguları, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (EK SAYI (2019), 181-202.
- Çirkin, Z. (2015). *Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağ, A. (2016). David Hume’un Siyasal Ekonomisi ve İnsan Doğası, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 947-968.
- Deininger, K. & Squire, L. (1996). A New Data Set Measuring Income Inequality. *The World Bank Economic Review*, 10(3): 565-591.
- Deleire, T. & Kalil A. (2010). Does Consumption Buy Happiness? Evidence from the United States, *International Review of Economics*, 57(2): 163-176. (DOI: 10.1007/s12232-010-0093-6).
- Demirgil, B. (2018). Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (2): 118-131.
- Desbordes, R., & Verardi, V. (2012). Refitting the Kuznets curve. *Economics Letters*, 116(2): 258-261.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: DPT Yayını.
- Di Tella R. & MacCulloch, R. (2008). Happiness Adaptation to Income Beyond “Basic Needs”, *NBER National Bureau of Economic Research*, Working Paper 14539, 1-31.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J., Oswald, A. J. (2001) Preferences over inflation and unemployment: Evidence from surveys of happiness. *The American Economic Review* 91(1): 335-341.

- Di Tella, R., MacCulloch, R. J., Oswald, A. J. (2003). The Macroeconomics of Happiness, *Review of Economics and Statistics*, 85(4): 809–827.
- Diener, E., Louis, T., Shigehiro O. (2013). Rising Income and the Subjective Well-Being of Nations. *Journal of personality and social psychology*, 104(2): 267-276.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucaz, R. E., Smith H. L. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bbulletin*, 125 (2): 276-302.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A survey. *Ecological Economics*, 49, 431-455.
- Ding, X., Dong, T., Xu, Y., Zheng, Z. (2015). Does Economic Growth Positively Affect Income Inequality in China?, *Deakin Papers on International Business Economics*, 8: 1-14.
- Dişbudak, C. & Süslü, B. (2009). Kalkınma ve Bireysel Gelir Dağılımı: Kuznets Hipotezi Türkiye için Geçerli Mi?, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9 (18): 146-166.
- Doğan, C. & Tek, M. (2007). Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 93-119.
- Drukker, D. M. (2003). Testing for Serial Correlation in Linear Panel-Data Models, *Tha Stata Journal*, 3(2): 168-177.
- Dumludağ, Ö. (2011). *Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul, Yüksek Lisans Tezi.
- Dumludağ, D. (2013). Life Satisfaction and Income Comparison Effects in Turkey, *Social Indicators Research*, 114: 1199-1210.
- Dumludağ, D. (2014). *Fayda, Mutluluk ve Refah*, (A. F. Aysan & D. Dumludağ Der.), Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar (365-386), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Easterlin, R. A. (1974). *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence* (Ed. P. David, & M. Reder) içinde, *Nations and Households in Economic Growth*. New York: Academic Press, 89-125.
- Easterlin, R. (2001). Life Cycle Welfare: Trends and Differencesl, *Journal of Happiness Studies*, 0(2): 1-12.
- Easterlin, R. A. (2001). Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *The Economic Journal*, 111(473), 465-484. (DOI:10.1111/1468-0297.00646).
- Easterlin, R. (2004). The Economics of Happiness. *Daedalus*, April, 133(2): 26–33.

- Easterlin, R. (2013). Happiness and Economic Growth: The Evidence, *IZA Discussion Paper No. 7187*: 1-30.
- Easterlin, R. A. (2013). Happiness and Economic Growth: The Evidence, *IZA Discussion Papers 7187*, Institute of Labor Economics (IZA), 1-30.
- Easterlin, R. (2017). Paradox Lost?, *USC Dornsife Institute for New Economic Thinking*, Working Paper No: 16-02: 1-41.
- Easterlin, R., McVey, L. A., Switek, M., Sawangfa, O., Zweig, J. S. (2013). The Happiness Income Paradox Revisited, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 110(52): 22463-22468.
- Eğilmez, M. (2016). *Kamu Maliyesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, A. (1996). *Kamusal Maliye*, İzmir: Doğu Matbaası.
- Erginay, A. (2010). *Kamu Maliyesi* (18. Baskı), Ankara: Savaş Yayınları.
- Ersoy, A. (2008). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Eser, R. Ve Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1): 287-321.
- Fambeu, A. H. & Mbondo, G. D. & Yomi, P. T. (2022). Bigger or better? The effect of public spending on happiness in Africa. *African Development Review*, 34(4): 487–499. (<https://doi.org/10.1111/1467-8268.12669>).
- Firebaugh, G. & Schroeder, M. B. (2009). Does Your Neighbor's Income Affect Your Happiness, *American Journal of Sociology*, 115(3): 805-831.
- Freedman, J. L. (1978). *Happy People: What Happiness Is, Who Has It, and Why*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Frey, B. & Stutzer, A. (1999). Happiness Economy and Institutions. *The Economic Journal*. Institute for Empirical Research in Economics University of Zurich. Working Paper Series. ISSN 1424-0459.
- Frey, B. S. & Stutzer, A. (2000). Happiness, Economy and Institutions. *The Economic Journal*, 110(466): 918–938. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00570>.
- Frey, B. S. & Stutzer, A. (2002). What can Economists Learn from Happiness Research, *Journal of Economic Literature*, 40(2): 402-435.
- Frey, B. S. (2008). *Happiness: A Revolution in Economics*, MIT press. ISBN: 9780262062770

- Galbraith, J. K. (1987). *A History Of Economics The Past as the Present*, London: Hamish Hamilton.
- Gerdtham, U. & ve Johannesson. (2001). The Relationship Between Happiness, Health and Socio-Economic Factors: Results Based on Swedish Micro Data, *The Journal of Socio-Economics*, 30(6), 553-557.
- Gillespie W. I. (1965). *Effect of Public Expenditures on the Distribution of Income. Essay in Fiscal Federalism*, (Eds. Musgrave R.A), Brooking Institution.
- Glatzer, W. (1991). Quality of Life in Advanced Industrialized Countries: The Case of West Germany. In *Subjective Well-Being: An Interdisciplinary Perspective*, Oxford: Pergamon, 261-79.
- Gökbunar, R. & Çetin, G. (2010). Mükellef Hakları ve Vergiye Gönüllü Uyum: Manisa Merkez İlçe Anket Uygulaması, *Vergi Dünyası Dergisi*, 346: 100-113.
- Gökdemir, Ö., & Veenhoven, R. (2014). *Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş*, In: *Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (New approaches to development), Chapter 17, 2014, Ankara: İmge Yayınevi, ISBN 078-975-533-761-6: 337-363.
- Graham C. L. (2009). *Happiness Around the World: The Paradox of Happy Peasants and Miserable Millionaires*, Oxford Univ Press, Oxford, UK.
- Graham, C. L. (2005). The Economics of Happiness, *World Economics*, 5(3): 41-55.
- Graham, C. L. (2011). Does More Money Make You Happier? Why so Much Debate?, *Applied Research Quality*, 6: 237.
- Greene, W. H. (2016). *Econometric Analysis*, 7. Baskı, Pearson.
- Gropper, D. M. & Lawson, R. A. & Thorne, J. T. J. (2011). Economic Freedom and Happiness. *Cato Journal*, 31(2): 237-255.
- Gujarati, D. N. & Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics*, 5. Baskı, McGraw-Hill.
- Gül, S. (2017). *Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, S. S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*, Ebabil Yayıncılık.
- Güler, M. & Dönmez, A. (2011). İyi Olma Hali Bağlamında Uyum Düzeyi Kuramı ve Hedonik Döngü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(27): 38.
- Güloğlu, B. Ve İspir, M. S. (2011). Doğal İşsizlik Oranı Mı? İşsizlik Histerisi Mi? Türkiye için Sektörel Panel Birim Kök Sınaması Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 205-215.

- Hadri, K. (2000) Testing for Stationarity in Heterogenous Panels, *Econometrics Journal*, 3: 148-161.
- Hagerty M. R. & Veenhoven, R. (2003). Wealth and Happiness Revisited: Growing National Income Does Go with Greater Hapiness, *Social Indicators Research*, 64: 1-27.
- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics, *Econometrica*, 46(6): 1251-1271.
- Haybron, D. (2003). What do we Want from a Theory of Happiness?. *Metaphilosophy*, 34(3): 305-329. (<https://doi.org/10.1111/1467-9973.00275>).
- Headey, B. & Wearing, A. (1989). Personality, Life Events, and Subjective Well-Being: Toward a Dynamic Equilibrium Model, *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(4): 731.
- Headey, B. & Wooden, M. (2004). The Effects of Wealth and Income on Subjective Well-Being and III-Being, *Discussion*, 1032, Econstor.
- Helliwell, J. F. & Huang, H. (2014). New measures of the costs of unemployment: Evidence from the subjective well-being of 3.3 million Americans. *Economic Inquiry*, 52(4): 1485-1502.
- Helliwell, J. F. (2003). How Life? Combining Indicidual and National Variables to Expalning Subjective Well-Being, Economic Modelling, *Working Paper 9065*, 1-44.
- Huang, H., Lin, Y. and Yeh, C. (2012). An Appropriate Test of the Kuznets Hypothesis, *Applied Economics Letters*, 19 (1): 47-51.
- Idris, J., Yusop, Z., Habibullah, M. S. (2016). Trade Openness and Economic Growth: A Casuality Test Panel Perspective, *International Journal of Bussiness and Society*, 17(2): 281-290.
- Im, K., Pesaran, H., Shin, Y. (2003). Testing for Unit Ro ots in Heterogenous Panels, *Journal of Econometrics*, 115(1): 53-74.
- Işık, A. & Meriç, M. (2010). Hayat Kalitesi (Quality Of Life) Kavramının Felsefik Temelleri; Aristo, Bentham ve Nordenfelt. *Ege Akademik Bakış*. 421-434.
- İnançlı, S., Altıntaş, N., İnal, V. (2016). Finasal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: D-8 Örneği, Katamonu Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14: 37-49.
- Kahneman D., Krueger, A. B., Schkade, D., Schwarz, N., Stone, A. (2006). Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion, *Working Papers 77*,

- Princeton University, Department of Economics, Center for Economic Policy Studies.
- Kahneman, D. & Deaton, A. (2010). High Income Improves Evaluation of Life But Not Emotional Well-Being. *Princeton University*, 107(38): 16489-16493.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk, *Econometrica*, *The Econometric Society*, 47(2): 263-291.
- Kahneman, D. (2003). A Psychological Perspective on Economics, *The American Economic Review*, 93(93): 162-168.
- Kahyaoğlu, O. (2008). *Yaşam memnuniyeti ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler ile Ekonometrik Uygulama: Türkiye örneği*, Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kamilçelebi, H. (2019). *Davranışsal İktisat*, IJOPEC Publication Limited, Westernmeade Close, 1. Baskı.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı İçin Bazı Sonuçlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44): 214-233.
- Karakayalı, H. (2002). *Makro Ekonomi*, 4. Baskı, Manisa: Emek Matbaası.
- Kasmaoui, K. & Othmane, B. (2017). Happiness and Public Expenditure: Evidence from a Panel Analysis, 79339 *MPRA*.
- Kayalıdere, G. & Özcan, P. M. (2012). Gelir Vergisi Açısından Vergi Harcamalarının Analizi: Türkiye ve Bazı OECD Ülke Örnekleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1): 341-366.
- Kayalıdereden, D. (2023). Karar Verme Sürecinde Rasyonellik Üzerine Disiplinler Arası Bir Derleme, *İktisat İşletme ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1): 119-143.
- Keeley, B. (2015), Income Inequality: The Gap between Rich and Poor, Paris, *OECD Publishing*. (<https://doi.org/10.1787/9789264246010-en>).
- Kennedy, P. (1992). *A Guide to Econometrics*, Oxford: Blackwell.
- Kıroğlu, B. & Yıldırım, K. (2022). Mutluluk ve Belirleyicileri: Türkiye İçin Bir Analiz. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2): 50-70.
- Kızmaz, A. A. (2019). *Gelir Dağılımı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Üst-Orta Gelir Grubunda Yer Alan Bazı Ülkeler Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirmanlıoğlu, H. (2013). *Kamu Ekonomisi Analizi*, 4. Baskı, İstanbul: Beta Basım.

- Koçbulut, Ö. & Barış, S. (2016). Avrupa Birliği Ülkelerinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(2): 22-39.
- Köksal, O. & Şahin F. (2015). Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi. *Sosyoekonomi*. 23(26): 45-59.
- Köksal, Y. A. (2021). *Mutluluk Ekonomisi ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtipek, R. (2011). *Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi*, Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality, *American Economic Review*, 45(1): 1-28.
- Lakshmanasamy, T. ve Maya, K. (2020). Is it Income Adaptation or Social Comparison? The Effect of Relative Income on Happiness and the Easterlin Paradox in India, *The Indian Economic Journal*, 68(4): 477-495.
- Lane, R. D., E.M. Reiman, G. L., Ahern, G. E., Schwartz, R. J., Davidson (1996). Neuroanatomical Correlates of Happiness, Sadness, and Disgust, *The American Journal of Psychiatry*, 154(7): 926-933.
- Levine, R. & Renelt, D. (1992). A sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions, *American Economic Review*, 82(4): 942-963.
- List, J. A., & Gallet, C. A. (1999). The Kuznets Curve: What Happens After the Inverted-U?. *Review of Development Economics*, 3(2): 200-206.
- Loewenstein, G. & Scott R. & Chon J. D. (2008). Nöroeconomics Annual Review of Psychology, 59: 647-672. (<https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093710>).
- Lyubomirsky, S. (2022). *Nasıl mutlu olunur?* (Göze, G. Çev.). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9(2): 111-131.
- Maio, F. G. De. (2007), Glossary: Income Inequality Measures, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 61(10): 849–852.

- Makreshanska-Mladenovska, S. & Petrevski, G. (2019). Decentralisation and Income Inequality in Central and Eastern European Countries. *Post-Communist Economies*, 31(1): 123-136.
- Mandler, M. (1999). *Dilemmas in Economic Theory: Persiisting Foundational Problems of Microeconomics*, New York: Oxforf University Press.
- Marar, Z. (2012). *Mutluluk Paradoksu Özgürlük ve Onaylanma*, (Çağlayan, S. Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Marquardt, D. W. (1970). Generalized Inverses, Ridge Regression, Biased Linear Estimation and Nonlinear eEstimation, *Technometrics*, 12: 591–256.
- Mason, R. L., Gunst, R. F., Hess, J. L. (1989). *Statistical Design and Analysis of Experiments: Applications to Engineering and Science*, New York: Wiley.
- McBride, M. (2001), Relative-Income Effects on Subjective Well-Being in the Cross-Section, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 45(3), 251-278.
- Menard, S. (1995). An introduction to logistic regression diagnostics. Applied logistic regression analysis, *Sage Universty Paper Series On Quantitative Applications in the Social Sciences*, series no. 07-106. Thousand Oaks, CA: Sage. 58-79.
- Mentus, V. & Vladislavljević, M. (2021). Easterlin paradox revisited: Do increases in Income Bring Higher Levels of Income Satisfaction?, *Sociologija*, 63(2): 220-235. (Doi:10.2298/SOC102220M).
- Mroczek, D. K. & Spiro, A. (2005). Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings From the Veterans Affairs Normative Aging Study, *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1): 189–202.
- Mutluer, K. & Öner, E. & Kesik, A. (2016). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Myers, D. G. & Diener, E. (1995). Who is Happy?. *Psychological Science*, 6(1): 10-19.
- Nadaroğlu, H. (1983). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Kocaeli: Okan Yayıncılık.
- Nielsen, F., & Alderson, A. S. (1997). The Kuznets Curve and the Great U-turn: Income Inequality in US Counties, 1970 to 1990. *American Sociological Review*, 62(1):12-33.
- O'Brien, R. M. (2007). A Caution Regarding Rules of Thumb for Variance Inflation Factors, *Qual. Quant.* 41(5): 673-690.

- O'Connor, K. J. (2017). Happiness and Welfare State Policy Around the World. *Review of Behavioral Economics*, 4(4), 397–420. (<https://doi.org/10.1561/105.00000071>).
- Oishi, S., Kesebir, S., Diener, E. (2011). Income Inequality and Happiness. *Psychological Science*, 22(9): 1095–1100. (https://doi.org/10.1177/0956797611417262/ASSET/IMAGES/LARGE/10.1177_0956797611417262-FIG2.JPEG).
- Orhaner, E. (2007). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öndes, H. (2019). Türkiye’de Mutluluk Düzeyini Etkileyen Faktörler: Mekânsal Ekonometri Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4): 1039-1064.
- Özden, E., Gültekin, Ö. F., Bayramoğlu, T. (2021). Panel Veri ve Makine Öğrenmesi Yöntemiyle Gelir Dağılımı ve İnsani Gelişmişlik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Analiz, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(2): 564-582.
- Özkan, F. (2013). Sokrates’in Entelektüalist Ahlâkı, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences*, 4: 35-53.
- Öztürk, N. & Göktolga, Z. G. (2010). Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler, *Bütçe Dünya Dergisi*, 3(2): 1-25.
- Öztürk, S. & Suluk, S. (2020). Mutluluk Ekonomisi: G8 Ülkeleri Açısından Ekonomik Büyüme Ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37): 226-249.
- Paul, S. & Guilbert, D. (2013), Income–Happiness Paradox in Australia: Testing the Theories of Adaptation and Social Comparison, *Economic Modelling*, 30: 900-910.
- Pehlivan O. (2009). *Kamu Maliyesi*, Trabzon: Derya Kitapevi.
- Peiro, A. (2006). Happiness, Satisfaction and Socio-economic Conditions: Some International Evidence, *The Journal of Socio-Economics*, 35: 348-365.
- Perovic, L. M. & Golem, S. (2010). Investigating Macroeconomic Determinants of Happiness in Transition Countries How Important Is Government Expenditure?, *Eastern European Economics*, 2010, 48 (4): 59-75.
- Peseran, H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *Center for Economic Studies % Ifo Institute Economic Research CESifo: IZA, Working Paper 1240*, 1-39.

- Peseran, H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22: 265-312.
- Peseran, M. H. (2006). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross section Dependency, *Cambridge Working Papers in Economics*, 0346.
- Peseran, M. H., Ullah, A., Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence, *Econometrics Journal*, 11(1): 105-127.
- Peterson, C., Park, N., Seligman, M. E. (2005). Orientations to Happiness and Life Satisfaction: The full Life Versus the Empty Life, *Journal of Happiness Studies*. 6(1): 25- 41.
- Phelps, B. J. (2015). Behavioral Perspectives on Personality and Self. The Psychological Record, 65(3), 557-565.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century* (A. Goldhammer, Çev.), Harvard University Press.
- Pindyck, R. S. & Rubinfeld, D. L. (1991). *Econometric Models Economic Forecasts*, New York: McGraw-Hill.
- Praag, V. & Carbonell A. F. (2007). *Happiness Quantified. A Satisfaction Alculus Approach*, 1. Baskı, Oxford Academic, 1-9, New York, Oxford University Press.
- Ram, R. (2009). Government Spending and Happiness of the Population: Additional Evidence from Large Cross-Country Samples, *Public Choice*, 3(4): 483–490.
- Reizman, R. G., Summers, P. M., Whiteman, C. H. (1996). The Engine of Growth or its Handmaiden? A time Series Assessment of Export-Led Growth, *Empirical Economics*, 21(1), 77-113. (DOI: 10.1007/BF01205495).
- Rojas, M. (2005). A Conceptual-Referent Theory of Happiness Heterogeneity and its Consequences. *Social Indicators Research*, 74(2): 261-294. (<https://doi.org/10.1007/s11205-004-4643-8>).
- Rojas, M. (2007). Heterogeneity in The Relationship Between Income and Happiness: A Conceptual-Referent-Theory Explanation, *Journal of Economic Psychology*, 28: 1-14.
- Rojas, M. (2011). Happiness, Income, and Beyond, *Applied Research Quality Life*, 6: 265-276, (<https://doi.org/10.1007/s11482-011-9153-7>).
- Ruben, E. ve Dumludağ, D. (2018). *İktisat ve Psikoloji* (Ed.) Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L., ve Ruben, E., İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar (33-51), 2. baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Sala-i Martin, X. (2002). The disturbing "rise" of Global Income Inequality. (No. w8904). National Bureau of Economic Research, NBER, (DOI: 10.3386/w8904).
- Sarı B. & Gencel, U. (2016). Türkiye’de Tarım Kesiminde Vergi Uyum ve Vergi Bilinci: Malatya Merkez İlçe Örneği, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 1-17.
- Savaş, V. (2000). *İktisadın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Savaşan, F. (2019). Piyasa Başarısızlığından Devlet Başarısızlığına Kamu Ekonomisi, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.
- Selim, S. (2008). Türkiye’de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3): 345-358.
- Sen, A. (1973). *On Economic Inequality*, Oxford Clarendon Press.
- Sen, A. (1979). Utilitarianism and Welfarism, *Journal of Philosophy*, 76(9): 463-489.
- Sent, E. M. (2004). *Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics*, History of Political Economy, Duke University Press.
- Serim, H. & Öztürk, F. (2018). Davranışsal İktisat ve Zamanlar Arası Tercih: Tasarruf Davranışı Üzerine Bir İnceleme, *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2): 146-172.
- Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye’deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(35): 16-42.
- Simon, H. A. (1957). *Models of Man: Social and Rational*, New York: John Wiley and Sons, 198. (<https://www.jstor.org/stable/40665665>).
- Slag, M., Burger, M. J., Veenhoven, R. (2019). Did the Easterlin Paradox apply in South Korea between 1980 and 2015?, A case study, *International Review of Economics*, 66(4), 325-351. (DOI: 10.1007/s12232-019-00325-w).
- Soydal, H. (2010). *Yeni Ekonomi: Kuantum-Nöroekonomi*, Konya: Palet Yayınları.
- Stevenson, B. & Wolfers J. (2008). Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox, *Brookings Papers on Economic Activity*, Spring 2008, 39(1): 1-87. (DOI: 10.1353/eca.0.0001).
- Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J. P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. 1-63.
- Stutzer, A. (2004). The Role of Income Aspirations in Individual Happiness, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 54(1): 89-109.

- Şeker, M. (2011). Mutluluk Ekonomisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (39): 115-140.
- Şeker, M. (2016). *Mutluluk Ekonomisi -Kamu Ekonomisi Açısından Bir Analiz-*, 1. Basım, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Şengür, M. (2020). Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Üzerine Panel Veri Analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (1): 331-346.
- Şeniğne, B. (2011), *Rasyonalite Kavramına DeneySEL ve Davranışsal İktisat Bağlamında Yeni Bir Bakış Açısı: "Nöroiktisat"*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarı, R. (2018). *Ekonometri*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tatlıoğlu, K. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Aylık Gelir ve Harcama Düzeyi İle Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bingöl Üniversitesi Örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55): 1-15.
- Tenaglia, S. (2007). Testing Theories on Happiness: a questionnaire. University of Tor Vergata-Roma, *WorkingPaper*, 0: 1-44.
- Tenaglia, S. (2008). Testing Theories on Happiness: A Questionnaire. Italy: University of Tor Vergata-Roma, Thesis, 2008.
- The United Nations, (2025). Yoksulluk Tanımı, (Erişim Tarihi: 28.04.2025).
- Tiryaki, H. H. (2013) *Teorik ve Ampirik Açından Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu, (2024) Mutluluk Tanımı, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012), Yaşam Memnuniyeti Araştırması.
- Uçgunoğlu E. M. (2020). *Türkiye'nin Bölgesel Mutluluk Ekonomisi*, Doktora Tezi, Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluatam, Ö. (1991). *Kamu Maliyesi* (4. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- Ulutürk, S. (1998). *Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*, Ankara: Akçay Yayınları.
- Üçler, G. (2011). *Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi için Ekonometrik bir Analiz (1970-2009)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

- Vandendriessche, D. (2013). Europe on the path of progress: Evidence against the Easterlin Paradox in the Short and Long Terms, Universite Paris I Pantheon Sorbonne, Mater Thesis.
- Vatansever D. N. & Yıldız, O. (2017). Gayrisafî Milli Mutluluğun Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Bhutan Krallığı Örneği, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4): 232-248.
- Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015). İktisat ve Mutluluk, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58: 46-51.
- Veenhoven, R. (1991). Is Happiness Relative?, *Social Indicators Research*, 24: 1-34.
- Veenhoven, R. (1996). The Study of Life Satisfaction (Ed. W. E. SARIS, R. VEENHOVEN, A. C. SCHERPENZEEL ve B. A BUNTING), Comparative Study of Satisfaction with Life in Europ, (Eötvös University Pres içinde, 11-48.
- Veenhoven, R. (1997). Advances in Understanding happiness, *Published in French in Revue Quebecoise de Psychologie*, 0(18): 29-74.
- Veenhoven, R. (2000). The Four Qualities of Life. *Journal of Happiness Studies*, 1(1): 1-39.
- Veenhoven, R. (2008). Healthy happiness: Effects of happiness on physical health and the consequences for preventive health care. *Journal of Happiness Studies*, 9(3): 449-469.
- Veenhoven, R. (2009). How Do We Assess How Happy We Are? Tenets, Implications and Tenability of Three Theories. (Ed. A. K. Dutt ve B. Radcliff). *Happiness, Economics and Politics: Towards a Multi-disciplinary Approach içinde*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Veenhoven, R. ve Vergunst, F. (2014). The Easterlin Illusion: Economic Growth Does go with Greater Happiness, *International Journal of Happiness and Development*, 1(4): 311-343.
- Von Wright G. H. (1963). The Varieties of Goodness, *International Library of Philosophy and Scientific Method*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Wood, W., Rhodes, N., Whelan, M. (1989). Sex Differences in Positive Well-Being: AConsideration of Emotional Style and Marital Status, *Psychological Bulletin*, 106 (2): 249-264.
- Yalçın, İ. (2014). İyi Oluş ve Sosyal Destek Arasındaki İlişkiler: Türkiye’de Yapılmış Çalışmaların Meta Analizi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(1): 21-32.

- Yalçinkaya, Ö. & Kaya, V. (2018). Nominal Negatif Faiz Oranı Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: İlk Kanıtlar (2000Q1-2016Q4), *International Journal of Academic Value Studies*, 3(11): 91-105.
- Yetim, Ü. (2001). *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yew-Kwang Ng, (2002). Economic Policies in The Light of Happiness Studies With Reference To Singapore, *The Singapore Economic Review*, 2002, 47(2): 199-212.
- Yıldırım, K. ve Mercan, M. Ve Kostakoğlu, S. F. (2013). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3): 75-95.
- Yılmaz, Ö. & Kaya, V. (2005). Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9): 257-271.
- Yi, Z. & Sun, C. (2021). Import Trade Liberalization and Individual Happiness: Evidence from Chinese General Social Survey 2010-2015, *Applied Economics* 53(56): 6535-6553.
- Younsi, M. & Bechtini, M. (2020). Economic Growth, Financial Development, and Income Inequality in BRICS Countries: Does Kuznets Inverted U-Shaped Curve Exist?. *Journal of the Knowledge Economy*, Springer; Portland International Center for Management of Engineering and Technology (PICMET), 11 (2): 721-742.
- Yücel, D. (2011). *Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Zeren, F. & Ari, A. (2013). Trade Openness and Economic Growth: A Panel Causality Test, *International Journal of Business and Social Science*, 4(9): 317-324.
- Zhou, X. & Li, K. (2011). Inequality and Development: Evidence from Semiparametric Estimation with Panel Data. *Economics Letters*, 113 (3): 203-207.

ÖZGEÇMİŞ

AD- SOYAD: Gizem ERSOY

ÖĞRENİM BİLGİSİ: Lisans: Pamukkale Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Maliye Bölümü (2012-2016)

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Maliye Anabilim Dalı/ Maliye Yüksek Lisans Programı (2016-2019)

Doktora: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 100/2000 Kamu Maliyesi Öncelikli Alanı Doktora Programı, Kamu Maliyesi (2019-2025)

ESERLER:

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

A1. Ersoy, G. & Gökbunar, R. (2024). Kamu Maliyesinin Müdahale Aracı Olarak Obezite Vergisinin Rolü: Denizli İli Örneği. Külliye, 5(2), 252-272. <https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1409920>.

A2. Ersoy, G. (2024). Dijital Hizmetlerin Vergilendirilmesinde Denetim Sorunları ve Çözüm Önerileri, Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences, 22, 1523-1543.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

B1. Ersoy, G., (2021), “Covid-19 ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Gençlerle 360 Derece, Uluslararası 8. Öğrenci Kongresi.

B2. Ersoy, G., (2022), “Geleceğin Enerji Kaynağı: Hidrojen Ekonomisi”, KAYES, V. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi, 2022, sf. 86-100.

B3. Ersoy, G., (2023), “Yapay Zekâ Teknolojisine Kamu Maliyesinden Bakış: Robot Vergileri” Ufuk Üniversitesi, Uluslararası Yapay Zeka ve Sosyal Bilimler Kongresi 2023, ISBN: 978-975-6273-06-7, 69-82.

B4. Ersoy, G. ,(2023), “Dijital Dönüşüm ve Vergilendirme: Seçilmiş Bazı Ülkeler ve Türkiye Karşılaştırması, 7. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi, ICISESS, Sf. 875-886.

B5. Ersoy, G., (2023)., “Cumhuriyetten Günümüze Para Politikaları ve Araçları”, 2. Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Kongresi, TAMUSCON 2023, Tam Bildiri, sf. 376-394.

B6. Ersoy, G., (2023)., “Kamu Maliyesinin Yeni Aracı: Ekonofizik”, ASES IV. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Özet Bildiri, sf. 123-124.

B7. Ersoy, G., (2023), “Kamu Maliyesi ve Sosyoloji İlişkisi: Ekonomik Krizlerin Sosyolojik Yansımaları Türkiye Örneği”, 5. International Young Researchers Student Congress, IYRSC, ıssue:5, Volume:1, 01-03 June 2023. Sf. 66-73.

B.8. Ersoy, G. (2024). “Dijital Hizmetlerin Vergilendirilmesinde Denetim Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Konferansı, Özet Bildiri. 5-6 Temmuz 2024.